

oIKos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.26>

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2018 Nr. 2 (26)

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Dalia KUIZINIENĖ redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kristīne BEĶERE

(Latvijos mokslų akademija)

Ingrida CELEŠIŪTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Beata KALĖBA

(Krokuvos Jogailaičių universitetas, Lenkija)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Violetta PARUTIS

(Esekso universitetas, Didžioji Britanija)

Juozas SKIRIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Giedrius SUBAČIUS

(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2018

© Lietuvių išeivijos institutas, 2018

TURINYS

CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Solange MASŁOWSKI	The Fears that Undermine EU Internal Migration . . 7 Baimės, pakertančios migraciją Europos Sąjungos viduje 18
Rūta SUTKUTĖ	Pabėgėlių diskurso formavimasis socialinėse medijose: Lietuvos atvejis . . . . . 19 Shaping the Public Discourse on Refugees in Social Media: The Case of Lithuania 35
Giedrė MILERYTĖ-JAPERTIENĖ	Kai neformalusis ugdymas teikia naudos ir ugdytojui: edukacinis projektas <i>Pokalbiai apie emigraciją</i> ir jo rezultatai . . . . . 37 The Educational Project <i>Conversations about Emigration</i> and its Results 47

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Vaida KAMUNTAVIČIENĖ	Lietuvos kotrynietės emigracijoje: penkių seserų likimai . . . . . 49 The Lithuanian Sisters of St. Catherine in Emigration: The Fate of Five Sisters 62
Gediminas KASPARAVIČIUS	Verslininkai iš Lietuvos Tobolsko gubernijoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje . . . . . 63 Businessmen from Lithuania Active in the Tobolsk Governorate 75
Juozas SKIRIUS	Lietuvių išeivijos mokslinės įstaigos įkūrimas Čikagoje XX a. pabaigoje (Lituanistikos tyrimų ir studijų centro veiklos pradžia) . . . . . 77 How the Lithuanian Research and Studies Center Got Started 88

Maija KRŪMIŅA	Escape Narratives of World War Two Refugees from Latvia . . . . . 89 Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai iš Latvijos: jų pabėgimo naratyvai 97
Marius PEČIULIS	Tautinių lietuvių karinių dalinių kūrimo klausimas JAV Antrojo pasaulinio karo metais. . . . . 99 The Issue of Lithuanian Military Units in the U. S. during World War Two. 114
Kristīne BEČĒRE	World Latvian Youth Congresses (1968–1989) and the Development of Exile National-Political Ideas . . . 115 Pasaulio latvių jaunimo kongresai (1968–1989) ir nacionalinių politinių idėjų plėtra egzilyje 127
Asta GUSTAITIENĖ	Emigranto pastangos susigrąžinti vardą (-us): Akselio Sandemose'ės <i>Kas pranykę – sapnas</i> . . . 129 An Emigrant's Attempt to Recover Lost Names: Aksel Sandemose's <i>What's Gone Is A Dream</i> . . . 141
Kristina ZAKSAITĖ	Svetimos erdvės vaizdinys naujausiuose svetur rašytuose migrančių romanuose (Gabija Grušaitė, Vaiva Rykštaitė, Jurga Žąsinaitė, Lina Ever) . . . 143 The Image of Foreign Space in the Most Recent Novels Written Abroad by Migrants (Gabija Grušaitė, Vaiva Rykštaitė, Jurga Žąsinaitė, Lina Ever) 158
IŠ ARCHYVŲ FROM THE ARCHIVES	
Dalia KUIZINIENĖ	Pasitraukimo iš Lietuvos tema Stasio Barzduko dienoraščiuose . . . . . 159 The Topic of Leaving Lithuania in the Diaries of Stasys Barzdukas 159
RECENZIJĄ BOOK REVIEW	
Ilona STRUMICKIENĖ	Imigrantai iš Baltijos šalių pokario Didžiojoje Britanijoje: integruoti, bet neasimiliuoti . . . . . 169 Immigrants from the Baltics in Postwar Great Britain: Integrated but not Assimilated 169
KRONIKA EVENTS	 173
APIE AUTORIUS ABOUT THE AUTHORS	 193
REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS . . . . . 195 SUBMISSION GUIDELINES 199	

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Solange MASLOWSKI

*Charles University (Czech Republic)
Warsaw University*

The Fears that Undermine EU Internal Migration

Summary. Freedom of movement of persons in the EU has been built progressively since the foundation of the European Economic Community. Its success and fruits are incontestable, and it is considered as an exemplary model of European integration. Nevertheless, the favourite right of EU citizens has been questioned since a decade and its future development is undermined by different fears. Two main categories of fears can be identified: the economic fear and the threat to national public policy. The first category includes mainly the fear of abuse of social assistance by EU inactive migrants or solely their absence of sufficient financial resources. Hosting Member States are consequently fearing unreasonable burdens for their national budget. The second category deals with a more general threat with different faces. Indeed, national public policy can be threatened by serious grounds such as violence or aggravated theft but also by contestable grounds such as uncleanliness, homelessness or the belonging to a poor minority. The paper is first presenting the evolution of freedom of movement of persons in the EU from its start until nowadays, focusing on the last decade reversing progression. Then, it is exploring the main categories of fears, that undermine current freedom of movement of persons and generate national limits to freedom of movement.

Keywords: EU citizen, fear, abuse, threat, member states, freedom of movement, sanctions.

Freedom of movement of persons in the EU has been built progressively since the foundation of the EEC in the 1950s, starting with the freedom of movement reserved only to workers to be expanded later to all EU citizens. Today, around 4% of European Union (EU) citizens of working age (20–64) are residing in a member state other than that of their citizenship (Eurostat, 2018). Its success and fruits are incontestable, and it is considered as an exemplary model of European integration. Nevertheless, the favorite right of EU citizens has been questioned for a decade and its future development is undermined by

different fears. Two main categories of fears can be identified: the economic fear and the threat to national public policy. The first category includes mainly the fear of abuse of social assistance by migrants or their lack of sufficient financial resources. The second category deals with a more general threat with different national faces. Indeed, national public policy can be threatened by serious grounds such as violence or aggravated theft but also by contestable grounds such as uncleanness or homelessness.

The paper will first present the evolution of freedom of movement of persons in the EU from its start until now, focusing on the last decade of reversing progression. Then, it will explore the main categories of fears that undermine the current freedom of movement of persons and justify national limits to freedom of movement.

1. Freedom of movement of persons in the EU: from a success story to a reverse progression

1.1. The best EU success story in an era of confidence: from the 1950s to 2004

Freedom of movement of persons in the EU is a real success story regarding the impressive enlargement of its personal and territorial scope but also for its significance for EU citizens. Freedom of movement of persons started at the beginning of the European project, with the possibility for nationals of the six initial member states to go to and work in another member state of the EEC. Only reserved to workers, this freedom was closely linked with the economic dimension of the EEC. In time, it evolved towards a more personal dimension with consideration given to the personal life of the migrant. Indeed, freedom of movement was enlarged in 1968 to family members of the migrant worker, allowing the migrant to have a family life abroad.¹ It also started to consider unexpected changes of life: the migrant worker who had lost his/her job abroad could stay for a while in the host country.² It was the first opening to economically inactive migrants. Later, other categories of economically inactive EU citizens could move and reside like students, retired persons, and so on.³ This opening to non-workers migrants was reinforced by the emergence of a common citizenship for all nationals of the EU member states, the EU Citizenship in 1992. EU citizenship inscribed into Article 20 TFEU,⁴ is indeed conferring a number of rights to nationals of EU member states, the right to move to and reside in the territory of another member state being the first right to be quoted. Freedom of movement also benefited

¹ Council Directive 68/360/EEC of 15 October 1968 on the abolition of restrictions on movement and residence within the Community for workers of member states and their families.

² Council Directive 90/365/EEC on the right of residence for employees and self-employed persons who have ceased their occupational activities.

³ Council Directive 93/96/EEC on the right of residence for students.

⁴ Article 20 TFEU: 1. Citizenship of the Union is hereby established. Every person holding the nationality of a Member State shall be a citizen of the Union. Citizenship of the Union shall be additional to and not replace national citizenship. 2. Citizens of the Union shall enjoy the rights and be subject to the duties provided for in the Treaties. They shall have, inter alia: (a) the right to move and reside freely within the territory of the Member States; <...>.

greatly from the signature of the Schengen agreement, which allowed it to be realized in the field. Later, Directive 2004/38/EC has unified the EU intra-mobility legislation, gathering into one single document all the previous Directives. The so-called “Citizenship Directive” at least administratively put economically active and inactive EU migrants on the same footing. A closer look at Directive 2004/38/EC clearly shows that the rights of residence and of access to social assistance are still conditional for economically inactive EU migrants.⁵ The 21st century also contributed to enlarging the personal scope of freedom of movement to new EU citizens coming from the CEEC.⁶ The enlargement of the territorial scope of freedom of movement is also impressive. From six member states the right to move has now been expanded to the territory of 28 member states (with the exception of Ireland and the UK, which maintain opt-outs). The territorial scope also include the four EFTA member states, which are part of the Schengen area.

Nevertheless, the most important success of freedom of movement of persons is maybe its significance for EU citizens. Indeed, different surveys have shown that it is the favorite and most tangible right of EU citizens. Freedom of movement is not a theoretical or a virtual right for EU citizens but a right that is cherished and used. For all these reasons one can say that freedom of movement of persons is without a doubt the most successful model of EU integration.

1.2. New political, economic, and social context in an era of stress: from 2004

In 2004, a new era starts following the occurrence of different political, economic, and social events. The belief in the European project and in the “goodwill” of European citizens is called into question. Four main stressors can be identified: the enlargement of the EU to the economically poorest countries, the financial crisis, the migration crisis, and the rise of nationalist-populism.

Enlargement of the EU to CEEC (stress on the job market and national budget)

The last enlargements of the EU to CEEC led to the migration of poorer Central-Eastern migrants to richer older member states. This automatically led to the fear of a massive invasion of poor migrants endangering the local job market and the national social security system. National public debates around the Polish plumber in France or the Polish butcher in the UK are explicit. Therefore, some older member states used transitional regimes allowing them to protect their national job market by not opening it automatically and widely to the citizens of the new member states. These transitional regimes have been mainly used towards Romanian and Bulgarian citizens, who were the poorest and the most likely to move in and abuse the system.

⁵ See Article 24 and Article 7 of Directive 2004/38/EC.

⁶ 2004: eight CEEC (the Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Slovakia, and Slovenia); 2007: Romania and Bulgaria; 2013: Croatia.

Financial and economic crisis (stress on national budget)

The world economic and financial crisis enlarged the potentiality of migration of poor migrants to economically richer member states, by adding to the Central Eastern European migrants, new migrants from southern countries. The receiving countries, already burdened by an increasing number of unemployed nationals and by a diminution of tax revenues, saw the new migrants as potential abusers.

Migration crisis (more nationalistic and protectionist approach)

The migration crisis that has been affecting Europe the last few years is also putting a lot of stress on the national governments of EU member states and on their nationals. Fearing for their national budgets and a potential threat to public policy and security from the asylum seekers, member states have become more nationalistic and protectionist. The numerous temporary reintroduction of border control at internal borders is significant. It is obvious that the migration crisis has an indirect effect on freedom of movement of EU citizens by questioning the states' capacity to welcome foreigners in general (EU citizens and third-country nationals) and also its financial resistance.

The distrust of the European project and the rise of populist movements

Brexit is certainly a crisis of European integration, as one member state wishes to leave the EU. It is also a test for British citizens who will lose their EU citizenship and potentially their right to reside in other member states, and as well for nationals of other member states residing in the UK. It is sad that the main argument for leaving was the dissatisfaction with current EU legislation on freedom of movement of persons, which was judged as much too liberal. In 2016, Mr. Cameron was calling for a limitation of the conferral of social assistance to all Union citizens during the first four years of their residence (including workers who would lose their current right to equality of treatment). Moreover, all over Europe there is a clear expansion of populism-nationalism and of distrust in the European project, putting into danger the future of its best elements, EU citizenship and freedom of movement of persons.

1.3. Reverse progression in an era of restriction: 2010–2018

The last-mentioned events have led to a reverse progression of freedom of movement of persons. Instead of being deepened progressively as they were in the past, existing rights of EU migrants are being restricted at different levels.

New behaviors and requirements of EU member states

Asking for more punitive sanctions

The present decade is the witness of numerous expulsions of EU citizens by their host member states. These expulsions are usually not known by the general public and not much covered by the media focusing more on asylum seekers. Expulsion is the most severe sanction that a state can take against a foreigner and should be used with prudence.

Unfortunately, despite the material and procedural safeguards protecting EU citizens deriving from Directive 2004/38/EC,⁷ thousands of EU citizens are expelled every year, without regard for their personal circumstances and temporary difficulties. Collective expulsions of Romanian and Bulgarian citizens of Roma origin in France in 2010, expulsions of EU non-self-sufficient migrants from Belgium around 2013 or current expulsions of EU citizens from Great Britain are really casting doubt on efficaciousness of a EU citizenship not yet able to protect EU citizens.⁸ Until very recently, the most severe sanction, mainly used against third-country nationals, is now massively used against EU migrants. And it seems that this is not yet enough for some member states that are now demanding more punitive sanctions. In fact in 2013, the interior ministers of Germany, Austria, the UK, and the Netherlands wrote a joint letter to the Irish presidency, calling for the amendment of Directive 2004/38/EC. The Ministers were denouncing the fraudulent abuse of freedom of movement by EU citizens, namely the abuse of social assistance by Union citizens described as welfare tourists.⁹ Therefore, they were requiring for more sanctions such as the facilitation of the expulsion procedure and the adoption of re-entry bans.

Member States' reluctance to welcome all EU citizens

Fearing for their national budget and for their national public order, some member states are reluctant to welcome all EU citizens. Their practice shows a categorical division of EU migrants between those who are welcome and those who are not. The “good” migrants are the economically active migrants, contributing to the national budget of the host member states. The “bad” migrants, not welcomed, are those who are economically inactive. The worst of the worse are the non-self-sufficient EU migrants and/or those belonging to a poor minority such as the Roma. This virtual categorization leads to intensify the already existing legal classification of EU citizens on the move. Indeed, Directive 2004/38/EC only provides equality of treatment for workers and permanent residents while residence rights and access to social assistance are conditional for economically inactive movers (article 24). The legal categorization of EU migrants supported by national practices of member states tends to lead to divide EU migrants between a kind of “first-class EU migrants” (workers, permanent residents) and a kind of “second-class” or “under-class”¹⁰/“illegitimate”¹¹/bad¹²/abnormal¹³ EU migrants (economically inactive, non-self-sufficient).

⁷ Articles 28, 30, and 31 of Directive 2004/38/EC.

⁸ While national citizenship of one state does not allow expulsion of its own citizens, EU citizenship is not able to prevent expulsions of EU migrants from their host member state.

⁹ Letter from Johanna Mikl-Leitner (Minister of the Interior, Austria), Hans Peter Friedrich (Minister of the Interior, Germany), Fred Teeven (Minister for Immigration, Netherlands), and Theresa May (Home secretary, UK) to the EU Council Presidency and to Commissioners Viviane Reding, Cecilia Malmstrom, and Laszlo Andor.

¹⁰ Lhernould, Jean Philip, “Prestations sociales: les Roms roumains et bulgares ne sont pas des sous-citoyens de l’Union européenne” in *Abécédaire des discriminations, Six ans de délibération de la Halde*, 115–119.

¹¹ Lafleur, Jean Michel and Stanek, Mikolaj, “Five lessons From the Migration of EU Citizens in Times of Crisis in South-North Migration of EU Citizens in Times of Crisis,” 215–224.

¹² Phoa, Pauline, “EU citizenship: reality or fiction? A law and literature approach to EU Citizenship”, 75–80.

¹³ Carrera, Sergio, “The Framing of the Roma as Abnormal EU Citizens: Assessing European Politics on Roma Evictions and Expulsions” in *The Reconceptualization of European Union Citizenship*, 33–63.

Reversal of CJEU case law (from generous to restrictive approach)

The Court of Justice of the EU, which has fought for years for the growing rights of EU migrants, did not escape the stress of the last decade's political, economic, and social changes. Indeed, at the beginning, the CJEU showed a very generous and positive approach towards economically inactive EU citizens by opting for the most favorable legal provision¹⁴ and relying on EU citizenship and financial solidarity between member states as a justification for the attribution of rights. Later its generous approach became a compromised approach conditioning the conferral of social rights to economically inactive EU migrants on the fact that they do not become an unreasonable burden for the system of social security of the host member state. Last years the CJEU reversed its former jurisprudence by allowing member states not to confer social assistance to different categories of economically inactive EU citizens on the move: benefit tourists (Dano¹⁵), job-seekers (Alimanovic¹⁶), short-term residents (Nieto¹⁷), non-residents (Commission v. UK¹⁸). EU citizenship and financial solidarity between member states are no longer decisive. Obviously, the CJEU is also lately directing its jurisprudence towards a more economy-minded approach.

2. Freedom of movement of persons in the EU as an object of fear

As mentioned above, freedom of movement of persons in the EU is taking a step backward due to the occurrence of different political, economic, and social processes that have led member states to fear receiving EU migrants. The main fears that have been invoked are abuse of social assistance, lack of financial resources of the migrants, and the threat to national public policy.

2.1. Listing of the main fears

The abuse of social assistance leading to an unreasonable burden on the social security system

It is obvious from member states' practices that what they fear the most nowadays is a massive invasion of poor EU migrants who will come to their territory solely with the aim of benefiting from their social assistance. Indeed, benefit tourism has been, in the last

¹⁴ EU legislation provides for different legal instruments regarding EU intra-mobility (Treaty provisions, Directive 2004/38/EC, Charter of fundamental rights and so on), some being stricter than others. For this reason, the CJEU was using, at the beginning, the treaty provisions (article 20 TFEU) more favourable than Directive 2004/38/EC.

¹⁵ Decision Dano -C-309/2013: "those who go to another Member State solely in order to obtain social assistance, so-called benefit tourists."

¹⁶ Decision Alimanovic (C-67/14): "those who go to that State to find work."

¹⁷ Decision Nieto (C-299/14): "those who are residents for less than four months."

¹⁸ Decision Commission v. UK (C-308/14): in its latest decision, the CJEU allowed the UK to require recipients of child benefit and child tax credit to have a right to reside in the UK. It even stated that "Although that condition is considered to amount to indirect indiscriminate, it is justified by the need to protect the finances of the host Member State."

years, the subject of reversal jurisprudence of the CJEU, of official national complaints to the EU Presidency, and of different national debates.¹⁹

Behind the prohibition of abuse of social assistance, there is the fear that the EU migrant will become an unreasonable burden on the social security system of the host member state.²⁰ So, in 2014, many German towns complained that their social services were unable to cope with the massive influx of unemployed people from Eastern Europe. A government panel even recommended the screening of job seekers from other member states for ‘welfare tourism’ or of those who might qualify for unemployment benefits. The welfare tourists would then be expelled and their return to Germany would be blocked for a fixed period (EurActiv 2014). Those tensions are not surprising as there has always been a contestation of the relationship between social benefits and migration (Guild, Carrera 2013).²¹

There is also a more general fear, the fear of member states of losing their sovereignty as they feel that they have no control over one of the core competences of a sovereign state, namely their welfare system, not by agreeing to such a shift of competences, but through the “back door” of EU citizenship (Poptcheva, 2014).

The lack of financial resources

Many member states fear that EU migrants non-self-sufficient will finally become an unreasonable burden on their national social security system. Even EU migrants who did not apply for social assistance are straightaway considered as a potential danger. Some member states will misuse the lack of clearness of certain legal institutes to get rid of unwanted migrants. Because of the economic imbalances between member states, the amount of money required to be self-sufficient will vary from one member state to another.²² According to a non-binding guideline of the European Commission,²³ “EU citizens have sufficient resources where the level of their resources is higher than the threshold under which a minimum subsistence benefit is granted in the host member state.” Moreover, Article 8(4) prohibits member states from laying down a fixed amount to be regarded either directly or indirectly as “sufficient resources” below which amount the right of residence can be automatically refused. Besides the variation of the amount of money, there is also much flexibility in the way to reach the needed amount of money to be self-sufficient. Indeed, member states are supposed to consider the personal situation of the individual concerned and there is a great openness and tolerance regarding the origin of the financial resources: resources from a third person must be accepted and don’t have to be periodic. This flexibility should be used in favor of the EU migrant. In practice, some member states such as

¹⁹ See, for example, the debates around the Referendum on the Brexit in 2016 or on the diminution of the amount of social assistance dedicated to Polish migrants in Germany in 2017.

²⁰ Poptcheva, Eva-Maria, “Freedom of movement and residence of EU citizens – Access to social benefits”, European Parliamentary Research Service, 4.

²¹ Guild, Elspet, Carrera, Sergio and Eisele, Katharina, “Social benefits and migration: a contested relationship and policy challenge in the EU”, CEPS.

²² This variation leads to differential treatment of EU migrants and also to legal uncertainty.

²³ COM (2009) 313 final: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on guidance for better transposition and application of Directive 2004/38/EC on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the member states.

Belgium²⁴ expelled considerable numbers of non-self-sufficient EU citizens from their territory. In 2013, Belgium was, for example, targeting mainly students and economically poor citizens (families with insufficient resources, job-seekers).

The threat to public policy

The threat to national public policy is an old fear that that has prompted some member states to expel EU migrants, seen as a factor of disturbance for their fundamental interests. Generally, two categories of EU migrants are at issue here: the poorest economically inactive migrants (beggars, homeless) and the EU migrants belonging to a poor minority such as the Roma. The more visible their poverty, the bigger will be the fear of them. Their extreme poverty is embarrassing and most of the time accompanied by a low level of education and poor language skills, leading the migrants to live in a kind of parallel society without integration. This extreme poverty will also lead certain EU migrants to search for money through different legal/illegal activities such as begging, prostitution, and so on, and to be accommodated in social housing (when lucky), unhealthy housing, ghettos, or illegal housing. This way of living will often be considered by the host member state as a threat to its public order and to its fundamental interests. Then, it will be easy to deport such migrants on the ground of Article 27 of Directive 2004/38/EC. As there is no EU definition of what a threat to public order is, each member state retains the freedom to determine the requirements of public policy and public security in accordance with its needs, which can vary from one member state to another and from one period to another. Misusing this gap in law, the authorities of some member states do not hesitate to consider begging, prostitution, illegal use of property or destruction of public property as a threat to public policy.²⁵ This diversity of national definitions is, of course, endangering legal principles such as legal certainty and equality of treatment and easily leads to abuses of expulsion powers.

2.2. The relevance of the fears

Are the fears perceived and alleged by some member states justified?

Abuse of social assistance and unreasonable burden

Consequently to the official letter from the four ministries of the interior, the EU Commission started inquiring about the truthfulness of a potential abuse of the fundamental right of freedom of movement by EU citizens on the move. National surveys were ordered to measure the size of the phenomena.²⁶ It follows from these national inquiries that EU migrants on the move are rather net contributors and that they apply less to social assistance than do nationals from hosting member states. This result is not surprising as EU

²⁴ The number of EU citizens expelled from the territory of Belgium has increased a lot since 2010 (343), 989 (2011), 2407 (2012) and 2712 (2013).

²⁵ Indeed, the illegal occupation of property and stealing in landfills was considered to be a threat to public policy by the French authorities in 2010, justifying the expulsion of Romanian and Bulgarian citizens.

²⁶ ICF GHK, A fact finding analysis on the impact on the member states' social security systems of the entitlements of non-active intra-EU migrants to special non-contributory cash benefits and healthcare granted on the basis of residence, 2013.

law does not provide access to social assistance for EU migrants who are not self-sufficient. As the rapporteur to the Review of the Directive on Posted Workers underlines, “the narrative whereby the main reason motivating mobility is the attractiveness of the social protection schemes is unfounded and lacks credibility, since it is mainly based on delusions and unfounded fears, which unfortunately are too prevalent in public opinion. Europe means the mobility of labor not that of social benefits (Morin-Chartier, 2017).”²⁷

Moreover, member states have already adopted different forms of preventive self-defense measures against welfare-tourists: limiting access to social assistance to long-term residents, the fulfillment of the habitual residence test, the test of the right of residence, the requirement of a language test or special checks by the immigration authorities.²⁸ “Controlling EU migrants’ access to welfare has become a new way for states to filter undesirable migrants.”²⁹

The European Commission answered the letter of complaints by first recalling that EU law already provides for the prevention of abuse of rights or of fraud (article 35 of Directive 2004/38/EC).³⁰ In case of such abuses, member states make use of legal means to fight against it. Secondly, it called attention to the fact that there is no statistical proof or data of such large abuse in the member states.³¹ Similarly, the European Parliament has inquired about welfare tourism claims and finally concluded that, in fact, it is very difficult to substantiate the claims with objective evidence and concrete examples, and that national discourses are rarely backed with figures and data.

Moreover, the use of the allegation of unreasonable burden on the social security system has been criticized by many scholars. Indeed, most of the time, the shortness of the stay and the fulfillment of many national restrictive criteria exclude access to social assistance (Lhernoud, 2011 and Minderhoud, 2013) and consequently, the existence of an unreasonable burden. Moreover, EU safeguards require to use the individual approach while examining the unreasonableness of the burden. Therefore, it is difficult to imagine that the potential abuse of one beneficiary of social assistance can affect the overall budget of one member state (Hailbronner, 2006). Moreover, considering the variation and the flexibility of the criteria of “sufficient resources,” member states should also be more tolerant towards poorer migrants, not meeting the national level of self-sufficiency but not being an unreasonable burden. Citizens from poorer countries are indeed able to live with a lower amount of money than those of richer countries.

Threat to public policy

During the last few years, an alleged threat to public policy has been used by some member states to expel EU citizens. Most of the time, the threat consisted of petty crimes such as

²⁷ Morin-Chartier, Elisabeth, “Quel impact de la liberté de circulation sur les systèmes de protection sociale au sein de l’Union européenne?”, *Question d’Europe*, no. 429.

²⁸ Maslowski, Solange, “Abuse of Social Assistance by Union Citizens on The Move in Abuse of Law,” 308–328.

²⁹ Lafleur and Stanek, “Five lessons From the Migration of EU Citizens...”, 221.

³⁰ Abuse of rights from Article 35 of Directive 2004/38/EC, which includes the abuse of social assistance, allows member states to adopt the necessary measures to refuse, terminate or withdraw any right conferred by this Directive in the case of abuse of rights or fraud.

³¹ European Commission, Free movement of people: five actions to benefit citizens, growth and employment in the EU.

illegal occupation of public premises, prostitution, or begging. Unfortunately, the absence of an EU definition and the variety of national definitions or the absence of national definitions allow such misuses of the threat to public policy.

Conclusion: the consequences of the fears

It appears from all these fears undermining EU internal migration that the main targets are the economically inactive EU migrants, seen by their hosting member state and sometimes by local population as a danger for the state budget and the hosting society.

These fears which are not justified must be taken seriously as they could have serious consequences on the future of European integration (e.g., Brexit), of EU citizenship, and of the fundamental right of freedom of movement of persons. Indeed, the process of European integration cannot be taken for granted but must actively be preserved. The steps backward that have been proposed such as limiting access to social assistance to long-term residents including workers, facilitating expulsions of EU citizens, and the adoption of re-entry bans could annihilate 70 years of building-up and fighting for the rights of EU citizens. The loss of the significance of EU citizenship is worrisome and this is also the case for EU values and objectives (solidarity, the fight for social cohesion and against discrimination, and ever the closer union amongst the people of Europe). The new direction blown by current fears gives a glimpse of a European Union that would forget one of its main components, its citizens, and regress to its solely economic dimension. The EU migrant would not be considered through his/her humanity (EU citizen, family life, personal circumstances) but rather through his/her economic status (worker/non-worker; self-sufficient/non-self-sufficient). It seems that from the last decade onwards, the economic dimension is coming back as the main determining factor for the right to move and reside. Restrictions are put on economically inactive EU citizens who are not welcome anymore. The main question remains, how do we get back confidence in the European project and its main success, the freedom of movement of persons? Regular statistical proofs of the absence of abuse of EU migrants should be provided and publicized to a large public. Of course, a better guidance on key criteria such as “sufficient resources, unreasonable burden, threat to public policy” would impede misuses of such legal grounds. And last but not least, “any real abuse by EU citizens on the move should be punished for three main reasons: Firstly, because this fraudulent minority destroys the benefits brought by the working majority—primarily from an economic point of view because it reduces the benefits they bring to society; but especially from a symbolic point of view, as it breaks the image of European mobility, since it reflects dishonest practices. Finally, this type of fraud destroys the very idea of European integration based on the four freedoms of movement.”³² Let’s not forget that abuse of social assistance is much more a matter of nationals of EU member states than of EU migrants as access to social assistance is for them easy while it is an obstacle course for EU migrants.³³ Maybe some member states should start first with their own nationals, giving the good example to EU migrants!

³² Morin-Chartier, Elisabeth, Quel impact de la liberté de circulation sur les systèmes de protection sociale au sein de l’Union européenne ?, *Question d’Europe*, Policy paper, no. 429.

³³ Maslowski, Solange, “Abuse of social assistance by Union citizens on the move” in *Abuse of Law*, 308–328.

Bibliography

- Carrera, Sergio, "The Framing of the Roma as Abnormal EU Citizens: Assessing European Politics on Roma Evictions and Expulsions in France" in *The Reconceptualization of European Union Citizenship*, ed. E. Guild. Leiden: Brill Nijhoff (2014), 33–63.
- Court of Justice of the European Union, Judgment of the Court (Grand Chamber), 11 November 2014. *Elisabeta Dano and Florin Dano v Jobcenter Leipzig*. ECLI:EU:C:2014:2358.
- Court of Justice of the European Union, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 15 September 2015. *Jobcenter Berlin Neukölln v Nazifa Alimanovic and Others*. ECLI:EU:C:2015:597.
- Court of Justice of the European Union, Judgment of the Court (First Chamber) of 25 February 2016. *Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen v Jovanna García-Nieto and Others*. ECLI:EU:C:2016:114.
- Court of Justice of the European Union, Judgment of the Court (First Chamber) of 14 June 2016. *European Commission v United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*. ECLI:EU:C:2016:436.
- EurActiv, "Germany Prepares Tighter Controls on EU 'Welfare Tourists'", [http:// www.euractiv.com/ sections/social-europe-jobs/germany-prepares-tighter-co](http://www.euractiv.com/sections/social-europe-jobs/germany-prepares-tighter-co).
- European Commission, COM (2009) 313 final: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on guidance for better transposition and application of Directive 2004/38/ EC on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States.
- European Commission, Free movement of people: five actions to benefit citizens, growth and employment in the EU, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1151_en.htm.
- Eurostat Press office, Newsrelease, 87/2018 – 28 May 2018, [https:// ec.europa.eu/eurostat/ documents/2995521/8926076/3-28052018-APEN.pdf/48c473e8-c2c1-4942-b2a4-5761edacda37](http://https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8926076/3-28052018-APEN.pdf/48c473e8-c2c1-4942-b2a4-5761edacda37).
- Guild, Elspet and Carrera, Sergio and Eisele, Katharina, "Social Benefits and Migration: A contested relationship and Policy Challenge in the EU", CEPS 2013, <https://www.ceps.eu/publications/social-benefits-and-migration-contested-relationship-and-policy-challenge-eu>.
- ICF GHK, "A fact finding analysis on the impact on the Member States' social security systems of the entitlements of non-active intra-EU migrants to special non-contributory cash benefits and healthcare granted on the basis of residence", (2013) <http://csdle.lex.unict.it/docs/labourweb/A-fact-finding-analysis-on-the-impact-on-the-Member-States-social-security-systems-of-the-entitlementen/4470.aspx>.
- Joint letter from the Federal Minister of the Interior of Austria, the Federal Minister of the Interior of Germany, the Minister for Immigration of the Netherlands and the Secretary of State for the Home Department of United Kingdom to Commissioners Reding, Malmstrom and Andor, (2013), [http:// docs.dpaq.de/3604-130415_letter_to_presidency_final_1_2.pdf](http://docs.dpaq.de/3604-130415_letter_to_presidency_final_1_2.pdf).
- Lafleur, Jean Michel and Stanek, Mikolaj, "Five lessons From the Migration of EU Citizens in Times of Crisis in South-North Migration of EU Citizens in Times of Crisis", Edited by Springer, 2017.
- Lhernould, Jean Philip, « Prestations sociales: les Roms roumains et bulgares ne sont pas des sous-citoyens de l'Union européenne » in *Abécédaire des discriminations, Six ans de délibération de la Halde*. Paris: La Documentation française (2011), 115–119.
- Maslowski, Solange, "Abuse of social assistance by Union citizens on the move" in *Abuse of Law*, eds. M. Potacs and L. Tichy. Prague: Univerzita Karlova, 2017, 308–328.
- Minderhoud, Paul, "Directive 2004/38 and Access to Social Assistance Benefits", *Journal on Free Movement of Workers in the European Union* (2013), 26–33.
- Morin-Chartier, Elisabeth, « Quel impact de la liberté de circulation sur les systèmes de protection sociale au sein de l'Union européenne? », *Question d'Europe*, Policy paper, Fondation Robert Schuman, no. 429 (2017).
- Official Journal of the European Communities, Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union.

Official Journal of the European Communities, Council Directive 68/360/EEC of 15 October 1968 on the abolition of restrictions on movement and residence within the Community for workers of Member States and their families.

Official Journal of the European Communities, Council Directive 90/365/EEC on the right of residence for employees and self-employed persons who have ceased their occupational activities.

Official Journal of the European Communities, Council Directive 93/96/EEC on the right of residence for students.

Official Journal of the European Communities, DIRECTIVE 2004/38/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) no. 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC of 29 April 2004.

Phoa, Pauline, "EU citizenship: reality or fiction? A law and literature approach to EU Citizenship", 75–80.

Poptcheva, Eva-Maria, "Freedom of movement and residence of EU citizens – Access to social benefits", European Parliamentary Research Service, European Union (2014), 4.

Acknowledgment

This article has been supported by the project č. CZ.02.2.69/0.0/0.0/17_050_0008466 from the Czech Ministry of Education, Youth and Sports (International Mobility of Research Employees-MSCA-IF, Operational programme Research, Development and Education).

Solange MASLOWSKI

BAIMĖS, PAKERTANČIOS MIGRACIJĄ EUROPOS SĄJUNGOS VIDUJE

Santrauka. Asmenų judėjimo laisvė Europos Sąjungoje formavosi žingsnis po žingsnio nuo pat Europos Ekonominės Bendrijos susikūrimo. Šios laisvės sėkmė ir vaisiai neginčijami, ji laikoma Europos integracijos pavyzdiniu rodikliu. Vis dėlto pastarąjį dešimtmetį ši Europos Sąjungos piliečių teisė sulaukė kritikos, o jos plėtojimą sunkina dvi baimės rūšys: ekonominė baimė ir grėsmė viešajai nacionalinei politikai. Pirmajai rūšiai priklauso baimė, kad socialine parama piktnaudžiauja į Europos Sąjungą atvykę ekonomiškai neaktyvūs migrantai, ir baimė, kad jie neturi pakankamai finansinių išteklių. Todėl juos priėmusios šalys narės baiminasi, kad jie taps per didele našta jų nacionaliniam biudžetui. Antrajai baimių rūšių priklauso bendresnė skirtingų pavidalų grėsmė. Viešajai nacionalinei politikai gali grėsti ne tik rimtos priežastys, kaip smurtas ar stambaus masto turto pasisavinimas, bet ir ginčijamos priežastys, kaip nešvara, benamystė ar priklausymas nepasiturinčiai mažumai. Šiame darbe pirmiausia aptariama asmenų judėjimo Europos Sąjungoje laisvės plėtra nuo jos pradžios iki dabarties, neišleidžiant iš akių ir pastarojo dešimtmečio atbulinės progresijos. Po to aptariamos pagrindinės baimių rūšys, kurios mažina dabartinę asmenų judėjimo laisvę ir skatina šalis nars įvesti valstybinius judėjimo laisvės apribojimus.

Raktažodžiai: Europos Sąjungos pilietis, baimė, piktnaudžiavimas, grėsmė, šalys narės, judėjimo laisvė, sankcijos.

Rūta SUTKUTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Pabėgėlių diskurso formavimasis socialinėse medijose: Lietuvos atvejis

Santrauka. Jau keletą metų bene svarbiausia ES diskusijų tema – į Europą plūstančių pabėgėlių ir nelegalių migrantų klausimas. Pabėgėlių integracija Lietuvoje tampa vis aktualesniu klausimu, nes paniką, kylančią visuomenėje, lemia Europoje vykstantys procesai, apie kuriuos gausu informacijos, o formuojant neigiamas nuostatas pabėgėlių atžvilgiu pasitelkiama žiniasklaida. Prie neigiamo Lietuvos visuomenės požiūrio į pabėgėlius prisideda ne tik tradicinė žiniasklaida, bet ir kitos informavimo priemonės, pavyzdžiui, socialinės medijos. Tad šiame straipsnyje nagrinėjamas socialinių medijų vaidmuo konstruojant pabėgėlių įvaizdžius ir apžvelgiant pabėgėlių integracijos klausimą Lietuvoje. Straipsnio tyrimo tikslas – išanalizuoti pabėgėlių diskurso formavimąsi socialiniame tinklalapyje *Facebook*.

Kokybinė ir kiekybinė socialinių tinklalapių turinio analizė patvirtino hipotezę, kad skirtingose virtualiose bendruomenėse Europos migrantų krizė nušviečiama atsižvelgiant į tai, kokiai tikslinei grupei informacija skirta. „Visuomeninio komiteto prieš priverstinę imigraciją“ atveju informacija pateikiama sąmoningai siekiant formuoti neigiamą pabėgėlių įvaizdį, akcentuojant ekonominę naštą, terorizmo ir prievartos grėsmę. O „Priimsiu pabėgėlių“ pasirinkta komunikacijos strategija siekiama atkreipti dėmesį į pagalbos prašymą, prieglobsčio prašytojo sąvoką, humanitarinius principus, nes pabėgėliai pristatomi kaip aukos.

Raktažodžiai: pabėgėliai, prieglobsčio prašytojai, ekonominiai migrantai, diskursas, socialinės medijos, *Facebook*, „Priimsiu pabėgėlių“, „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“.

Pabėgėlių krizė Lietuvoje: mitas ar realybė?

Nuo 2011-ųjų daugiau nei 4 milijonai žmonių buvo priversti palikti Siriją dėl šalyje prasidėjusio pilietinio karo. Nepalankios gyvenimo sąlygos ir neaiški pabėgėlių teisinė padėtis Turkijoje, Jordanijoje, Egipte ir kitose aplinkinėse valstybėse paskatino šimtus tūkstančių

Sirijos piliečių ieškoti prieglobsčio Europoje¹. Vis dėlto dauguma Europos valstybių pasirinko griežtą poziciją pabėgėlių atžvilgiu. Pastaraisiais metais Europą kėčianti pabėgėlių krizė tapo sunkiu išbandymu, todėl buvo pradėtos įgyvendinti tokios iniciatyvos kaip „Sveiki atvykę, pabėgėliai“ (angl. *Refugees Welcome*), kuriomis siekiama inicijuoti įvairias akcijas bandant padėti atvykusiems pabėgėliams, taip pat didinti visuomenės informuotumą ir įtraukimą skatinant pabėgėlių integraciją. Pabėgėlių reprezentacija ne tik tradicinės žiniasklaidos priemonėse, tačiau ir socialinėse medijose gali turėti poveikį formuojant viešąją nuomonę ar priimant politinius sprendimus.

Naujausių tyrimų rezultatai rodo, jog šios mažumų grupės yra sistemingai diskriminuojamos, laikomos grėsme nacionaliniam saugumui ir pabėgėlius priimančių šalių ekonomikai. Priimančios valstybės dažnai naudoja *naštos* metaforą negatyviai apibūdindamos pabėgėlius iš Sirijos ir siekdamas pabrėžti, kad tai yra problema, kuri turi neigiamą poveikį ekonomikai, aplinkai ir visuomenei². Po smurtinių veiksmų antplūdžio, kuris buvo nukreiptas prieš pabėgėlius, prasidėjo diskusijos apie dešiniųjų ekstremistų smurtą. Neseniai kilę ksenofobiniai išpuoliai prieš pabėgėlius Vokietijoje, Belgijoje, Ispanijoje paskatino politines ir akademines diskusijas dėl dešiniųjų smurto priežasčių ir pasekmių Vakarų visuomenėje³, o kartu ir jų (savi)reprezentacijos klausimo. Tad pagrindinė tyrimo problema, analizuojama straipsnyje, yra ta, kad žiniasklaidos priemonėse pabėgėliai dažnai vaizduojami kaip grėsmė esančiam *status quo*. Kai kurie subjektyvūs vaizdai ar pasisakymai socialinėse medijose neatspindi realybės, netgi, priešingai, skatina neigiamą požiūrį į pabėgėlius.

Prie neigiamo Lietuvos visuomenės požiūrio į pabėgėlius prisideda tradicinės žiniasklaidos priemonės (spauda, televizija, radijas), tačiau nedaug atlikta tyrimų, susijusių su socialinių medijų formuojamais pabėgėlių įvaizdžiais ir pabėgėlių diskurso problematika, kur būtų analizuojamos tokios socialinės iniciatyvos kaip „Sveiki atvykę, pabėgėliai!“ ar „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“. Daroma prielaida, jog socialinių tinklalapių analizė gali būti naudinga aiškinantis naujųjų internetinių iniciatyvų dinamiką, atskleidžiant jų komunikacines galimybes formuojant visuomenės požiūrį į pabėgėlius ir prieglobsčio prašytojus Lietuvoje. Galbūt naujosios medijos yra viena pagrindinių pabėgėlių reprezentavimo sąlygų (galimybių), todėl tokių socialinių iniciatyvų kaip „Priimsiu pabėgėlį“ iniciatoriai priversti ieškoti naujų visuomenės dėmesį pritraukiančių vizualinių ir emocinių priemonių.

Straipsnyje pristatomo tyrimo tikslas – išanalizuoti pabėgėlių diskurso formavimąsi socialinėse medijose. Tikslui pasiekti keliami uždaviniai: pristatyti naujausius tyrimus, susijusius su pabėgėlių diskurso problematika; išanalizuoti, kaip skirtinga pabėgėlių reprezentacija lemia viešąjį diskursą; palyginti, kaip skirtingos veikėjų grupės dalyvauja konstruojant pabėgėlio įvaizdį ir stereotipus socialinių grupių atžvilgiu per *Facebook* puslapių „Priimsiu pabėgėlį“ ir „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ turinio analizę.

¹ Koca, Burcu T., „New Social Movements: Refugees Welcome UK“, *European Scientific Journal* 12 (2) (2016), 96–108.

² Abid, Raith Z., Manan, Shakila A. ir Rahman, Zuhair A. A., „A Flood of Syrians Has Slowed to a Trickle: The Use of Metaphors in the Representation of Syrian Refugees in the Online Media News Reports of Host and Non-Host Countries“, *Discourse & Communication* 11 (2) (2017), 121–140.

³ Benček, David ir Strasheim, Julia, „Refugees Welcome? A Dataset on Anti-Refugee Violence in Germany“, *Research and Politics* 3 (4) (2016), 1–11.

Nuo tradicinės žiniasklaidos priemonių iki socialinių medijų

Nuo 2011 m., kai prasidėjo Sirijos pilietinis karas ir pabėgėlių antplūdis į Europą, vis aktualesnė yra pabėgėlių diskurso problematika. Žiniasklaidos ir kraštutinių dešiniųjų grupių vaidmuo skatinant neigiamas nuostatas visuomenėje buvo plačiai diskutuojamas, tačiau tyrimų, kuriuose pagrindinis dėmesys būtų skiriamas socialinių medijų vaidmeniui formuojant pabėgėlių diskursą, kuriant ir palaikant neigiamus (ar, priešingai, teigiamus) pabėgėlių Europoje įvaizdžius, skaičius nėra didelis.

Lietuvoje socialinių mokslų srityje pabėgėlių reprezentacija, susijusi su naujų technologijų teikiama galimybėmis humanitarinės krizės Europoje kontekste, nėra išplėtotą, todėl daroma prielaida, jog socialinių tinklalapių analizė gali būti naudinga aiškinantis internetinių iniciatyvų komunikaciją, kaip tai gali formuoti visuomenės požiūrį į pabėgėlius ir prieglobsčio prašytojus. Analizuojant užsienio autorių atliktus tyrimus, galima išskirti tokius komunikacijos ekspertus kaip Seth'ą M. Holmesą ir Heide'ę Castanedą (2016), kurie sutelkia dėmesį į pabėgėlių reprezentaciją Vokietijoje remdamiesi Antonio Gramsci'io (1971) sukurtais koncepcijomis „pozicijos karu“, „manevrinu karu“, kaip kova tarp prasmės, įteisinimo ir galios reprezentuoti žiniasklaidos priemonėse⁴. Dabartiniai įvykiai žiniasklaidoje yra įreminami kaip krizė, kuri atsiduria politinio dėmesio centre ir sukuria įvairius prieštarigus diskursus.

Komunikacijos ir kituose socialiniuose moksluose vis dar trūksta dėmesio socialinių medijų problematikai. Dėl naujų technologijų teikiamų galimybių kalbama vaizdu – naujienų paskyrų piktogramos tampa neatsiejama visuomenės kasdienio gyvenimo dalimi⁵. Nepaisant didžiulio vaizdinės medžiagos kiekio šiandienėje žiniasklaidoje, vos kelios fotografijos ar vaizdo įrašai sulaukia didžiulio populiarumo. Tik vienetai informaciniame triukšme išsiskiria iš kitų vaizdų, įgydami tarptautinį statusą ar pripažinimą, jie paskatina emocines reakcijas ir nuolatinės diskusijas. Paprastai tokie vaizdai susiję su pagrindiniais naujienų įvykiais ir parodo besitęsiantį konfliktą ar krizę visuomenėje⁶, jiems nereikia papildomo paaiškinimo, dažnai netgi apibūdinami kaip kalbantys patys už save.

Kaip vieną populiariųjų vaizdų galima paminėti 3 metų berniuko iš Sirijos Alano Kurdi'io, kuris buvo rastas nuskendęs Turkijos pakrantėje, nuotrauką. Vaizdas šokiravo daugelį ir per socialines medijas apkeliavo visą pasaulį. Tokios internetinės konstrukcijos (nuotraukos, vaizdo įrašai) yra mažai kontroliuojamos ir nenuspėjamos, kadangi įtraukia daugiau veikėjų, žiniasklaidos platformų ir pasižymi įvairesniais grafiniais elementais⁷. Pastaruoju metu „naujienos“ suprantamos plačiąja prasme – ne tik naujienų žiniasklaida ar profesionalioji žurnalistika, bet ir alternatyvios platformos, pavyzdžiui, socialiniai tinklalapiai: *Twitter*, *Facebook*, *YouTube*, internetiniai dienoraščiai ir kiti tinklalapiai, kuriuose galima dalytis

⁴ Holmes, Seth M. ir Castaneda, Heide, „Representing the “European Refugee Crisis” in Germany and Beyond: Deservingness and Difference, Life and Death“, *American Ethnologist* 43 (1) (2016), 12–24.

⁵ Mortensen, Mette, „The Image Speaks for Itself – or Does it? Instant News Icons, Impromptu Publics, and the 2015 European Refugee Crisis“, *Communication and the Public* 1 (4) 2016, 409–422.

⁶ Lenette, Caroline ir Miskovic, Natasa, „Some Viewers May Find the Following Images Disturbing: Visual Representations of Refugee Deaths at Border Crossings“, *Crime Media Culture* 9 (1) (2016), 1–10.

⁷ Lenette, Caroline ir Cleland, Sienna, „Changing faces: Visual Representations of Asylum Seekers in Times of Crisis“. *Creative Approaches in Research* 9 (1) (2016), 68–83.

vaizdo įrašais, nuotraukomis. Taip pat keičiasi ir veikėjų samprata, nes įtraukiami piliečiai, kitaip nei tradicinėje žiniasklaidoje, kur kuriant žiniasklaidos produktą ir skleidžiant naujienų istorijas dalyvauja profesionalūs žurnalistai, įžymūs žmonės, politiniai veikėjai⁸.

Socialinės medijos suteikia daugiau galimybių: pateikti nuotraukų, vaizdo įrašų ar pasidalyti momentine naujienų piktograma. Tokio pobūdžio naujienų žiniasklaida yra nušviečianti ir efektyviai įtraukianti visuomenę. Tad svarbu pažymėti, jog diskusija, susijusi su humanitarine krize Europoje, socialinėmis medijomis Lietuvoje ir pabėgėlių reprezentacija virtualioje erdvėje, nėra išplėtota.

Pabėgėlių reprezentacija tinklalapyje *Facebook*

Šiame straipsnyje siekiama išsiaiškinti ir palyginti, kaip dviejuose kardinaliai skirtinguose puslapiuose „Priimsiu pabėgėlį“ ir „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ pateikiami pabėgėlių įvaizdžiai ir kaip konstruojama dalyvių (socialinių tinklų vartotojų) vertybinė orientacija naujųjų „atvykėlių“ atžvilgiu. Daroma prielaida, kad *Facebook* Lietuvoje gali būti laikomas efektyvia terpe komunikacijai dėl greitai pasiekiamos didelės auditorijos dalies, nes socialiniu tinklu *Facebook* naudojasi per 1,4 milijono interneto vartotojų, 1,1 milijono yra aktyvūs⁹. O tokie puslapiai kaip „Priimsiu pabėgėlį“ ir „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ sukurti reaguojant į humanitarinę krizę Europoje ir pabėgėlių integracijos klausimus Lietuvoje galėtų atspindėti visuomenės daugumos nuomonę.

Kiekybinė ir kokybinė *Facebook* diskurso analizė apima 2015 m. gruodžio – 2018 m. sausio mėnesį, būtent toks laikotarpis pasirinktas neatsitiktinai. 2015-ųjų gruodį į Lietuvą buvo perkelta pirmoji irakiečių pabėgėlių šeima¹⁰. Pagal ES susitarimą Lietuva iki 2017 m. rugsėjo mėnesio įsipareigojo perkelti 1 105 pabėgėlius¹¹. Remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SADM) duomenimis, 2017 m. lapkričio pabaigoje iš 468 prieglobsčio prašytojų, perkeltų į Lietuvą, mūsų šalį jau buvo palikę 70 proc.¹², tačiau priežastys (kodėl pabėgėliai nenoriai renkasi Lietuvą) nėra iki šiol aiškiai identifikuotos.

Atliekant kokybinę turinio analizę taikomos austrų lingvistės Ruth Wodak¹³ aprašytos penkios diskurso analizės kategorijos: referencinė reikšmė / nominacija; predikacija; argumentacija; perspektyvizacija; stiprinimas / švelninimas (žr. 1 priedą)¹⁴.

⁸ Mortensen, „The Image Speaks for Itself“, 411–414.

⁹ Radžiūnas, Vytenis, „Lietuvos sociologas: „Facebook“ naudojimas kelia tam tikrų pavojų“, *15min*, paskelbta 2017 balandžio 13, <https://www.15min.lt/mokslasit/straipsnis/technologijos/lietuvos-sociologas-facebook-naudojimas-kelia-tam-tikru-pavoju-646-783446>.

¹⁰ Valiūškevičiūtė, Evelina, „Perkelti irakiečiai: „Niekada nebuvo girdėję apie Lietuvą“, *Lrytas*, paskelbta 2016 vasario 3, https://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2016/02/03/news/perkelti-irakieciai-niekada-nebuvo-girdeje-apie-lietuva--859363/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy.

¹¹ „European Commission Hikes Refugee Quota for Lithuania up to 1105“, *BNN*, paskelbta 2015 rugsėjo 11, <http://bnn-news.com/european-commission-hikes-refugee-quota-lithuania-1105-132901>.

¹² Andrulevičiūtė, Vilija, „Dauguma pabėgėlių iš Lietuvos pabėgo“, *Delfi*, paskelbta 2018 vasario 23, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dauguma-pabegeliu-is-lietuvos-pabego.d?id=77248103>.

¹³ Wodak, Ruth, „Discrimination via Discourse“, in *Routledge Handbook of Linguistic Anthropology*. London: Routledge, 2015, 364–385.

Pabėgėlius (ne)priimančios *Facebook* bendruomenės?

Atliekant pirminę analizę sudarytos 5 pagrindinės grupės: *nuotraukų, vaizdo įrašų, vidutinis komentarys, patinka ir pasidalijimų skaičius* (žr. 2 priedą). 200 naujausių įrašų (po 100 iš kiekvieno puslapio) koduojami kaip teigiamą, neutralų arba neigiamą toną turinti informacija (žr. 3 priedą). Atsižvelgiant į bendrą įrašų skaičių socialiniame tinklalapyje *Facebook* (tiek „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę migraciją“, tiek „Priimsiu pabėgėlių“) bendras vidurkis – 81 neigiamų atspalvį turinti publikacija iš 200. *Facebook* puslapyje „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę migraciją“ pastebimas didžiausias skaičius neigiamų įrašų – 79 (iš 100 koduotų), o didžiausias skaičius pozityvių įrašų publikuojama *Facebook* puslapyje „Priimsiu pabėgėlių“ – 85 (iš 100 koduotų). Tai gali būti svarbu formuojant pabėgėlių diskursą Lietuvoje ir kuriant pabėgėlių kaip keliančiųjų grėsmę įvaizdį visuomenėje.

Analizuojant socialiniuose tinklalapiuose publikuojamą informaciją daroma prielaida, kad pasikartojantys žodžiai, jų deriniai gali būti nuoroda į tam tikrą retoriką, pavyzdžiui, formuojant antimigracines nuostatas pabėgėlių priėmimo kontekste (žr. 4 priedą). Gauti rezultatai parodė, kad puslapio „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę migraciją“ publikacijose, pristatančiose pabėgėlius kaip nepageidaujamą visuomenės grupę, daugiausia vartojamos sąvokos „teroristas“ (102 nuotraukose, komentaruose ir nuorodose¹⁴), „nusikaltėlis“ (85), „musulmonas“ (72) ir „prievartautojas“ (65). O „imigrantas“ (62) ir „našta“ (59) dažnai eina kartu su panašiu žodžių junginiu „pašalpų prašytojas“ (45). Daroma prielaida, kad vartojant tokias sąvokas gali būti kuriamas priešiškas ar skatinamas neapykantą pabėgėliams juos (ne)priimančioje visuomenėje, t. y. Lietuvoje.

Tuo metu puslapio „Priimsiu pabėgėlių“ publikacijose daugiausia pasikartoja žodžiai „pabėgėlis“ (98), „auka“ (92), „pagalba“ (69) ir žodžių junginiai „prieglobsčio prašytojas“ (61). Galima daryti prielaidą, kad taip formuojamos nuosaikesnės puslapio sekėjų nuostatos pabėgėlių atžvilgiu akcentuojant pagalbos poreikį, naudojant aukos metaforą ir parenkant kardinaliai skirtingas sąvokas nei „Visuomeninio komiteto prieš priverstinę migraciją“ atveju.

Atsižvelgiant į kiekybinės socialinio tinklalapio turinio analizės rezultatus išskiriamos 2 pagrindinės kategorijos, kuriomis remiantis atliekama kokybinė *Facebook* puslapių turinio analizė: pabėgėlio kaip naštos įvaizdis ir pabėgėlio kaip aukos įvaizdis.

Pabėgėlio kaip naštos įvaizdis humanitarinės krizės kontekste

Tiek „Priimsiu pabėgėlių“, tiek „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę migraciją“ puslapių turinio analizė atskleidė, kad nuolat pasikartoja pabėgėlio kaip naštos įvaizdis, tačiau pirmuoju atveju bandoma paneigti šį visuomenėje susiformavusį stereotipą, o

¹⁴ Visi straipsnyje naudojami priedai publikuojami internete: Sutkutė Rūta, „Pabėgėlių diskurso formavimasis socialinėse medijose: Lietuvos atvejis“, <https://drive.google.com/file/d/1382dBYHHXLtOrnw1Y1UGUWPpgEn6zkH/view?usp=sharing>.

¹⁵ Toliau straipsnyje nurodomas tik skaičius.

antruoju – patvirtinti. Šie konkuruojantys diskursai konstruoja skirtingas pabėgėlio tapatybės versijas. Potencialaus, visuomenei naudingo asmens įvaizdis (akcentuojamos galiybės ir kvalifikacija) priešinamas priklausomo ir dėmesio reikalaujančio pabėgėlio įvaizdžiui.

Referencinė reikšmė / nominacija

Puslapio „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ publikacijose formuojamas neigiamas diskursas pabėgėlių atžvilgiu akcentuojant, kad tai visuomenės grupė, kuri nėra laukiama. Dauguma žinučių nukreipiamos į pabėgėlius, migrantus ir imigrantus, o tai reiškia, kad nehomogeniškos žmonių grupės yra priskiriamos vienai kategorijai. Pavyzdžiui, dalijantis nuoroda į straipsnį „Europa užkariauta islamo žlugs kaip Konstantinopolis“, migrantai musulmonai tapatinami su pabėgėliais: „Taip, integracija žlugo, integruoti milijonus žmonių yra neįmanoma. Be to, migrantai musulmonai norėjo išsaugoti savo šaknis ir tradicijas, atmesdami tų šalių, kurios juos priglaudė, kultūrą. Kas norėjo integruotis, tas tai ir padarė, tačiau jų – nežymi mažuma“ (žr. 1 pavyzdį¹⁶). Panašiai ir kitoje žinutėje dalijantis straipsniu „Mitas apie pabėgėlius – kodėl mūsų valdžia negerbia savęs?“ pabėgėliai vadinami ne tik imigrantais, tačiau tapatinami su atvykėliais: „O Lietuvos valdžia, nuolat klaidina dėl mūsų iniciatyvos, nes postringauja apie neegzistuojanti „pabėgėlių perkėlimo įstatymą“, o nelegaliai ir masiškai į ES gabenamų imigrantų privalo perkėlimo į Lietuvą pretekstu griauja buvusią tvarką, priešina atvykėlius su Respublikos piliečiais, kuria chaosą Lietuvoje“ (žr. 2 pavyzdį).

Analizuojant *Facebook* vartotojų komentarus išskiriama dar viena kategorija – pašalpų prašytojai, valstybės išlaikytiniai, dykaduoniai, kitaip tariant, išryškėja skirstymas pagal ekonominį statusą: „<...> Na taip, galvoja, kad jiems dirbs už grąšius o be to tie pabėgėliai dirbti nenori, vietoje to, kad butu keliami ir sprendžiami klausimai kaip susigrazinti išvykusius musu tautiečius, tai ne jie matai galvoja, kad pigi darbo jėga išspręs kapitalistu darbuotojų poreiki <...>“ (žr. 3 pavyzdį). O po nuoroda į straipsnį „Pabėgėliams mūsų rajone bus perkami butai“, pranešančiame, kad planuojama įsigyti 5 butus, juos suremontuoti ir pritaikyti migrantams gyventi, socialinio tinklalapio *Facebook* vartotojai piktinasi tokiais sprendimais: „Ne nu... Po velnių, pirkit butus savo tautiečiams. Jei lietuvių šeimos su keletu vaikų turi imtis paskolas ir mokėti bankams... Ciniškumo viršūnė...“ (žr. 4 pavyzdį). Tad pagalba Europą ištikus didžiausiai humanitarinei krizei per pastaruosius 60 metų puslapyje „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ iliustruojama kaip pinigų švaistymas ir visuomenės apgaulė ar netgi „ciniškumo viršūnė“ (ten pat), mat pabėgėliai turi kitokių tikslų.

¹⁶ Visi straipsnyje naudojami pavyzdžiai publikuojami internete: Sutkutė, Rūta, „Pabėgėlių diskurso formavimasis socialinėse medijose: Lietuvos atvejis“, <https://drive.google.com/file/d/1382dBYHHXltvOrnw1Y1UGUWPpgEn6zkH/view?usp=sharing>. Straipsnyje pateikiamų citatų kalba netaisyta.

Predikacija

Pabėgėliai traktuojami kaip abejotino statuso atvykėliai, nes domisi tik pašalpomis, o dirbti nenori. Po straipsniu apie pabėgėlius, kuriuos nustojo leisti į naktinius Vokietijos Freiburgo miesto klubus, komentuojama: „Tai utėlėms ne vieta klubuose, jie turi gedėti dėl savo „karo alinamų“ šalių, o ne klubuose už pašalpas ošti“ (žr. 5 pavyzdį). Beje, paminėtina, straipsnio pasidalijimas sulaukė 107 patinka (angl. *like*) ir 29 pasidalijimų (angl. *share*). Kalbant apie pabėgėlio kaip pašalpų prašytojo ar dykaduonio įvaizdį, pabrėžiami skirtumai tarp „mūsų tautiečių“ ir „tų“, kurie atvyko „gyventi“: „Musu tautiečiai vaziuoja užsidirbti pragyvenimui, o tie pašalpi pasirinkti“ (žr. 6 pavyzdį). Panašiai ir kituose komentaruose vartojamas įvardis „jie“: „Gal sulauksim ir tos dienos kada juos pagaliau nebeisileis i europa“ (žr. 7 pavyzdį) ar „kaip zoologijos sode uzdaryt visus narvuose tegul sedi vistiek jie dirbt nezada <...>“ (žr. 8 pavyzdį).

Keliose publikacijose kalbama apie pabėgėlių izoliaciją, kadangi jie skiriasi nuo „mūsų“. *Facebook* puslapyje „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę migraciją“ publikuojamų žinučių turinys formuoja perskyrą atskiriant vidinę ir išorinę grupes. Atotrūkis tarp vidinės ir išorinės grupės konstruojamas pasitelkiant parodomuosius ir asmeninius įvardžius – *tie, juos, jie* (iliustruoja 6, 7 ir 8 pavyzdžiai). Anot Henri'io Tajfelio, dažniausiai charakteristikos, susijusios su išorinės grupės (angl. *outgroup*) neigiamais skiriamaisiais bruožais, yra labai palankios diskriminacijai ir socialinei atskirčiai¹⁷. Kai sukuriami stereotipai, asmenys suvokiami pagal bendrąsias grupės charakteristikas labiau nei pagal jų asmenines savybes¹⁸. Įvardžiai *mes* ir *jie* rodo dichotomiją tarp vidinės grupės (europiečiai, lietuviai) ir išorinės grupės (visi, kas nepriklauso Lietuvai ir Europai dėl religijos ir kultūrinių skirtumų).

Be to, naujieji atvykėliai negali būti tapatinami su Lietuvos pilietybę turinčiais asmenimis, nes valdžios institucijos klaidina žmones, o „nelegaliai ir masiškai į ES gabenamų imigrantų privalomo perkėlimo į Lietuvą pretekstu griaua buvusią tvarką, priešpastato atvykėlius Respublikos piliečiams, kuria chaosą Lietuvoje“ (žr. 9 pavyzdį). Taip išryškėja papildoma siužetinė diskurso linija – kraštutinių dešiniųjų formuojamas diskursas – Lietuva – lietuviams (žr. 10 pavyzdį).

Argumentacija

Pateikiant argumentus net keliose publikacijose pasitelkiama antisemitizmo paralelė. Mokslininkas Thomas Linehanas teigia, kad buvusi neapykanta judaizmo religijos atstovams perkeliama musulmonams. Muslimofobijos ir antisemitizmo sąvokos panašios tuo, kad abiejose išreiškiama diskriminacija konkrečiai žmonių grupei¹⁹. Diskurse nuolat pabrėžiami ne tik musulmonų ir vietinių gyventojų skirtumai, tačiau prisimenamas

¹⁷ Tajfel, Henri, „The Achievement of Inter-group Differentiation“, in *Differentiation between Social Groups*. London: Academic Press, 1978, 77–100.

¹⁸ Tajfel, Henri ir Turner, John C., „An Integrative Theory of Inter-group Conflict“, in *The Social Psychology of Inter-group Relations* Monterey. CA: Brooks/Cole, 1997, 33–47.

¹⁹ Linehan, Thomas, „Comparing Antisemitism, Islamophobia, and Asylophobia: The British Case“, *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 22 (2) (2012), 366–386.

holokausto laikotarpis ir istoriniai veikėjai. Vienoje iš nuotraukų vaizduojamas Angelos Merkel ir Adolfo Hitlerio pokalbis, pastarasis klausia: „Tai pasiilgote? Matau be manęs nesusitvarkote“ (žr. 11 pavyzdį). Net keliuose komentaruose užsimenama apie Tarptautinį Teisingumo Teismą: „I Hagos tribunola ja, kaip už masinį visu europiečių naikinimą!“ (žr. 12 pavyzdį). Nors ir remiamasi antisemitizmo paralele, tačiau tai nėra svarus argumentas atsakant į klausimą, kodėl pabėgėliai neturėtų būti priimami į Lietuvą.

Publikacijose net 32 kartus minima Vokietija. Argumentuojant dažnai nurodoma į kanclerės A. Merkel politinius sprendimus, kurie sulaukia didelių diskusijų Vokietijos visuomenėje. Vienoje publikacijoje pateikiama karikatūra, kurioje vaizduojama A. Merkel lesinanti paukščius, tačiau paukščių vis daugėja, o galiausiai, pastarieji pradeda pulti Vokietijos kanclerę (žr. 13 pavyzdį). Kitaip tariant, pasitelkiant paralelę norima parodyti, kad Vokietijos teikiama parama pabėgėliams kelia didelių problemų visuomenėje. Kartu pateikiamas užrašas „Panašu, jog frau Merkel jau pajuto kas yra nekontroliuojama imigracija“, (ten pat) remiamasi ir statistine informacija: „Kaip rodo atliktos apklausos rezultatai, 66 proc. respondentų nesutinka su tokia kanclerės nuomone. Apklausoje dalyvavo 1 017 Vokietijos piliečių“ (žr. 14 pavyzdį). Tokia apklausa nėra reprezentatyvi, kadangi respondentų skaičius labai mažas, palyginti su 82,7 milijono Vokietijos gyventojų, iš kurių apie 73 184 900²⁰ turi Vokietijos pilietybę. Pateikti statistiniai duomenys atspindi tik labai mažos populiacijos dalies nuomonę.

Argumentuojant remiamasi įvairiais dokumentais, pavyzdžiui, Lietuvos Konstitucija. Tai iliustruoja ir vaizdo įrašas, kuriame diskutuojama dėl lygių teisių užtikrinimo visiems gyventojams, o žinutėje rašoma: „<...> Šios išmokos ženkliai viršija Lietuvos pensininkų pensijas, daugiavaikių šeimų vaikams skiriamą paramą iš valstybės. Taip pažeidžiamas lygiateisiškumo principas, įtvirtintas LR Konstitucijoje <...>“ (žr. 15 pavyzdį). Vis dėlto publikacijoje pateikiama klaidinga informacija, kadangi Konstitucijos tekstas interpretuojamas nepateikiant papildomos informacijos kontekstui suvokti. Pašalpos skiriamos siekiant skatinti prieglobsčio gavėjus apsigyventi ne tik didžiuosiuose miestuose, bet ir regionuose. Papildomos kompensacijos ir pašalpos skiriamos ne iš valstybės biudžeto, bet ES lėšų²¹. Be to, pasitelkiama retorika tarsi siekiama intrigos, naudojama pakili intonacija: „Kreipiuosi į jus!“ ar „Kreipiuosi į visuomenę“ (žr. 15 pavyzdį). Publikacija sulaukusi 120 patinka (angl. *like*), todėl tikėtina, kad siunčiama žinutė buvo išgirsta ir skirtingai interpretuojama tikslinės auditorijos.

Perspektyvizacija

Nors pagrindinius diskurso dalyvius sunku identifikuoti, tačiau iš informacijos galima daryti prielaidą, kad „Visuomeninio komiteto prieš priverstinę imigraciją“ atveju tai

²⁰ „Population by Sex and Citizenship“, Federal Statistical Office of Germany, paskelbta 2017 sausio mėn., https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/SocietyState/Population/CurrentPopulation/Tables/Census_SexAndCitizenship.html;jsessionid=399EA9F9957118F6CF486DEF9B0F7C20.InternetLive2.

²¹ Majauskienė, Donata, „Lietuva priglaustiems pabėgėliams mokės papildomą išmoką“, BNS, paskelbta 2017 spalio 11, <http://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/lietuva-priglaustiems-pabegeliams-mokes-papildoma-ismoka-832698>.

visuomenės veikėjai, pasisakantys prieš pabėgėlius Lietuvoje, formuojantys antimigracinį politinį diskursą ir skatinantys pasirašyti peticiją prieš „priverstinę“ imigraciją (komitetas sukurtas 2015-ųjų rugsėjo mėnesį).

Šioje interneto platformoje dalijamasi prezidentų, politikų ir žurnalistų pasisakymais, tačiau informacija atrenkama siekiant formuoti prieš pabėgėlius nukreiptą diskursą ir pasitelkiant ekonominės naštos motyvą. Pavyzdžiui, dalijamasi tuometinio ministro pirmininko pasisakymu: „Pusė (51 proc.) Lietuvos gyventojų pritartų, kad Lietuva priimtų pabėgėlius, beveik ketvirtadalis (21 proc.) respondentų tokiam sprendimui nepritartų, panaši dalis šiuo klausimu neturi nuomonės“ (žr. 16 pavyzdį). Publikacijoje klausiama, kodėl ministras pirmininkas A. Butkevičius mums meluoja, nes Lietuvos piliečiai turi savo nuomonę. Taip pat diskurse prieštaraujama Lietuvos prezidentės pasisakymui, kad prieglobstis pabėgėliams – moralinė pareiga. Rašoma, kad „moralinė pareiga – pirmiausia rūpintis Lietuvos piliečiais“ (žr. 17 pavyzdį), ir prašoma pasirašyti peticiją prieš priverstinę imigraciją.

O Prancūzijos ir Čekijos prezidentų pasisakymai naudojami tarsi pavyzdys, kuriuo turėtų sekti Lietuvos politikai, nes jų retorika nukreipta prieš pabėgėlių priėmimą ir netgi priešinasi ES prieglobsčio politikai: „Kai migrantai atvyks, jiems turi būti pasakyti trys dalykai: pirma, niekas jūsų nekvieta. Antra, atvykę čia jūs turite gerbti mūsų taisykles, kaip mes gerbiame jūsiškes, kai nuvykstame į jūsų šalį. Trečia, jei jums tai nepatinka, dinkite iš čia“ [Miloš Zeman]. Tuometinis Prancūzijos prezidentas François Hollande'as apgailestauja, kad „Europa pavėlavo sureaguoti į pabėgėlių krizę“ (žr. 18 ir 19 pavyzdžius). Publikacijose retoriškai klausiama, ką dabar mano vyriausybė, prezidentė ir visi, kas palaiko pabėgėlių perkėlimą į Lietuvą. Taip pat diskurse dalyvauja ir policijos komisariato atstovai (žr. 20 pavyzdį). Remiantis „Eurobarometru“ (2018), pasitikėjimas policija Lietuvoje yra aukštesnis negu Europos Sąjungos vidurkis²², todėl galima daryti prielaidą, jog šios institucijos atstovų nuomonė gali būti reikšminga formuojant ar stiprinant neigiamas nuostatas pabėgėlių atžvilgiu.

Stiprinimas / švelninimas

Publikacijose pateikiami vizualiniai aspektai – šokiruojantys vaizdai ar memai ir neverbalinė kalba, pavyzdžiui, simboliai, kurie išreiškia emocijas (šypsenėlių naudojimas tekste) ar raidžių pasikartojimas. Šokiruojančiais vaizdais bandoma paveikti puslapio sekėjų vertybinę orientaciją. Publikuojama nuotrauka, kurioje vaizduojama mergina, užpulta kanibalų (simboliškai naudojamas ir kraujas, suteikiant tam tikrą grėsmės atspalvį): „Indonezijos kanibalų gentys paskelbė, kad jos mielai priimtų pabėgėlius neribotais kiekiais“ (žr. 21 pavyzdį). Pabėgėliai vaizduojami kaip grėsmė vietinių gyventojų (ypač moterų) saugumui dėl vykdomų nusikaltimų, o priežastys slypi jų kultūrinėse nuostatose. Taip pat puikus memo pavyzdys – jau minėtas Angelos Merkel ir Adolfo Hitlerio pokalbis (žr. 11 pavyzdį). Tokiais palyginimais ir pareiškimais apie pabėgėlių „neatitikimą“ Vakarų

²² „Šalies ataskaita. Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Lietuva“, *Standartinis Eurobarometras* 86, paskelbta 2016 ruduo, https://ec.europa.eu/lithuania/sites/lithuania/files/standartinis_eurobarometras_86.pdf.

visuomenei perteikiamos etnocentrinės ir rasistinės nuostatos, kad Europa priklauso etniniais europiečiams, o prieglobsčio prašytojai ir pabėgėliai turėtų būti deportuoti.

Taip pat žinutėse gausu ironijos elementų. Vaizduojant šiukšliadėžėse išmestą maistą ironiškai teigiama: „Taip vargšai pabėgėliai įvertino nemokamai jiems vengrų duotą maistą...“ (žr. 22 pavyzdį). Šis teiginys konstruojamas kontrasto principu, kai pabėgėliai vadinami „vargšais“, bet vaizdas nuotraukoje visiškai neatitinka tariamos varganos pabėgėlių padėties. Daugtaškiu išreiškiamas nutylėjimas, kurio metu skaitytojas turėtų palyginti pateikiamą tekstinę ir vaizdinę informaciją ir padaryti išvadas apie pabėgėlių ekonominį statusą ar netgi pabėgėlio kaip naštos įvaizdį. Panašiai ir kitoje publikacijoje ironiškai teigiama: „JUOKINGA. Jie praranda savo pasus, bet NIEKUOMET nepraranda savo telefonų“ (žr. 23 pavyzdį). Nuotraukoje vaizduojami pabėgėliai, kurie naudojami mobiliaisiais telefonais, tačiau dažnai teigia, kad pasus jie prarado Viduržemio jūroje ar šalyje, kurioje vyksta pilietinis karas. Tad įterptas tekstas nurodo numanomą ironiją, kuri tampa aiškesnė dėl žodžių JUOKINGA ir NIEKADA, kurie rašomi didžiosiomis raidėmis.

Liepiamoji nuosaka dažniausiai naudojama puslapio „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę migraciją“ administratorių, kurie nuolat ragina puslapio sekėjus dalytis publikacijomis ir kviečia pasirašyti peticiją ar netgi dalyvauti šioje iniciatyvoje renkant parašus (žr. 16, 17, 19 pavyzdžius). Be to, neigiamos nuostatos pabėgėlių atžvilgiu dažnai formuojamos nurodant konkrečius įvykius, kurie kelia neigiamas šios išorinės grupės (t. y. pabėgėlių) asociacijas.

Pabėgėlio kaip aukos įvaizdis humanitarinės krizės kontekste

Facebook puslapio „Priimsiu pabėgėlį“ diskurse dominuoja pabėgėlio kaip aukos įvaizdis, todėl bandoma paneigti puslapyje „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę migraciją“ išryškėjusį pabėgėlio kaip naštos ar pašalpų prašytojo stereotipą. Tai tarsi alternatyvus diskursas, kuriame teigiama, kad pabėgėliai neturėtų būti smerkiami ar traktuojami kaip netinkantys Lietuvos visuomenei. Akcentuojamas ne tik pabėgėlio bejėgiškumas, bet ir priimančiajai visuomenei asmens potencialas, jo naudingumas.

Referencinė reikšmė / nominacija

Iš „Priimsiu pabėgėlį“ diskurse pateikiamos informacijos ryškėja, kad pabėgėliai vaizduojami kaip asmenys, patyrę traumų ar psichologinių sunkumų, todėl gali būti priskiriami pažeidžiamų žmonių kategorijai, kuriems reikalinga (psichologinė) pagalba. Net keliose publikacijose rašoma apie pabėgėlių patiriamas psichologines traumas: „Vokietijos psichoterapeutų gildija praneša, kad mažiausiai pusė Vokietiją pasiekusių pabėgėlių kenčia nuo psichologinių traumų, patirtų tėvynėse ir / ar kelionėje į Europą. 1 iš 5 vaikų nustatytas postrauminio streso sindromas (PPS) <...>“ (žr. 24 pavyzdį). Nors remiamasi Vokietijos pavyzdžiu, tačiau atkreipiamas dėmesys, kad šiai žmonių grupei ir Lietuvoje reikalinga skubi psichologinė pagalba.

Kadangi diskurse bandoma sugriauti visuomenėje išsisknijusį pabėgėlių kaip pašalpų prašytojų ar ekonominių migrantų stereotipą, pabėgėliai vaizduojami kaip darbingo amžiaus asmenys, ieškantys darbo vietos juos priimančioje visuomenėje, tačiau vis dar priklausančios bedarbių kategorijai: „<...> Padėti nėra sunku. Pabėgėliams trūksta visai nedaug. Ateikite pabendrauti. Padėkite jiems peržiūrėti skelbimus, susirasti darbą / būstą. Aprodysite savo miestą. Tiesiog nusišypsokite gatvėje ar laiptinėje. Priimkite juos taip, kaip norėtumėte, jog jūsų senelius ir prosenelius, bėgusius nuo persekiojimo, būtų priėmę jų kaimynai“ (žr. 25 pavyzdį). Taip pat norima atkreipti dėmesį į tai, kad ne visi pabėgėliai yra susiję su nusikaltimais. Dalijantis vaizdo įrašu klausiama: „Pabėgėlis ar teroristas? Ką tu renkiesi matyti? Šio filmuko autoriai – mokyklos Westerdals Oslo ACT paskutinio kurso studentai taikliai atspindėjo, kaip visuomenėje vyraujantys stereotipai kliudo pabėgėlių socialinei įtraukčiai“ (žr. 26 pavyzdį). Vis dėlto tokie pabėgėlių įvaizdžiai nėra atsitiktiniai, priešingai, jie susiję su tuo, kad pabėgėliai negali dalyvauti žiniasklaidos diskurse: „Žiniasklaida maišo medų su nuodais ir žmonės mano, kad tik ji gali duoti visus atsakymus. Būtų gerai, kad patys žmonės, kurie prašo prieglobsčio, galėtų dalyvauti diskusijose“ (žr. 27 pavyzdį). Dėl šios priežasties pabėgėliai dažnai tampa diskriminacijos objektu Vakarų visuomenėje ir priklauso marginalizuotų grupių kategorijai.

Puslapyje „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ matyti tendencija, kad pagrindinis diskusijų objektas yra suaugę pabėgėliai, tačiau nedaug kalbama apie kitą pažeidžiamą žmonių grupę, t. y. vaikus. Tiesa, puslapyje „Priimsiu pabėgėlį“ nuolat akcentuojama pagalba ne tik pabėgėliams, tačiau ir jų vaikams. Dėl šios priežasties galima išskirti dar vieną kategoriją – vaikai (žr. 28 pavyzdį), kuriems reikalinga tiek materialinė, tiek psichologinė parama, nes, remiantis JTO duomenimis, tai pažeidžiamiausia grupė. Visame pasaulyje šiuo metu yra apie 21,3 milijono pabėgėlių, iš kurių pusė – vaikai²³. Tad „Priimsiu pabėgėlį“ atveju tarsi priešinamasi viešojoje erdvėje kuriamiems ir palaikomiems pabėgėlio kaip ekonominės naštos ar dykaduonio įvaizdžiams.

Predikacija

„Priimsiu pabėgėlį“ diskursas yra stipriai kontroliuojamas administratorių, kadangi įžeidžiančių komentarų ar pasisakymų yra vos keletas, kai tuo metu, remiantis kiekybinės turinio analizės rezultatais, puslapyje „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ publikacijų, turinčių neigiamą retoriką, yra beveik pusė (iš 100) (žr. 3 priedą).

Tai darbingo amžiaus asmenys, kurie nuolat ir intensyviai ieško darbo vietos. Nors dauguma pabėgėlių yra įgiję profesijas, jie negali panaudoti savo įgūdžių mūsų visuomenės naudai. Siekiant sumažinti pabėgėlių socialinę atskirtį ir išspręsti problemas, atsirandančias dėl ilgalaikio nedarbo, prašoma visuomenės pagalbos. Vis dėlto publikacijose pasakojamos tikros istorijos ir prarasti gyvenimai, o pabėgėliai apibūdinami kaip darbštūs žmonės, kurie gimtinėje turėjo darbą ir niekada nebuvo pašalpų prašytojais: „Aida tėvynėje

²³ „2016 is Deadliest Year for Refugees Crossing to Europe via Central Mediterranean. Addressing Large Movements of Refugees and Migrants“, *UN Refugee Agency*, paskelbta 2016 rugsėjo 2, <https://refugeesmigrants.un.org/un-refugee-agency-2016-deadliest-year-refugees-crossing-europe-central-mediterranean>.

Sirijoje dirbo pradinių klasių mokytoja. Likimas jos šeimą atvedė į Lietuvą. Dabar mokyklą Jonavoje lanko trys jos vaikai. Tačiau lietuviškai dar sunkiai kalbančiai sirei ir kitiems pabėgėliams rasti darbą pagal įgytą profesiją labai sudėtinga. Padėkime pabėgėliams „įsikabinti“ į naują gyvenimą Lietuvoje“ (žr. 29 pavyzdį). Pristatant pabėgėlius kaip bedarbius dažnai pamirštama, kad tai žmonės, kurie savoje valstybėje turėjo gyvenimą, darbą, išsilavinimą, statusą ar orumą.

Net keliose nuotraukose, pasidalijimuose, vaizdo įrašuose siekiama akcentuoti tai, kad ne visi pabėgėliai yra susiję su nusikaltimais: „Šių įvykių fone tampa lengva apibendrinti „visi jie tokie“, „išvyti visus“ ir panašiai, tačiau raginame nepasiduoti emocijoms ir turėti omenyje, kad nė vienoje iš pabėgėlių kilmės šalių priekabiavimai, užpuolimai, apiplėšimai nėra nei kultūriškai, nei religiška toleruojami. Kelių dešimčių vyriškių padarytos niekdarystės neatspindi 1,09 milijono prieglobsčio prašytojų, vien 2015 metais užregistruotų Vokietijoje, būdo ir vertybių. Likime objektyvūs ir teisingi“ (žr. 30 pavyzdį). Pabėgėliai laikomi diskriminacijos objektu juos priimančioje visuomenėje, tačiau dauguma nesusimąsto, kad „<...> šie jau daug metų Lietuvoje gyvena, dirba, augina vaikus“ (žr. 31 pavyzdį) ir nėra įvykdę jokių nusikaltimų.

Argumentacija

„Priimsiu pabėgėlį“ diskurse naudojami įvairūs informaciniai šaltiniai ir teikiamos nuorodos, priešingai nei „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ atveju. Remiantis Vyriausiųjų Jungtinės Karalystės policijos pareigūnų asociacijos duomenimis, pateikiamas atsakymas į klausimą, ar pabėgėliai pablogins kriminogeninę padėtį: „Prieglobsčio prašytojai ir pabėgėliai dažniau tampa nusikaltimų aukomis, prieš juos įvykdomi rasistiniai išpuoliai. Pabėgėliai kur kas rečiau linkę pranešti apie prieš juos įvykdytus nusikaltimus, nei priimančios šalies piliečiai“ (žr. 32 pavyzdį). Paneigiamas visuomenėje dominuojantis mitas, kad beveik visi pabėgėliai susiję su nusikaltimais ar smurtu. Remiamasi ne tik policijos pareigūnų informacija, bet ir statistinių tyrimų rezultatais: „JAV atliktų tyrimų duomenimis, iki 40 proc. suaugusiųjų ir iki 90 proc. vaikų pabėgėlių kenčia nuo potrauminio streso sindromo (refugeehealthta.org)“ (žr. 33 pavyzdį). Pasitelkiant tiek tarptautinių organizacijų, tiek Lietuvos institucijų duomenis ir atliktus tyrimus visuomenė ne tik informuojama, bet ir paneigiami klaidingi žmonių įsitikinimai.

„Visuomeninio komiteto prieš priverstinę imigraciją“ atveju nėra diskutuojama žmogaus teisių ar laisvių klausimais, o šiame diskurse prisimenama Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, kurioje nurodomos prieglobsčio teisės: „14 straipsnis. Kiekvienas turi teisę kitose šalyse ieškoti prieglobsčio nuo persekiojimo ir juo naudotis“ (žr. 34 pavyzdį). Vis dėlto pabrėžiama, kad neretai žiniasklaidoje dominuojanti neigiama informacija sunkina pabėgėlių padėtį Lietuvoje: „Mitai pateikiami kaip faktai, ekspertai argumentuoja iš asmeninės, emocinės prizmės, o ne remdamiesi patikima statistika, trūksta šios statistikos priežastinių ryšių, gilios ir nešališkos analizės. / „Priimsiu pabėgėlį“ ne kartą pabrėžė, kad svarbus sėkmingos integracijos elementas yra pabėgėlius priimančios bendruomenės atvirumas ir nuoseklumas. Deja, žiniasklaidos pasirinkta pozicija pabėgėlių atžvilgiu labiau kliudo nei

padaeda visuomenei, kuriai pabėgėlių problema nauja ir nepažįstama, susidaryti nešališką, informaciją, o ne baimėmis ir mitais pagrįstą nuomonę“ (žr. 35 pavyzdį) ir suprasti skirtumus tarp pabėgėlių integracijos ir asimiliacijos (žr. 36 pavyzdį). Tokia informacija pateikiama remiantis Prieglobsčio ir pabėgėlių Jungtinėje Karalystėje informacijos centro ir Tarptautinio strategijos instituto atliktu tyrimu, kaip pabėgėlių tematika nušviečiama JK žiniasklaidoje.

Perspektyvizacija

Pabėgėlių diskursą žiniasklaida pristato kaip diskriminacinį, neatspindintį tikrosios pabėgėlių padėties humanitarinės krizės kontekste, todėl dalijamasi vaizdo įrašais, kuriuose pabėgėlių lūpomis pasakojamos jų gyvenimo istorijos, pilietinio karo pasekmės ir integracijos sunkumai. Pavyzdžiui, pristatomi pabėgėliai, kurie ketina grįžti į savo namus: „Pasakoju savo šeimai, kad Vokietija yra graži, bet kai jie manęs paklausia, ar grįšiu į Siriją, aš atsakau „Taip, grįšiu, atsiklaupsiu ir pabučiuosiu žemę“ (žr. 37 pavyzdį). Pasakojant pabėgėlės Aidos istoriją apeliuojama į skaitytojų jausmus: „Neretai pabėgėlis mums atrodo tarsi beveidis Niekas. Niekuo nebuvęs, niekuo nesantis, bet norintis kažkuo tapti mūsų sąskaita. Pamirštame, kad pabėgėliai turėjo gyvenimą, statusą, orumą“ (žr. 29 pavyzdį).

Pasitelkiamos politinių veikėjų išsakytos nuomonės, tačiau reikėtų pažymėti, kad selektyviai atrenkami liberalesnių pažiūrų atstovai, kuriems svetimos antimigracinės nuostatos. Pavyzdžiui, dalijamasi straipsniu, kuriame aprašoma kaip Kanados ministras pirmininkas sutinka atvykstančius pabėgėlius: „Šiandien Kanadą pasiekė pirmieji 163 pabėgėliai iš Sirijos. Jų sutikime asmeniškai dalyvavo Kanados ministras pirmininkas Justinas Trudeau, kuris sakė, kad tokiu būdu „Kanada nori parodyti pasauliui, kaip atverti širdis“ (žr. 38 pavyzdį). Vis dėlto dalijamasi ne tik užsienio politinių lyderių, tačiau ir Lietuvos politinių veikėjų pasisakymais. Publikuojamas buvusio Lietuvos prezidento V. Adamkaus raginimas prisidėti prie Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos vykdomos kampanijos (žr. 39 pavyzdį). Tikėtina, kad šiais politiniais veikėjais visuomenė pasitiki, todėl diskurso dalyviams jų teigiami pasisakymai pabėgėlių atžvilgiu gali būti reikšmingi formuojant liberalesnes nuostatas.

Migracijos ekspertai, švietimo įstaigų ir NVO atstovai išreiškia susirūpinimą pabėgėlių integracija Lietuvoje. Puslapio sekėjai kviečiami apsilankyti paskaitoje „Prieglobstis ir pabėgėlių srautai Europoje ir pasaulyje: ką mes žinome?“ (žr. 40 pavyzdį). Savanoriai, dirbę su pabėgėliais prie Viduržemio jūros krantų, taip pat dalyvauja šiame diskurse. Pasak savanorio, kuris jau keletą metų teikia humanitarinę pagalbą: „Daugiausia prieš pabėgėlius nusistatę tie, kurie jų nėra matę, o dažnai ir nematę jokių migrantų. Tie, kurie susiduria, nėra nusiteikę priešiška. O šis video skirtas tiems, kurie teigia, kad sirai turėtų likti savo šalyje ir kovoti peiliais prieš krentančias bombas“ (žr. 41 pavyzdį). Neigiamos nuostatos viešojoje erdvėje prisideda prie pabėgėlių diskriminacijos priimančioje visuomenėje. Tad šiame diskurse informacija pateikiama iš pabėgėlių perspektyvos.

Stiprinimas / švelninimas

Puslapyje „Priimsiu pabėgėlį“ skelbiama informacija dažnai pateikiama klausimo-atsakymo forma. Net keliose nuotraukose naudojama ironija, siekiant parodyti stereotipinio mąstymo klaidas. Vienoje nuotraukoje pristatomas pokalbis: „– Nuo pabėgėlių atvykimo nebesijaučiu saugiai. / – Tave užpuolė? Apvogė? Apgrabinėjo? / – Ne, bet paaiškėjo, kad gyvenu jau daugelį metų tarp šitų baisių tipų!“ (žr. 42 pavyzdį). Fone vaizduojama minia žmonių, kurie pasisako prieš pabėgėlių prieglaudos centrą. Ironija pasitelkiama siekiant parodyti, kad žmonės dažnai nepagrįstai bijo pabėgėlių, nors šie jau daug metų gyvena, dirba, augina vaikus Lietuvoje, tik kažkodėl dauguma to nepastebėjo.

Nuotraukomis nesiekama nei intriguoti, nei šokiruoti, kuriamame diskurse yra ribojami diskriminaciniai pranešimai, necenzūriniai ar įžeidžiantys komentarai. Pavyzdžiui, dalijamasi Vilniaus dailės akademijos studentės darbais, kurių viename vaizduojama bulvė, o šalia pateikiamas užrašas: „Emigrantė iš Pietų Amerikos, pradžioje trynėsi su elitu, bet dėl savo atsparumo drėgmei išgelbėjo Europą nuo bado“ (žr. 43 pavyzdį). Norima parodyti, kad apie pabėgėlių priėmimą visuomenėje galima kalbėti ir linksmai. Pakartojimai ir hiperboliniai pasisakymai – tai retoriniai veiksmai, kurie naudojami atkreipti dėmesį į neigiamą pabėgėlių reprezentaciją: „Jeigu apsvaigęs arabas priekabiauja – jo elgesį įtakoja svaigalai ar tautybė? Jeigu lietuvis agresyviai elgiasi oro uoste – kaltas jo būdas ar kilmė?“ (žr. 30 pavyzdį). Tad pabėgėlių statusas dažnai nepagrįstai tapatinamas su konkrečiais įvykiais, o vieno ar kelių asmenų poelgis priskiriamas visai bendruomenei. Be to, lyginant dvi skirtingas komunikacines platformas pastebima, kad puslapyje „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ ironiškai teigiama, kad pabėgėliai praranda pasus, bet ne savo telefonus“ (žr. 23 pavyzdį), o šiame diskurse tokios ironijos atsisakoma, nes pabėgėliai gali pasiimti tik labai nedaug asmeninių daiktų (žr. 44 ir 45 pavyzdžius), išmanieji telefonai suteikia jiems galimybę „pasiimti“ prisiminimus apie prarastą gyvenimą.

Taigi „Priimsiu pabėgėlį“ diskurse pateikiamomis nuotraukomis, vaizdo įrašais, dalijantis straipsniais nesiekama formuoti neigiamo požiūrio, todėl diskursas yra palankesnis pabėgėliams – vengiama stereotipinio neigiamo jų vaizdavimo ir moralinės panikos, priešingai, pateikiama nešališka informacija. Gyvenimo istorijos ir patirti sunkumai pasakojami pabėgėlių, todėl sukuria tikrumo įspūdį, o skaitmeninis pasakojimas (nuotraukos, vaizdo įrašai) svarbus platesniam kontekstui suprasti.

Apibendrinimas

Pastaruoju metu pabėgėliai ir prieglobsčio prašytojai yra daugelio Europos valstybių žiniasklaidos ir politikos dėmesio centre. Tai paskatino didėjantis prieglobsčio prašytojų skaičius. Pranešimai žiniasklaidoje pabėgėlius apibūdina, kaip abejotino statuso, priklausomus ir daug dėmesio reikalaujančius asmenis. Pabėgėliai diskursyviai konstruojami kaip Europos visuomenės problema, tačiau egzistuoja ir alternatyvus diskursas, teigiantis, kad šis neigiamas pabėgėlių įvaizdis „slepia“ tikrovę, susijusią su didžiuliu, dar nepripažintu migrantų indėliu (įskaitant ir pabėgėlius) juos priimančiųjų šalių ekonomikai.

Puslapyje „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ skelbiamos publikacijos, kuriose pabėgėliai kaip nepageidaujama visuomenės grupė dažnai įvardijama: *teroristas, nusikaltėlis, musulmonas ir prievartautojas*. Kitame puslapyje „Priimsiu pabėgėlį“ vartojami žodžiai: *pabėgėlis, auka ir pagalba*. Todėl daroma prielaida, kad taip formuojamos nuosaikesnės puslapio sekėjų nuostatos pabėgėlių atžvilgiu akcentuojant pagalbos poreikį ir pasitelkiant aukos metaforą.

Puslapio „Visuomeninis komitetas prieš priverstinę imigraciją“ straipsnių antraštės, nuotraukos, žinutės vartoja žodžius, kurstančius baimę ir šios socialinės grupės atstūmimą, kuriančius įtampą tarp bendruomenės narių. Pabėgėliai vaizduojami kaip abejotino statuso ekonominiai migrantai, pašalpų prašytojai, dykaduoniai. Tuo metu puslapyje „Priimsiu pabėgėlį“ bandoma griauti visuomenėje dominuojantį pabėgėlio kaip naštos įvaizdį. Pabėgėliai čia reprezentuojami kaip aukos, dėl karo praradusios namus, jiems reikalinga tiek materialinė, tiek psichologinė pagalba.

Nors pagrindinių veikėjų tapatybė neatskleidžiama, vis dėlto publikacijų informacija leidžia daryti prielaidą, kad „Visuomeninio komiteto prieš priverstinę imigraciją“ atvejis – tai visuomenės veikėjai, pasisakantys prieš pabėgėlius Lietuvoje, formuojantys antimigracinį politinį diskursą ir skatinantys pasirašyti peticiją prieš priverstinę imigraciją. Šioje interneto platformoje dalijamasi prezidentų, politikų ir žurnalistų pasisakymais, tačiau informacija pateikiama selektyviai siekiant formuoti prieš pabėgėlius nukreiptą diskursą, pasitelkiant ekonominės naštos motyvą. O „Priimsiu pabėgėlį“ atveju pabėgėlių lūpomis pasakojamos jų gyvenimo istorijos, pilietinio karo pasekmės ir sunkumai, kurie laukia jų integracijos laikotarpiu. Pagrindiniai diskurso dalyviai atstovauja marginalizuotoms grupėms.

Literatūra ir šaltiniai

- Abid, Raith Z., Manan, Shakila A. ir Rahman, Zuhair A. A., „A Flood of Syrians Has Slowed to a Trickle: The Use of Metaphors in the Representation of Syrian Refugees in the Online Media News Reports of Host and Non-Host Countries“, *Discourse & Communication*, 2017, vol. 11, no. 2, 121–140, žiūrėta 2018 gegužės 2, <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1750481317691857?journalCode=dcma>.
- Andrulevičiūtė, Vilija, „Dauguma pabėgėlių iš Lietuvos pabėgo“, *Delfi*, paskelbta 2018 vasario 23, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dauguma-pabegeliu-is-lietuvos-pabego.d?id=77248103>.
- Benček, David ir Strasheim, Julia, „Refugees Welcome? A Dataset on Anti-Refugee Violence in Germany“, *Research and Politics*, 2016, vol. 3, no. 4, 1–11, žiūrėta 2018 gegužės 10, <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2053168016679590>.
- „European Commission Hikes Refugee Quota for Lithuania up to 1105“, *BNN*, paskelbta 2015 rugsėjo 11, <http://bnn-news.com/european-commission-hikes-refugee-quota-lithuania-1105-132901>.
- Holmes, Seth M. ir Castaneda, Heide, „Representing the “European Refugee Crisis” in Germany and Beyond: Deservingness and Difference, Life and Death“, *American Ethnologist*, 2016, vol. 43, no. 1, 12–24, žiūrėta 2018 birželio 15, <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/amet.12259/>.
- „2016 is Deadliest Year for Refugees Crossing to Europe via Central Mediterranean. Addressing Large Movements of Refugees and Migrants“, *UN Refugee Agency*, paskelbta 2016 rugsėjo 2, <https://refugeesmigrants.un.org/un-refugee-agency-2016-deadliest-year-refugees-crossing-europe-central-mediterranean>.

- Koca, Burcu T., „New Social Movements: Refugees Welcome UK“, *European Scientific Journal*, 2016, vol. 12, no. 2, 96–108, žiūrėta 2018 birželio 14, <https://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/6923/6803>.
- Lenette, Caroline ir Cleland, Sienna, „Changing faces: Visual Representations of Asylum Seekers in Times of Crisis“, *Creative Approaches in Research*, 2006, vol. 9, no. 1, 68–83, žiūrėta 2018 birželio 2, http://creativeapproachestoresearch.net/wp-content/uploads/CAR9_1_Lenette_Cleland.pdf.
- Lenette, Caroline ir Miskovic, Natasa, „Some Viewers May Find the Following Images Disturbing: Visual Representations of Refugee Deaths at Border Crossings“, *Crime Media Culture*, 2016, vol. 9, no. 1, 1–10, žiūrėta 2018 birželio 8, <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1741659016672716>.
- Linehan, Thomas, „Comparing Antisemitism, Islamophobia, and Asylophobia: The British Case“, *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 2012, vol. 22, no. 2, 366–386, žiūrėta 2018 gegužės 15, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1754-9469.2012.01161.x>.
- Majauskienė, Donata, „Lietuva priglaustiems pabėgėliams mokės papildomą išmoką“, *BNS*, paskelbta 2017 spalio 11, <http://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/lietuva-priglaustiems-pabegeliams-mokes-papildoma-ismoka-832698>.
- Mortensen, Mette, „The Image Speaks for Itself – or Does it? Instant News Icons, Impromptu Publics, and the 2015 European Refugee Crisis“, *Communication and the Public*, 2016, vol. 1, no. 4, 409–422, žiūrėta 2018 gegužės 19, <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2057047316679667>.
- „Population by Sex and Citizenship“, *Federal Statistical Office of Germany*, paskelbta 2017 sausio mėn., https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/SocietyState/Population/CurrentPopulation/Tables/Census_SexAndCitizenship.html;jsessionid=399EA9F9957118F6CF486DEF9B0F7C20. InternetLive2.
- Radžiūnas, Vytėnis, „Lietuvos sociologas: „Facebook“ naudojimas kelia tam tikrų pavojų“, *15min*, paskelbta 2017 balandžio 13, <https://www.15min.lt/mokslasit/straipsnis/technologijos/lietuvos-sociologas-facebook-naudojimas-kelia-tam-tikru-pavoju-646-783446>.
- „Šalies ataskaita. Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Lietuva.“, *Standartinis Eurobarometras* 86, paskelbta 2016 ruduo, https://ec.europa.eu/lithuania/sites/lithuania/files/standartinis_eurobarometras_86.pdf.
- Tajfel, Henri, „The Achievement of Inter-group Differentiation“, in *Differentiation between Social Groups*. London: Academic Press, 1978, 77–100.
- Tajfel, Henri ir Turner, John C., „An Integrative Theory of Inter-group Conflict“, in *The Social Psychology of Inter-group Relations* Monterey. CA: Brooks/Cole, 1997, 33–47.
- Valiuškevičiūtė, Evelina, „Perkelti irakiečiai: „Niekada nebuvo girdėję apie Lietuvą“, *Lrytas*, paskelbta 2016 vasario 3, https://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2016/02/03/news/perkelti-irakieciai-niekada-nebuvo-girdeje-apie-lietuva--859363/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy.
- Valiuškevičiūtė, Evelina, „Perkelti irakiečiai: „Niekada nebuvo girdėję apie Lietuvą“, *Lrytas*, paskelbta 2016 vasario 3, https://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/2016/02/03/news/perkelti-irakieciai-niekada-nebuvo-girdeje-apie-lietuva--859363/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy.
- Wodak, Ruth, „Discrimination via Discourse“, in *Routledge Handbook of Linguistic Anthropology*. London: Routledge, 2015, 364–385.

SHAPING THE PUBLIC DISCOURSE ON REFUGEES IN SOCIAL MEDIA: THE CASE OF LITHUANIA

Summary. For several years, the key issue in EU debates has been the “flood” of refugees and illegal migrants in Europe. Since 2011 more than 4 million people were forced to leave Syria due to a civil war. The integration of refugees in Lithuania is becoming a pressing question, because the panic in society is caused by the information provided on the media which often fosters negative attitudes towards refugees. Traditional as well as social media contribute to the negative discourse regarding refugees in Lithuanian society. Unfortunately not much research has been conducted on the formation of refugee images in social media and the issues of integrating refugees into society.

The main purpose of this article is to analyze the formation of public discourse on refugees and asylum seekers in social media. In order to achieve this purpose the following tasks were undertaken: introducing the latest studies regarding discourse on refugees and asylum seekers in the context of the European migrant crisis; discussing how different representations of refugees determine public discourse; and comparing how different groups of actors are involved in the construction of stereotypes in different Facebook pages entitled “Refugees Welcome” and “Public Committee against Forced Immigration.”

The qualitative and quantitative analysis of social networking websites confirmed the hypothesis that the European migrant crisis is presented in opposite ways depending on the target group to which the message is supposed to be addressed. In the case of the “Public Committee against Forced Immigration,” the information is deliberately intended to form a negative perception of refugees in an emphasis on the economic burden refugees supposedly bring and on the terrorism, the rapes, and the threat of Islamization supposedly associated with them. Meanwhile, the social networking page “Refugees Welcome” chooses a communication strategy aimed at forming a different position in favor of a willingness to help, understanding the concept of asylum seeker, humanitarian principles, and deservingness to receive help, as expressed in positive attitudes towards the representation of refugees as victims.

Keywords: refugees, asylum seekers, economic migrants, discourse analysis, social media, Facebook, “Refugees Welcome,” “Public Committee against Forced Immigration.”

Giedrė MILERYTĖ-JAPERTIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Kai neformalusis ugdymas teikia naudos ir ugdytojui: edukacinis projektas *Pokalbiai apie emigraciją* ir jo rezultatai

Santrauka. Trejus metus Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka vykdė edukacinį projektą, skirtą šalies gimnazijų moksleiviams. Jo metu su mokiniais buvo kalbama apie Lietuvos išeivijos istoriją, diasporos kultūrinį palikimą ir šią dieną situaciją. Suvokiant emigraciją kaip probleminį reiškinį su jaunimu diskutuota apie šio reiškinio kilimo priežastis, eigą ir būsimą pačių dalyvių pasirinkimą likti ar išvykti iš šalies. Mokiniai, dalyvaujantys projekte, ėmė interviu iš asmenų, priklausančių artimiausiai jų aplinkai, kurie yra ar buvo emigravę. Iš viso atlikta daugiau nei 170 interviu. Nors surinkti duomenys labai skirtingos kokybės ir gylis, vis dėlto jie atskleidė ne tik šią dieną lietuvių emigracinę patirtį, bet ir atliko edukacinį vaidmenį. Per projektą gauti apklausos rezultatai koreliuoja su oficialia valstybės statistika gyventojų migracijos krypties ir laiko atžvilgiu, o pagrindiniais aspektais sutampa su kitų tyrinėtojų gautais duomenimis. Taip pat toks mokinių įtraukimas į informacijos rinkimą ne tik praplečia jų akiratį, bet ir yra efektyvus metodas pirminiams duomenims apie emigraciją iš šalies regionų rinkti.

Raktažodžiai: emigracija, projektas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, lietuviai svetur, debatai.

Projekto idėja ir veiklos

Dar 2011 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino „Globalios Lietuvos“ programą, kurioje akcentuotos nuostatos, jog Lietuvoje ir užsienyje gyvenanti Lietuvos tauta yra jungiama bendros lietuviškosios tapatybės ir istorinės atminties, o pasitelkę kūrybinį potencialą jos nariai aktyviai įsitraukia į Lietuvos pilietinį, politinį, ekonominį, kultūrinį gyvenimą ir prisideda prie modernios Lietuvos kūrimo. Dar labiau buvo siekiama priartėti prie

lietuviškosios išeivijos ar, tiksliau, priartinti išeiviją prie krašto valstybei jubiliejiniais metais. Būtent 2018 m. nuspręsta viena iš trijų svarbiausių šimtmečio idėjų Lietuvai įvardyti dvigubos pilietybės įteisinimą. Šis klausimas labai aktualus po pasaulį išsibarsčiusiai lietuvių bendruomenei. Nepaisant to, kad valstybės valdžia daug kalba apie būtinybę stabdyti emigracijos srautą, skaičiai vis dar yra neigiami. Viešajame diskurse ir toliau vyrauja išsivaikščiojančios tautos naratyvas, kur paskutiniam išvykstančiam paliekamas įpareigojimas išjungti šviesą. Ar tikrai situacija yra tokia bauginanti? Ar mes kaip tautinė valstybė nebeturime ateities? Kokį požiūrį šiuo naratyvu diegiame jaunajai kartai? Tai bene esminiai klausimai, kurie lėmė, jog 2016 m. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanistikos skyriaus darbuotojai (toliau – LNB) ėmėsi įgyvendinti edukacinių renginių ciklą *Pokalbiai apie emigraciją*.

Šio straipsnio tikslas yra pristatyti projekto *Pokalbiai apie emigraciją* patirtis bei perspektyvas ir referuoti kai kuriuos per projektą gautus duomenis.

Šiandienės išeivijos tyrinėjimai yra sudėtingas procesas. Skaitmeniniame amžiuje vis mažiau lieka paprasto gyvenimo ir jausenų atspindėjimo pavyzdžių, kurie išliks ateities kartoms. Greičiausiai kasdienybę jau dabar kas nors imasi analizuoti nagrinėdami socialinių tinklų įrašus, tačiau šie sunkiai gali būti įvardijami objektyviais šaltiniais, mat juose stengiamasi „piešti“ gražiausią savo vaizdinį. Projekto *Pokalbiai apie emigraciją* idėja kilo tuomet, kai siaurame kolegų rate buvo svarstoma mintis, kuo remdamiesi istorikai ateityje atlikinės mokslo tyrimus, kai asmeninė korespondencija šiandien persikėlusi į virtualią erdvę ir įgavusi jau ne ilgų laiškų, o trumpų žinučių pavidalą. Susirūpinta, ką būtų galima palikti ateičiai. Taip gimė idėja, sudarius klausimyną, pakalbinti kuo daugiau emigraciją patyrusių asmenų visoje Lietuvoje, į šį procesą įtraukiant vyresniųjų klasių moksleivius. Greta šio poreikio buvo analizuojami Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos dokumentai, kuriuose pilietiškumo ir tautinio tapatumo ugdymas yra laikomas vienu svarbiausių švietimo tikslų. Vis dėlto remiantis 2012 m. šalies mokyklose atlikto kokybinio pilietinio ugdymo rezultatų tyrimo duomenimis teigiama, jog pilietinis ugdymas bendrojo ugdymo dalykų sistemoje vertinamas kaip vienas mažiau reikalingų. Mokiniai nesupranta, kaip jis gali būti ugdomas istorijos, lietuvių kalbos ar kitų dalykų pamokose. Net 56 proc. tyrimo dalyvių pabrėžė, kad pilietinio ugdymo procese trūksta praktinės veiklos. Taip pat pažymima, jog pilietinė veikla užsklęsta mokyklose, pernelyg mažai bendradarbiaujama su išorės partneriais¹. Emigracijos temos pasirinkimas per pilietinio ugdymo pamokas galėtų būti naudingas ugdant jaunosios kartos vertybes.

Tačiau, visų pirma, *Pokalbiai apie emigraciją* buvo skirti išplėsti ir pagilinti gimnazijos moksleivių žinias apie Lietuvos piliečių migracijos istorinius ir šiuolaikinius procesus. Išanalizavus vidurinės mokyklos istorijos ir gimtosios kalbos ugdymo planus bei vadovėlius nustatyta, jog informacijos apie emigracijos procesus juose pateikiama minimaliai ir labai fragmentuotai. Išskiriamos tik kai kurios ryškesnės asmenybės: Steponas Darius ir Stasys Girėnas, Antanas Škėma, Valdas Adamkus ir kt. Nėra kalbama apie bangas, kryptis, skaičius ar emigraciją sąlygojusius / sąlygojančius procesus. Tokios išsilavinimo spragos jaunajai kartai gali sudaryti išpūdį, jog emigracija prasidėjo kartu su pastarojo dešimtmečio

¹ „Pilietinio ugdymo įgyvendinimo politika: tikslai, priemonės, rezultatai“, *Švietimo problemos analizė*, 2013 gegužė, nr. 3 (89).

ekonominė krizė ir yra fenomenalus reiškinys. Per mokymo procesą jie neįgyja emigracijos kaip vientiso istorinio reiškinio sampratos, tai trukdo suvokti šiandienius emigracijos iššūkius. Dažniausiai remiamasi aplinkos suformuota nuomone, mat moksleiviai neturi pakankamai žinių ir informacijos savo argumentuotai nuomonei reikšti, o tai gali turėti lemiamą įtaką jų ateičiai apsisprendžiant dėl emigracijos.

Lakoniškai pristatant projekto eigą pažymėtina, jog jis susidėjo iš skirtingų veiklų. Pirmiausia buvo dirbama su mokytojais. Jiems pristatyta projekto idėja, sąlygos ir kokią naudą šios veiklos gali atnešti mokiniams. Vėliau gimnazistai per paskaitas ir seminarus susipažino su Lietuvos išeivijos istorija, taip pat sužinojo apie pokalbio metodą. Kartu su lektore dr. Dalia Cidzikaite sudarytas bendras visiems klausimynas. Taip pat organizuoti pokalbiai su žinomais žmonėmis, aptartos įvairios (tiek teigiamos, tiek neigiamos) emigracijos pusės. Tuomet pereita prie individualios veiklos. Mokiniai turėjo pasirinkti bent vieną pašnekovą, turintį emigracinės patirties. Su juo atlikti pusiau struktūruotą interviu, duomenis perrašyti raštu ir juos atiduoti saugoti. Gautus rezultatus buvo būtina aptarti su mokytojais ir pasirengti baigiamajam projekto etapui – viešiesiems debatams emigracijos tema.

Projektas truko trejus metus. Jame dalyvavo Ukmergės, Anykščių, Molėtų, Ignalinos, Zarasų, Tauragės ir Šilalės miestų bei Pajūrio, Kvėdarnos ir Vilkyškių miestelių gimnazistai. Pirmais metais buvo apsiribota viena Ukmergės Antano Smetonos gimnazija. Dalyvavo per 40 moksleivių, iš kurių sulaukta pozityvių atsiliepimų. Reflektuodami veiklas projekto dalyviai pažymėjo, jog vienas įdomiausių momentų buvo būtent pokalbis su artimaisiais. Iš jų išgirdo istorijų, apie kurias anksčiau nebuvo pasakoję. Pozityvūs atsiliepimai lėmė veiklų tęsą.

Projekto rezultatai

Per projektą buvo atlikta daugiau nei 170 interviu. Ne visi jie buvo perrašyti ant popieriaus, ne visų garso įrašų kokybė yra pakankama, kad pokalbio duomenimis būtų galima naudotis. Vis dėlto 165 interviu leidžia daryti kai kuriuos apibendrinimus ir išvadas. Į rimtą sociologinę analizę šis straipsnis tikrai nepretenduoja. Visgi surinkti duomenys yra verti gilesnio tyrinėtojų žvilgsnio, jais remiantis straipsnyje ir bus bandoma pateikti šiuolaikinės emigracijos vaizdą.

Labai skirtingas projekto dalyvių, o kartu ir interviu ėmusių moksleivių amžius ir gabumai lėmė, jog surinkta medžiaga skiriasi savo apimtimi ir informuotumu. Vieni interviu atsakymai labai sausi, lakoniški, kiti – išsilieja į ilgesnį pasakojimą. Kaip ir reikėjo tikėtis, vieniems gimnazistams ši projektinė užduotis buvo įdomi, kiti į ją pasižiūrėjo labai formaliai, t. y. pasistengė įvykdyti tik minimalius reikalavimus. Kartais trūksta bibliografinių duomenų – neužfiksuota tiksliai pokalbio data. Žinomi tik metai. Nors klausimynas buvo visų vienodas, tik į du klausimus atsakymus pateikė visi respondentai: kada emigravote ir į kokią šalį? Pokalbio kokybei reikšmę turėjo ir kalbinto žmogaus išsilavinimas, emigracinė patirtis ir santykis su interviu atlikėju. Kai kuriuose pokalbiuose į klausimus buvo atsakoma vos vienu ar keliais žodžiais teigiant, kad viskas gerai, jokių sunkumų ar iššūkių nebuvo, grįžti neketina, jaučiasi puikiai.

Maždaug ketvirtadalis visų kalbintų pašnekovų norėjo likti anonimais. Šie pokalbiai jau yra baigtiniai, mat jokių kontaktų kalbintieji asmenys nesutiko atskleisti ir todėl su jais ateityje susisiekti nebus galimybės. Vis dėlto būtent anonimai kalbėjo atviriausiai, pateikdami daugiau asmeniškų išgyvenimų.

Pirminė statistinė duomenų analizė nenustebino. Daugiausia apklaustųjų asmenų savo išvykimo kryptimi pasirinko Didžiąją Britaniją – iš 165 net 71. Tai daugiau nei 43 proc. 24 asmenys emigravo į Norvegiją, 21 – į Airiją, 19 – į Vokietiją. Tarp emigracinių krypčių buvo Danija (9), JAV (6), Olandija (4), Švedija (3), Italija (2). Po vieną respondentą gyveno / gyvena Australijoje, Belgijoje, Ispanijoje, Suomijoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Ukrainoje ir gan egzotiškoje Gambijoje. Į pastarąją šalį buvo emigruota trumpam, poros metų laikotarpiui, su visa šeima gavus gerą verslo pasiūlymą². Deja, daugiau jokių išskirtinių detalių interviu neatskleidžia. Klausiantysis pasitenkina lakoniškais atsakymais apie tai, jog viskas buvo skirtinga, sekėsi labai gerai ir viskas. Tai labai aiškus šio projekto trūkumas, mat interviu atliekantys gimnazistai retai stengiasi paklausti daugiau nei numatyta klausimyne.

Kitas išskirtinis interviu šiame projekte laikytinas pokalbis su Sergejumi Jovaiša. Nors jo migracijos tikslas buvo Vokietija, tačiau iš Lietuvos išvyko dar 1989 m. prieš paskelbiant nepriklausomybę. Tuomet krepšininkas pasirašė kontraktą su klubu ir išvyko žaisti. Reflektuodamas patirtį jis teigė: „Pirmiausia visai kitokia kultūra, bendravimas su žmonėmis visai kitoks ir ekonominis šalies potencialas, kuris, mano akimis, leido žmonėms gyventi labiau pasitikint savimi.“³ Galima tik numanyti, kokie kontrastai laukė žmogaus Vokietijoje atvykus iš dar Sovietų Lietuvos. Ir kiek daug patyrė siekdamas priartėti prie vietinės visuomenės. Tačiau ne ką mažesni išbandymai laukė ir grįžus atgal į tėvynę po dešimtmečio. Štai ką pasakojo pašnekovas: „Isibėgėjo nepriklausomybės traukinys, siek tiek pasikeitė santykiai tarp žmonių. Pasidarė labiau individualūs tie santykiai. Kas kam patogiau, tas taip ir elgdavosi. Bendrystė tarp žmonių, kuri buvo iki man išvykstant, tiesiog išsitrynė.“⁴

Ar šis „bendrystės tarp žmonių“ išsitrynimas buvo nulemtas to, jog krepšininkas praleido ne vienus metus toli nuo savo aplinkos ir kai kurie saitai tiesiog natūraliai sutrūkinėjo dėl atstumo? Gali būti, kad tokią jauseną lėmė, dabar kai kurių tyrinėtojų pastebimas, skirtumas tarp lietuviškos visuomenės Sąjūdžio metais, kai buvo susitelkta kovoti prieš bendrą priešą ir mases jungė panašios vertybės, ir antro tūkstantmečio pabaigos Lietuvos gyventojų, kai visose srityse įsitvirtinęs privatizmas ir gerėjančios gyvenimo sąlygos leido žmonėms užsidaryti savo privačiose aplinkose. Gal kaip tik šis savotiškas susvetimėjimas ir bendruomeninių ryšių susilpnėjimas lėmė didesnės migracijos bangos atsiradimą? Žinoma, ši emigracijos banga yra tiesiogiai susijusi su Lietuvos įstojimu į Europos Sąjungą (2004 m.) ir prisijungimu prie Šengeno erdvės (2007 m.), ekonominių krizių ir kiekvieno asmeninių patirčių, tačiau net ir šio projekto metu apklaustųjų asmenų išvykimo chronologija rodo, jog intensyvesnė emigracija iš Lietuvos prasidėjo būtent amžių sandūroje. Jei iš apklaustų 165 asmenų iki 2000 m. išvyko tik 6 asmenys, tai per pastaruosius 17 metų – 149 žmonės. Reikia nepamiršti, kad apklausas vykdė moksleiviai, todėl neretai jų pasirinkti

² Ugnės Krumcholaitės interviu su anonimu, Zarasai, 2017.

³ Tautvilės Mirklytės pokalbis su Sergejumi Jovaiša, Anykščiai, 2017 02 21.

⁴ Ibid.

pašnekovai buvo panašaus amžiaus, mat taip lengviau bendrauti. Vis dėlto proporcijos yra daugiau nei įtikinančios. Daugiausia apklaustųjų šalį paliko: 2006 m. (11), 2010 m. (10), 2011 m. (12), 2012 m. (10), 2013 m. (12), 2014 (10), 2015 m. (12), 2016 m. (17). Šie skaičiai gražiai koreliuoja su Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenimis ir atskleidžia labai panašias tendencijas.

Galima išskirti tris emigracijos priežastis: studijos užsienio aukštosiose mokyklose, geriau apmokamas darbas ir noras būti su kiek anksčiau išvykusių sutuoktiniu ar draugu. Net ir tie, kurie pirmiausia savo pasirinkimu įvardija studijas, vėliau būtinai pamini ir geresnius atlyginimus nei Lietuvoje. 100 proc. kalbintų studentų užsienyje greta studijų turėjo vieną arba porą darbų. Didžioji jų dalis dirbo kavinėse arba baruose. Nemažas skaičius išvykusių studentų (11) lėmė, kad pagal išsilavinimą didžiausią dalį sudarė vidurinės mokyklos brandos atestatą turintys žmonės. Tokių buvo 34,2 proc. Dar 32,7 proc. asmenų emigravo turėdami aukštojo mokslo diplomą. Vos 12,9 proc. buvo baigę profesines mokyklas, o 11,1 proc. mokėsi mokykloje. Keletas apklaustųjų buvo įgiję koleginių išsilavinimą arba tik-tai pagrindinį.

Vis dėlto išvykus išsilavinimas dažnu atveju neturi didesnės reikšmės. Daugiau nei trečdalis išvykusiųjų dirbo įvairių rūšių fabrikuose ir žemės ūkyje nekvalifikuotą darbą (32 proc.). 12,7 proc. dirbo padavėjais (-omis), 9,8 proc. – valytojais (-omis). Tarp kitų nekvalifikuotų darbų minimos kambarinės, auklės, mėsinių darbuotojai, statybininkai, krovikai.

Dalis išvykusiųjų susirasdavo ir vadinamąjį darbą „pagal specialybę“ arba sėkmingai persikvalifikuodavo baigdami mokslus. Tarp tokių buvo: kineziterapeutai, slaugės, turizmo sektoriaus darbuotojai, virėjai, inžinieriai, grožio sferos darbuotojos, informacinių technologijų atstovai, inžinieriai. Tarp šių žmonių verta paminėti baleto šokėją, išvykusią į Prancūziją, ir lietuvių kalbos dėstytoją, dirbančią Vokietijoje.

Kiekvieno asmeninė istorija yra skirtinga. Skirtingai susiklostęs likimas, tačiau priežastys, kurias šie asmenys įvardija išgirdę klausimą, kodėl nutarė emigruoti, dažniausiai yra labai panašios. Vyrauja kone identiškai atsakymai: „Reikėjo pinigų“⁵; „Apsisprendžiau emigruoti todėl, kad Lietuvoj neįmanoma iš tokios algos išgyventi, o Norvegijoje galima labai daug uždirbti“⁶; „Lietuvoje buvo sunku pragyventi iš varganų kelių litų“⁷; „Dėl geresnių darbo sąlygų“⁸; „Dėl geresnio uždarbio“⁹ ir taip toliau. Greta šių pasisakymų apstu: „Nes vyras ten buvo išvykęs“¹⁰; „Todėl, kad ten gavo darbą mano vyras“¹¹; „Ten gyveno ir dirbo mano draugas“¹²; „Išvykome būtent ten, ne mano vyras dirbo Norvegijoje jau 10 metų ir buvo įsikūręs Narvike“¹³.

⁵ Gabrielės Šiaudvytės pokalbis su anonimu, Šilalė, 2018.

⁶ Deimantės Alesionkaitės pokalbis su Ingrida Jančiulienė, Ignalina, 2017.

⁷ Samantos Skrodenytės pokalbis su Eugenijumi Skrodeniu, Vilkyškiai, 2018 01 28.

⁸ Gustinos Kaupaitės pokalbis su Jurga Jakuboniene, Ukmergė, 2015 11 18.

⁹ Godos Skopaitės pokalbis su Džeralda Skopiene, Ukmergė, 2015 11 22.

¹⁰ Ivetos Žagelytės pokalbis su Silvija Puronienė, Ukmergė, 2015 11 23.

¹¹ Simonos Ragaišytės pokalbis su Daina Mejeriene, Anykščiai, 2017 01 10.

¹² Linos Vaicekavičiūtės pokalbis su Asta Vaicekavičiūte, Anykščiai, 2016 12 28.

¹³ Luknės Židonytės pokalbis su Daina Naucikiene, Molėtai, 2017 04 04.

Du trečdaliai išvyko jau turėdami pažįstamų užsienyje. Labai dažnai būtent jie ir pasiūlydavo atvykti, tad tapdavo paskutiniu apsisprendimo argumentu: „Šioje vietoje buvo mūsų giminės“¹⁴, „Pasirinkimą gal daugiau įtakojo, dėl to, kad čia gyvena mano brolis ir sesė“¹⁵; „Būtent todėl, kad draugai gyvena, pasiūlė ir pas juos atvažiuoti“¹⁶.

Nepaisant to, kad emigracija yra neatsiejamas Lietuvos kasdienio gyvenimo reiškinys, vis dar daug artimųjų apsisprendimą išvykti gyventi už šalies ribų vertino neigiamai. 65,5 proc. šeimos narių pradžioje nepalaikė tokio pasirinkimo. Pokalbiuose dažniausiai minima: „Nepalaikė, bet reikėjo“¹⁷, „Pradžioje reakcija buvo nekokia, visi sunkiai tai pergyvenom, bet pergyvenom“¹⁸, „Sunkiai, labai sunkiai. Negalėjom atsiveikinti, buvo labai sunku“¹⁹. Retais atvejais tai vedė netgi į konfliktą. „Oi čia buvo melodrama pas mus, serialas, nes esu vienturtė, todėl mano abu tėvai buvo likę tiesiog be žado. Mano mama išvis nenorėjo girdėti mano marazmų apie tai, kad kažkur važiuočiau, kai viskas yra čia. Ir tiesiog gyvenk ir džiaukis. O tėtis buvo ir iki šiolei yra su tokia mintimi, kad važiuok, daryk, kurk ir tobulėk, o aš Tave visados palaikysiu. Aišku, pas jį ant veido buvo parašyta, kad vos ne gedulas – vaikas išvažiuoja.“²⁰

Teigiamai į artimųjų norą emigruoti dažniausiai reagavo tie šeimos nariai, kurie jau patys buvo patyrę emigraciją: tėvai patys gyvena užsienyje, todėl vaikų apsisprendimui visiškai pritarė. Antra grupė – ką tik mokyklą baigusių jaunuolių tėvai, kurie palaikė vaikų norą išvykti studijuoti į užsienį.

Santykis su artimaisiais yra pats svarbiausias, kai kalbama apie ryšį su Lietuva, lietuviškumu. Didžiausiu emigracijos trūkumu laikomas nutolimas nuo šeimos ir draugų. 100 proc. apklaustųjų tai paminėjo įvardydamai minusus ar atskleiddami, ką iš jų atėmė emigracija. Retesniais atvejais yra pasiilgstama lietuviško maisto²¹, lietuviško oro²², lietuvių kalbos²³ ar tiesiog lietuviškos aplinkos (nedetalizuojant kas tai yra). Įspūdingai savo santykį su lietuviška duona apibūdino pašnekovė, gyvenanti Ispanijoje: „Ta pati duona, ten ji visiškai kitokia – grynai sumuštininė, perdirbta, nepavadinsi nei duona, nei batonu. Labai skani ruginė duona. Grįžusi visaip ją kvėpuoju, glaustau prie savęs. Mama juokiasi, kad gana. Pasiilgstu lietuviškų produktų: pieno, kefyro ir varškės.“²⁴ Asmenys, gyvenantys Didžiojoje Britanijoje ir Airijoje su tokiomis problemomis dažniausiai nesusiduria. Jie mini, jog šiose šalyse veikiančiose lietuviškose, rusiškose ir lenkiškose parduotuvėse gauna visų jiems reikiamų produktų.

¹⁴ Guodos Gedvilaitės pokalbis su Inesa Klimiene, Vilkyškiai, 2018 01 06.

¹⁵ Monikos Smagurauskaitės pokalbis su Agne Šinkūnaite, Ignalina, 2017 02 19. Pažymėtina, visų cituojamų interviu kalba yra autentiška, netaisyta.

¹⁶ Gabrielės Miškinytės pokalbis su anonimu, Zarasai, 2017.

¹⁷ Karinos Dabulskytės pokalbis su Artūru Dabulskiu, Vilkyškiai, 2018 03 06.

¹⁸ Monikos Survilaitės pokalbis su anonimu, Zarasai, 2017.

¹⁹ Dominykos Rimkutės pokalbis su Ignu Poška, Zarasai, 2017.

²⁰ Drijos Žuravliovos pokalbis su Julija Kolosova, Ignalina, 2017 01 05.

²¹ Emilijos Stepukaitės pokalbis su Žydrūnu, Anykščiai, 2017 01 14.

²² Simonos Ragaišytės pokalbis su Daina Mejeriene.

²³ Džiugo Girulio pokalbis su anonimu, Tauragė, 2018.

²⁴ Drijos Žuravliovos pokalbis su Julija Kolosova.

Tarp išvardytų sunkumų, su kuriais susidūrė svetimose aplinkose, taip pat labai dažnai minimas artimųjų ir namų ilgesys. Kartais nusiskundžiama nedraugiška kalbine aplinka, o visai retais atvejais ir tarpusavio santykiais. Štai pašnekovas apibūdindamas savo emigracinį sunkumą Norvegijoje kalba: „Pritapti prie Norvegijos gyvenančių žmonių, nes jie žiūri į tave kaip [susimąstė], kaip į darbinį arklį, o ne kaip į žmogų.“²⁵

Net 73 proc. apklaustųjų savo ateitį sieja su Lietuva. Trečdalis jų jau grįžo gyventi į tėvynę, kiti du trečdaliai planuoja tai padaryti ateityje. Reikia pripažinti, jog visam laikui grįžti dažniausiai ketinama tolimoje ateityje. Noras parvykti atgal yra glaudžiai susijęs su kasdieniu gyvenimu emigracijoje. Dauguma apklaustųjų namuose (šeimos rate ar su lietuviais draugais) kalba lietuviškai. Lietuviškumą išlaiko ir švęsdami lietuviškas šventes, prie kurių priskiriamos katalikiškos šv. Kalėdos, šv. Kūčios, šv. Velykos ir gimtadieniai. Labai maža dalis mini šalies valstybingumo šventes. Per šventes gaminami cepelinai, kugelis, šaltibarščiai – patiekalai, kurie suvokiami kaip lietuviški.

Absoliuti dauguma apklaustųjų laiko save lietuviais ir pritaria idėjai, jog lietuviškumą reikia išlaikyti. Keturi asmenys prisipažino, kad save laiko pusiau lietuviais. Visi jie į emigraciją išvyko dar mokyklinio amžiaus tėvų sprendimu. Dar trys pašnekovai laikė save pasaulio piliečiais, o vienam tautybė tiesiog neaktualus, beprasmis reiškinys: „Nelaikau savęs lietuviu, laikau piliečiu be tautybės, nes man tautybė labai kvaila.“²⁶

Manoma, jog emigracijoje lietuviškumą išlaikyti retai padeda įsitraukimas į bendresnę lietuvišką veiklą. Tik 12,5 proc. tautiečių dalyvauja bendruomeniniame gyvenime – lietuviškoje veikloje. Dalis jų teigė priklausantys Pasaulio lietuvių bendruomenei, kiti jungėsi į įvairias, tautiniu požymiu organizuotas, draugijas. „Iš pradžių mes tiesiog vaikščiodavome į susitikimus, paskui sužinojau, kad yra lietuvių choras, tautinių šokių būrelis, tuomet lankiau juos.“²⁷ Mančesteryje gyvenanti pašnekovė pasakojo, jog ten yra lietuvių bendruomenė, „kurioje vyksta įvairūs užsiėmimai, kartais susirenkame gaminti, kartais pažiūrėti krepšinio rungtynės, o kartais renkame lėšas nelaimės ištiktiems lietuviams, taip pat dukra eina į lietuvių kalbos pamokėles.“²⁸ Prie lietuviškų organizacijų prisijungę teigė keletas asmenų Norvegijoje, viena moteris Vokietijoje ir dar keletas kalbintų žmonių Didžiojoje Britanijoje. Kitus respondentus galima padalyti į tuos, kurie apie tokias galimybes net nesusimąstė, ir tuos, kurie būtų norėję jungtis į draugijas, tačiau jų gyvenamojoje vietovėje nieko panašaus nebuvo, taip pat tuos, kuriems tokia veikla atrodo beprasmė, jie neturi tam laiko, o jei turėtų laiko, vis tiek nesijungtų, nes tokia veikla yra kenkėjiška: „Buvo bendruomenė, bet mes ten neidavom tiesiog. Nes paskui jau, kai sužinojau, kad yra tos bendruomenės, tiesiog ignoruodavom lietuvių, nes jie tada pristodavo. Jiems pinigų duok, išgert duok, priimk gyvent. Kiti lietuviai naudodavosi tuo“²⁹. Reikia pripažinti, kad ši grupė ištis nedidelė.

Intensyviau į lietuvišką veiklą įsiliejo į JAV išvykę tautiečiai. Tai galėtų būti siejama su tuo, jog apklaustieji asmenys apsigyveno tokiuose miestuose kaip Čikaga arba Klivlandas, kur lietuviška bendruomeninė veikla turi senas tradicijas. Kai kurie jų mokė vaikus

²⁵ Samantos Skrodenytės pokalbis su Eugenijumi Skrodeniu.

²⁶ Gabrielės Šaltytės pokalbis su Kęstučiu Rimkumi, Tauragė, 2018.

²⁷ Mato Vaišvilos pokalbis su anonimu, Ukmergė, 2015 11 26.

²⁸ Gerdos Šližytės pokalbis su Ingrida Pesliakaite, Anykščiai, 2017 02 15.

²⁹ Evelinos Steponianaitės pokalbis su anonimu, Ignalina, 2017.

šeštadieninėje mokykloje³⁰. Kiti rašė į JAV lietuvių spaudą, organizavo bendruomenės susibūrimus³¹.

Visgi daugiausia veikiama privačioje namų ir draugų aplinkoje: „Labai dažnai susitinkame su savo jau minėtais draugais, su jais keliaujame į žygius, keliones, ar tiesiog susitinkame savaitgaliais. Turime nemažai kitų lietuvių pažįstamų, mano kirpėjas irgi lietuvis. Stengiamės laikytis vieni kitų ir padėti.“³² Ir nors lietuviškumo išlaikymas yra labai svarbus daugumai kalbintų asmenų, visgi tai paliekama daugiau namų aplinkai – su vaikais kalbama lietuviškai ir palaikomas virtualus ryšys su giminėmis Lietuvoje. Absoliuti dauguma teigė, jog bent kartą į savaitę susiskambina (telefonu arba internetu) su Lietuvoje esančiais žmonėmis. „Dažniausiai bendrauju savaitgaliais, nes labai daug dirbu. Daugiausia bendrauju su tėvais, žmona ir vaikais. Kalbamės arba skaipu, arba telefonu.“³³ Kai kuriems išsiskyrimas su šeima buvo ypač sunkus: „Gyvenimas pasikeitė, tikrai, kad man buvo sunku. Galiu sakyti, kad ir buvo kaip ir kokia depresija ir tik turėdavau, žinokit, kokią išeinę, ištiesai diena iš dienos kalbėdavau su mama, kurią aš palikau Lietuvoje, nes man tai buvo pats skaudžiausias gyvenime išsiskyrimas su ja.“³⁴

Kartais per interviu pasakytos mintys kelia klausimą, ar tikrai kalbantys asmenys realiai suvokia situaciją ir kokia yra jų vertybinė skalė. Štai Didžiojoje Britanijoje jau daugiau kaip 15 metų gyvenantys Laura ir Edgaras Laiviai pasakojo, kuo tenykštė valstybė ir visuomenė yra geresnė nei Lietuvos: „O jeigu aš įsigyju verslo sertifikatą užsienyje ir atidarau savo įmonę, tai pirmus metus aš nemoku mokesčių, po metų pakeičiu įmonės pavadinimą, vėl mokesčių mokėti nereikia ir taip galima visą gyvenimą dirbti. Trumpai tariant, čia šalis leidžia įsitvirtinti.“³⁵ Kyla klausimas, ar pašnekovai yra tiek menkai išsilavinę, jog nesuvokia, kad mokesčių nemokėjimas valstybei yra žalingas, kad būtent jie ir yra šalies funkcionavimo pagrindas? Ar visgi suvokiama, kad toks mokesčių slėpimas yra elementari vagystė, tačiau nesitapatinant su šalimi jokio moralinio priekaišto sau nejaučiama?

Egocentristinis požiūris atsiskleidžia ir iš pokalbio su Edvinu Jermalavičiumi, kuris emigravo į Daniją mokėdamas tik anglų kalbą. Į klausimą, kodėl nusprendė išvykti, vaikiną atsakė, jog „Lietuvoj labai neįdomu. <...> Jo. Ir žmonių nemėgstu lietuviškų.“³⁶ Vėliau apibūdindamas danus taip pat teigė, jog: „Bet danai nesmagūs. Šiaip jie tokie, turi savo. Tokie lėkšti, kartais nesupranta, jie tokie kažkokie, nežinau, nesupranta juokų kartais. Kai kurie, aišku. <...>. Nu kartais pasiilgsi to, kad gali suprast, ką aplinkui visi šneka. Būtų labai man smagu, jeigu Danijoje būtų anglų kalba tikrai, o ne danų.“³⁷ Pats pašnekovas turėjo galimybę eiti į nemokamus danų kalbos kursus, tačiau nusprendė, jog ši kalba jam negraži ir tokios galimybės atsisakė. Taigi, nededama pastangų, kad būtų integruojamasi į vietinę bendruomenę ir toliau piktinamasi nepalankia aplinka.

³⁰ Einio Gražio pokalbis su Audra Gražiene, Anykščiai, 2017 02 12.

³¹ Dorotėjos Masteikaitės pokalbis su Olga Čapkevičiene, Šiauliai, 2017.

³² Linos Vaicekavičiūtės pokalbis su Asta Vaicekavičiūte.

³³ Miglės Keževičiūtės pokalbis su anonimu, Ukmergė, 2015 11 08.

³⁴ Martinos Peldžiūtės pokalbis su anonimu, Tauragė, 2018 01.

³⁵ Tautvydo Kabošiaus pokalbis su Laura ir Edgaru Laiviais, Ukmergė, 2015 11 25.

³⁶ Aistės Bekintytės pokalbis su Edvinu Jarmalavičiumi, Anykščiai, 2016 12 25.

³⁷ Ibid.

Du trečdaliai pokalbio dalyvių apibūdindami skirtumus tarp Lietuvos ir to krašto, kuriame gyvena, išryškino santykius tarp žmonių. Būtent giminėje jiems labai trūko pozityvumo, besišypsančių žmonių, besisveikinančių praeivių. „Patiko oras, namų architektūra, labai malonūs, besišypsantys ir paslaugūs žmonės“³⁸; „Tai pirmiausia, kai dar tik atvažiauvau į Olandiją, man buvo labai keista, nes visi labai šypsojosi daug, tikrai Lietuvoj ganėtinai surūgę žmonės palyginus“³⁹; „Žmonės mandagesni, tiesiog visi, visi šypsosi, nei vienas nesusiraukęs“⁴⁰; „Įspūdžiai buvo labai geri, labai buvo gera matyti žmonių kultūrą, išprusimą, išeidavau pasivaikščioti vakarais, niekas manęs nepažinojo, bet visi sveikindavosi, linkėdavo geros dienos, visi buvo su šypsena, ką Lietuvoje retai pamatydavau ar pajausdavau. Pirmas mėnuo ar metai tikrai nebuvo sunkūs, viskas ėjosi labai lengvai, tiesiog džiaugiausi gyvenimu. Net kildavo mintys, kodėl aš čia tik dabar, kodėl tiek laiko praleidau veltui?“⁴¹

Greta tų „susiraukusių“ lietuviškų veidų kartais yra piktinamasi Lietuvos valdžia: „Čia tik mano asmeninė nuomonė – prieš visai nedaug laiko emigruoti ryždavosi daugiausia jauni žmonės. Dabar situacija tampa tokia, kad išvyksta ir mano mamos kartos žmonės, netgi pensininkai! Tad galvoju, jog čia ne emigrantuose problema, o pačioje tėvynėje. Kažkas joje negerai, dar nesusitvarkome su visomis problemomis, kurios iškyla esant nepriklausomais. Kai kurie esminiai sprendimai įvykdomi kiek per anksti (pavyzdžiui, euro įvedimas ir mažai kontrolės jį įvedus), kitais atvejais mąstoma, kad problemą galima išspręsti dar labiau pakėlus mokesčius. Niekas per daug negalvoja apie paprastą lietuvį, kuris dirba kažką paprasto ir bando išlaikyti šeimą ir namus. Bet vos tas žmogus emigruoja, kaip mat pasipila įžeidinėjimai, kad jis esąs išdavikas. Tai visada bus konfliktinė tema ir pakankamai skaudi, kai yra 2 grupės žmonių, nesuprantančių vieni kitų. Bet jei taip ir toliau, gaila ir pagalvoti, kas liks iš Lietuvos. Ir tebūnie aš išdavikė, bet renkuosi gyventi oriai, be baimės ir būti laiminga. Jei kažkada Lietuvoje sąlygos taps žmogiškos, grįšime iškart.“⁴²

Kalbėdami apie santykius su buvusiais darbdaviais Lietuvoje pašnekovai mini ne tik minimalius atlyginimus, bet ir požiūrį į darbuotoją. „Darbdavys į tave žiūri tik, kaip į kažkokį aparatą, kuris uždirba tau pinigus, o ne kaip į žmogų, o čia vis dėlto aš pajaučiau, kad yra žiūrima į žmogų, į šeimą, ir kad ir kiek jie norėtų daug pinigų uždirbti, aišku, jie ir uždirba čia daug, bet vis dėlto jie skiria šeimą ir darbą, ir jie žiūri tavo interesų.“⁴³

Vos 7 žmonės gailėjosi, jog buvo išvykę. Dažniausiai tai jie motyvavo laiko ir žmonių praradimu. Tačiau tai yra kur kas retesni pasisakymai. Jų gerokai mažiau nei tų, kuriuose žmonės teigė esantys labai patenkinti savo gyvenimu, ramesni dėl ateities, todėl ir laimingesni. Daugiau nei 90 proc. asmenų savo sprendimą emigruoti įvertino teigiamai. Net jei jie grįžo į Lietuvą, vis tiek teigiamai vertino emigracinę patirtį, kitos kultūros pažinimą, kalbos išmokimą ir, žinoma, finansinės padėties pagerinimą: „Vertinu teigiamai, sprendimas emigruoti man davė šeimą, pajamas, draugus, naują istoriją, naujos kultūros

³⁸ Gerdos Šližytės pokalbis su Ingrida Pesliakaite.

³⁹ Akvilės Alesionkaitės pokalbis su Indre Kliugaite.

⁴⁰ Agnės Haidarovaitės pokalbis su Simu Alaburda, Tauragė, 2018 01 15.

⁴¹ Einio Gražio pokalbis su Audra Gražiene.

⁴² Linos Vaicekavičiūtės pokalbis su Asta Vaicekavičiūte.

⁴³ Vytautės Arbasaitės pokalbis su Giedre Malinauskaite-Linkevičiene, Ukmergė, 2015 11 29.

pažinimą.⁴⁴ Be to, finansinės padėties pagerinimas leido „pakelti savivertę“: „Aš labai taučiau, žinoma, ir kai atvažiuodavau į Lietuvą, tai aš jau jaučiausi žmogum, o ne taip kažkokiu pastumdėliu, kaip čia buvau kažkada tai, šitiek metų atidirbęs Lietuvoje ir jaučiausi, kaip kažkoks vergas. O čia atvažiuoji ir su tais pinigėliais ne taip jau.“⁴⁵

Grįžti į tėvynę paskatino taip pat skirtingi veiksniai. Vieniems nepasisekė užsidirbti ir teko grįžti: „Na, atsitiko taip, kad nuvažiavę į Norvegiją pirmą kartą pamatėme, kad tai yra mitas, kad ant medžio pinigai neauga, juos reikia užsidirbt. Pradžiai reikia susirasti darbą. Tai va, mums sunkiai ten sekėsi, kai pirmą kartą. Išbuvau ten mėnesį ir grįžom su tais pačiais pinigėliais, kuriuos išsivežėm iš namų.“⁴⁶

Kitiems emigracijoje nepatiko nuo pat pradžių. Kaip jau minėta, dalis apklaustų asmenų išvyko ne savo noru, o buvo išvežti tėvų valia. Pasakodamas apie savo planuojamą grįžimą anonimas iš Anykščių teigė: „Šiaip, pasakysiu taip. Lūkesčiai buvo dideli. Mamos. Mano tai jokių nebuvo, ku ti mažuliukas turėsi lūkesčių. Buvo dideli, o daba atvažiavus giriasi grįžus, jazon kaip ti jai gerai. Nu, bet aš žinau, kad blogai. Sunku dirbt, sunku ti, daug valandų dirba, pavargsta, su šituo metro kratos tuda siuda ti... Blogai vertinu, nes supranti yra toks dalykas, kad an galvojo, kad tik bus geriau. Pudrino ti jai galvų, šitu smegenis visi ti, oi ti bus gerai. Nuvažiavo. Nieko ti geriau žinok nesgavo. Tas pats kas Lietuvoj, tik, matai, gaunas tip, kad Lietuvoje tik tai, kad savo vietoj. Iškart plusas gaunas. Nu tenai nieko gudro iš tikrųjų... Nu žinai, kaip sako ti visi. Gerai ti užsieny, nieko ti negerai, meluoja ti visi, nes išvažiavi nebeturi kur dėtis, negi sakys išvažiavau ir blogai. Blogai ti yr iš tikrųjų. Nieko ti gero. Dirbsta kaip aš va, Primarke, ale nu, bet taip gerai kaip aš, liemenukų, nu moterų drabužių skyriui. Atsiprašau, kad aš čia biškį per daug tiesmukas, bet nu... kaip, nevažiuokit geriau, jeigu yra galimybė. Nevažiuokit, likit Lietuvoj, ti bus geriau. Savoj vietoj, šilta, vie tiek kitaip.“⁴⁷

Dar kita grupė asmenų nusprendė grįžti, kai namų ilgesys tapo labai didelis: „Tiesiog planai pasikeitė, kadangi kažkaip tai, na kažkaip, nežinau, taip įsinorėjo į Lietuvą, kadangi sakau nostalgija buvo, gal tie metai, jau nebejauna esu, arti 50, tai žinai, kažkaip norisi jau galbūt Lietuvoje, gal ir čia visai nieko. Tai va ir suplanavome, vieną dieną imam ir važiuojam atgal. Nebuvo sunku, kadangi buvo kur grįžti, turim savus namus. Kaip sakau, net oras savas, savos Lietuvos krašto įkvėptas, ir tai daug duoda.“⁴⁸ Visgi dauguma grįžusiųjų užsidirbo pinigų ir tiesiog nusprendė, jog jiems gana emigranto likimo.

Apibendrinamas pokalbį Evaldas Liška teigė: „Siūlau visiems pabandyti išvykti į užsienį, jeigu tik turit tokias galimybes. Bet būtinai sugrįžkit į tėvynę! Kad ir kaip būtų sunku Lietuvoj gyventi, bet savi namai, sava gamta ir artimieji labai džiugina.“⁴⁹

Taigi, emigracija yra galimybė, tačiau tuo pat metu ji eliminuoja kai kuriuos labai svarbius dalykus iš kasdienio gyvenimo ir tų dalykų trūkumą galima pajausti tik būnant toli nuo namų. 165 pokalbiai parodė, jog svarbiausias trūkstamas elementas emigracijoje yra

⁴⁴ Gerdos Šližytės pokalbis su Ingrida Pesliakaite.

⁴⁵ Alinos Ročkauskaitės pokalbis su Juozu Umbrasu, Zarasai, 2017 01 24.

⁴⁶ Indrės Bareikytės pokalbis su Ričardu Lukausku, Ukmergė, 2015 11 27.

⁴⁷ Robertos Grybaitės pokalbis su anonimu, Anykščiai, 2017 01 03.

⁴⁸ Simonos Ragaišytės pokalbis su Daina Mejeriene.

⁴⁹ Evaldo Liškos pokalbis su Janina Bražiūniene, Anykščiai, 2017 01 29.

šeima – artimieji ir draugai. Dažniausiai susikuriama finansinė gerovė, kuri leidžia pasijusti oriau ir laisviau, labiau savimi pasitikėti, tačiau net ir po ilgo laiko dažniausiai vis tiek norisi grįžti gyventi į tėvynę.

Išvados

1. Šis projektas gali būti naudojamas kaip metodas. Metodas, padedantis mokiniams pagilinti savo žinias apie emigraciją– tiek jos procesus praeityje, tiek sužinoti šiandienos sąlygas, kuriomis gyvena iš jų aplinkos emigravę žmonės. Taip pat tai gera priemonė surinkti duomenis.
2. Surinkti duomenys yra skirtingos kokybės, todėl sunku juos analizuoti. Ne visus pokalbius galima panaudoti dėl techninių garso įrašų trūkumo ar biografinių netikslumų. Visgi šis gimnazistų darbas leidžia gauti informacijos iš labai daug skirtingų šaltinių, kurie būtų sunkiai pasiekiami vienam tyrėjui.
3. Per projektą surinkta informacija koreliuoja su oficialia valstybės statistika gyventojų migracijos krypties ir laiko atžvilgiu. Tai leidžia daryti kai kuriuos apibendrinimus, susijusius su emigracija – jos priežastis, reakcijas į išvykimą, gyvenimo sąlygas, tarpusavio santykius emigracijoje.
4. Projektas *Pokalbiai apie emigraciją* neatsiejamas nuo jaunimo kritinio mąstymo ugdymo. Jo plėtojimas kitose šalies ugdymo įstaigose leistų sukaupti labai vertingos informacijos problemos tyrinėjams.

Giedrė MILERYTĖ-JAPERTIENĖ

THE EDUCATIONAL PROJECT *CONVERSATIONS ABOUT EMIGRATION AND ITS RESULTS*

Summary. For three years the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania carried out an educational project intended for, and involving, the country's secondary school students. In the course of it students learned about the history of Lithuanian emigration, the cultural heritage of the diaspora, and the current situation. Against a backdrop of understanding emigration as a problem, the issues discussed with the young students included looking for the causes of emigration, learning about its processes, and discussing everyone's personal choice to leave or stay in one's country. Students carried out more than 170 interviews with people close to them who are or had been emigrants. The data gathered are of uneven quality or depth, but they not only help in analyzing the contemporary Lithuanian emigration experience but gathering them has also performed an educative function. The data obtained correlate well with official state statistics regarding the direction and time of Lithuanian migration as well as coincide in essential respects with the results obtained by other researchers. Moreover, the inclusion of pupils in the information-gathering process not only broadens their horizon but also is an effective method of obtaining primary data about emigration from Lithuania's regions.

Keywords: emigration, project, Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, Lithuanians abroad, debates.

Diasporos istorija ir kultūra

Vaida KAMUNTAVIČIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Lietuvos kotrynietės emigracijoje: penkių seserų likimai¹

Santrauka. Straipsnyje aptariamas po Antrojo pasaulio karo dėl sovietinės okupacijos iš Lietuvos emigravusių penkių Šv. Kotrynos Mergelės ir Kankinės kongregacijos vienuolių – Bronislavos Marijos Reginos Boreišaitės, Michalinos Marijos Gabrielės Vaičiaitės, Petronėlės Marijos Patricijos Rumšaitės, Bronės Marijos Brunos Greičiūtės ir Monikos Marijos Teresės Kielaitės – likimai, bandymai įsitvirtinti emigracijoje, kotryniečių generalinės vadovybės bandymai palaikyti ryšius su sovietinėje Lietuvoje slapta veikusiomis kotrynietėmis. Atliekant tyrimą, naudotasi Kauno kotryniečių archyvo ir Generalinių kotryniečių kongregacijos namų Grotaferatoje archyvo dokumentais.

Tyrimas parodė, kad sunkiausias periodas buvo 1944–1955 m. Tai blaškymosi pabėgėlių stovyklose, nesėkmingo bandymo kurti naują gyvenimą Toronte (Kanadoje) laikotarpis. 1955 m. grįžusios į Europą kotrynietės gyveno Italijoje ir Vokietijoje, dirbo tiek kotryniečių kongregacijos, tiek lietuvių katalikų emigracinės bendruomenės labui. Nuo 1970 m. atsirado galimybė palaikyti glaudesnius ryšius su Lietuvoje likusiomis kotrynietėmis, keistasi laiškais, kuriuose užkoduotai buvo pateikiama informacija apie kotryniečių padėtį, emigrantės kaip turistės lankydavosi Lietuvoje, kur rasdavo galimybių susitikti su kotrynietėmis, teikė humanitarinę pagalbą, tarpininkavo tarp lietuvaikių ir generalinių kotryniečių namų Grotaferatoje.

Raktažodžiai: Šv. Kotrynos Mergelės ir Kankinės kongregacija, lietuvių vienuolių emigracija, generaliniai kotryniečių namai Grotaferatoje.

Istorikai domėjosi vienuolių emigracija iš Lietuvos po Antrojo pasaulinio karo. Regina Laukaitytė rašė apie išeivijos vienuolių ryšius su Lietuva², Arūnas Streikus atkreipė

¹ Straipsnis parengtas parėmus Lietuvos mokslo tarybai, įgyvendinant projektą nr. S-MIP-17-30.

² Laukaitytė, Regina, „Išeivijos vienuolių ryšiai su Lietuva“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2014, nr. 1 (17).

dėmesį į išeivių paramą Katalikų bažnyčiai okupuotoje Lietuvoje³. Tačiau jų darbai apibendrinamojo pobūdžio, kuriuose galime rasti tik minimaliai informacijos apie Šv. Kotrynos Mergelės ir Kankinės (paprastai vadinamos kotrynietė) kongregacijos narių padėtį emigracijoje ir ryšius su Lietuvoje likusiomis seserimis.

Kotrynietė kongregacijos pradžia sietina su palaimintosios Reginos Protmann (1552–1613) iniciatyva 1571 m. Rytų Prūsijoje, Braunsberge (dabar – Branevas), sukurti naujo tipo vienuolių bendruomenę. Šios kongregacijos narės atsisakė griežtos klauzūros, visuomenei tarnavo kurdamos mokyklas, prieglaudas ir ligonines, slaugydamos ir mokydamos žmones. Varmės vyskupijoje XVI a. pabaigoje buvo įkurti keturi kotrynietė vienuolynai, garsas apie jas pasklido ir Žemaičių vyskupijoje. Kotrynietės Lietuvoje įsikūrė 1645 m. Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus iniciatyva. Šis žemaičių vyskupas Krakėse fundavo kotrynietė vienuolyną, kuriame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais nuolat gyveno apie 12 kotrynietė. Po 1863 m. sukilimo, kai Rusijos valdžia uždraudė noviciatą, 1905 m. Krakėse liko tik trys kotrynietės. Laimei, tais metais buvo leista priimti naujas nares ir 1918 m. Krakų vienuolyne jau gyveno 10 kotrynietė. Lietuvos kotrynietės suklestėjo tarpukario laikotarpiu, buvo įkurta Lietuvos kotrynietė provincija, kurios narių skaičius 1940 m. išaugo maždaug iki 100. Kotrynietė namai veikė Krakėse, Kaune, Karmėlavoje, Strėvininkuose, Ukmergėje ir kitose Lietuvos vietovėse. Šią plėtrą sustabdė Antrasis pasaulinis karas.

Straipsnio tikslas – papasakoti Lietuvos kotrynietė emigrančių likimus po 1944 m., jų indėlį į Lietuvos ir visuotinės kotrynietė kongregacijos raidą. Šio straipsnio herojės – penkios kotrynietės, kurių amžius buvo nuo 30 iki 40, kai 1944 m. jos pabėgo iš Lietuvos nuo sovietų valdžios ir tolesnį savo gyvenimą praleido emigracijoje Vokietijoje, Italijoje ar Kanadoje. Tai Bronislava *Marija Regina* Boreišaitė⁴ (g. 1896 m. Žemųjų parapijoje, įvilktuvės 1922 03 20, pirmieji įžadai 1924 10 29, amžinieji įžadai 1930 10 29, mirė 1962 05 15), Michalina *Marija Gabrielė* Vaičiaitė (g. 1914 11 19 Naujamiesčio parapijos Navaršonių k., tėvai Dominykas ir Elžbieta Vaičičiai, įvilktuvės 1933 08 15, pirmieji įžadai 1935 08 15, amžinieji įžadai 1938 08 15, perėjo pas kazimierietes 1955 m., mirė 1995 01 07), Petronėlė *Marija Patricija* Rumšaitė (g. 1901 10 05 Veiviržėnų parapijos Jucaičių k., tėvai Adomas ir Petronėlė Lidaitė Rumšai, įvilktuvės 1936 07 31, pirmieji įžadai 1938 08 15, amžinieji įžadai 1941 08 15, mirė 1990 02 20), Bronė *Marija Bruna*⁵ Greičiūtė (g. 1913 08 08 Jurbarko valsč. Greičių k., tėvai Jeronimas ir Magdalena Girvilytė Greičiai, įvilktuvės 1936 07 31, pirmieji įžadai 1938 08 15, amžinieji įžadai 1942 07 31, mirė 2002 09 02) ir Monika *Marija Teresė* (*Kūdikėlio Jėzaus Teresėlė*) Kielaitė (g. 1916 06 20 Šėtos parapijos Pašėtės k., tėvai Jonas ir Genovaitė Blusytė Kielai, įvilktuvės 1938 08 15, pirmieji įžadai 1940 08 13, amžinieji įžadai 1943 08 15, mirė 2012 09 12).

³ Streikus, Arūnas, „Išėjimo ir užsienio organizacijų parama Katalikų Bažnyčiai sovietų okupuotoje Lietuvoje“, *Genocidas ir rezistencija*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2006, nr. 1 (19).

⁴ Kursyvu pažymėtas vienuolinis vardas, gautas per įvilktuves. 1936 m. sausio 6 d. Šv. Kotrynos Mergelės ir Kankinės kongregacija buvo paaukota Švč. Mergelės Marijos globai, o kiekvienai kotrynietei suteiktas Marijos vardas, kuris taip pat pažymėtas kursyvu. Toliau tekste kursyvas nebenaudojamas, antrasis vardas reiškia vienuolinį vardą.

⁵ Per įvilktuves Greičiūtė gavo Marijos Humilijatos vardą, bet emigracijoje jis buvo pakeistas į Marijos Brunos.

Tyrimas atlikas pasinaudojus Kauno kotryniečių archyvo⁶ ir Generalinių kotryniečių kongregacijos namų Grotaferatoje (Grottaferrata) archyvo⁷ duomenimis. Juose saugoma bendro pobūdžio informacija, oficialūs dokumentai apie kotrynietes, tačiau galima rasti ir asmeninio pobūdžio dokumentų – atsiminimų, laiškų, dienoraščių ir kt. Naudotasi publikuotais kotryniečių kongregacijos įkūrėjos Reginos Protmann beatifikacijos bylos dokumentais⁸. Vokiečių istorikės Relindes Meiwes monografija apie generalinę kotryniečių kongregaciją 1914–1962 m. padėjo susipažinti su kotryniečių gyvenimo kontekstais⁹.

Emigracija iš Lietuvos

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, kai buvo aišku, kad į Lietuvą grįžta sovietinė valdžia, Lietuvos kotrynietės, patyrusioms pirmosios sovietinės okupacijos padarinius (buvo konfiskuoti visi vienuolyno pastatai), iškilo dilema, ką daryti. Pagrindiniai kotryniečių namai tuo metu veikė Krakėse, Kaune, Karmėlavoje, Strėvininkuose, Ukmergėje. Lietuvos kotryniečių provinciolė Stefanija Marija Inocenta Zdanavičiūtė patarė seserims išsiskirstyti, vykti pas gimines, kad nekristų į akis ir nepatirtų represijų.

1944 m. Karmėlavoje gyvenusi ir kotryniečių mergaičių žemės ūkio mokykloje dirbusi Petronėlė Patricija Rumšaitė prisiminė, kaip liepos mėnesį atvykusi provinciolė liepė 12 ten gyvenusių seserų išsiskirstyti. Nujausta, kad nebus galimybės kotryniečių rankose išlaikyti Karmėlavos namų, į kuriuos tiek daug buvo investuota tarpukariu. Iš šių namų emigrantų kelią pasirinko dvi kotrynietės Patricija Rumšaitė ir Teresė Kielaitė.

Po provinciolės apsilankymo Patricija Rumšaitė išvyko į gimtuosius Jucaičius pas gimines. Nors ilgėjosi seserų ir norėjo pas jas sugrįžti, tačiau Veiviržėnų parapijos klebonas patarė to nedaryti, pasitraukti į Vakarų. Ilgai nedelsusi Patricija kartu su kita kotryniete Gabriele Vaičaityte nusprendė vykti į kotryniečių kongregacijos centrą Braunsbergą. Rugpjūčio 3 d. su arkliais ir vežimu abi kotrynietės pradėjo kelionę po Europą¹⁰. 1944 m. rudens jos pasiekė Braunsbergą. Ta pačia kryptimi per Tilžę ir Karaliaučių link Braunsbergo patraukė dar dvi kotrynietės – Bruna Greičiūtė (ligi tol gyvenusi Kaune) ir Monika Teresė Kielaitė, į Braunsbergą atvykusios savaitę vėliau. Kartu su lietuvių kunigais Braunsbergą pasiekė penktoji emigrantė – Regina Boreišaitė¹¹. Lietuviai kunigai suprato, kad sovietinė valdžia nebus palanki vienuoliškajam gyvenimui, ir prisimindami pirmosios sovietinės okupacijos patirtis bei represijas skatino vienuoles emigruoti. Lietuvoje likusios

⁶ Kauno kotryniečių archyvas (toliau – KKA).

⁷ Archiv des Generalats der Kongregation der Schwestern von der hl. Katharina, Grottaferrata bei Rom, Italia (toliau – AGKath).

⁸ *Canonizationis Servae Dei Reginae Protmann gundatricis Congregationis Sororum a S. Catharina V. et M. (1552–1613). Positio super virtutibus ex officio concinnata*. Roma: Tipografia Guerra s.r.l., 1993.

⁹ Meiwes, Relinde, *Klosterleben in bewegten Zeiten. Die Geschichte der ermländischen Katharinenschwestern (1914–1962)*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2016.

¹⁰ [Rumšaitė, Petronėlė Patricija], Augenzeugen und Quellenbericht über die Kongregation der Schwestern der Heiligen Jungfrau und Martyrin Katharina in Litauen. Abschrift der deutschen Redaktion für das Archiv in Grottaferrata, AGKath.

¹¹ Die Litauische Provinz von der Schwestern der hl. Katharina, Litauen Samlung, AGKath.

kotrynietės apie šias penkias emigrantės iš pradžių neturėjo jokios informacijos, jas laikė dingusiomis be žinios. Tai rodo, koks chaosas tuo metu Lietuvoje tvyrojo. Iš Vinco Bartusevičiaus tyrimų matyti, kad 1944 m. vasarą emigracija iš Lietuvos buvo spontaniška, pasitraukusieji manė, jog už kelių dienų ar savaitių, blogiausiu atveju mėnesių, grįš į savo gimtąsias vietas, jie negalėjo įsivaizduoti, kad ši emigracija bus amžina, tam jie buvo visiškai nepasirengę¹².

Braunsbergo kotryniečių namų knyga fiksuoja, kad 1944 m. spalio 3 d. šiame mieste buvo penkios seserys ir 12 kunigų iš Lietuvos¹³. Tačiau Braunsberge buvo nesaugu. Dėl Sovietų Sąjungos kariuomenės veiksmų apie 80 seserų kartu su generaline motina Arcadia Schmalenbach dar 1944 m. vasario 24 d. paliko Braunsbergą, kelis mėnesius praleido Gdanske, vėliau traukė toliau į Vakarų. 1945 m. generalinė motina apsistojo Berlyne, kurį, deja, irgi turėjo palikti. Nuo 1949 m. sausio iki 1953 m. rudens kotryniečių generalinė motina gyveno Zimmermann viloje Miunsteryje (Münster)¹⁴. Paskui persikėlė į Grotafertą šalia Romos. Braunsberge likusios vienuolės, prisitaikydamos prie laikmečio realijų, 1945 m. pabaigoje įkūrė Lenkijos kotryniečių provinciją¹⁵.

Lietuvių kunigų ir lietuvaikių kotryniečių keliai Braunsberge išsiskyrė. Lietuviai kunigai iš Braunsbergo patraukė į Regensburgą, o lietuvaikės kotrynietės 1945 m. sausio pradžioje nuvyko į Berlyną, buvo įdarbintos kotryniečių ligoninėje *St. Gertrauden-Krankenhaus*¹⁶. Tačiau kotryniečių padėtis ir čia buvo nestabili. Lietuvaikės kaip užsienietės turėjo palikti Berlyną. Berlyno kotryniečių vyresnioji Winfrieda Herrmann kiekvienai seseriai davė po 500 DMK ir išlydėjo į kelią.

Taip lietuvaikės kotrynietės atsidūrė lietuvių pabėgėlių stovykloje *Kirchheim unter Teck* (netoli Štutgarto (Stuttgart)). Regina Boreišaitė įsidarbino lietuvių pabėgėlių vaikų darželyje¹⁷. Atsiradus galimybei, ši vyresnio amžiaus ir prastos sveikatos vienuolė, vėlgi patarta lietuvių kunigo, persikėlė į Miunsterį, kur tuo metu jau buvo įsikūrę kotryniečių kongregacijos generaliniai namai. Nors vokiečių kotrynietės svetingai priėmė lietuvių pabėgėles, tačiau emigracijoje jai buvo sunku. Išliko kalbos barjeras (sunkiai kalbėjo vokiškai), ilgėjosi Lietuvos. Kiek galėdama stengėsi dirbti, būti naudinga kongregacijai, užsiėmė rankdarbiais, mėgo muziką. 1960 m., sušlubavus sveikatai, persikėlė į Frankfurtą, kotryniečių ligoninę (*St. Katharinenkrankenhaus*), kur slaugoma seserų 1962 m. gegužės 15 d. baigė savo žemiškąjį gyvenimą¹⁸. Emigracijoje ji išgyveno beveik aštuonerius metus, kankinama ilgesio ir išgyvendama dėl Lietuvoje likusių kotryniečių.

¹² Bartusevičius, Vincas, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951 m.* Vilnius: Versus aureus, 2012, 29.

¹³ Hausbuch Braunsberg, AGKath, I. 293.

¹⁴ Žr. plačiau: Meiwes, Relinde, *Klosterleben in bewegten Zeiten*, 182.

¹⁵ Ibid., 201–202.

¹⁶ Hausbuch Braunsberg, AGKath, I. 293.

¹⁷ Die Litauische Provinz von der Schwestern der hl. Katharina, Litauen Sammlung, AGKath.

¹⁸ Schwester Maria Regina Boreišaitė (Nekrolog), AGKath.

Toronto lietuvaičių kotryniečių bendruomenė

Kitos keturios kotrynietės liko toliau gyventi kartu su lietuviais pabėgėlių stovykloje (*displaced persons*, sutrumpintai DP) *Kirchheim unter Teck*, jos kūrė planus, kaip persikelti į Ameriką ir ten pradėti naują gyvenimą. Europoje joms buvo sunku rasti vietą, tačiau ir jos pačios nelabai norėjo likti Vokietijoje. Kaip teigta kotryniečių generalinėje kapituloje, „dėl rusų baimės ir nacionalistiškų pažiūrų“¹⁹. Vokietijoje karo pabėgėliais rūpinosi labdaringos organizacijos: UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, Jungtinių Tautų pagalbos ir atkūrimo administracija) ir nuo 1946 m. – IRO (*International Refugee Organization*, Tarptautinė pabėgėlių organizacija). Jos suteikė pabėgėliams finansinę lengvatą persikelti į kitas šalis. Nuo 1947 m. atsirado galimybių darbingiems pabėgėliams persikelti į Kanadą. Tuo pasinaudojo dvi kotrynietės Gabrielė Vaičiaitė ir Bruna Greičiūtė, 1948 m. jos išplaukė laivu *Schytia* iš Vokietijos į Kanadą. 1949 m. gegužės mėnesį laivu *Samaria* iš Bremeno Haveno (Bremen Haven) uosto išplaukė Petronėlė Rumšaitė ir Teresė Kielaitė. Jų laivas, stabtelėjęs La Havro (La-Havre) uoste, plaukė į Kvebeko (Quebec) uostą Kanadoje. Amerikoje kotrynietėms padėjo vengrų kilmės kanadietė sesuo Mary, priklausiusi *Sisters of Social Service* kongregacijai Hamiltone ir buvusi vyresniąja. Padedamos šios sesers, lietuvaitės kotrynietės apsistojo rekolekčių namuose Hamiltone. Dirbo Hamiltono Šv. Juozapo (*St. Josephus*) ligoninėje. Kartu su Terese Kielaite emigracijoje buvo jos brolis Juozas ir sesutė Aniceta, tai padėjo jai išverti emigracijos sunkumus²⁰.

Kotryniečių kongregacijos įvykių lentelėje fiksuojama, kad seserys apsigyveno Toronte (*Canada 9 Wellesley Place Toronto 5, Hospital Ontario*)²¹. Gyvenimas Toronte nebuvo paprastas, turėjo dirbti, kad save išlaikytų. Tačiau lietuvaitės laikėsi regulos, gyveno kartu, įsigijo nuosavą namą, susibendravo su tenykšte lietuvių Šv. Jono Krikštytojo parapijos bendruomene. Toronte tuo metu gyveno apie 2 500 lietuvių. Gabrielė Vaičiaitė baigė vaikų darželio kursus, išmoko anglų kalbą ir atidarė lietuvišką vaikų darželį. Greičiūtė baigė slaugytojų kursus. Toronto arkivyskupas, kardinolas Jamesas Charlesas McGuiganas ragino įteisinti bendruomenę, kad galėtų gyventi kaip kotrynietės, atvykti daugiau seserų²². Šis kardinolas buvo palankus lietuviams, 1949 m. vasario 16 d. nepriklausomybės šventės proga dalyvavo lietuvių pamaldose, kur nuoširdžiai sveikino naujai atvykusius, ragino juos nepamiršti tėvynės Lietuvos ir tėvų tikėjimo, laimino jų tėvynę ir pažadėjo melstis už jų laisvę. Arkivyskupo žodžiais tariant, „patyrimas rodo, kad tie iš seniau atvykę lietuviai, kurie liko ištikimi Lietuvai, yra kartu geri ir Kanados piliečiai. Ir priešingai, kurie nelinki šiandien Lietuvai laisvės, nepasitenkina ją ir čia...“²³. Taigi aplinka, į kurią pateko kotrynietės, buvo lietuviška, lietuvių palaikė ir aukščiausi Bažnyčios hierarchai. Tačiau šis Toronto arkivyskupo nusistatymas kontrastavo su Toronto lietuvių parapijos realybe, kuriai tuo metu jau 12 metų vadovavo mažai tesupratęs lietuviškai airių kilmės kunigas

¹⁹ Generalkapitel 1953, AGKath.

²⁰ T. Kielaitės albumas, KKA.

²¹ Zeittafel der Kongregation der Schwestern von der hl. Jungfrau und Martyrin Katharina, AGKath.

²² Generalkapitel 1953, AGKath.

²³ *Auka*. Sielovados žurnalas. Kirchheim-Teck, 1948, nr. 3, 119–120.

McGivney'us, o iš Lietuvos atvykę kunigai dirbo angliškose parapijose. Tikėtina, kad tokios kliūtys lietuvius dar labiau telkė į bendruomenę ir skatino išlaikyti savastį. Iš tiesų, 1949 m. Kanadoje įsteigtas lietuvių Laikinasis organizacinis komitetas, o 1952 m. per suvažiavimą Montrealyje įkurta Kanados lietuvių bendruomenė, antra pagal veiklos apimtį po JAV lietuvių bendruomenės pasaulyje²⁴.

Toronte gyvenusios lietuvaitsės kotryniečės palaikė ryšius su generaline vadovybe. Generalinė motina Margaretha Krause, lydimą Albertos Jagalski, 1952 m. birželį apsilankė Kanadoje pas kotryniečes. Vizitas parodė, kad gyvenimas mažoje bendruomenėje kėlė tam tikrų problemų, nebuvo visavertis vienuoliškojo gyvenimo prasme. Seserys norėjo likti kotryniečėmis, tačiau pagal savo supratimą. Lietuvaitsės buvo individualistės, kiekviena turėjo savo charakterį, susietos silpnais bendruomeniniais ryšiais, joms visoms buvo būdingas stiprus tautiškumas, kankino tėvynės ilgesys. Seserys vylėsi kada nors išvyti Lietuvą, o šiuo metu norėjo likti gyventi Kanadoje, apsuptos lietuvių, ir ruoštis grįžti. Generalinės motinos vizitas šios situacijos nepagerino. Kongregacija, norėdama sustiprinti šią Toronto kotryniečių bendruomenę, bandė atsiųsti dvi vokietes, viena iš jų būtų vyresniąja, kita – magistras. Tačiau lietuvaitsės, ypač Gabrielė, buvo priešiškos nusiteikusios prieš kitatautes²⁵. Jos norėjo išlaikyti lietuvišką bendruomenę.

1953 m. generalinėje kapituloje spęsta, ką daryti su šia lietuvių bendruomene. Seserys užjautė lietuvaitses, teigė, kad būtų krikščioniška palikti jas gyventi taip kaip yra. Tačiau negeriai iš vienuoliškos pusės. Buvo svarstoma nusiųsti vieną seserį, kad ji pamažu įkalbėtų lietuvaitses paklusti, nutiestų tiltus²⁶.

Generalinė vadovybė nusprendė dar kartą vizituoti Toronto lietuvaitses kotryniečes. 1955 m. sausio 16 d. antrą kanoninę vizitaciją atliko kongregacijos generalvikarė Josefine Thiel ir Angelika Griebel²⁷. Jos išsiaiškino, kad lietuvaitsės nesutiko dirbti nei su brazilėmis, nei su vokiečėmis, norėjo būti tik su lietuviomis²⁸. Po vizitacijos, Bažnyčios autoriteto patarėtos, jos uždarė šiuos namus, vaikų darželį perleido kitai vietos lietuvių bendruomenei²⁹. Lietuvaitsėms buvo paliepta grįžti į Europą.

Gabrielė Vaičiaitė nesutiko grįžti į Europą. 1955 m. liepą ji persikėlė į Čikagą pas kitas lietuvaitses šv. Kazimiero seseris, perėjo iš kotryniečių į kazimieriečių vienuolyną. Toliau dirbo pedagoginį darbą Visų Šventųjų parapijos mokykloje. Gavusi paskyrimą į Lemontą, Ilinojų, šv. Šeimos vilą, ten tarnavo 35 metus, mirė 1995 m. sausio 7 d.³⁰

Gyvenimo Toronte epizodas parodė, kad tuometiniai lietuviai emigrantai manė, jog Lietuvos okupacija bus laikina. Jų pagrindinis tikslas – išlaikyti ir puoselėti lietuvių emigracijoje, ruošiantis sugrįžti ir dirbti Lietuvoje. Todėl į generalinės vadovybės planus Toronte lietuvaitsių namuose sukurti tarptautinius kotryniečių namus reaguota nepalankiai ir jiems nebuvo lemta išsipildyti.

²⁴ Bartusevičius, Vincas, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951 m.*, 474.

²⁵ Meiwes, Relinde, *Klosterleben in bewegten Zeiten*, 226.

²⁶ Generalkapitel 1953, AGKath.

²⁷ Zeittafel der Kongregation der Schwestern von der hl. Jungfrau und Martyrin Katharina, AGKath.

²⁸ Meiwes, Relinde, *Klosterleben in bewegten Zeiten*, 226–227.

²⁹ Generalkapitel 1959, AGKath; Litauische Provinz, Hausbuch Braunsberg, AGKath, I. 25–27.

³⁰ 1930–1977 m. Kotryniečių registracijos knyga, KKA, b. 44, I. 26; 1934–1992 m. Mirusių seserų nekrologai, KKA, b. 20.

Gyvenimas sugrįžus į Europą

Patricija Rumšaitė, Bruna Greičiūtė ir Teresė Kielaitė, paklususios generalinės motinos sprendimui, sutiko grįžti į Europą. Atgal jos grįžo 1955 m. balandžio–gegužės mėnesiais laivu, plaukė iki Genujos uosto Italijoje³¹. Gegužės 2 d. kotrynietės jau buvo Romoje, kur pirmiausia turėjo „atstatyti dvasinį balansą“³². Tolimesni jų gyvenimo keliai driekėsi per Romą Italijoje, Miunsterį ir Ksanteną (Xanten) Vokietijoje. Joms buvo pasiūlyta darbuotis Šv. Kazimiero lietuvių kolegijoje Romoje, kotryniečių generaliniuose namuose Grotaferatoje šalia Romos arba Vokietijos provincijos kotryniečių namuose. Tačiau prisitaikyti prie naujų sąlygų buvo sudėtinga. Teresė Kielaitė, nerasdama sau vietos, prašė leisti grįžti į Ameriką ir pabandyti dar kartą pradėti ten gyvenimą iš naujo. Jos noras buvo patenkinamas, tačiau po metų, 1956 m., ji pati sugrįžo į Romą ir apsistojo Grotaferatoje³³. Grįžti į Ameriką ją galimai skatino ten likusios giminės. Atplėštam nuo gimtinės žmogui norėjosi palaikyti ryšius su saviškiais.

Pamažu emigrantės lietuaitės prisitaikė prie naujų gyvenimo sąlygų Europoje. Kiek galėjo palaikė ryšius su lietuvių emigrantais, darbavosi Lietuvos labui. Tokia jų veikla buvo priimtina generalinei kotryniečių kongregacijai, nes buvo laikomasi kotrynietiškojo gyvenimo būdo, darbas lietuviams derinamas su darbu kongregacijos labui.

Patricija Rumšaitė apsistojo Šv. Kazimiero lietuvių kolegijoje Romoje³⁴, kur padėjo prižiūrėti kolegiją ir 1960 m. įkurtus svečių namus *Villa Lituania*. Ši kolegija ir jos vadovas kunigas Ladas Tulaba daug nusipelnė kotryniečių kongregacijai, padėjo jai įsikurti Grotaferatoje šalia Romos. 1961 m. L. Tulaba buvo generalinis postulatorius, kai 1961 04 06–1964 01 29 Tusculanos vyskupijoje vyko kotryniečių kongregacijos įkūrėjos Reginos Protmann paskelbimo palaimintąją bylos informacinis procesas. Tuo metu buvo apklausta 15 liudininkų. Kaip liudininkai dalyvavo ir lietuviai išeiviai: istorikas Zenonas Ivinskis, kun. Paulius Rabikauskas SJ, kun. Rapolas Krasauskas (jis pakeitė iš pradžių dirbusį kun. Viktorą Gidžiūną OFM), jie sudarė Istorinę komisiją (*Commissione Storica*)³⁵. Patricija Rumšaitė taip pat liudijo³⁶, papasakojo apie Reginos Protmann asmens ir gyvenimo būdo bruožus, jos poveikį kotryniečių kongregacijai³⁷. 1964 m. sausio 29 d. motina Regina Protmann paskelbta Dievo Tarnaite ir pradėta beatifikacijos byla³⁸ (kuri baigėsi 1999 m., Reginą Protmann paskelbė palaimintąja).

1965 m. Patricija Rumšaitė buvo paskirta į Zelos titulinio vyskupo Prano Brazio vadovaujamą Europos lietuvių katalikų sielovados centrą *Bäd Wörishopen* Bavarijoje, kur buvo

³¹ T. Kielaitės albumas, KKA.

³² Zeittafel der Kongregation der Schwestern von der hl. Jungfrau und Martyrin Katharina, AGKath; Generalkapitel 1959, AGKath; Litauische Provinz, Hausbuch Braunsberg, AGKath, l. 25–27.

³³ Generalkapitel 1959, AGKath; Litauische Provinz, Hausbuch Braunsberg, AGKath, l. 25–27.

³⁴ Įkurta 1946 m. lapkričio 4 d., jos tikslas buvo globoti Romoje studijavusius dvasininkus. Ligi šiol veikianti kolegija yra lietuviškosios katalikiškosios kultūros židinys Romoje. Bartusevičius, Vincas, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951 m.*, 494–495.

³⁵ *Canonizationis Servae Dei Reginae Protmann*, 6, 137.

³⁶ Litauische Provinz, Hausbuch Braunsberg, AGKath, l. 44–45.

³⁷ *Canonizationis Servae Dei Reginae Protmann*, LXI–LXIII, LXVII–LXVIII, LXXXVI, IC, 94–106 ir kt.

³⁸ Šopytė, Benjamina, Kaip Dievas nori, KKA, l. 126.

didelė lietuvių pabėgėlių stovykla. 1967 m. mirus vyskupui P. Baziui toliau dirbo kartu su kitu lietuvių vyskupu Antanu Deksnium. Taip ši kotrynietė galėjo padėti lietuviams emigrantams, nenutolo nuo Lietuvos reikalų.

Teresė Kielaitė, antrą kartą grįžusi iš Amerikos, 1956 m. apsistojo Grotaferatoje, kotryniečių generaliniuose namuose. Kaip ir Patricija Rumšaitė, kuri laiką ji dirbo Europos lietuvių katalikų sielovados centre *Bäd Wörishopen*, padėjo lietuviams kunigams (1967 01 23–1968 08 23 slaugė du kunigus). Taip pat dirbo ir Šv. Kazimiero lietuvių kolegijoje Romoje. Iš jos biogramos matyti, kad niekada neatsisakė padėti lietuviams, todėl kartkartėmis ji vis darbavosi Lietuvos labui. 1968 08 24–1969 01 08 viešėjo JAV, kur gyveno jos giminės.

Bruna Greičiūtė, grįžusi iš Amerikos, apsistojo Miunsteryje, kur dirbo slauge. 1967 m. ji visam laikui persikėlė gyventi į Ksanteną, įsidarbino Šv. Juozapo ligoninės (*St. Josephs-Hospital*) chirurgijos skyriuje, kur išdirbo iki 1989 m.

Gyvendamos Europoje kotrynietės ieškojo būdų, kaip užmegzti ryšius su Lietuvoje likusiomis kotrynietėmis ir giminėmis. Žinant Sovietų Sąjungos politiką, tai nebuvo paprasta. Tokie ryšiai galėjo pakenkti artimųjų ir bičiulių gyvenimui sovietinėje sistemoje, paskatinti represijas ir susidorojimus.

Emigrančių ryšiai su Lietuva

Generalinė kotryniečių vadovybė iš pradžių neturėjo jokių duomenų, kaip gyveno Lietuvoje likusios kotrynietės, todėl penkioms emigrantėms teko atstovauti Lietuvos provincijai. Tačiau ir jos nieko nežinojo apie Lietuvos kotryniečių gyvenimą okupacijos sąlygomis. Tik 1947 m. kotryniečių generalinę kapitulą pasiekė žinia, kad Kauno vyskupijoje vis dar veikė dveji kotryniečių namai Krakėse ir Kaune³⁹. Tačiau 1948 m. Sovietų Sąjungoje vienuolynai buvo panaikinti, Lietuvos kotrynietėms prasidėjo pats tamsiausias metas. 1953 m. generalinėje kotryniečių kapituloje neturėta jokios informacijos, ar Lietuvoje dar buvo kotryniečių, jeigu buvo, tai kaip jos gyveno. Tačiau lietuvaitės nebuvo užmirštos, minėtos maldose⁴⁰.

Kitoje generalinėje kapituloje, susirinkusioje 1959 m., Patricija Rumšaitė pateikė truputį informacijos apie seserų padėtį Lietuvoje. Gali būti, kad dirbdama lietuvių kolegijoje ir bendraudama su kunigais bei kitais lietuviais pabėgėliais gaudavo žinių iš Lietuvos. Sužinota, kad Lietuvos kotrynietės nebegyveno vienuolyne, visi vienuolynai buvo panaikinti, tačiau vienuolės liko, nors ir be abitų, vienuolyno, koplyčios ir bendruomenės. Seserys dirbo valdiškus darbus mokyklose, ligoninėse, fabrikuose. Gyveno slapta ir netgi priiminėjo naujas nares. Joms trūko medikamentų ir kasdienių reikmenų, todėl reikėjo pagalbos. Bet koks laiškas joms buvo didelis džiaugsmas. Gyveno tikėjimu ir viltimi⁴¹. 1965 m. generalinėje kapituloje pažymėta, kad žinių apie lietuvaites turėta nedaug. Tačiau patikimi šaltiniai buvo informavę, jog jos stengėsi laikytis kartu, kaip galėjo, taip pildė priklausomai nuo aplinkybių vienuoliškojo gyvenimo sąlygas⁴².

³⁹ Generalkapitel 1947, AGKath.

⁴⁰ Generalkapitel 1953, AGKath.

⁴¹ Generalkapitel 1959, AGKath.

⁴² Generalkapitel 1965, AGKath.

Tokios žinios apie sunkią Lietuvos kotryniečių padėtį jaudino visas kotrynietes, tačiau labiausiai jos žeidė emigravusių lietuvaikių kotryniečių širdis. Stengtasi visais įmanomais būdais gauti žinių apie politinių sprendimų išskirtas šios bendruomenės nares ir bandyti joms padėti. R. Laukaitytės tyrimų duomenimis, išeivijos vienuolių ryšiai su Lietuva atgaivinti po J. Stalino mirties, 6 dešimtmetyje⁴³. Tą patį galime pasakyti ir apie kotrynietes, kurios apie padėtį Lietuvoje vis daugiau žinojo, galiausiai pradėjo susirašinėti su Lietuvos kotrynietėmis, per užkoduotus tekstus keitėsi naujienomis, planavo keliones ir susitikimus.

Naują pobūdį santykiai tarp sovietinėje Lietuvoje likusių seserų ir emigrančių įgijo XX a. aštuntajame dešimtmetyje. 1970 m. birželio 9 d. – liepos 9 d. trys kotrynietės iš Lietuvos (Michalina Ignacija Zdanavičiūtė, Laimutė Lina Vanagaitė, Julija Krista Puodžiūnaitė) buvo pakviestos po Antrojo pasaulinio karo Varšuvoje įsikūrusios Olšinskos (kiek vėliau, liepos 29 d. – rugpjūčio 22 d., ji su dukra Hanka sesers Linos kvietimu atsakomojo vizito atvyko į gimtąjį Vilnių) aplankyti Lenkiją, Varšuvą. Nors šis vizitas buvo privatus, kotrynietėms pavyko trumpam nuvykti į Branevą, Reginos Coeli vienuolyną, dalyvauti re-kolekcijose, įvilktuvių, įžadų priėmimo šventėse, susipažinti su Vatikano II susirinkimo nutarimais, iš pirmų lūpų perduoti žinias apie Lietuvoje slapta veikusias kotrynietes. Buvo susipažinta su Lenkija, aplankyta Čenstakava su stebuklinguoju Dievo Motinos paveikslu, nuvykta iki Krokuvos⁴⁴. Branevo vienuolės šiomis žiniomis pasidalijo su generaliniais naimais Grotaferatoje. Buvo galima bandyti planuoti kitus susitikimus.

1972 m. rugsėjo 9–12 d. dvi emigrantės Teresė Kielaitė ir Bruna Greičiūtė po 28 išsi-skyrimo metų pirmą kartą kaip turistės giminių kvietimu atvyko į Lietuvą, apsilankė Vil-niuje (nebuvo leista išvykti iš Vilniaus), susitiko su kotrynietėmis⁴⁵. Teresė paliko atsiminimus apie šią kelionę, kaip jos dvi dienas ir naktis važiavo traukiniu linija Augsburg-Kelnas-Minskas, o paskui iš Minsko į Vilnių skrido lėktuvu. Oro uoste pasitiko Teresės brolis ir kotrynietė Apolonija Liucija Kerbelytė. Per šią kelionę emigrantės kotrynietės su-sitiko su Lietuvos provinciole ir kitomis seserimis. Tai buvo iš tiesų džiaugsmingos akimir-kos. Susitikimuose dalyvavo ne tik vilnietės seserys, bet atvyko iš Kauno ir kitų vietovių. Teresė prisiminė, kaip apsilankė Aušros vartų koplyčioje ir padėkojo Dievo Motinai už sėkmingą kelionę, aplankė Vilniaus bažnyčias⁴⁶.

Taip prasidėjo ganėtinai dažnos emigrančių kotryniečių kelionės į Lietuvą. 1974 m. birželio 8–13 d. kaip turistė atvyko aplankyti gimtinės Patricija Rumšaitė. Nors jai irgi ne-buvo leista išvykti iš Vilniaus, tačiau rado būdų ir susitiko su kotrynietėmis⁴⁷. 1976 m. rugpjūčio 5–10 d. Lietuvoje jau antrą kartą viešėjo Teresė ir Bruna⁴⁸. 1979 m. gegužės mė-nesį Vilniuje vėl lankėsi Teresė. Išvyko atgal traukiniu į Berlyną gegužės 17 d.⁴⁹ Tokias praktiškai kasmetines keliones palaikė kotryniečių kongregacijos generalinė vyresnioji Leonis Sobisch.

⁴³ Laukaitytė, Regina, „Išeivijos vienuolių ryšiai su Lietuva“, 69.

⁴⁴ 1640–1978 m. Kotryniečių kronika I, KKA, b. 47, l. 174–175; Interviu su Laimute Lina Vanagaite, 2018 03 14.

⁴⁵ 1640–1978 m. Kotryniečių kronika I, KKA, b. 47, l. 183–184.

⁴⁶ T. Kielaitė, Unser Heimatbesuch 1972, T. Kielaitės albumas, KKA.

⁴⁷ 1640–1978 m. Kotryniečių kronika I, KKA, b. 47, l. 194–195.

⁴⁸ Ibid., l. 234.

⁴⁹ T. Kielaitės albumas, KKA.

1974 m. rugsėjo 20–30 d. generalinė vyresnioji Leonis Sobisch išdrįso pati atvykti į Sovietų Sąjungą aplankyti Lietuvos kotryniečių. Oficialiai ji vyko į turistinę kelionę po sovietinę Pribaltiką (*Sowjetische Baltikum*). Kelionės maršrutas driekėsi per Leningradą, Tuliną, Rygą, Vilnių, Maskvą. Tačiau generalinė motina turėjo slaptą tikslą susitikti su kotrynietėmis. Į Leningradą susitikti su generaline motina atvyko Lietuvos kotryniečių vyresnioji Antanina Alfonsa Adomaitytė, seserys Julija Krista Puodžiūnaitė, Albina Miriam Jonkaitytė, Ona Rita Kuliešytė, į Rygą – Teofilė Benjamina Šopytė, Laima Lina Vanaigaitė. Vilniuje jai pavyko aplankyti kotryniečių namus. Oficialiai teigė, kad lanko savo bendradarbės seną motiną. Leonis buvo patenkinta šia kelione, kad „neįmanoma tapo įmanoma“⁵⁰. Tai nebuvo paskutinis Leonis vizitas Lietuvoje. Slaptas ganytojiškas keliones ji pakartojo 1980 m. gegužės 29 d. – birželio 2 d. (vyko kartu su Bruna Greičiūte)⁵¹, 1983 m. lapkričio 15–20 d. (vyko kartu su Patricija Rumšaite), 1986 m. liepos 19–25 d. (jau nebe kaip generalinė vyresnioji, bet kaip generalinės vyresniosios įgaliotinė)⁵².

Per tokius susitikimus Lietuvos kotrynietėms buvo teikiama humanitarinė pagalba, atvežama vaistų, rūbų ir kitų deficitinių dalykų, religinių liturginių reikmenų, knygų. Ši moralinė ir materialinė parama padėjo veikti Lietuvos kotrynietėms pogrindyje. Tokios kelionės ir ryšys su gimtine buvo labai svarbu kotrynietėms emigrantėms, leido joms išlaikyti ir plėtoti lietuviybę. A. Streikus pastebėjo, kokia svarbi buvo išeivijos organizacijų materialinė parama Lietuvos tikintiesiems. 8 ir 9 dešimtmetį į užsienį išvykstantys ir iš užsienio į Lietuvą atvykstantys asmenys perduodavo informaciją apie realią Bažnyčios padėtį Lietuvoje. Vien 1978–1979 m. į Lietuvą buvo atvykę apie 90 dvasininkų ir vienuolių iš Vakarų⁵³. Į šį skaičių patenka ir kotrynietės.

Gyvas bendravimas paskatino susirašinėjimą laiškais. Turime išlikusią Teresės Kielaitės korespondenciją, kuri padeda pažinti, kaip sovietinėje sistemoje gyvenusios kotrynietės apie save pateikdavo užkoduotas žinias laiškuose. Seserys kotrynietės virsdavo tetomis ir dėdėmis, provinciolė, generalinė motina vadinta mama (kartais dėde), vartotos vyriškos vardų formos („mirė Febronijus“ – iš tiesų sesuo Febronija, 1978 11 13), įvilktuvės virsdavo vestuvėmis, o įžadų šventės – krikštynomis. Apie vienuoliškąjį gyvenimą buvo pasakojama kaip apie tradicinės šeimos gyvenimą, tėvus, vaikus, dėdes ir tetas.

Pavyzdžiui, sesuo Genovaitė Serafina Martinėnaitė iš Ukmergės 1974 m. lapkričio 11 d. rašė, kad teta Klara [kotrynietė Veronika Klara Štarkaitė] dėkojo už sveikinimus jos didžiojo 90 m. jubiliejaus proga, jautėsi gerai, buvo guvi, aiškaus proto. Siuntė linkėjimus nuo visų namų gyventojų, taip pat ir nuo jaunylės Jonės, kurios pirmas vardas Teresė⁵⁴. Tarp eilučių reikėjo skaityti, kad Jonė davė įžadus, pradėjo noviciatą, gavo Teresės vardą.

1978 m. sesuo Genutė Aloyza Gintvainytė per Teresę Kielaitę siuntė linkėjimus kotrynietėms į užsienį: „Patys nuoširdžiausi sveikinimai nuo Mamytės [provinciolės] ir visų mūsų Jums, gerajam Dėdei L. [generalinei vyresniajai Leonis Sobisch] ir kitiems šeimos nariams [seserims kotrynietėms], žodžiu, pradedant nuo pačios vyriausios galvos ir

⁵⁰ 1974, Erster Besuch von M. M. Leonis in Litauen, Litauen Samlung, AGKath.

⁵¹ 1980, [L. Sobisch], Meine Reise zu unserer Schwestern in Litauen, Litauen Samlung, AGKath.

⁵² 1979–1993 m. Kotryniečių kronika 2, KKA, b. 48, l. 241, 254.

⁵³ Streikus, Arūnas, „Išeivijos ir užsienio organizacijų parama“, 13.

⁵⁴ 1974 11 21, Ukmergė, Serafinos laiškas, Litauen Samlung, AGKath.

baigiant jauniausia.⁵⁵ 1979 m. gruodžio 19 d. laiške Teresei Kielaitėi rašoma: „Prašau mamai [generalinei vyresniajai Leonis Sobisch] padėkoti už dovanas. Mes gerai gyvename ir verčiamės. Jums daugiau visokių reikalų ir išlaidų, tegu mama [generalinė vyresnioji] mumis taip nesirūpina. Mes džiaugiamės, kad mus atsimenate, aplankote, o svarbiausia neužmirštate maldose.“⁵⁶

Tikslesnių žinių apie sunkią Lietuvos seserų padėtį kotrynietės galėjo pateikti tik būdamos užsienyje. 1977 m. sesuo Laimutė Lina Vanagaitė, viešėdama Berlyne (oficialiai vyko tobulinti vokiečių kalbos, nes dirbo mokytoja), rašė Teresei Kielaitėi: „Čia, Berlyne, yra labai puiku, Gen. Motina ir seserys yra nuostabiai geros. Ir vis tiek pasiilgau namų. Bet, antra vertus, Tau sunku net nujauti, kiek daug pas mus tamsos, nesupratimo, konservatyvumo ir kiek daug kančios. Aš net nenujaučiau, kad galima tiek daug iškentėti. Bet tikėjimas yra nuostabi jėga. <...> Reikia, kad ateitų naujų žmonių, kad būtų plačios erudicijos, tada jie išves mūsų šeimą iš sustingimo į tuos šviesius horizontus, kuriuos nužymėjo II Vatikano Susirinkimas.“⁵⁷ Šis laiškas rodo, kad kotrynietės formulavo mintis ateičiai, kaip pagerinti Lietuvos provincijos situaciją.

Iš Lietuvos skriejo vaizdingos žinios apie 1977 m. gegužės 13 d. gaisrą Krakėse, per kurį sudegė senasis vienuolyno namas: „Gerute, Tu klausai apie Lopšį, kuriame supomės metus kitus, o paskui įgavusios sparnus išskridome prie darbų. Ale, kaip gaudu ir sunku ištarti – ten žydi ramunių laukas. Ugnelė nušlavė visus namus, nežinia iš kur kilusi. Sudegė tas brangiausias pastatas su visais pagalbinais.“⁵⁸ Emigrantės gaudavo informacijos apie kasdienį kotryniečių gyvenimą Lietuvoje, seseris kamavusias ligas. Adelės Leticijos Zavadzkaitės laiške vaizdingai minimos sergančios seserys: „Tuo tarpu sumažėjo ligonių. Tik Rafaelė ir Augustina saugoja lovas.“⁵⁹ Kai kuriuose laiškuose atsispindėjo sovietinio deficito ekonomika. 1980 m. Apolonija Liucija Kerbelytė, turėdama nesveiką koją, rašė: „Tetos sakė, kad atvažiuos dėdė Patricijus [Patricija Rumšaitė], tai jeigu būtų galimybė tai labai prašau žieminių plačių ir minkštų batų 40 numerio.“⁶⁰

1984 m. laiške aprašytas garbingas Kotrynos Jeronimos Kondrackaitės ir Apolonijos Liucijos Kerbelytės 50 metų vienuolystės jubiliejus: „24 d. spalį minėjome Liucytės ir Jeronimos auksinį jubiliejų. Stebėjau jas šviesiais veidukais ir savo širdyje galvojau, kuri šventė yra džiugesnė: Pirmoji, kurią būtų galima palyginti su sėjos švente, ar ši, greičiausiai paskutinė žemėje, kurią būtų galima palyginti su derliaus patikrinimo švente. Ir koks džiaugsmas ir dėkingumas pripildo sielą, kad gyvenimas praėjo Viešpaties globoje.“⁶¹

Tikriausiai 1981 m. Teresę pasiekusiame laiške buvo toks įrašas: „Neseniai turėjome krikštynas, Rita [Ona Rita Kuliešytė] susilaukė dukros [novicės įvilktuvės]. Tikėjosi ir laukė dvynukų [buvo dvi kandidatės į vienuoles], bet spėjimas nepasitvirtino, susilaukė tik

⁵⁵ 1978 10 03, Vilnius, Aloyzos laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

⁵⁶ 1979 12 19 Laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

⁵⁷ 1977 07 03, Berlynas, Linos laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

⁵⁸ 1979 04 08 Leticijos laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ 1980 06 10 Liucijos laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

⁶¹ 1984 11 10 Mirjam laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

dukrytės Julijos [novicės]. Mergaitė žvali, linksma, reikia tikėtis, kas augs gerai ir bus parama.“⁶²

Ypač svarbus buvo 1981 m. rašytas laiškas, skambėjęs taip: „Giminėje didelių pasikeitimų nėra. Kristauskienė paseno, skundžiasi nemiga, nepraeinančiu nuovargiu, skleroze ir kitomis chroniškėmis ligomis, kurios į senatvę kaip paprastai paastrėja. Ji jau nebetinka įpėdinių globai. Įpėdiniai jau paaugo, vieni išėjo į gyvenimą, kiti rengiasi, o jauniems dar reikalinga globa. Žinoma, yra giminėje daug jaunesnių ir tinkamesnių žmonių, kurie gali rūpintis įpėdiniais. Apie tai prašome prie progos priminti dėdei.“⁶³ Šiame laiške prašyta perduoti generalinei motinai („dėdei“) žinią, kad provinciolė Julija Krista Puodžiūnaitė („Kristauskienė“) jau yra per sena, jai sunku rūpintis kotrynietėmis. Iš tiesų, 1982 m. nauja provinciole buvo išrinkta Danutė Jonė Kanapeckaitė. Nuo to meto laiškuose atsiranda „dėdė Jonas“. („Jonas jau eina savo pareigas, matosi, kad laikui bėgant jose gerai įsitvirtins.“⁶⁴) Pavyzdžiui, 1985 m. Teresė Kielaitė gavo tokią žinią: „Turėjome vestuves ir krikštynas [įvilktuves ir įžadų šventę], bet apie jas turbūt Jonas [Danutė Jonė Kanapeckaitė] jau rašė. <...> Prašau pasveikinti mamą [generalinę vyresniąją Leonis Sobisch], dėdę ir kitus šeimos narius [kotrynietes] nuo mūsų.“⁶⁵

Lietuvos kotryniečių vyresniosios, kaip nurodyta konstitucijose, buvo renkamos trejiems metams. Kotrynietės rado būtų, kaip apie tokius svarbius įvykius užkoduotai papasakoti kongregacijai. Štai apie 1985 m. kapituloje vykusius rinkimus rašyta kaip apie sporto varžybas: „Pas mus labai propaguojamas masinis sportas. Sana mens in corpore sano. Kas sportuoja, tas sveikas ir žvalus. Sporte dalyvauja ne tik jaunuoliai, bet ir šeimos: tėvai ir vaikai. Rungtynėse renkami taškai. Kas daugiau surenka, tas laimi premiją. Mūsiškiai irgi mėgsta dalyvauti sporte. Vienose tokiose rungtynėse Jonas [Danutė Jonė Kanapeckaitė] iš galimų 63 taškų surinko 50 ir laimėjo premiją. Kitiems mažiau sekėsi: Kristauskienė [Julija Krista Puodžiūnaitė] surinko 22, o mažoji Mirjamutė [Albina Mirijam Jonkaitytė] tik 18. Visi kiti gavo panašiai, neverta jų nė minėti. Jonas, gavęs premiją, žada pasitvarkyti savo butą, greičiausiai pirs naujus baldus. Džiaugiamės jo laimėjimais ir skatiname sportuoti dar daugiau.“⁶⁶

Taigi, lietuvių kotrynietės emigrantės sovietiniu laikotarpiu tapo tarpininkėmis tarp Lietuvoje slapta veikusios kotryniečių bendruomenės ir generalinės kotryniečių kongregacijos. Jos perdavinėjo žinias apie padėtį Lietuvoje, moraliai ir materialiai palaikė sovietinėje sistemoje gyvenusias seseris, puoselėjo lietuviybę išeivijoje. Kartu jų veikla prisidėjo prie generalinės kotryniečių kongregacijos augimo. Ryšiai su lietuvių kunigais, darbas Šv. Kazimiero lietuvių kolegijoje Romoje padėjo kotryniečių kongregacijai įsitvirtinti Grotaferatoje. Ypač svarbūs lietuvių nuopelnai formuluojant Reginos Protmann beatifikacijos bylą.

Trijų šio straipsnio herojų kotryniečių emigrančių likimai buvo ganėtinai panašūs: keletas darbo metai Toronte, grįžimas į Europą, darbas kotryniečių kongregacijos ir lietuviybės labui. Prieš gyvenimo pabaigą šios kotrynietės galiausiai turėjo galimybę susitikti Ksanteno mieste Vokietijoje, kur buvo įsteigti senyvo amžiaus sergančių seserų Reginos

⁶² K. laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

⁶³ 1981 10 01 K. laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

⁶⁴ 1982 09 07 K. laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

⁶⁵ 1985 09 25 laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

⁶⁶ 1985 10 26 K. laiškas Teresėlei, T. Kielaitės albumas, KKA.

Protmann namai (*Haus Regina Protmann*). Į juos dėl senatvės Patricija Rumšaitė persikėlė 1981 m., kur ir mirė 1990 m. vasario 20 d. Nekrologe pažymėta, kad ypač gerbė Lietuvos šventąjį Kazimierą⁶⁷. Teresė Kielaitė Ksantene gyveno nuo 1986 m. Lietuvoje prasidėjus atgimimui 1989 m. ji norėjo grįžti į Lietuvą, tačiau neleido sveikata. 2000 m. viešėdama Vilniuje patyrė infarktą, specialiu transportu parvežta į Ksanteną. Kaip rašoma nekrologe, buvo labai pamaldi, ištikima vienuoliškojo gyvenimo įpareigojimams, bet „visuomet išlaidė tam tikrą jai būdingą nepriklausomumo laikyseną“, dėl kurios, matyt, daugiau už kitas emigrantes blaškėsi po pasaulį. Teresė išgyveno ilgiausiai, mirė 2012 m. rugsėjo 12 d. Bruna Greičiūtė, kaip buvo minėta, Ksantene gyveno nuo 1967 m., dirbo ligoninėje, o 1989 m. irgi persikėlė į Reginos Protmann namus, kur atsisveikino su šiuo pasauliu 2002 m. rugsėjo 2 d. Bruna emigracijoje mažiausiai blaškėsi, ramiai priėmė savo dalį ir atsidėjo gydytojos darbui ligoninėje pildydama R. Protmann pašaukimą. Nors pagal charakterį tai buvo labai aktyvi, energinga sesuo ir itin ilgėjosi Lietuvos. Visos trys lietuvaitės kotrynietės buvo palaidotos Ksanteno kapinėse, kurios tapo amžinu prieglobsčiu gyvenime daug kelionių patyrusioms vienuolėms.

Išvados

Apibendrinant galima išskirti kelis kotryniečių emigrančių gyvenimo užsienyje periodus. Pirmasis laikotarpis apimtų 1944–1955 m., blaškymąsi pabėgėlių stovyklose ir gyvenimą Toronte, Kanadoje. Didžiausi šio laikotarpio iššūkiai – bandymas įsitvirtinti svetimame pasaulyje, darbas išeivijos lietuvių bendruomenės labui. Kadangi tremtinio dalį patyrė visa generalinė kotryniečių kongregacija, iš Braunsbergo (Branevo) pasitraukusi į Vakarų, lietuvaitės emigrantės turėjo savo jėgomis bandyti įsitvirtinti Vakarų pasaulyje. Šio laikotarpio praradimas – viena emigrantė Gabrielė Vaičaitytė perėjo į kazimieriečių vienuolyną.

Antrasis periodas apimtų 1955–1970 m. Tai darbo Europoje laikotarpis, kotryniečių kongregacijos atsigavimo, įsitvatinimo Grotaferatoje šalia Romos periodas. Keturios lietuvaitės emigrantės rado ryšį su generaline kongregacija, dirbo jos labui. Lietuviai kunigai padėjo kotrynietėms inicijuoti kongregacijos įkūrėjos Reginos Protmann beatifikacijos procesą. Šiuo laikotarpiu, 1962 m., Frankfurte prie Maino (vok. *Frankfurt am Main*) mirė viena iš emigrančių – Regina Boreišaitė.

Nuo 1970 m. atsirado galimybė palaikyti glaudesnius ryšius su Lietuvoje likusiomis kotrynietėmis, keistasi laiškais, kuriuose užkoduotai pranešdavo apie kotryniečių padėtį okupuotoje Lietuvoje, emigrantės kaip turistės pakaitomis beveik kasmet lankėsi Lietuvoje, kur rasdavo galimybių susitikti su kotrynietėmis, teikė joms humanitarinę pagalbą. 1974 m. pirmą kartą slapta Lietuvos kotrynietes aplankė kongregacijos generalinė vyresnioji Leonis Sobisch, suteikusi įkvėpimą jų veiklai. Per trečiąjį periodą lietuvių emigrantės labai daug prisidėjo palaikydamos ir stiprindamos ryšį su sovietinėje Lietuvoje slapta gyvenusiomis kotrynietėmis. Šio periodo pabaiga būtų galima laikyti 1988 m.

Trys kotrynietės – Patricija, Bruna ir Teresė – sulaukė 1988 m., atgimstančios Lietuvos, Bruna ir Teresė apsilankė laisvoje Lietuvoje, tačiau vis dėlto sugrįžo į Vokietiją ir

⁶⁷ 1934–1992 m. Mirusių seserų nekrologai, KKA, b. 20, l. 158–162.

žemiškąją kelionę baigė emigracijoje. Tai liudija, kad per ilgus gyvenimo svetur metus joms pavyko adaptuotis prie Vokietijos kotryniečių bendruomenės, tuometinės Lietuvos gyvenimo sąlygos nebuvo patrauklios sugrįžti senoms ir ligotoms vienuolėms.

Literatūra

Auka. Sielovados žurnalas. Kirchheim-Teck, 1948, nr. 3.

Bartusevičius, Vincas, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951 m.* Vilnius: Versus aureus, 2012.

Canonizationis Servae Dei Reginae Protmann gundatricis Congregationis Sororum a S. Catharina V. et M. (1552–1613). Positio super virtutibus ex officio concinnata. Roma: Tipografia Guerra s.r.l, 1993.

Laukaitytė, Regina, „Išėjimo vienuolių ryšiai su Lietuva“, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2014, nr. 1 (17).

Meiwes, Relinde, *Klosterleben in bewegten Zeiten. Die Geschichte der ermländischen Katharinenschwestern (1914–1962).* Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2016.

Streikus, Arūnas, „Išėjimo ir užsienio organizacijų parama Katalikų Bažnyčiai sovietų okupuotoje Lietuvoje“, *Genocidas ir rezistencija*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2006, nr. 1 (19).

Vaida KAMUNTAVIČIENĖ

THE LITHUANIAN SISTERS OF ST. CATHERINE IN EMIGRATION: THE FATE OF FIVE SISTERS

Summary. Five sisters of St. Catherine (Bronislava Marija Regina Boreišaitė, Michalina Marija Gabrielė Vaičaitytė, Petronėlė Marija Patricija Rumšaitė, Bronė Marija Bruna Greičiūtė, and Monika Marija Teresė Kielaitė), having left Lithuania after World War II due to the Soviet occupation, tried to establish themselves in the emigration, while the general leadership of the Sisters of St. Catherine in Grottaferrata attempted to maintain contact with the nuns secretly active in Soviet-occupied Lithuania. Research on this topic benefitted from access to the archives of the Lithuanian congregation in Kaunas and the congregation's general motherhouse in Grottaferrata.

The research showed that the most difficult period, from 1944 to 1955, involved treks through displaced persons' camps in Western Europe and unsuccessful attempts at creating a new life in Toronto (Canada). In 1955 these nuns except one returned to Europe, lived in Italy and Germany, and served both the congregation and the Lithuanian Catholic diaspora community. Since 1970 it became possible in very limited ways to communicate with the sisters living in Lithuania by exchanging letters in which coded information about their situation in Lithuania was asked for and provided. The nuns living in the West also visited Soviet-occupied Lithuania as tourists and found opportunities to meet with their counterparts living in Lithuania, provided them with humanitarian assistance, and mediated between the Lithuanian sisters and the general St. Catherine motherhouse in Grottaferrata.

Keywords: Congregation of the Devout Virgins of St. Catherine, Virgin and Martyr, emigration of Lithuanian nuns, the General St. Catherine motherhouse in Grottaferrata.

Gediminas KASPARAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Verslininkai iš Lietuvos Tobolsko gubernijoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje

Santrauka. Šiame straipsnyje pristatomi verslininkai, kilę iš lietuviškų gubernijų (Vilniaus, Kauno, Suvalkų), bet savo verslus įgyvendinę Tobolsko gubernijoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. Taip pat aptariami pirmi žinomų ir užsienio istoriografijoje užfiksuotų verslininkų (Jozefo Adamovskio ir Alfonso Kozielo) atvejai Vakarų Sibire. Jų istorinė tėvynė driekėsi buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje.

Straipsnyje bandoma ne tik nustatyti, kokią vietą užėmė tarp kitų vietos verslininkų lietuviai, bet ir trumpai apžvelgti, kokiomis ekonominėmis veiklomis (prekyba, gamyba) daugiausia užsiėmė šie asmenys. Analizuojama, kokie bruožai verslininkus iš Lietuvos išsiskyrė iš kitų šios socialinės grupės narių.

Raktažodžiai: Sibiro lietuviai, Tobolskas, Sibiras, verslas, verslininkų socialinė grupė, emigracija iš Lietuvos į Sibirą.

Šiandien geografinė Sibiro sąvoka Lietuvoje daugiausia siejasi su po Antrojo pasaulinio karo lietuvių bei kitų tautų patirtomis kančiomis. 1944–1952 m. iš sovietų okupuotos Lietuvos buvo deportuota bemaž 111 tūkst.¹, o per pirmąją sovietinę okupaciją 1941 m. dar apie 4 tūkst.² gyventojų. Bėgantis laikas ir sovietinio teroro trauminės patirtys pamažu apklojo dulkėmis XIX a. įvykius, kai Sibiras ir kitos tolimos Rusijos imperijos gubernijos žmonėms iš Lietuvos buvo tapusios taip pat kančių ir ašarų sinonimu. Čia po 1831 m. ir dar daugiau po 1863 m. sukilimo, manoma, buvo deportuota apie 25 tūkst.³ sukilėlių iš

¹ Anušauskas, Arvydas, Banionis, Juozas ir Bauža, Česlovas, *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vilnius: LGRTC, 2007, 302.

² Ibid., 304.

³ Bairašauskaitė, Tamara, Medišauskienė, Zita ir Miknys, Rimantas, *Lietuvos istorija devynioliktasis amžius: visuomenė ir valdžia*, 8 t., 1 d. Vilnius: Baltos lankos, 2011, 92.

1 pav. Tobolsko miesto panorama apie 1867 m. (M. K. Čiurlionio dailės muziejus)

Vilniaus, Kauno ir Augustavo gubernijų. Dažnai užmirštama, kad į Sibirą vijo ne tik politiniai įvykiai, bet ir ekonominiai – tai migrantai, kurie ten vyko savo noru. Tūkstančiai gyventojų iš Lietuvos: medikai, dvasininkai, valstybės tarnautojai, inžinieriai ar tiesiog geresnio gyvenimo ieškantys drąsuoliai pasiekė ir Tobolsko guberniją.

Tarp jų nedidelę dalį sudarė ir šio tyrimo objektas – verslininkai iš Lietuvos, pasirinkę savo verslo sumanymus įgyvendinti Tobolsko gubernijoje, kuri anuomet buvo viena didžiausių Rusijos imperijoje. Jos plotas, siekiantis 1,3 mln. kv. km, buvo beveik 13 kartų didesnis už Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijas kartu sudėjus, bet XIX a. pabaigoje čia buvo tik apie 2 mln. gyventojų. O lietuviškose gubernijose gyventojų skaičius 1897 m. siekė apie 3,7 mln.⁴ Visa tai lėmė politinės bei sudėtingos geografinės sąlygos. Vėluojanti technikos pažanga Rusijos imperijoje neleido apgyvendinti turtingos gamtos išteklių, bet gero kai nutolusios nuo centrinės Europos gubernijos.

Iki šiol lietuviškoje istoriografijoje apie ekonomines veiklas mezgusius žmones iš Lietuvos XIX a. Sibire nebuvo bandyta rašyti. Daugiausia mokslinių tyrinėjimų apie Sibiro verslininkus galima aptikti rusiškoje istoriografijoje, kur buvo tyrinėti pavieniai įvairių tautų ar konfesinių grupių pirkliai⁵, tačiau ir šiuose darbuose atskirai apie žmones iš

⁴ Ibid., 79.

⁵ Ивонин, Александр, „Сибирские предприниматели дореформенного периода: Штрихи к историческому портрету“, in *Личность в истории Сибири XVIII-XX веков*. Новосибирск: Российская академия наук, 2007.

istorinės Lietuvos nebuvo rašyta. Kaimyninių šalių istoriografijoje mokslinė problematika buvo gvildinama ir straipsniuose apie pirklių gimines, kuriose atsiveria pirklių dinastiniai bei tarpusavio santykių bruožai Vakarų Sibire⁶. Taip pat verta išskirti ir enciklopediją pavadinimu *Краткая энциклопедия по истории купечества коммерции Сибири*⁷, kurioje surinkta nemažai biografinių faktų apie stambesnius Sibiro verslininkus. Nors šioje enciklopedijoje pateikta medžiaga neleidžia susidaryti viso Vakarų Sibiro socialinės pirklių grupės vaizdo, bet yra nepamainomas raktas gilinantis į temos problematiką.

Straipsniui prideda vertės ir tai, kad jis buvo parengtas daugiausia naudojantis Tobolsko miesto archyve, miesto bibliotekoje ir miesto muziejuje 2018 m. vasarą surastais archyviniais dokumentais. Tačiau dėl šaltinių iškalbingumo trūkumo reikėtų pasakyti, kad išbaigtą Lietuvos verslininkų socialinės grupės Sibire portretą vargu ar pavyks perteikti, bet vieną ar kitą probleminį klausimą būtina išsikelti. Kokie motyvai lėmė, kad verslininkai iš Lietuvos atsirado Tobolsko gubernijoje? Kiek XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje galėjo būti tokių žmonių? Kokiomis ekonominėmis veiklomis jie vertėsi? Ir ar galėjo, kokie nors bruožai išskirti juos iš kitų šios socialinės grupės narių?

Dar paminėtina, kad šiame moksliniame darbe terminas Lietuva vartojamas turint omenyje Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijas, kuriose etnolingvistiniu požiūriu dauguma gyventojų kalbėjo lietuviškai, tačiau XIX a. istorinės Lietuvos (buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės) ribos siekė ir Gardino, Vitebsko, Mogiliovo bei Minsko gubernijas. Dėl to straipsnio pirmoje dalyje pristatomos dviejų stambių verslininkų Jozefo Adamovskio ir Alfonso Kozielo istorijos, savo ekonominę veiklą jie vystė XIX a. antroje pusėje. Antroje dalyje – iš lietuviškų gubernijų kilusių verslininkų kiek netikėtos ir egzotiškai šiandien atrodančios istorijos.

Pirmieji žinomi verslininkų iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atvejai

Rusiškoje ir lenkiškoje istoriografijoje gana neblogai nušviesti dviejų verslininkų Jozefo Adamovskio bei Alfonso Kozielo sėkmingos ekonominės veiklos istorijos, kurios siejasi su Lietuva. Abiejų jų istorinė tėvynė buvo Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, įdomus sutapimas, kad jie savo didžiausią verslo kapitalą susikūrė gabendami krovinius garlaiviais Vakarų Sibire.

Jozefas Adamovskis gimė 1815 m. netoli Balstogės, Zabłudovo kaime, Juozapo ir Agatos Adamovskių šeimoje. Adamovskių šeima susilaukė trijų sūnų Antano, Kazimiero, Dominyko ir dukros Karolinos⁸. Jozefas mokėsi Zabłudovo pradinėje mokykloje ir toliau tęsė

Taip pat Туманик, Екатерина, „Становление пароходства в западной Сибири в середине XIX в.: Предпринимательская инициатива Юзефа Адамовского“, in *Проблемы социально-экономического и культурного развития Сибири XVII–XX вв.* Новосибирск: РУПЭЛ, 2005.

⁶ Шпалтаков, Владимир, „Сибирская купеческая фирма Поповых в первой половине XIX в.“, in *Из истории буржуазии в России*. Томск: Российская академия наук, 1982.

⁷ Терешков, Валентина, *Краткая энциклопедия по истории купечества коммерции Сибири*, гд. Д. Я. Резун. В 4-х тт. Новосибирск: РИПЭЛ плюс, 1994–1999.

⁸ Kijas, Artur, *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny*. Warszawa-Poznan: Instytut historii nauki, 2000, 5.

išsilavinimo kelią Balstogės gimnazijoje. Ją pabaigęs nuo 1837 m. studijavo Vilniaus medicinos akademijoje (chirurgiją), kur 1840 m. už neva anticarinę studentišką veiklą buvo deportuotas katorgai į naujai steigiamą karinį dalinį Tomsko srityje. Nedaug žinoma apie J. Adamovskio gyvenimo periodą Sibire. Yra duomenų, kad atlikdamas bausmę kariniame dalinyje nuo 1848 m. ten vertėsi ir gydytojo praktika. 1857 m.⁹ jam buvo suteikta amnestija ir J. Adamovskis prašėsi grįžti atgal į Vilnių, tačiau nors prašymas ir buvo patenkintas, gydytojas pasirinko Sankt Peterburgą. 1858 m. pabaigė medicinos studijas ir kurį laiką vertėsi gydytojo praktika. Apie jo asmeninį gyvenimą sostinėje beveik nėra žinių. Galima spėti, kad J. Adamovskiui gydytojo darbas sostinėje leido užmegzti reikiamus ryšius su vietos ir Vakarų Rusijos krašto valdžia. Po metų, praleistų Sankt Peterburge, J. Adamovskis sugebėjo išsirūpinti privilegiją steigti laivininkystės kompaniją, kuri vandens keliu turėjo sujungti Rytų ir Vakarų Sibirą (Obės ir Irtyšiaus baseine). Taip 1860 m. buvo įkurta bendrovė „Draugystė“¹⁰, turinti du garlaivius ir aptarnaujanti regionus, į kuriuos buvo sudėtinga gabenti krovinius. Bendrovė užsiėmė pelninga krovinių pervežimo veikla, jos akcijas valdė (be J. Adamovskio) dar 8 katalikai (Pavelas Krunevičius, Vladimiras Gutorovičius, Petras Jankovskis, Nikolajus Macevskis, Vladislavas Salimanis, Liucijanas Butkevičius ir Aleksandras Rodkevičius)¹¹. Šioje istorijoje atrodytų viskas labai paprasta ir gražu, tačiau lieka neaišku, iš kur J. Adamovskis sukaupė tokį kapitalą, ir svarbiausia – kaip politiškai nepatikimam asmeniui buvo suteikta dešimties metų privilegija kurti laivybos pervežimo kompaniją Vakarų Sibire? Į tuos klausimus šiandien atsakyti sunku, bet manoma, kad J. Adamovskis galėjo paveldėti turtą arba dalį pinigų užsidirbo versdamasis gydytojo praktika, o kitą pradinio kapitalo dalį galbūt pavyko pasiskolinti iš įvairių asmenų. 1862 m. J. Adamovskio turtas galėjo siekti apie 0,5 mln. rublių, sėkmingai įsteigęs pervežimo bendrovę J. Adamovskis toliau puoselėjo planus laivybos srityje. 1862 m. sostinės valdžiai J. Adamovskis pasiūlė unikalią idėją sujungti laivybos kanalu Jenisėjaus upę, esančią Rytų Sibire, su Vakarų Sibiru. J. Adamovskis netgi siūlėsi į projektą investuoti savo 0,5 mln. rublių asmeninių lėšų, tačiau sumanymas nebuvo įgyvendintas, nes tų pačių metų liepos mėnesį J. Adamovskis mirė¹².

Kitas verslininkas, kurio gyvenimo istorija susijusi su Lietuva, buvo Alfonsas Kozielas. Jis gimė 1811 m. lietuvių dvarininkų šeimoje Vitebsko gubernijoje. Mokslus baigė Polocko gubernijoje, vėliau studijavo Vilniaus universitete ir greičiausiai spėjo pabaigti studijas prieš pat universiteto uždarymą. Nuo 1831 m. darbavosi įvairiose valstybinėse tarnybose Astrachanėje, Tiumenėje, Sankt Peterburge dirbo izdo rūmuose, Ekonomikos departamente, Alkoholio priežiūros skyriuose. Nors sukilime ir nedalyvavo, tačiau dėl savo kilmės sunkiai rado vietą sostinėje, 1836 m. jis grįžo atgal į Sibirą, kur buvo paskirtas į statybų priežiūros tarnybą Vakarų Sibire, taip pat rūpinosi krovinių gabenimu. Už darbą valstybinėje tarnyboje buvo ne kartą skatintas įvairiais apdovanojimais ir 1845 m. užsitarnauja valdininko titulą¹³. Dar 1838 m. įsigijo laivą „Tiumenė“, į kurį investavęs nemažą

⁹ Туманик, *Становление пароходства в западной Сибири*, 120.

¹⁰ Ibid., 124.

¹¹ Ibid., 125.

¹² Wojcik, Zbigniew, *Adamowski Jozef Joachim*, w: *Słownik biograficzny technikow polskich*, 23 t. Warszawa: Instytut historii nauki, 2012, 7.

¹³ Plačiau žr.: Ивонин, „Сибирские предприниматели дореформенного периода“, 90.

kapitalą ir įsteigęs bendrovę „AF-Koziel“, 1846 m. pradėjo navigaciją. „AF-Koziel“ garlaivių kompanija turėjo du garlaivius pavadinimais „Tiumenė“ ir „Švedas“, su kuriais gabenavo įvairias prekes, maisto, alkoholio, statybines medžiagas Vakarų Sibire (Tobolo, Irtyšiaus, Obės, Lenos intakuose). Ši bendrovė buvo pirmoji Sibiro laivininkystės kompanija. 1850 m. A. Kozielas Tiumenėje įsigijo dar ir alkoholio gamyklą, kurią stipriai praplėtė ir modernizavo. Atidarė savo prekybos namus Tiumenėje, o 1852 m. išėjęs iš valstybinės tarnybos susitelkė į krovininių pervežimą. Tiumenės laivų statykloje savarankiškai statėsi galingus garlaivius, kurių keliamoji galia siekė net iki 100 AG, ir jais gabenavo krovininius navigacijos metu, o nuo 1856 m. prisijungė prie kompanijos „Patirtis“. 1858 m., pardavęs savo akcijas šioje kompanijoje, toliau vystė įvairiausių verslo sumanymus. Įtempta veikla verslovėje A. Kozielui nesutrukdė aktyviai veikti visuomeniniame gyvenime. Būdamas kilnios širdies A. Kozielas dideles sumas aukojo labdarai, rėmė mokyklų, bibliotekų steigimą, ligoninių statybą ir savo fabrikuose įdarbindavo tremtinius iš Vakarų Rusijos krašto. Remiantis Wernerio Sombarto sukurtu verslininko portretu¹⁴, A. Kozielas, skirtingai nei J. Adamovskis, labiau priminė senojo tipo buržua, kuriam pelnas nebuvo aukščiau visko, nors po jo mirties 1890 m. turtas vertintas daugiau nei 1,5 mln. rb.¹⁵ Ši unikali asmenybė dėl savo labdaringos veiklos tapo netgi kelių XIX a. išleistų romanų personažu. Dimitrijaus Liakovo *Privalovo milijonas* ir Dimitrijaus Narsikovičiaus *Duona*, kur A. Kozielas parodomas ne tik kaip verslininkas, bet ir kaip intelektualas, aristokratas, puikus šeimos žmogus ir geraširdis savo samdomiems darbininkams.

Šių dviejų verslininkų istorijos šiandien skamba neįprastai ne tik dėl jų sukaupytų milijoniškų turtų. Trūkstant šaltinių sunku atsakyti į itin svarbius klausimus – kaip jiems pavyko susikurti pradinį kapitalą ir kaip jie sugebėjo užsitarnauti to meto Peterburgo politikų pasitikėjimą, nes jų etninė tapatybė anuomet turėjo kelti prieštaravimų.

Kitų verslininkų iš Lietuvos atvejai Sibire

Istorių, tyrusių XIX a. emigraciją iš Lietuvos, yra suformuluota išvada, kad tuo metu iš lietuviškų gubernijų emigruodavo žmonės tik į pramoninius kraštus, t. y. JAV, Vokietiją, arba rinkdavosi labiau industrializuotus Rusijos imperijos miestus (Sankt Peterburgą, Rygą, Liepoją), kur buvo galima rasti darbo gamybose. Tačiau tiek Tobolsko gubernijoje, tiek visame Sibire nebuvo stambių pramonės centrų (išskyrus Jekaterinburgą). Pažymėtina, kad emigraciją lėmusios priežastys skyrėsi. Visų pirma ekspansinė caro valdžios

¹⁴ Pasak Wernerio Sombarto, egzistuoja trys buržuazijos tipai: pirmas iki kapitalistinės epochos verslininko portretas, kuriam ekonominė veikla leido išlaikyti socialinį statusą. Dažnai tai buvo turtingi paveldėtojai, kuriems trūko tiek intelektualumo, tiek nusimanymo, tiek disciplinos vykdyti sėkmingą ekonominę veiklą. Antras tipas – ankstyvojo kapitalizmo verslininkas, kuris siekė komercinę veiklą vykdyti kartu su religine veikla, jam uždirbti turtai buvo tikslas, bet ne svarbiausias. Tai ramus skaičiuotojas, niekur neskubantis, technikos ar gamybos jėgų praplėtimą naudojo tik tais atvejais, jeigu tai nesugriaudavo žmogaus laimės. Tokie žmonės į konkurenciją taip pat žiūrėdavo labai atsargiai, stengdavosi neperžengti moralinių padarumo ribų. Trečias tipas – visiškai priešingybė, tai šiuolaikinis ekonomikos žmogus, kuris visais įmanomais būdais siekia savo verslo gerovės, materializuoti pelną. Tai puikus vadybininkas, puikiai nusimanantis rinkoje ir dvasinius gyvenimo reikalus pastūmėjęs toliau, į antraeiles pozicijas (Sombart, Werner, *The Jews and modern capitalism*. Kitchener: Batoche books, 2001, 176).

¹⁵ Ивонин, „Сибирские предприниматели дореформенного периода“, 90.

politika, siekianti apgyvendinti ir įsisavinti Sibiro turtus, atvedė į šią teritoriją išsilavinusius lietuvių gydytojus, dvasininkus, inžinierius, valstybės ar kariuomenės tarnautojus bei pavienius laimės ieškotojus, mėginusius įgyvendinti savo verslo sumanymus. Tačiau ekonominės veiklos dėl sudėtingo susisiekiimo, geografinių aplinkybių, politinių-socialinių veiksmų Sibire tarp jas vykdyusių asmenų buvo įgavusios tam tikrus bruožus. Daugiausia verslu čia užsiėmė vietos prekybininkai žydai bei stačiatikiai, turėję prekybos namus, parduotuves arba mugėse vykdę mažmeninę bei didmeninę prekybą. Pavyzdžiui, XIX a. pabaigoje Tobolsko gubernijoje buvo 1171 pirklys, dauguma jų smulkūs prekybininkai, priklausę antrajai gildijai, pirmosios gildijos sąrašė buvo tik 26 asmenys¹⁶. Pagal konfesiją vyravo judėjai (apie 55 proc.), kur kas mažiau buvo stačiatikių (30 proc.), o mažiausiai – katalikų bei svetimšalių vokiečių (15 proc.). Kiti verslininkai – tai verslo liudijimus išsipirkę asmenys, valdę nedideles manufaktūras, kuriose gamino maisto produktus, alkoholį, apdirbdavo medieną ar kitas medžiagas. Palyginti daug buvo ir transporto, pirmiausia laivininkystės, kompanijų savininkų. Vakarų Sibire, į kurio sudėtį Tobolsko gubernija pateko 1893 m., jau plaukiojo 102 garlaiviai¹⁷. Ne visi ekonomine veikla užsiėmę asmenys priklausė pirmajai ar antrajai gildijai. Griežti carinės Rusijos įstatymai nustatydamo tam tikrą kapitalo dydį norint priklausyti gildijai ir įgyti privilegijuotos socialinės grupės teises, 1863 m. tuo tikslu reikėjo deklaruoti ne mažesnę kaip 20 000 rb. kapitalą, išsipirkti gildijos liudijimą ir, žinoma, sumokėti nustatytus valstybei mokesčius. Neturint tokio turto Rusijos imperijos piliečiai taip pat galėjo užsiimti verslu, tuo atveju jiems reikėdavo išsipirkti verslo liudijimą (biletą), kurio kaina sostinėje, uostamiesčiuose ir pasienio miestuose skyrėsi. Pavyzdžiui, Tobolsko gubernijos mieste toks liudijimas kainavo apie 80 rb. per metus. Šis leidimas suteikdavo teisę laikyti parduotuvę, viešbutį, restoraną, smuklę, turėti laivų, steigti dirbtuves, kuriose galėjo dirbti ne daugiau kaip 8 darbuotojai¹⁸.

Iš lietuviškų gubernijų kilusių verslininkų skaičius XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje Tobolsko gubernijoje, manoma, galėjo siekti apie kelias dešimtis ir sudaryti apie 2 proc., skaičiuojant nuo bendro verslininkų skaičiaus. Reikėtų pridurti, kad šie skaičiai galėjo šiek tiek keistis priklausomai nuo rinkos ar kitų sąlygų, nes akivaizdu, kad šie žmonės drąsiai keitė savo gyvenimo bei verslo vietą ieškodami sau palankesnės nišos. Pavyzdžiui, Mauricijus Blaževičius iš Švenčionių. 1913 m. jis pasistatė garo malūną Kurganove, Tobolsko gubernijoje, nors jo gyvenamoji vieta iki tol buvo Tomske¹⁹. Tai patvirtina, jog ši socialinė grupė drąsiai migruojanti, orientuota į rinkos pokyčius. Įdomu, kad Tobolsko archyvuose rastų verslininkų iš Lietuvos atvejai patvirtina kiek netikėtą išvadą, jog

¹⁶ Рабинович, Михаил, „Источники формирования и состав городской буржуазии Тобольской губернии в конце XX– начале XX века“, in *Материалы научной конференции, посвященной 100-летию Тобольского историко-архитектурного музея-заповедника*. Свердловск: Средне-Уральское книжное издательство, 1975, 120.

¹⁷ Ibid., 122.

¹⁸ Ambrulevičiūtė, Aelita, *Vilniaus pirkkliai XIX amžiuje: statusas, veikla, galimybės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla 2016, 53.

¹⁹ 1913 г. Маврикия Викентьева Блажевич о разрешении построить мукомольную мельницу с установкой на ней парового котла близ пос. Tobolsko miesto archyvas (toliau – TMA) И. 353, ар. 1, б. 784, л. 7.

praktiškai visi ekonomine veikla besivertę asmenys nebuvo nei reabilituoti politiniai ar kriminaliniai kaliniai, nei jų palikuonys, o veikiausiai atvykėliai.

Intriguojančiai skamba emigranto iš Kauno gubernijos Antano Mackevičiaus istorija. A. Mackevičius, gimęs Ukmergėje bajorų šeimoje, savo noru pasirinko įgyvendinti nedidelio garinio malūno statybas netoli Tiumenės, Bogadinskove. Tiesa, ši kelių šimtų rublių vertės sumanymą A. Mackevičius realizavo kartu su dar dviem stačiatikiais. 1912 m.²⁰, atrodo, garinis malūnas buvo pastatytas kaimo bendruomenei priklausančiame žemės sklype, kurio nuoma numatyta 30 metų, kasmet mokant nedidelį dviejų rublių mokestį. A. Mackevičiaus kooperavimasis su dar keliais verslo partneriais gana neįprastas, nes daugiau tokių atvejų archyvuose dokumentuose nepavyko rasti.

Lietuviams priklausė ir daugiau garinių malūnų. Iš Jurbarko valsčiaus kilęs Antanas Macaitis Kurganovo apskrityje pasistatė garinį malūną, kiek didesnį nei A. Mackevičiaus. Sprendžiant pagal to meto technines charakteristikas, šis statinys galėjo būti vertas apie kelis tūkstančius rublių. Deja, apie patį A. Macaitį sunku ką pasakyti, dokumentuose tik nurodoma, jog jis buvo valstietis. Galima nuspėti, kad šie malūnų statybos atvejai tiek A. Mackevičiui, tiek A. Macaičiui nebuvo pirmi verslo sumanymai. Veikiausiai panašių sumanymų galėjo būti ir gimtinėje. Kita vertus, tiek apyvarta, tiek garo įrenginiais abu malūnai neperkopė nedidelės manufaktūros lygio, tad dauguma verslininkų iš Lietuvos buvo panašūs bent jau pagal šiuos ekonominius parametrus.

Tiesa, buvo ir kitokių verslo atvejų, pavyzdžiui, stambus pirklys Jonas Pečioka. Jo teisinis ginčas archyvuose dokumentuose su žydaite Karolina Kitchell parodo nemenką pirklio finansinį kapitalą, per metus siekiantį 70–100 tūkst. rb. J. Pečioka daugiausia vertėsi miško prekyba ir apdirbimu, turėjo didžiulę mechanizuotą lentpjūvę. 1904 m. J. Pečioka buvo apkaltintas žydaitės Karolinos Kitchell, kuriai jis neva neperdavė jai priklausančio turto. Teisiniuose dokumentuose buvo nurodoma lentpjūvė, įvairios paskirties nekilnojamasis turtas, gyvenamasis namas, sandėliai ir kt. Tarp šių asmenų kilusiame teisiniame ginče, kuriame K. Kitchell bandė pateikti sutartį su suklastotu J. Pečiokos parašu, dalyvavo ir Tobolsko gubernijos pareigūnai. Teismo ekspertams įtarimą kėlė tai, jog K. Kitchell geidžiamą turtą, kurio siekė iš J. Pečiokos, nurodė ne pagal rinkos kainas. Už gyvenamąjį namą, lentpjūvę, sandėlius ir kt. pastatus K. Kitchell teigė sumokėjusi 5 000 rb., nors teisme buvo nustatyta, kad viso šio turto vertė siekė apie 20 tūkst. rb.²¹ Neskaičiuojant ir generuojamų anuomet milžiniškų (90 tūkst. rb.) pajamų iš šio turto. Tai sukėlė įtarimų teisininkams ir manyta, kad K. Kitchell bandė apgaulės būdu perimti turtą. Kita vertus, taip pat neaišku, kodėl K. Kitchell gyveno J. Pečiokui priklausiusiame name ir viename iš teismui pateiktų raštų aiškino, kad ji prižiūrinti verslą, o ne J. Pečiokos žmona. Galbūt ją ir J. Pečioką siejo šis tas daugiau.

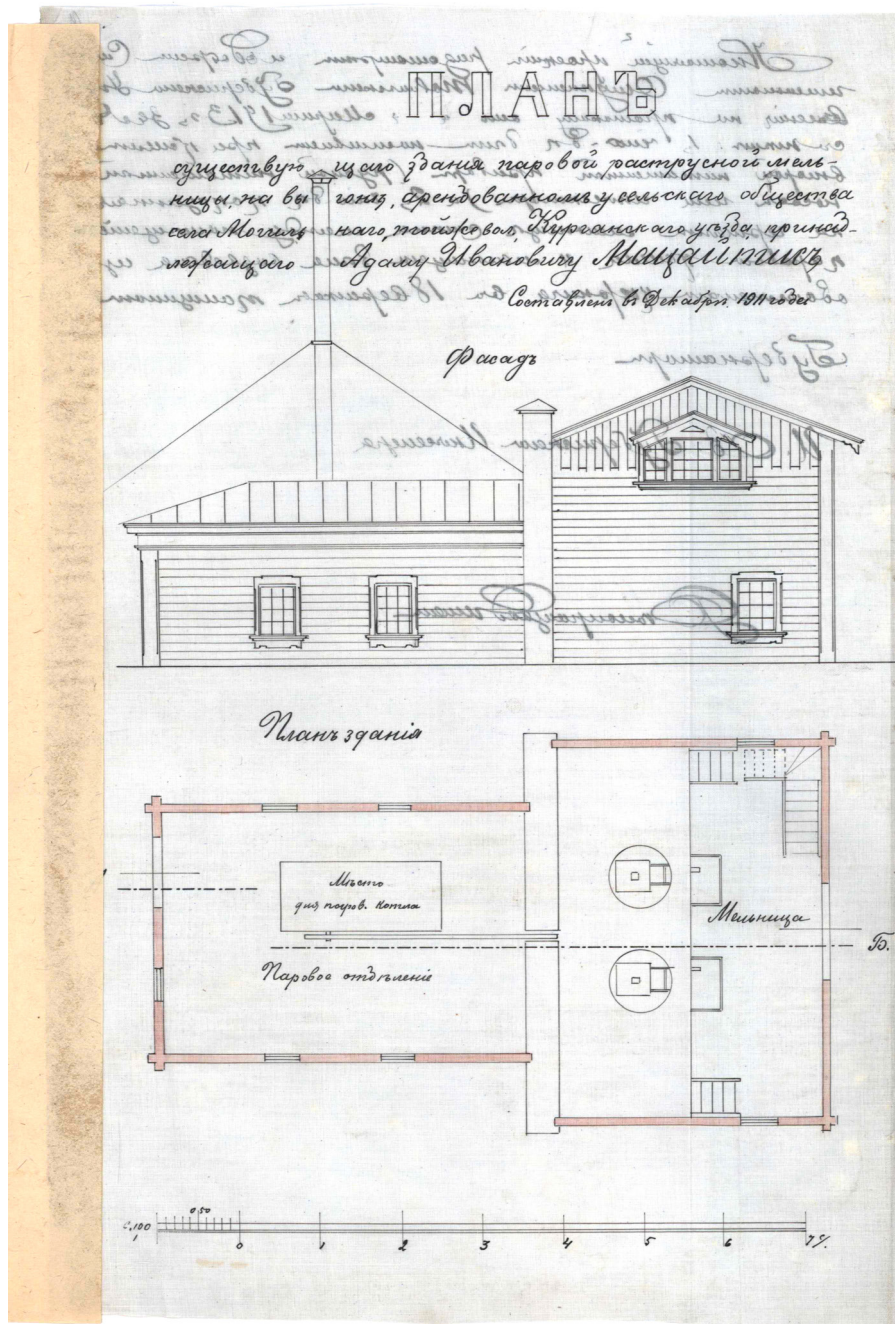
XIX a. antroje pusėje verslu užsiėmę arba pirklių gildijai priklausę asmenys dosniai aukėjo pinigus labdarai, rėmė mokyklų, bibliotekų, ligoninių statybą. Ypač daug dėmesio

²⁰ 1910–1912 г. Александра Иванова Орлова и дворянина Антона Константинова Мацкевич о разрешении построить паровую мукомольную мельницу близ д. Княжевой, Богандинской волости, Тюменского уезда. ТМА, И. 353, ар. 1, б. 776, л. 4.

²¹ 1904 г. Тобольского окружного суда по Гражданскому Отделению по иску мещ. Каралины Петровой Китшель к Тоб. ТМА, И. 158, ар. 2, б. 1434, л. 12–16.

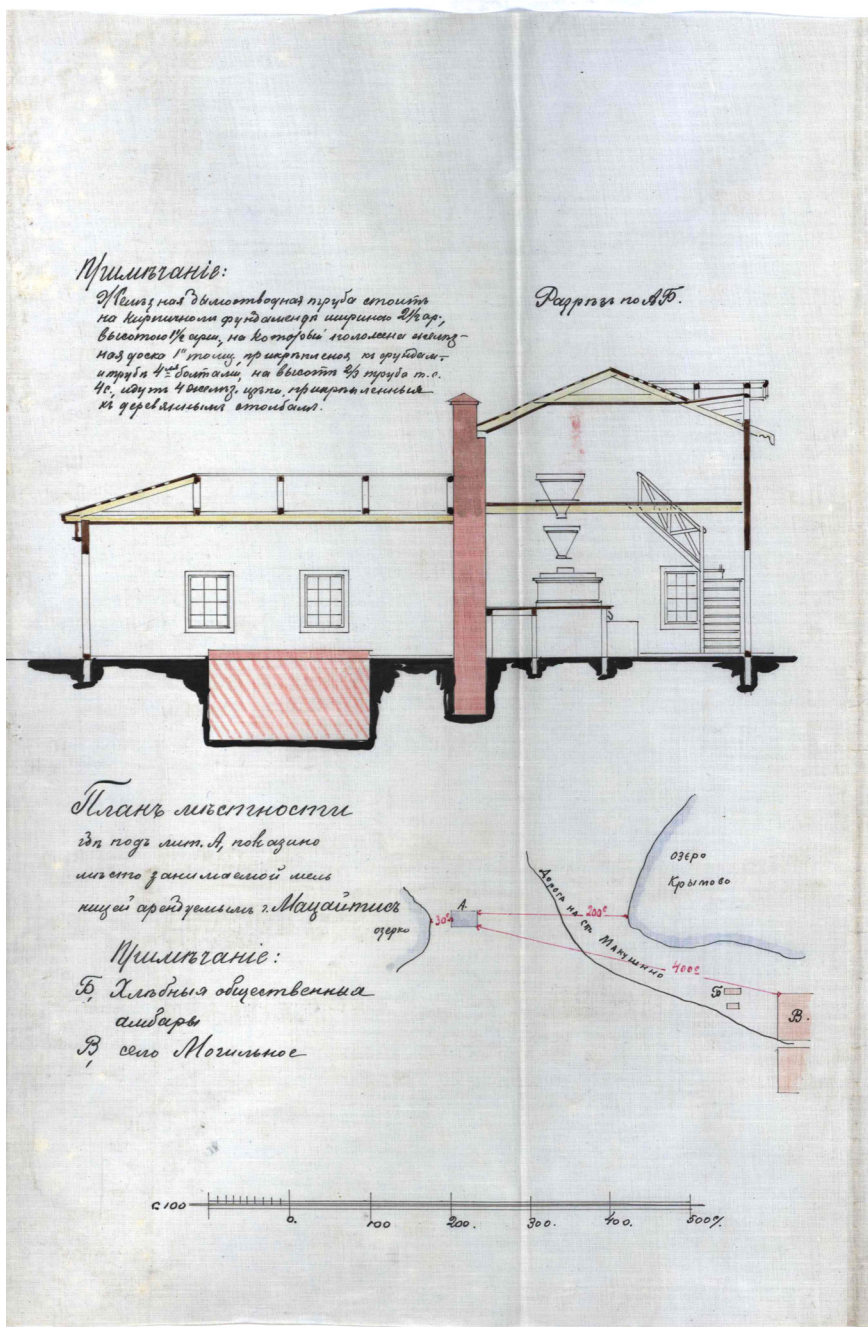

3 pav. Adomo Macaičio techninis garo malūno projekto pasiūlymas
Tobolsko gubernijoje 1912 m. (Tobolsko miesto archyvas)

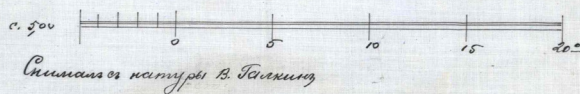
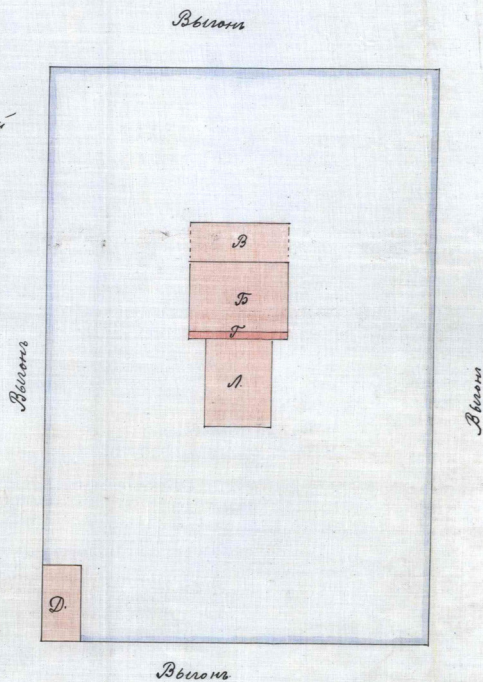

4 pav. Adomo Macaičio techninis garo malūno projekto pasiūlymas
 Tobolsko gubernijoje 1912 m. (Tobolsko miesto archyvas)

Генеральный план участка
арендатора А. И. Маусийтиса

Объяснение

- А. Паровое отделение
Б. Машинное отделение
В. Навес
Г. Бригады курьеров
теплицы 1/4 акра.
Д. Цех для рабочих.

5 pav. Adomo Macaičio techninis garo malūno projekto pasiūlymas
Tobolsko gubernijoje 1912 m. (Tobolsko miesto archyvas)

skirdavo savo religinei bendruomenei. Šiandien sunku įvardyti, kokių objektų statybas rėmė Jonas Pečioka ar kiti to meto verslininkai iš Lietuvos Sibire ar savo tėvynėje, tačiau net neabejojama, kad tokius projektus buvo mėginta įgyvendinti. Kadangi, pasak Aelitos Ambrulevičiūtės, to meto caro valdžia verslininkams numatė ne tik ekonominį vaidmenį, bet ir stengėsi formuoti socialiai atsakingą elito grupę: „Patvaldiškoji vyriausybė suteikė jiems (verslininkams – G. K.) socialinio išskirtinumo ženklų mainais į labdaringą ir visuomenei naudingą veiklą. Todėl, kad pasiektų aukštesnę socialinę padėtį, pirkliai, be sumokamų mokesčių laisva valia turėjo remti įvairias sritis, finansuoti valstybės institucijas, imtis labdaringos veiklos. Paprastai tai būdavo subsidijos kariuomenei, sakralinių pastatų statyba arba remontas, švietimo įstaigų finansavimas ir išlaikymas ir kita labdaringa ir visuomeninė veikla.“²²

Išvados

XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje verslininkų iš Lietuvos atsiradimas Tobolsko gubernijoje siejamas ne su caro valdžiai nepalankių asmenų deportavimu, bet su vykdyta ekspansine kolonijine politika. XIX a. antroje pusėje laisvėjant ir modernėjant Rusijos imperijoje politiniam klimatui, panaikinus baudžiosios įstatymą, pradėjus tiesti geležinkelius ir pagerinus kitas keliavimo sąlygas čia atvyko ir Vilniaus, Kauno bei Suvalkų gubernijų gyventojai, kurie vykdė įvairius su ekonomine veikla susijusius sumanymus.

XX a. pr. tokių žmonių, turinčių nedideles manufaktūras, garinius malūnus, maisto ar alkoholio gamyklas, galėjo būti kelios dešimtys ir sudaryti apie 2 proc. visų verslininkų Vakarų Sibire. Dauguma verslininkų iš Lietuvos buvo ne gildijos nariai, o įsigiję verslo liudijimus. Tai lėmė kapitalo trūkumas. Išskirtiniu pavyzdžiu gali būti pirklys Jonas Pečioka, kurio metinė apyvarta siekė apie 70–90 tūkst. rb., o nekilnojamo turto vertė – apie 20 tūkst. rb. Kitų ekonomines veiklas vykdžiusių asmenų turtas bei apyvarta buvo daug kartų mažesnė ir neviršijo 20 tūkst. rb. per metus.

Verslininkai iš Lietuvos, kaip ir kitų etninių grupių verslininkai bei pirkliai, buvo įpareigoti aukoti labdarai tiek įstatymiškai, tiek laisvanoriška valia. Iš verslininkų paaugotų pinigų buvo statomos mokyklos, ligoninės, bibliotekos, maldos namai. Už tai ši socialinė grupė susilaukdavo lengvatų iš caro valdžios. Kartu tai buvo galimybė susikurti aukštesnę padėtį socialinėje grupėje.

²² Ambrulevičiūtė, *Vilniaus pirkliai XIX amžiuje*, 349.

Literatūra

- Anušauskas, Arvydas, Banionis, Juozas ir Bauža, Česlovas, *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vilnius: LGGRTC, 2007.
- Ambrulevičiūtė, Aelita, *Vilniaus pirkliai XIX amžiuje: statusas, veikla, galimybės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
- Bairišauskaitė, Tamara, Medišauskienė, Zita, Miknys, Rimantas, *Lietuvos istorija devynioliktasis amžius: visuomenė ir valdžia*, 8 t., 1 d. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- Kijas, Artur, *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań: Instytut historii nauki, 2000.
- Sombart, Werner, *The Jews and modern capitalism*. Kitchener: Batoche books, 2001.
- Wojcik, Zbigniew, *Adamowski Jozef Joachim*, w: *Słownik biograficzny technikow polskich*, 23 t. Warszawa: Instytut Sztuki, 2012.
- Ивонин, Александр, „Сибирские предприниматели дореформенного периода: Штрихи к историческому портрету“, in *Личность в истории Сибири XVIII-XX веков*. Новосибирск: Российская академия наук, 2007.
- Рабинович, Михаил, „Источники формирования и состав городской буржуазии Тобольской губернии в конце XX – начале XX века“, in *Материалы научной конференции, посвященной 100-летию Тобольского историко-архитектурного музея-заповедника*. Свердловск: Средне-Уральское книжное издательство, 1975.
- Терешков, Валентина, *Краткая энциклопедия по истории купечества и коммерции Сибири*, гд. Д. Я. Резун. В 4-х тт. Новосибирск: РИПЭЛ плюс, 1994–1999.
- Туманик, Екатерина, „Становление пароходства в западной Сибири в середине XIX в.: предпринимательская инициатива Юзефа Адамовского“, in *Проблемы социально-экономического и культурного развития Сибири XVII-XX вв.* Новосибирск: РИПЭЛ, 2005.
- Шпалтаков, Владимир, „Сибирская купеческая фирма Поповых в первой половине XIX в.“, in *Из истории буржуазии в России*. Томск: Российская академия наук, 1982.

Gediminas KASPARAVIČIUS

BUSINESSMEN FROM LITHUANIA ACTIVE IN THE TOBOLSK GOVERNORATE

Summary. The purpose of this essay is to present the businessmen who, having come from the Vilnius, Kaunas, and Suvalkai governorates in the former Grand Duchy of Lithuania, did their business in the Tobolsk governorate during the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th. The essay's purview also includes the first historiographically recorded cases of businessmen (Jozef Adamowski and Alfons Koziell) in western Siberia whose historical homeland lay in the territory of the former Lithuanian Grand Duchy. What place did Lithuanian businessmen occupy among the local businessmen? What activities (trading, producing) did the Lithuanians mostly engage in? What features distinguished Lithuanian businessmen from other members of this social group? These are the questions this paper attempts to throw light on.

Keywords: Lithuanians in Siberia, Tobolsk, Siberia, business, businessmen as a social group, emigration from Lithuania to Siberia.

Juozas SKIRIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Lietuvių išeivijos mokslinės įstaigos įkūrimas Čikagoje XX a. pabaigoje (Lituanistikos tyrimų ir studijų centro veiklos pradžia)

Santrauka. Lituanistikos tyrimo ir studijų centras (angl. *Lithuanian Research and Studies Center*) – vieninga mokslinė lietuvių išeivijos JAV institucija, kurios ištakos siekia XX a. 8 dešimtmetį. Jos atsiradimą lėmė išeivijoje kaupiamas lietuviškas paveldas ir jo sklaidos būtinumas, lietuvių išeivių besiformuojantis mokslinis potencialas, sovietinės okupacijos padariniai ir nepalankus lietuvių bei nacių santykių Antrojo pasaulinio karo metais vertinimas. Išeivijos mokslo ir kultūros elito atstovai 1982 m. pradžioje įkuria šią instituciją Jaunimo centre Čikagoje, skelbdami visuomenei tikslą – kaupti lituanistinę medžiagą, padaryti ją prieinamą tyrinėtojams ir juos telkti mokslinio tyrimo darbams. Iniciatoriai prof. Jonas Račkauskas, prof. Tomas Remeikis ir kiti ėmėsi praktinės veiklos. Iki 1990 m. Centras formavosi telkdamas draugėn išeivių organizacijas, kurios prisidėtų stiprinant lituanistinius tyrimus. Mokslinių tyrimų procesas Centre dar nebuvo intensyvus, nes pirmiausia reikėjo parengti bazę tyrimams, ieškoti būdų mokslui suaktyvinti ir sutvarkyti LTSC veiklos finansavimą. Veikla pastebimai suaktyvėja prasidėjus Lietuvoje atgimimo procesui 1988–1990 metais. Nuo 1990 m. prasideda naujas Centro etapas.

Raktažodžiai: Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, Čikaga, lietuvių išeivija, Jonas Račkauskas, Tomas Remeikis, Jaunimo centras, Pasaulio lietuvių archyvas.

JAV lietuviai, ne tik privatūs kolekcininkai (mums geriausiai žinomi – kunigas Antanas Milukas, Aleksandras Račkus, Jonas Juozaitis-Jatis, kunigas Pranciškus Juras, Anatolijus Kairys, Jonas Dainauskas, Bronius Kviklys, Kazys Pemkus, kunigas Vincas Valkavičius-Wolkovich ir kt.), bet ir specialios įstaigos, kaip Pasaulio lietuvių archyvas (toliau – PLA), Amerikos lietuvių kultūros archyvas (toliau – ALKA) ar Stasio Balzako

(vyresniojo) įkurtas Lietuvių kultūros muziejus nuo seno kaupė išeivijos kultūros vertybes. Analogiškų pavyzdžių rasime ir kitose lietuvių bendruomenėse įvairiose pasaulio šalyse. Tai rodo, kad išeivijos atstovai ne tik domėjosi ar iš turtinių sumetimų rinko lituanistinį paveldą, bet ir suvokė to paveldo išliekamą kultūrinę vertę. Tiesa, ir anksčiau pavieniai entuziastai – istorikai ir neistorikai – dirbo leisdami knygas, lietuviškąją enciklopediją, jubiliejinius leidinius. Tačiau kompleksinių paveldo tyrinėjimų mes nematome.

Išeivijos organizacijos kurį laiką nekėlė uždavinio vykdyti lituanistinės medžiagos tyrinėjimo darbus ar bent kultūros vertybes, kaip išeivijos įnašą į bendrą lietuvių tautos kultūrą, visuomenei daryti prieinamesnes. Tačiau mokslinės institucijos reikalas JAV lietuvių spaudoje išeivijos kultūros ir mokslo atstovų buvo aptarinėjamas. Mat jau esamų rinkinių esmę lėmė ne tik jiems keliami pažintiniai, švietėjiški uždaviniai, bet ir siekis atskleisti daiktų istorinę svarbą ir mokslo vertę bei kultūros palikimo išsaugojimo ir tradicijų tęstinumo reikšmę tautos kultūrai. Lūžis įvyksta XX a. 8 dešimtmečio pabaigoje – 9 dešimtmečio pradžioje, kai Čikagoje lietuvių šviesuomenė skelbė, kad kuriamas Lituanistikos tyrimų ir studijų centras (toliau – LTSC arba Centras). Tam įtakos galėjo turėti lenkų, ukrainiečių, čekų bei kitų tautų sukurti ir jau veikiantys analogiški moksliniai institutai išeivijoje.

Šis svarbus mūsų tautai reiškinys – bandymas išeivijoje vykdyti kompleksinius tyrimus – iki šiol nesulaukė platesnio ir gilesnio mokslininkų dėmesio. Išimtis nebent gali būti ką tik pasirodžiusi monografija, nušviečianti JAV lietuvių paramą Lietuvai per paskutinį šimtmetį. Čia bandoma trumpai aptarti LTSC veiklos istoriją¹. O šiaip informacijos apie LTSC ir jo veiklą yra. Tai daugiausia Centro darbuotojų iniciatyva paskelbta nemažai straipsnių ir žinučių išeivijos periodinėje spaudoje, Centro leistuose vienkartinuose leidiniuose ir lankstinukuose. Yra keli labai trumpi straipsneliai lietuvių enciklopedijose. Medžiaga, galima sakyti, „išbarstyta“, kurią būtina surinkti ir apibendrinti papildant dar neskelbtais dokumentais. Jų taip pat yra pakankamai. Tame pačiame LTSC saugomas Pasaulio lietuvių archyvas, kur yra specialus LTSC fondas, apimantis keletą dėžių. Čia sukrauta įvairi dar neaprašyta medžiaga (dokumentai, korespondencija, vienkartiniai leidiniai, nuotraukos, spaudos iškarpas ir kt.), atspindinti LTSC istoriją. Be to, Lietuvos konsulato Čikagoje fondo dėžėje (nr. 2A) yra byla nr. 21, kur surinkti dokumentai gana gerai parodo LTSC įsikūrimą ir pradinę Centro veiklą. Tuos dokumentus rinko Lietuvos generalinė konsulė Juzė Daužvardienė, nes ji buvo ir LTSC tarybos narė, dalyvaudavo posėdžiuose. Be to, LTSC raštinėje saugomos bylos žmonių, kurie dirbo ir dirba Centre, bei tų žmonių, kurie stažuojasi ar renka medžiagą savo tyrinėjimams. Tos bylos nuolat papildomos ir po kažkiek laiko perkeliamos į archyvą.

Straipsnio tikslas – nušviesti LTSC pradinės veiklos etapą, atkreipiant dėmesį į tokio Centro atsiradimo būtinumą, įsikūrimą; šios įstaigos darbuotojus; keliamus Centrai uždavinius, pirmuosius darbus, kylančias problemas ir jų sprendimą.

¹ Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018, 479–481.

LTSC idėjos atsiradimas

Skiepijant jaunuomenei lietuviybę svetimoje žemėje, reikšmingą vaidmenį atliko Lietuviai tėvai jėzuitai. Norėdami plėtoti ir geriau koordinuoti savo veiklą, jie išeivijos aukomis 1957–1966 m. Čikagoje pastatė didžiulį Jaunimo centro kompleksą. Šiame puikiai įrengtame Jaunimo centre įsikūrė daugybė įvairių visuomeninių organizacijų. Buvo pažymima, kad tuo metu Jaunimo centro patalpomis naudojasi 42 lietuvių draugijos ir „kasmet per Jaunimo centrą pereina apie 100.000 lietuvių“². Vėliau daugumas organizacijų, veikusių Jaunimo centre, buvo sujungtos į bendrą koordinacinę struktūrą – į stambų mokslo ir kultūros vienetą. Sujungtos tam, kad, kaip vėliau prisiminė prof. J. Račkauskas, galėtume lengviau koordinuoti mokslinę veiklą, kaupti ir dalytis informacija, atlikti tyrinėjimo darbą³.

LTSC ištakos užčiuopiamos PLA veikloje. Nurodoma, kad kai 1975 m. pasirodė pirmasis monumentalus Adamo Kantauto lietuvių išeivijos literatūros žinyno tomas⁴, jame nebuvo panaudota PLA saugoma medžiaga ir neaprašytas archyvas. Prof. dr. Jonas Račkauskas, Lietuvių istorikų draugijos vicepirmininkas, ir prof. dr. Tomas Remeikis su bendraminčiais ėmė galvoti kaip išsaugoti ir sutvarkyti PLA esamą kultūrinį turtą, kad jis būtų prieinamas naudotis. Išeivijos archyvai tuo metu tebuvo, vaizdžiai tariant, istorinės medžiagos sandėliai⁵. Ilgametis LTSC darbuotojas Robertas Vitas rašo, kad 1979 m., išėjus minėtos bibliografijos papildymams, ten vėl nebuvo PLA medžiagos. Tik tada „mūsų inteligentai suprato, kad reikia ištaisyti šią spragą“. Tais pačiais 1979 metais dr. J. Račkauskas buvo išrinktas Pedagoginio lituanistikos instituto (toliau – PLI) rektoriumi. Jis tuoj pat ėmėsi pertvarkyti PLI biblioteką – kataloguoti knygas, statyti lentynas, sudaryti kartoteką, kad knygos būtų prieinamos ir šaltiniai būtų naudojami. Tie darbai prasidėjo 1980 m. ir dar labiau išsiplėtė 1981 m., pradėjus kataloguoti PLA knygas⁶. Tas darbas paveikė ir kitus leidinius, ypač laikraščius ir žurnalų komplektus. Pats prof. dr. J. Račkauskas per keletą vėlesnių pokalbių užsiminė, kad tuo metu jau buvo susiformavusi nemaža išeivijos jaunų ir veiklių mokslininkų karta, kuriuos reikėjo telkti kryptingiems tyrinėjimams tautos naudai, ypač lituanistikos srityje. Be to, tikėtasi ir LTSC veiklos nuolatinio finansavimo iš sustiprėjusio Lietuvių fondo, neatsisakant tradicinių aukų⁷.

Mintis įsteigti LTSC kilo per IV mokslo ir kūrybos simpoziumą 1981 m. lapkričio 25–29 d. Čikagoje. Pagrindinė simpoziumo tema – Lietuvių išeivių įnašas į mokslą. Pranešimuose užsiminta apie išeivijos kultūrinio gyvenimo rūpesčius⁸. Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkas Vytautas Kamantas kalbėjo apie lietuvių mokslininką savoje

² *Čikagos jaunimo centras 1957–1967*. Čikaga: išleido Lietuviai tėvai jėzuitai, 1968 [puslapių nenurodomi].

³ „Lituanistinio tyrimo ir studijų centras“, *Pasaulio lietuvis*, 2002 liepa, nr. 7, 15.

⁴ Kantautas, Adam and Kantautas, Filomena, *A Lithuanian Bibliography*. Edmonton, Canada: The University of Alberta Press, 1975.

⁵ Škiudaitė, Audronė Viktorija, *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*. Vilnius: JAV lietuvių bendruomenės Kultūros taryba, 2006, 612.

⁶ Vitas, Robertas, „Lituanistikos tyrimo ir studijų centro 30-metis ir mokslo svarba išeivijos lietuvių gyvenime“, *Amerikos lietuvis*, 2013 rugpjūčio 22, nr. 34, 12.

⁷ J. Skiriaus pasikalbėjimai su prof. dr. J. Račkausku 1998, 2000 ir 2003 m. stažuotčių LTS centre metu.

⁸ *JAV LB penki dešimtmečiai 1951–2002. Auksinis jubiliejus*. Vyr. redaktorius ir sudarytojas B. Raugas. Vilnius: Standartų spaustuvė, 2003, 765–767.

bendruomenėje, priminė išeivijos siekius: išlaikyti ir ugdyti lietuvių, siekti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo⁹. Šis renginys akivaizdžiai rodė lietuvių išeivijos mokslinį potencialą, kurį galima būtų panaudoti tautos reikalams.

Lietuvių tyrimo centro būtinumą išprovokavo gauta informacija, jog iš JAV universitetų ir viešųjų bibliotekų išmetami įvairūs seni ir net reti lietuviški (ne tik lietuviški) leidiniai, kurie yra arba mikrofilmuoti, arba nebesaugomi dėl lėšų trūkumo. Tokia nemaloni informacija sujudino lietuvių išeivijos kultūrinę elitą. Prof. J. Račkauskas suformulavo principą, kurį nuolat reikia kalti išeiviams į galvas: „jeigu mūsų kultūrinės vertybės bus išsaugotos, tai jos bus išsaugotos tik lietuvių“¹⁰. Prof. T. Remeikio nuomone, tais laikais tokio tyrimų centro būtinumą parodė ir *US Office of Special Investigations* (OSI) veikla. Pasak jo, dabartinės OSI bylos aiškiai rodė, kokia spraga yra lietuvių istorinėje dokumentacijoje: vokiečių okupacijos laikotarpis netyrinėtas, nėra dokumentų apie lietuvių pareigūnų ir vokiečių okupacinės valdžios santykius. Rezultatas – lietuvių rezistencija per pirmą sovietų okupaciją ir Birželio sukilimą bei Lietuvos laikinosios vyriausybės veikla Vakarų mokslininkų nušviečiama tendencingai, tampa kolaboravimu su naciais reiškiniu. Be to, jau reikėjo rinkti medžiagą apie pokario gyvenimą Lietuvoje ir ją tirti. Ta kryptimi išeivių darbuotis skatino ir Lietuvos atstovas dr. Stasys Bačkis¹¹. Tai jau buvo politinės reikšmės būtinumas, aiškus ryšys su Lietuvos laisvinimo byla. Taigi LTSC turėjo apimti ne tik lietuvių išeivijos, bet ir Lietuvos kultūros bei istorijos aktualijas.

LTSC organizavimas

1982 m. sausio 6 d. dienraštis *Draugas* paskelbė straipsnį apie būtinumą išlaikyti ir plėsti savo kultūrą, kuri reikalinga tautos laisvės kovai, ypač išeivijoje¹². Tai, ko gero, ir buvo pretekstas išeivijos intelektualams imtis veiklos. Sausio 9 d. grupė iniciatorių (prof. dr. Jonas A. Račkauskas, Pedagoginio lituanistikos instituto rektorius, dr. Vytenis B. Damušis, teisės istorikas Jonas Dainauskas, Pasaulio lietuvių archyvo direktorius Česlovas Grincevičius, kunigas Vaclovas Gutauskas, kolekcininkas Bronius Kviklys ir prof. dr. Tomas Remeikis) susirinko į pirmąjį posėdį Jaunimo centre, Čikagoje, aptarti pagrindinių organizacinių klausimų, nubrėžti statuto gaires¹³. Spaudoje buvo paskelbta, kad įkurtas Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, juridškai įregistruotas Ilinojaus valstijos sostinėje Springfilde, kaip visuomeninė, pelno nesiekianti organizacija. Paskelbtas ir naujos institucijos tikslas – „rinkti įvairią lituanistinę medžiagą – knygas, žurnalus, laikraščius, studijas, dokumentus, nuotraukas iš lietuvių gyvenimo bei veiklos ir kitus lituanistikos dalykus, turinčius istorinės reikšmės; globoti minėtų dalykų rinkėjus – kolekcionierius, budėti ir žiūrėti, kad nepražūtų

⁹ J. P. „Mokslo ir kūrybos simpoziumo užbaiga“, *Draugas*, 1981 gruodžio 1, nr. 279, 6.

¹⁰ „Savo kultūrinės vertybės teišsaugosime mes patys...“ Pokalbis su Lituanistikos tyrimo ir studijų centro organizatoriais dr. Jonu Račkausku ir dr. Tomu Remeikiu, *Draugas – mokslas, menas – literatūra*, 1985 sausio 5, nr. 3 (1), 1.

¹¹ Ibid., 1–2; „Tikėjimas ir viltis tautos ateitimi. Dr. S. A. Bačkio, Lietuvos atstovo, žodis į Lietuvą“, *Draugas*, 1982 sausio 8, nr. 6, 3; Augustinas, Idzelis, „Dr. Tomo Remeikio moksliniai darbai ir veikla“, *Draugas – Kultūra*, 2013 kovo 16, nr. 11, 2.

¹² Miškinis, Jonas, „Lietuvių tautinė kultūra nemari. Savą kultūrą reikia išlaikyti ir plėsti“, *Draugas*, 1982 sausio 6, nr. 5, 3.

¹³ „Lituanistinis tyrimo ir studijų centras“. Ibid., sausio 14, nr. 11, 6.

vertinga lituanistinė medžiaga, paruošti ją mokslinėms studijoms ir sudaryti reikiamas sąlygas norintiems ja pasinaudoti, atlikti įvairius mokslinio tyrimo darbus¹⁴.

Į spaudos pranešimą pirmas sureagavo išeivijos istorikas Vincentas Liulevičius, buvęs PLA direktorius. Jis sausio 17 d. laiške prof. J. Račkauskui pasidžiaugė, kad pagaliau atsirado toks Centras, bet buvo nuvilnas, kai susipažino su LTSC tikslu. Jo įsitikinimu, Centro ne svarbiausias tikslas rinkti medžiagą, o jo visas darbas „turėtų bazuotis tyrimo ir studijų ribose“. Istoriko nuomone, ši institucija turėtų parengti, pavyzdžiui, Amerikos lietuvių istorijos parašymo planą: parapijų, draugijų, partijų; arba tyrinėti, kas vertė lietuvius palikti savo gimtąjį kraštą, kokias sąlygas rado atvykę į pasirinktą kraštą; sudaryti išeivijos šaltinių rinkinį ir t. t. LTSC turėtų pasirūpinti tas studijas publikuoti. Galiausiai V. Liulevičius laiške siūlė dar kartą pergaltoti Centro tikslą ir „pasirinkti originalų kelią“¹⁵. Po kelių dienų, t. y. sausio 21 d., dienraštis *Draugas* publikavo B. Kviklio straipsnį „Lituanistikos tyrimo ir studijų centras“, kaip platesnį komentarą į V. Liulevičiaus pastabas. Straipsnyje nurodoma, kad LTSC, įsikūrusį Jaunimo centre, laikinai globoja Pedagoginis lituanistikos institutas. Be to, pažymėta, jog PLA vadovai visokeriopai remia naujos institucijos įsteigimą ir yra tikimybė, kad gausūs PLA rinkiniai (knygų biblioteka, spauda ir dokumentai, kolekcijos) pateks į naują instituciją¹⁶. Jau aiški nuoroda į institucijų susijungimo proceso pradžią „po LTSC stogu“. Be to, straipsnyje daugiau kalbama apie mokslinio tyrimo darbą; pažymima, kad surinkta medžiaga bus „naudinga pačiai lietuviškai išeivijai – moksleiviams, studentams, profesoriams, rašantiems mokslo darbus apie Lietuvą ir lietuvius. Ji turi padėti ruošti lituanistines bei dokumentines parodas“¹⁷. Vėliau dr. Augustinas Idzelis, vienas iš Centro darbuotojų, komentavo ir naujos įstaigos svarbą propagandos srityje: „Mes taip pat turime skleisti informaciją apie Lietuvą laisvam pasauliui <...> Faktai, kurie atspindi okupuotos Lietuvos tikrovę, tampa svarbus ginklas ne tik Lietuvos išlaisvinimo darbe, bet taip pat ir bendroje ideologinėje kovoje tarp Vakarų ir Sovietų Sąjungos <...> Atsižvelgiant į Sovietų pastangas slėpti ir iškraipyti okupuotos Lietuvos tikrovę, mokslinė analizė tampa svarbia priemone atskleisti tikrą Lietuvos padėtį“. Jo nuomone, tam labai pasitarnaus tyrimų rezultatų viešinimas – tai mokslinių monografijų anglų kalba leidimas, dalyvavimas mokslinėse konferencijose ir skleidžiant publicistinio pobūdžio straipsnius JAV spaudoje¹⁸.

Oficialiai LTSC įsteigtas 1982 m. sausio 11 d. Laikinos Centro tarybos sudėtis: pirmininkas prof. J. Račkauskas, J. Dainauskas, prof. Arūnas Liulevičius, prof. T. Remeikis, Č. Grincevičius, B. Kviklys, kun. V. Gutauskas. Spalio 9 d. posėdyje į Centro tarybą numatyta kviesti organizacijų atstovus: iš Pasaulio lietuvių bendruomenės, JAV lietuvių bendruomenės, Lietuvos diplomatinės tarnybos, Lituanistikos instituto, Lietuvių katalikų mokslo akademijos ir Tėvų jėzuitų. Parengta LTSC valdymo struktūra bei patvirtintas Centro statutas¹⁹.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ 1982 01 17 V. Liulevičiaus laiškas prof. dr. J. Račkauskui (nuorašus gauna Dainauskas, Grincevičius ir Kviklys) LTSC / PLA, LTSC fondas, dėžė nr. 1 (bylos nesudarytos, lapai nenumeruoti).

¹⁶ b. kv. [Bronius Kviklys], „Lituanistikos tyrimo ir studijų centras“, *Draugas*, 1982 sausio 21, nr. 17, 3.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Idzelis, Augustinas, „Lituanistikos tyrimo ir studijų centras – tikslai ir uždaviniai“, *Draugas – mokslas, menas, literatūra*, 1983 lapkričio 19, nr. 230 (41), 3.

¹⁹ 1982 10 22 LTSC Tarybos pirmininko dr. J. Račkausko laiškas konsulei J. Daužvardienei, LTSC / PLA, f. Lietuvos konsulatas Čikagoje, d. 2A, b. 21 (Lietuvių tyrimo centras), l. n.

LTSC oficialiai buvo numatyti tokie veiklos tikslai: (1) Suburti visas dabartines mokslines organizacijas arba institucijas (Pedagoginį lituanistikos institutą, Pasaulio lietuvių archyvą, Žilevičiaus muzikologijos archyvą, Lietuvių foto archyvą, Laisvės kovų muziejų, Ekonomikos studijų centrą, Lietuvių istorijos draugiją, Profesorių draugiją ir t. t.) į vieną centrinį vienetą. (2) Kultūrinės vertybės išsaugoti, sutvarkyti ir apsaugoti. (3) Įtraukti jaunimą į lituanistinę darbą. (4) Įkurti keturis pagrindinius vienetus: a) Krašto studijos ir tyrimai, b) Visuomenės studijos ir tyrimai, c) Istorijos studijos ir tyrimai, d) Kultūros studijos ir tyrimai. (5) Pasamdyti bent po vieną mokslininką kiekvienam vienetui²⁰. Taigi ne tik rinkti informaciją, bet ir jos pagrindu rengti mokslines studijas ir visuomenėje skleisti tyrimų darbo rezultatus. Tiesa, buvo pasakyta, kad naujo Centro laukia „daugybė labai svarbių neatidėliotinų darbų“: pirmiausia jo vadovybė turi baigti ruošti Centro teisinius pagrindus; antra – surasti reikiamas patalpas, trečia – pradėti telkti lituanistinę medžiagą; ketvirta – surasti reikiamų lėšų visam darbui finansuoti. Kad Centras galėtų visus savo planus ir tikslus įgyvendinti reikia, kaip galvojo organizatoriai, bent 2 milijonų dolerių (tai dideli pinigai, tiek tuo metu turėjo tik Lietuvių fondas – J. S.). Mokslinis darbas, LTSC vadovybės nuomone, bus pradėtas kiek vėliau, kai paruošiamieji darbai bus atlikti²¹. Taigi, mokslinė veikla nukeliama kažkiek į ateitį. Be to, tokiais pinigais, kokių pageidavo LTSC vadovybė, niekuomet ji nedisponavo ir net nepriartėjo prie tokios sumos. O pinigai buvo svarbiausias Centro tarybos rūpestis. Jų trūkumas stabdė numatytų planų greitą įgyvendinimą.

Nuo pat pradžių LTSC vadovybė svarstė išeivijos aukų Centrui galimybę. Pinigai buvo reikalingi einamiesiems reikalams ir telkiant ilgalaikį kapitalą. Buvo nutarta, pasiūlius kun. V. Gutauskui, prieš renkant aukas, pirmiausia paskleisti propagandą, supažindinti išeiviją su LTSC. Prof. J. Račkauskas informavo, kad jau parengtas dr. A. Idzelio straipsnis *Draugo* kultūriniam priedui, taip pat *Drauge* bus išspausdintas dr. J. Račkausko ir dr. T. Remeikio interviu. Jie tarėsi su *Draugo* bendradarbe Aušra Liulevičiene, kuri pažadėjo 1983 m. vasario mėnesio *Draugo* kultūrinio priedo numeryje aprašyti LTSC. Tačiau dėl neaiškių priežasčių nei vasario, nei kovo mėnesiais informacija nebuvo spausdinta. Taip pat buvo pritarta konsulės J. Daužvardienės siūlymui parengti nedidelę brošiūrą lietuvių ir anglų kalbomis su pavyzdine trumpa testamentu forma, tikėtasi išeivių palikimų. Buvo net aptarinėjama Centro fondą įsteigti prie Lietuvių fondo. Pasiūlyta rinkti 100 dol. įstojimo į LTSC mokestį (1983 m. lapkričio 6 d. posėdyje priimtas LTSC „By-laws“)²².

Pirmoje Centro finansinėje ataskaitoje matome, kad įstaiga iki 1983 m. pabaigos turėjo 7 664 dol. įplaukų (narių mokestis – 620 dol., aukos – 600 dol., Lietuvių fondo parama – 3 350 dol., įvairios įplaukos – 94 dol., PLI paskola – 3 000 dol.) ir 7 010 dol. ir 80 ct išlaidų (žemėlapių įsigijimas – 200 dol., baldai, įrengimai – 4 742 dol. ir 61 ct, transportas – 765 dol. 17 ct, atlyginimai – 640 dol. ir 50 ct, smulkios išlaidos – 662 dol. ir 52 ct). Liko 653 dol. ir 20 ct bei 900 dol. skola Jaunimo centrui²³. Dokumentuose fiksuojamos ir pirmos individualios aukos, gautos iš Alės Steponavičienės – 200 dol. ir iš birutiečių – 120 dol. Be

²⁰ LTS centras – organizacija ir tikslai. Ibid.; Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018, 480.

²¹ Ibid.

²² 1983 11 06 LTSC posėdžio protokolas. Ibid.

²³ Protokolo priedas nr. 3 – Lithuanian research and Studies Center (Beginning – 11/6/83). Ibid.

to, per Kalėdų atostogas nemokamai mėnesį Centrui talkino studentai kataloguodami bibliotekos leidinius²⁴.

Bet pirmiausia reikėjo išspręsti LTSC patalpų klausimą. Kun. V. Gutauskas pradėjo vesti derybas su jėzuitais dėl pirmųjų 6 kambarių Jaunimo centre. Nuomą, kuri siekė maždaug 1 000 dol. metams, padengti apsiėmė kun. B. Krištanavičiaus fondas. 1983 m. pabaigoje Centras jau turėjo 13 kambarių, kur talpinama biblioteka, archyvas, periodiniai rinkiniai. Centrui plečiantis, didėjo ir nuomos suma²⁵.

1983 m. susiformavo LTSC vadovybė. Centro valdyba: pirmininkas – dr. J. Račkauskas, vicepirmininkas mokslo reikalams – dr. T. Remeikis, sekretorė – Ramutė Plioplytė, išdininė – Alė Steponavičienė. Buvo paskirstytos pareigos: Archyvų vedėjas – Č. Grincevičius, Bibliotekos vedėjas – R. Vitas, Kartografijos skyriaus vedėjas – R. Žemaitaitis, Moderniosios istorijos programų vedėjas – dr. T. Remeikis, Numizmatikos ir filatelijos skyriaus vedėjas – kun. V. Gutauskas ir Teisės patarėjas – P. Žumbakis²⁶. Metų pabaigoje galutinai susiformavo tarybos narių sudėtis: dr. Kazimieras Ambrozaitis, J. Dainauskas, dr. A. Damušis, konsulė J. Daužvardienė, Č. Grincevičius, kun. V. Gutauskas, dr. A. Idzelis, B. Kviklys, dr. A. Liulevičius, dr. J. Račkauskas, dr. Antanas Razma, dr. Janina Reklaitienė, dr. T. Remeikis²⁷, atstovavę įvairioms organizacijoms (PLB, JAV LB, Lietuvių fondui, PLA, Lietuvos diplomatinei tarnybai, Lietuvių katalikų mokslo akademijai, Tėvams jėzuitams, PLI, Litanistikos institutui).

1983 m. pabaigoje LTSC patalpose sujungti PLI, PLA, J. Žilevičiaus muzikologijos ir kiti archyvai; kompiuteriais sukataloguotos knygos PLI bibliotekoje (6 000 tomų), PLA bibliotekoje (5 000 tomų), J. Dainausko bibliotekoje (5 000 tomų). LTSC tarybos narys B. Kviklys pažadėjo greitai laiku perduoti savo archyvą (dėl neaiškių priežasčių jis taip ir nebuvo perduotas, o kai prie VDU Kaune susikūrė Lietuvių išeivijos institutas, B. Kviklio archyvas buvo perduotas institutui). Centras jau turėjo per 100 istorinių žemėlapių. Žymių žmonių korespondencija, raštai ir kiti dokumentai buvo laikomi užrakintose spintose; periodika sudėta į specialias dėžes, kurios apsaugo popierių nuo išorinio poveikio. Centro vadovybė numatė įrengti slaptus sandėlius konfidencialiai medžiagai (pavyzdžiui, LDT archyvams, jeigu jie bus gauti) saugoti²⁸.

Daug diskutuota ir svarstyta mokslinės veiklos ir kryptių klausimais. Dr. T. Remeikis labiausiai akcentavo moderniosios istorijos problemas (ypač nacių ir sovietų okupacijas). Kadangi šis projektas dar tik formavosi, todėl buvo keliamas tikslas kaupti sovietinę

²⁴ 1983 01 22 LTSC posėdžio protokolas. Ibid.

²⁵ B. Krištanavičiaus fondo veikla tęsėsi maždaug dešimt metų – iki Lietuvos nepriklausomybės atgavimo. Fondas gana sparčiai gausėjo dėl išeivių aukų. Nuo 1983 m. pradžios iki pabaigos fonde pinigų suma išaugo nuo 29 500 dol. iki 45 500 dol. Fondas buvo įsipareigojęs padengti LTSC patalpų nuomos išlaidas (Vitas, Robertas, „Lituanistikos tyrimo ir studijų centro 30-metis ir mokslo svarba išeivijos lietuvių gyvenime“, *Amerikos lietuvis*, 2013, rugpjūčio 22, nr. 34,12; 1983 01 22 LTSC posėdžio protokolas, LTSC / PLA, f. Lietuvos konsulas Čikagoje, d. 2A, b. 21 (Lietuvių tyrimo centras), l. n.; 1983 11 06 LTSC posėdžio protokolas. Ibid.).

²⁶ 1983 01 22 LTSC posėdžio protokolas, LTSC / PLA, f. Lietuvos konsulas Čikagoje, d. 2A, b. 21 (Lietuvių tyrimo centras), l. n.

²⁷ 1983 11 06 LTSC posėdžio protokolas. Ibid.

²⁸ 1983 11 08 J. Daužvardienės *Pro Memoria* Lietuvos diplomatinei tarnybai nuorašas, LTSC / PLA, f. Lietuvos konsulas Čikagoje, d. 2A, b. 21 (Lietuvių tyrimo centras), l. n.

periodiką, ją papildant knygomis tais klausimais; rinkti originalią archyvinę ir diplomatinę medžiagą, siekiant gauti iš Lietuvos diplomatinės tarnybos jų archyvus ir juos saugoti Centre (buvo įgaliotas Č. Grincevičius tartis su diplomatu S. Bačkiu); pradėti rinkti rezistencijos medžiagą. T. Remeikio nuomone, reikia rengti konferencijas, kur būtų svarstomos šios specifinės problemos ir temos. Taip pat ieškoti galimybių suteikti stipendijas *postdoctorate* studijoms jauniems mokslininkams²⁹, orientuojant juos tomis istorijos kryptimis. Numatomi tyrinėjimai pirmiausia tiesiogiai sieti su Lietuvos laisvės byla.

Tuo tarpu J. Dainauskas siūlė neapsiriboti nacių ir sovietų okupacijų tyrimais. Kreipti plačiau dėmesį į istoriją, kalbotyrą, etnografiją ir t. t. Jo nuomone, turi būti sudarytas detalus mokslinių studijų planas, temų prioritetas. J. Dainauskas pažymėjo, jog labai apleista išeivių spaudos bibliografija. Be to, Centras tuojau turi organizuoti grupę, kuri rinktų archyvus, bibliotekas, dokumentus, kurių iki šiol nerado privatūs kolekcionieriai³⁰ ar neišgabeno į sovietinę Lietuvą. Šiuo atveju jam buvo nepriimtinas diplomato Alberto Geručio Šveicarijoje archyvo likimas³¹. Norint paskatinti domėjimąsi Lietuvos istorija, J. Dainauskas rekomendavo organizuoti išeivijos jaunimui konkursą įvairiomis istorijos temomis (skiriant premijas). Jis net siūlė Centrai turėti patriotinį šūkį: „Homo non sibi natus, sed patriae“³².

Generalinė konsulė J. Daužvardienė, susipažinusi su pradėjusiu veikti LTSC, rašė, kad Centras „man sudarė gerą, rimtą įspūdį. Jam vadovauja JAV mokslus baigę profesoriai-daktarai, susipažinę su JAV mokslo, tyrimo ir technologijos įstaigų vedimu ir įrengimu. Jie yra pasiryžę pritaikyti naujausią metodiką Tyrimo Centrai“³³.

LTSC kūrimasis susilaukė ir platesnio pripažinimo. Pasaulio lietuvių bendruomenės VI seime, įvykusiame 1983 m. birželio 27–30 d. Čikagoje, buvo pritarta Centrai, įsikūrusiam Jaunimo centre ir paraginta visus lietuvius bei jų organizacijas tiek moraliai, tiek materialiai remti jo darbus ir pastangas, ypač lituanistinių archyvų telkimą ir jų išlaikymą ateičiai³⁴. Tai Centro vadovams teikė daugiau pasitikėjimo ir garantijų jų veiklai.

1983 m. pabaigoje išeivija buvo informuota, kad LTSC taryba ir valdyba jau yra suplanavusi nemažai neatidėliotinų darbų, kaip disertacijų iš lituanistikos srities rašymas; lietuvių rezistencijos per bolševikų ir nacių okupaciją dokumentinės medžiagos surinkimas, jos ištyrimas ir studijų parašymas. Lietuvos istoriografijos rinkimas ir skelbimas (bibliografija); skirti lėšų doktorantų, rašančių lituanistikos klausimais, stipendijoms; mokslinių konferencijų rengimas; atitinkamų studijų pateikimas užsienio mokslininkams ir politikos žurnalams³⁵.

²⁹ Ibid.; 1983 01 22 LTSC posėdžio protokolas. Ibid.

³⁰ 1983 11 06 J. Dainausko pasiūlymai. Ibid.

³¹ 1983 m. rugsėjo 4 d. iš Šveicarijos į Vilniaus universiteto biblioteką sunkvežimiais buvo išvežtos 93 dėžės knygų ir archyvas (5 tonos svorio) – A. Geručio dovana bibliotekai. Tai sukėlė nepritarimą išeivijoje, nes buvo įsitikinę, kad ši medžiaga nebus prieinama laisvojo pasaulio mokslininkams (1983 10 14 A. Geručio *Pro Memoria*, LTSC / PLA, f. Lietuvos konsulas Čikagoje, d. 2A, b. 21 (Lietuvių tyrimo centras), l. n.).

³² Iš lotynų kalbos – „Žmogus gyvena ne sau, o tėvynei“ (Platonas).

³³ 1983 11 08 J. Daužvardienės *Pro Memoria* Lietuvos diplomatinei tarnybai nuorašas, LTSC / PLA, f. Lietuvos konsulas Čikagoje, d. 2A, b. 21 (Lietuvių tyrimo centras), l. n.

³⁴ Idzelis, Augustinas, „Lituanistikos tyrimo ir studijų centras – tikslai ir uždaviniai“, *Draugas – mokslas, menas, literatūra*, 1983 lapkričio 19, nr. 230 (41), 3.

³⁵ b. kv. [Bronius Kviklys], „Lituanistikos telkimas ir tyrimas – gerame kelyje“, *Draugas*, 1983 gruodžio 6, nr. 240, 3.

LTSC veikla iki 1990 m. apžvalga

Pirmą dešimtmetį daugiau dėmesio kreipiama į LTSC plėtimą ir stiprinimą. Pavyko į vieną mokslinį vienetą sujungti Pedagoginį lituanistikos institutą, Pasaulio lietuvių archyvą, Muzikologijos archyvą, Lietuvių istorijos draugiją; išleido keletą knygų ir surinko grupę atsidavusių mokslininkų. Ši organizacija labai pagyvino Jaunimo centro veiklą ir materialiai (nuomos mokesčiu) parėmė Tėvus jėzuitus³⁶.

1984 m. spalio 12 d. LTSC pirmininkas dr. J. Račkauskas ir muzikologas Juozas Kreivėnas pasirašė susitarimą, pagal kurį jis Centrai padovanojo savo muzikologijos rinkinį (viskas, kas susiję su lietuvių muzika), pavadintą *Lietuviškos muzikos biblioteka*. Iš savo pusės Centras įsipareigojo išlaikyti biblioteką ir padaryti ją atvirą visiems, kurie domisi, studijuoja ir renka medžiagą muzikos istorijos klausimais. J. Kreivėnas paskiriamas bibliotekos direktoriumi³⁷. Jo archyvas 1986 m. buvo prijungtas prie prof. J. Žilevičiaus archyvo ir taip atsirado garsus Žilevičiaus-Kreivėno lietuvių muzikologijos archyvas – didžiausias lietuvių muzikologijos archyvas laisvajame pasaulyje. Tai vertinga Lietuvos muzikos istorijai medžiaga. Čia sukaupta medžiaga iš Lietuvos carinės Rusijos imperijoje, tarpukario ir sovietinio laikotarpio; medžiaga iš Vokietijos stovyklų, Šiaurės ir Pietų Amerikos, Australijos ir kitų šalių. Sukauptas stambus lietuviškų plokštelių rinkinys, magnetinės juostelės, kompaktiniai diskai; natos; kompozitorių bei muzikos atlikėjų asmeniniai archyvai ir pan.³⁸ J. Kreivėnui mirus 1987 m., archyvą tvarkyti ir prižiūrėti ėmėsi vargonininkas Kazys Skaisgiris, žurnalo *Muzikos žinių* redaktorius³⁹.

Apie Lietuvių medicinos muziejaus steigimą Centre dar 1986 m. dr. Milda Budrienė pradėjo tartis su prof. J. Račkausku. M. Budrienė nuo pat 1950 m. pradėjo rinkti duomenis apie senosios emigracijos lietuvių gydytojus. Tas rinkinys labai padidėjo, kai 1956 m., mirus garsiam vaistininkui Pranui Rakui, jo sūnus atidavė M. Budrienei tėvo vaistinėje užsiliikusius senus medicinos daiktus. 1988 m. rugsėjo 28 d. Jaunimo centre buvo atidarytas Medicinos muziejus, vienintelis toks lietuvių muziejus užsienyje. Muziejuje saugomas gausus retų medicinos knygų rinkinys, dokumentai, rankraščiai, fotonuotraukos, instrumentai, piliulių puošnios senos dėžutės, vaistų pavyzdžiai. Muziejaus direktore ir mecenate tapo M. Budrienė⁴⁰.

1987–1988 m. paaiškėjo, kad Tėvų marijonų kolegijoje lietuviškų leidinių biblioteka Marianapolyje (Thomson, CT) gali būti uždaroma, nes neliko nė vieno lietuvių studento, tik vienas lietuvis kunigas. Po ilgų pasitarimų nuo Čikagos iki Romos Tėvai marijonai sutiko atiduoti LTSC saugoti visą savo biblioteką (maždaug 15 000 knygų). Tuo metu ši

³⁶ Plačiau: *Lituanistikos tyrimo ir studijų centras 1982–2008*. Leidinį parengė K. Lapienytė-Bareikienė ir S. Miglinienė. Chicago: Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, 2008, p. n.; Vitas, Robertas, „Lituanistikos tyrimo ir studijų centro 30-metis ir mokslo svarba išeivijos lietuvių gyvenime“, *Amerikos lietuvis*, 2013 rugpjūčio 22, nr. 34, 13; 1988 02 16 J. Račkausko laiško dr. M. Paplauskienei-Ramūnas Otavoje nuorašas, LTSC / PLA, f. Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, d. 1, l. n.

³⁷ 1984 10 12 J. Kreivėno ir J. Račkausko susitarimas, Čikaga, LTSC / PLA, f. Lietuvos konsulas Čikagoje, d. 2A, b. 21 (Lietuvių tyrimo centras), l. n.

³⁸ „Lituanistinio tyrimo ir studijų centras“, *Pasaulio lietuvis*, 2002 liepa, nr. 7, 16.

³⁹ *Lituanistikos tyrimo ir studijų centras 1982–2008*. Chicago: Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, 2008, p. n.

⁴⁰ Ibid.

biblioteka buvo antra didžiausia lietuviškų leidinių biblioteka JAV⁴¹. Kartu pavyko išgelbėti unikalų ir gausų JAV lietuvių katalikų tarybos (*Amerikos lietuvių taryba*) veiklos 1914–1920 m. archyvą. Jis buvo atgabentas į PLA (ir tik 1998 m. straipsnio autoriaus sutvarkytas ir aprašytas). Tai, kiek mums žinoma, vienintelis toks kompaktiškas, gana gerai atspindintis JAV lietuvių politinę-propagandinę veiklą dokumentų rinkinys, išlikęs iki mūsų dienų. Juo, kaip unikumu, LTSC darbuotojai pagrįstai gali didžiuotis, kaip didžiuojasi Vokietijos lietuvių dipukų stovyklų, D. Britanijos lietuvių sąjungos, Lietuvos konsulato Čikagoje, BALF ir kitais gausiais dokumentiniais fondais. Be kurių neįmanoma apsieiti atliekant lietuvių išeivijos istorijos tyrimus.

1989 m. balandžio 23 d. Centre buvo atidarytas Lietuvių muziejus. Ekspozicijoje, susidedančioje iš 26 standų (*Audimo staklės, Lietuvių parapijų vėliavos, Lietuvos kariuomenė, Tikyba Lietuvoje, M. K. Čiurlionis, Lietuvos valiuta ir monetos, Plakatai, Lietuvių parapijų organizacijų kaspiniai, Lietuvių tautiniai drabužiai, Saulutės* ir kt.), pateikta medžiaga atspindėjo Lietuvos praeitį⁴². Tokią sklaidą, orientuotą į JAV visuomenę, skatino Lietuvoje jau vykstantis tautinis išsivaduojamasis judėjimas.

Iki 1990 m. Centras išleido dešimt leidinių, tokių kaip dokumentų rinkinį *Vengeance on the Run* (redaguota dr. Sauliaus Sužiedėlio), Lietuvių istorikų draugija baigė spausdinti laikraštį *Varpas* 1889–1905 metais (penki tomai, per 3 200 puslapių). Šis darbas Centrui kainavo 40 000 dol. Išleista prof. dr. William Urban knyga *The Samogitian Crusade* bei Kazimiero V. Baltramaičio dar 1934 m. parengta *Bibliography of the Lithuanian People, 1918–1933* (spaudai parengė Liudas Kairys) ir kt. LTSC kartu su *Center for Research Libraries Chicago* užbaigė projektą – mikrofilmavo laikraščių *Draugas* ir *Sandara* komplektus. Centras, paremdamas disidentus, į savo mokslo bendradarbių gretas įtraukė dr. Kazį Ėringį, dr. Vytautą Skudų ir dr. Algirdą Stankevičių. Prasidėjus Lietuvoje atgimimui LTSC darbuotojai, ypač prof. J. Račkauskas ir dr. R. Vitas, Lietuvos klausimu pasisakydavo per JAV TV kanalus, radiją, duodavo interviu JAV spaudai⁴³.

Tuo metu prasideda naujas LTSC veiklos etapas – ryšiai su Lietuvos mokslo įstaigomis ir mokslininkais⁴⁴. Centras iki 1990 m. į Lietuvą išsiuntė per 4 000 svarų knygų – Vilniaus universitetui, Lietuvos mokslų akademijai, M. Mažvydo valstybinei bibliotekai, Maironio literatūros muziejui, Vilniaus valstybiniam pedagoginiam institutui ir kitoms įstaigoms. Tai daugiausia išeivijoje leistos knygos ir periodika, kurių labai trūko Lietuvoje. Šie leidiniai buvo suaukoti išeivijos visuomenės ir organizacijų. Siuntų išlaidas padengė Lietuvių katalikų religinė šalpa ir JAV lietuvių bendruomenė. Centro darbuotojai atliko knygų grupavimą, pakavimą, paskirstymą adresatams ir pakraudavo į konteinerius⁴⁵. Be to, LTSC 1989–1990 m. gavo ir patenkino daugiau kaip 60 prašymų iš Lietuvos mokslininkų bei mokslo institucijų. Jiems buvo pasiūsta speciali literatūra ir šaltiniai jų vykdomiems

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ *Lituanistikos tyrimo ir studijų centro žinios* 1989–1990. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 1990, 2, 3, 5, 9.

⁴⁴ Vitas, Robertas, „Lituanistikos tyrimo ir studijų centro 30-metis ir mokslo svarba išeivijos lietuvių gyvenime“, *Amerikos lietuvis*, 2013 rugpjūčio 22, nr. 34, 13.

⁴⁵ *Lituanistikos tyrimo ir studijų centro žinios* 1989–1990. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 1990, 4; Juodelis, B., „Trys konteineriai knygų į Vilnių“, *Draugas*, 1990 gruodžio 8, nr. 239, 6.

tyrinėjimams⁴⁶. Ir vėliau nenutrūko literatūros siuntimas į Lietuvą. Tai buvo rimta ir apčiuopiama parama Lietuvos mokslui ir švietimui.

1990 m. LTSC veikla vyko net 25 Jaunimo centro nuomotuose kambariuose. Jau tuo metu Centro bibliotekos turėjo sukaupusios daugiau kaip 100 000 lituanistinių knygų ir 1 500 pavadinimų periodikos rinkinių. LTSC buvo didžiausias lietuvių organizacijų ir asmeninių archyvų telkinys Vakaruose, tapęs patraukliu objektu mokslininkams ir tyrinėtojams ne tik iš JAV, bet ir iš tolimesnių kraštų, netgi iš Lietuvos. Moksliniam darbui Centre buvo padėti geri pagrindai. Tai buvo viena pagrindinių išeivijos mokslo įstaigų, kurią gausiai, trumpiau ar ilgiau, lankė nepriklausomos Lietuvos mokslininkai, ypač humanitarai.

Išvados

1. Anksčiau ar vėliau tokios mokslinės įstaigos kaip Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, kuris koordinuotų reikšmingus lituanistinius tyrimus, atsiradimas lietuvių išeivijoje buvo neišvengiamas. Išeivijos mokslinį elitą kurti LTSC paskatino XX a. 8 dešimtmetyje vykę politiniai procesai – lietuvių vaidmens neigiamas vertinimas per nacių okupacijos laikotarpį bei sovietinės okupacijos padariniai Lietuvoje. Be to, reikėjo kaupti, registruoti, saugoti ir pagaliau tirti nykstantį kultūrinį išeivių paveldą – lietuviško identiteto garantą.
2. Pirmiausia numatomus tyrimus ketino sieti su holokausto problema ir Lietuvos laisvinimo byla (šalininkai T. Remeikis ir A. Idzelis). Tai buvo Centro ašiniai projektai, kurie vėliau plėtėsi apimdami lietuvių išeivijos ir Lietuvos istorijos klausimus (šalininkai J. Dainauskas ir V. Liulevičius). LTSC sukurti reikėjo realių prielaidų – sukaupti mokslinę informaciją (bibliotekas, archyvus, eksponatų kolekcijas), numatyti ir įtraukti mokslinio intelektualo potencialą, turėti garantuotą ir nuolatinę finansavimą. Visa tai pavyko pasiekti per pirmą LTSC veiklos etapą.
3. Jaunimo centre Čikagoje po vienu stogu buvo susitelkę daug išeivių organizacijų (Pedagoginis lituanistikos institutas, Pasaulio lietuvių archyvas, Žilevičiaus muzikologijos archyvas, Lietuvių foto archyvas, Laisvės kovų muziejus, Ekonomikos studijų centras, Lietuvių istorijos draugija, Profesorių draugija ir t. t.), kurios tapo kuriamo LTSC struktūriniais padaliniais su savo informaciniais ištekliais bei ten dirbančiais žmonėmis. Oficialiai LTSC įsteigtas 1982 m. sausio 11 d. Aktyviai veikė Centro tarybos pirmininkas J. Račkauskas, nariai – J. Dainauskas, A. Liulevičius, T. Remeikis, Č. Grincevičius, B. Kviklys, kun. V. Gutauskas ir kt. LTSC pripažino ir palaikė lietuvių išeivijos vadovybę.
4. Iki 1990 m. Centras formavosi – plėtė struktūrą, patalpas, telkė mokslinį ir informacinį potencialą; buvo diskutuojama mokslinių tyrimų temų parinkimo, mokslininkų sudominimo ir jaunimo įtraukimo į istorijos studijas bei tyrimus klausimais. Pavyko sukurti bazę, kurią lankė pasaulio mokslininkai, siekiantys atlikti lituanistinius tyrimus. Per pirmą savo veiklos etapą Centrai pavyko parengti 10 leidinių (dalis jų anglų kalba), skirtų lituanistikai.

⁴⁶ Ibid., 3.

5. Lietuvos atgimimo laikotarpiu (1988–1990 m.) akivaizdžiai suaktyvėjo LTSC veikla – parėmė Lietuvos mokslininkus; pradėjo rinkti ir gabenti į Lietuvos universitetus, viešąsias bibliotekas joms trūkstamą, Vakaruose leistą literatūrą bei periodiką. LTSC ir jo vadovai sėkmingai įsitraukė į argumentuotą propagandą už Lietuvos nepriklausomybę. Nuo 1990 m. prasideda naujas LTSC veiklos etapas, plačiau įtraukęs Lietuvos mokslinį potencialą.

Literatūra

Škiudaitė, Audronė Viktorija, *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*. Vilnius: JAV lietuvių bendruomenės Kultūros taryba, 2006, 612.

Budrio vardo lietuvių foto archyvas 1966–1991. Chicago: Budrys Lithuanian Photo Library, 1991.

Čikagos jaunimo centras 1957–1982. Čikaga: Jaunimo centras, 1982, 79–80.

J. Gbt., „Lituanistikos tyrimo ir studijų centras“, *Lietuvių enciklopedija. Papildymai*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1985, t. 37, 357.

Lituanistikos tyrimo ir studijų centras (*Lithuanian Research and Studies Center*). *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008, t. 13, 484–485.

Lituanistikos tyrimo ir studijų centras 1982–2008. Chicago: Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, 2008.

Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018, 479–485.

Juozas SKIRIUS

HOW THE LITHUANIAN RESEARCH AND STUDIES CENTER GOT STARTED

Summary. The Lithuanian Research and Studies Center, established in the 1980s, is the only scholarly institution in the U.S. Lithuanian diaspora. Its appearance was due to the presence of an ever increasing trove of Lithuanian heritage items that needed to be preserved and publicized, an ever more assertive scholarly potential among Lithuanian-Americans, some consequences of the Soviet occupation, and an unfavorable evaluation of Lithuanian-Jewish relations during World War II. In 1982 a group of Lithuanian scholars led by Professors Jonas Račkauskas and Thomas Remeikis founded this institution housed in the Lithuanian Youth Center in Chicago for the purpose of safeguarding Lithuanian material of interest to scholars, making it available to researchers, and encouraging them to study it. Prior to 1990 the Lithuanian Research and Studies Center was still in the process of getting organized and building its financial base, although the years from 1998 to 1990 which saw Lithuania being reborn and regaining independence also witnessed increased scholarly activities at the Chicago-based Lithuanian Research and Studies Center. From 1990 onwards it entered a new phase.

Keywords: Lithuanian Research and Studies Center, Chicago, Lithuanian diaspora, Jonas Račkauskas, Thomas Remeikis, Lithuanian Youth Center, Lithuanian World Archives.

Maija KRŪMIŅA
University of Latvia

Escape Narratives of World War Two Refugees from Latvia

Summary. At the end of World War II, approximately 170,000 Latvians found themselves in Displaced Persons camps in occupied Germany. During this period they formed an exile ideology and started to think of themselves not as emigrants or refugees but as self-proclaimed exiles. As the UN official policy and Soviet accusations intensified the need to justify one's actions, those versions of the escape narratives which served exile purposes the best were soon selected and developed into archetypical schemas. One group that offers a different perspective of escape narratives consists of those people who were youngsters at the time of escape: some of them took the flight to be an adventure. However, the majority of the ex-refugees depict the events of that time as tragic, regardless of their generation; this can be explained by the transferred perceptions and emotions which older refugees passed on to the following generations.

Keywords: World War Two, Latvian refugees, exile ideology, oral history.

World War Two generated a refugee movement unprecedented in 20th century Europe. Among the forty million people displaced during the war there were slave-laborers, prisoners of war, deportees, forced conscripts, forcibly expelled populations, and refugees fleeing the anticipated or experienced terror of the advancing Soviet invaders. A small part of this statistical mass, a relative “drop in the ocean,” as Paulis Lazda, a history professor at the University of Wisconsin put it, were those coming from the three Baltic States. The total loss of population in the Baltic States of Latvia, Estonia, and Lithuania from 1940 to 1949 was over 10 percent, and each of those hundreds of thousands were deprived of community, home, family, national culture, and life.¹

¹ Lazda, Paulis, “Baltic refugees – a drop in the ocean”, in *Baltic Refugees in Gotland in Photographs by David*

The purpose of this particular study is to analyze the narratives of the home-leaving and escape of a part of the World War Two refugee exodus, namely, those coming from Latvia, thus providing a deeper understanding of human suffering and tragedies beyond the cold statistics. The research is based on oral history sources from the Latvian National Oral History archive whose contents will be more closely discussed in the first section of the article.

Latvian National Oral History archive

The origin of the National Oral History (NOH) archive² is tied to the Latvian Culture Foundation (established in 1987) and its program “People’s archive” which started to collect oral and written reminiscences already at the end of the 1980s. Since 1992 the National Oral history project continues as a part of the Institute of Philosophy and Sociology at the University of Latvia. At this moment the NOH archive consists of more than 4000 biographical interviews (mostly life story interviews³), recorded in audio cassettes or in digital form, and this number is increasing with every year. Interviews are recorded both in field-work expeditions and individually in different parts of Latvia and also abroad. The purpose is to supplement the archive with the experience of people coming from different regions, ethnicities, social classes, and occupations. The length of the interviews ranges from one to twenty hours (recorded in multiple sessions), but on average they are 1.5–3 hours long.

The information which one can find in these life-story interviews is extensive, because people are encouraged to remember their life from the first childhood memories up to the time of the interview, not only focusing on the most important life events, but describing each aspect of the life in as detailed a way as possible. More significantly, people are encouraged not to express accumulated knowledge about some historical events but to tell about their everyday life and to describe their feelings and emotions about both personal as well as state level issues. Consequently, these interviews can be used for a wide variety of historical studies: to research a particular historical period or single event, to analyze how a historical process affects people’s daily lives, to explore the history of a certain social group, and so forth.

Significant for any research project connected with the Latvian diaspora and also this particular study about Latvian refugees is the fact that one of the NOH project’s areas of study already since its creation has been Latvians living abroad (both exile Latvians from

Holmert. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015, 16.

² For more information about the NOH archive see www.dzivesstasts.lv/en/default.htm or Lifestory – Latvian Oral History Researchers Association’s Facebook page

³ The distinction between different kinds of biographical interviews is not plain but the most common conception of a life story interview is that of an interview where a person chooses to tell about his/her life as completely and honestly as possible, i.e., tell what the person remembers of it and what he or she wants others to know of it, usually as a result of an interview guided by another. By contrast, an oral history interview focuses on a specific aspect of a person’s life or on what someone remembers about a specific historical event, issue, time, or place. (*Handbook of interview research: context & method*, eds. G. F. Jaber, J. A. Holstein. Thousand Oaks: Sage Publications, 2002, 125.)

World War Two and their descendants as well as emigrants who left Latvia after 1990). Accordingly, a quite large number of the archive's collections consist of interviews that were recorded with Latvians living in the USA, Great Britain, Sweden, Australia, Canada, Germany, and Norway. The further analysis is based on sources from the above-mentioned collections.

Formation of exile ideology

In the summer of 1944, when the Soviet army advanced into the territory of Latvia, German occupying forces⁴ decided to evacuate a majority of the Estonian and Latvian populations, thus giving many Latvians and Estonians an opportunity to flee to Germany. However, considering wartime conditions, especially the rapid and unexpected movement of the Red Army, German evacuation plans were carried out only partially and even chaotically. For example, there was almost no organized evacuation from Latgale – the easternmost region of Latvia located north of the Daugava River, while in the last days before the fall of the capital city Riga (October 13, 1944) people were being caught on the streets and taken to the ships without an opportunity to refuse the evacuation.⁵ However, despite the last example, it is not possible to strictly allege that German evacuation policy was the only and most crucial factor in the flight process. Indeed some of the refugees left their homes on German orders to evacuate, but many more decided to leave fearing wartime activity and a repetition of the 1940-41 Soviet terror. Altogether approximately 170 000 Latvians⁶ at the end of World War II had reached the Allied zones of occupation in Germany, where they lived in Displaced Persons (DP) camps for several years before moving to the USA, Great Britain, Australia, and other countries.

In the context of escape/refugee narratives, the years spent in DP camps were crucial, because during this period an exile ideology was formed among the refugees. As Latvian-American folklorist Inta Gale Carpenter has stated, ideology is that realm of social life in which people grasp reality by producing strategies for action and an attitude of commitment. Such an ideology is created when people strive to transform individual experience and private emotion into a public mood, which in turn can be mobilized to achieve stated goals.⁷ In the case of Latvian refugees, the end result of the formation of ideology become obvious when they departed to their new host countries, because at that moment they did not think of themselves as emigrants or refugees anymore, but as self-proclaimed *trimdnieki*, namely, exiles. Correspondingly, this newly formed ideology validated the way in which Latvian refugees thought of themselves, about their homeland, and about their future. Also, this ideology explained the Latvians' refusal to return to their homeland.

⁴ Latvia was occupied by Nazi Germany on July 10, 1941.

⁵ Kangeris, Kārlis, "Hitleriešu plāni Baltijas tautu evakuēšanai 1944. gadā", in *Vācija un Baltija*. Rīga: Avots, 1990, 130–136.

⁶ Kangeris, Kārlis, "Evacuation/flight of civilians from Latvia in 1944: A new evaluation on a new database", *Latvijas Vēstures institūta žurnāls* 1 (2016), 111.

⁷ Carpenter, Inta Gale, *Being Latvian in Exile: Folklore as Ideology*. Michigan: UMI Dissertation Services, 1989, 7–8.

After the end of the war, United Nation's agencies were pushing for the repatriation of refugees to their homelands and expecting justification from those who balked. At the same time the Soviet side was accusing all those who were not repatriating of war crimes, collaborationism etc. Among the displaced persons, these accusations intensified the need to justify one's actions and to present oneself in as self-evident terms as possible. In order to achieve this, Latvian refugees, in their dialogues with the authorities, began to simplify things and to emphasize those events that turned their experienced past into today's cause. As a result, people not only rethought their past experience but also recast it, in order to select those events which would most likely produce the desired results. In other words, some of the refugees' life episodes became etiological tales to explain and justify the need for asylum. In particular, those were the episodes of the atrocities of the Soviet occupation in 1940–1941 and the threat of reoccupation in 1944, which were depicted as the events that caused the departure of the refugees and prevented their return.⁸ Accordingly, it is not surprising that in their life-stories and particularly the stories of wartime exile Latvians were focusing great attention on the negative experience of the first Soviet occupation of Latvia, especially June 14, 1941, the date of the mass deportations which has gained symbolic importance as the core moment that indicated Soviet intentions, justified emigration, and explained exile.

The rethinking of the previous experience and retelling it did not occur only as a response to outside pressure. It was also necessary to understand the refugees' past in order to find their place in the new situation and to fit their memories into a meaningful biography. In this context, it becomes clear that the refugees' need to find as strong a justification as possible for leaving the homeland was necessary not only in order to convince the outside world, but also, and equally importantly, in order to explain their own fate to themselves. This was only possible if the past events were considered as right and necessary.

The rethinking and retelling of past experience continued after the DP period had ended, because it was important for the ex-refugees to explain who they are and why they are in the USA, Great Britain, or any other exile country. In this way memories of the trauma, during and after the war, and the loss of their homeland were experienced over and over again in the exile community. As the Estonian historian Aivar Jurgenson has stated, the information network created by exiles in the post-war world emphasized the tragedy of escape. Consequently, through this process those versions of the escape story which served exile purposes the best were soon selected and developed into archetypical schemas. Jurgenson also points out that in refugee communities the personal stories of wartime and escape were very often retold and compared to one another. That also led to reshaping them according to a general explanation, because in telling and listening to the stories one also learns what, and how, to remember and tell.⁹ As a result, commonalities developed among refugee stories, in point of view, in the images fashioned, the plots created, the themes employed, and even in the particular vocabulary used.¹⁰

⁸ Carpenter, *Being Latvian in Exile*, 106–134.

⁹ Jurgenson, Aivar, "Escape to the West in the memories of Estonians in Argentina: The historical, social and psychological context", *Acta Historica Tallinnensia* 14 (2009), 141–142.

¹⁰ Carpenter, *Being Latvian in Exile*, 1989, 206.

Escape narratives

One of the aspects of escape stories where we can see such commonalities are those depicting the reasons for leaving. As outlined at the beginning of the paper, there were cases when people were forced by German authorities to leave their homes or to get to the ships. However, this did not apply to the majority of refugees. Moreover, even if people were given an order to evacuate, they could disobey. For example, Skaidrīte Krūmiņa in her interview said: “We were given order to drive away from the home. ... The front-line was approaching. ... My grandmother and grandfather did not go, they remained at home. Grandfather was almost 90 years old and my grandmother was over 85. And they said: “What will be, will be. We are staying.” And so they stayed home. And our neighbor’s grandmother also stayed home. ... And nothing happened to them.”¹¹

In general, despite the official rhetoric of exile Latvians, namely, “we were forced out of Latvia” and “there were no alternatives to leaving,” which is apparently a part of the exile ideology and self-legitimatization, the Second World War refugees from Latvia and their actions can be viewed as voluntary, although the possibility of choice was very narrow. Namely, they could stay and take their chances – at first, to survive the war, later – to live through the Soviet regime which had already proved its ruthless nature, or they could flee abroad and take their chances there. The assumption that it was a voluntary choice is confirmed by the fact that the majority of the inhabitants of Latvia did not flee. Of course, there were those who wanted to escape, but did not manage to do so for various reasons, mainly because the Red Army out-ran them; still, the majority remained in their homes consciously, as we could see in the above-mentioned example.

The Latvian sociologist Baiba Bela has indicated that this choice was in large part determined by people’s values: firstly, the so-called basic values, of which life is the most important; secondly, social values such as security, justice, and independence; and thirdly – higher values, namely, freedom.¹² When listening to the life stories of the exile Latvians, it becomes clear that such an assessment corresponds to the escape stories. For example, Melita Martinova answered a direct question “But how did it happen that you decided to leave Latvia?” as follows: “Fear on the basis of what we had experienced. We left because my brother was murdered. All those executions and deportations. We saw that if the Russians are coming back, we wouldn’t stay alive. It would be very hard to escape them.”¹³ It is not possible to know if the prediction of her fate under Soviet regime would indeed come true, but it is clear that, based on her experience in the first Soviet occupation, her basic value – life – seemed threatened. Similarly, in most of the refugee life stories it is stressed that people felt that their lives were in danger after they had experienced arrests and disappearances during the year of Soviet rule, so when the time and opportunity came, they left.

¹¹ Lifestory interview with Skaidrīte Krūmiņa, *National Oral history archive* (below – NOH), 196.

¹² Bela, Baiba, “Exile as a catalyst for values”, in *Oral History: Migration and Local Identities*. Riga: Institute of Philosophy and Sociology, Latvian Oral History Association “Dzīvesstāsts”, 2011, 12–13.

¹³ Lifestory interview with Melita Martinova, NOH-208.

Baiba Bela also points out that it is possible that for many refugees the need to save one's own life was the dominating factor in the beginning, but over time other values took on an ever growing importance. It happened because only those values were able to offer a deeper ideological validation of the need to become refugees and ensured the preservation of national identity and survival as an ethnic group.¹⁴ However, when analyzing particular life stories, it was evident that a majority of the respondents were pointing out the danger to their safety and lives and only rarely spoke of the other values as the main catalyst of the escape. One of the rare exceptions was Edīte Stromsvag, who does not talk about a threat to her own physical safety or the harsh experience of others when speaking about the period of the first Soviet occupation and her decision to leave Latvia. Instead, she stresses that the Soviet regime had a different value system than that of free, democratic Latvia where everyone could freely express his/her opinion. In her words: "What did I do? I kept silent. Before [the occupation] I was speaking as freely as I do now, but then I had to learn to keep quiet, because I was responsible for my mother. ... I was endangered because I couldn't predict how long I'd be able to be quiet, how long I'd be able to endure this. And what then? I would be deported to Siberia or there would be some other punishment."¹⁵

Despite the motivation and former decisions which people could have made about escaping, the actual moment of the departure most commonly was abrupt and harrowing, always related to unavoidable emotional stress, sometimes even hysteria. The last is described by Mirdza Andersone who pictured a vivid scene: "My mother did not want to go terribly and she was crying and saying that no, she won't go. And my father was sick, he had a fever and felt bad. And well – my brother is 9 years old and my sister 7 years younger than me, so they were little. But we had to pack our things in 2 hours. ... And so I was putting things in the suitcase, and my mother was pulling them out, shouting: "I do not need anything!" "¹⁶ It should be noted that Andersone was 14 years old at the time, but at the moment acting more rationally than her mother whose emotions apparently took over her reason.

However, while speaking about the haste, emotional stress, and threats to their safety, people in their stories of escape often highlight one specific scene which marks the rupture between their previous life in Latvia and the unknown future abroad. For many refugees these memories are connected with the moment when their ship left the Latvian shore, as for example described by Arta Svenne: "And I remember how we were waiting for the ship and how we boarded. And then the ship started to slowly move along, and my father was running behind the ship and waving, and we were standing and looking at him."¹⁷ For others there is some other significant moment that has left an everlasting impression. Here's an excerpt from Ilonas Birzgales story of escape: "It was Sunday morning, and the road was all muddy. And behind the stone wall, on a small hill, there were the white church and some trees. And those women in their gorgeous national costumes – colorful skirts, checked shawls. They were going to the service. And you know, this view has remained [in

¹⁴ Bela, "Exile as a catalyst for values", 15.

¹⁵ Lifestory interview with Edīte Stromsvag, NOH-207.

¹⁶ Lifestory interview with Mirdza Andersone, NOH-192.

¹⁷ Lifestory interview with Arta Svenne, NOH-3401.

my memory] as the last beautiful view from the homeland.”¹⁸ It should be noted that people from the countryside, namely, farmers, are telling especially dramatic stories about their leaving home insofar as they had to leave the harvest of their hard work to an unknown destiny. As Valida Danenberg puts it: “All the fields were blooming – the neighbor’s and ours. It was harvest time when we left home. ... And as far as the eye could see, all the fields were wonderful. The crop was very good that year. We left in July. And, well, at that moment my heart was hurting terribly.”¹⁹

This excerpt outlines another aspect of the Latvian refugees’ escape narratives, namely, that they depict Latvia as the lost paradise. This corresponds to the words of Inta Gale Carpenter, who has stated that in contrast to other immigrants who sometimes report that they “never experienced a moment of their lives when they did not think of departure,” Latvians vividly make the point that they already lived in a “paradise.” Accordingly, in consequence of the war and subsequent flight they were exiled from “paradise,” instead of “being exiled to paradise,” as other refugees have expressed it.²⁰ Therefore, the narratives of the pre-war time, namely, the 20-year period of Latvia’s first independence, are usually very bright, highlighting the positive moments and depicting the overall atmosphere as highly comfortable and peaceful. Thus the stories of wartime are even more distinguishable as they depict the rapid rupture between peace and harmony earlier and the instability and uncertainty later.

Cross-generational perspective

The previous section showed the canonical scheme of escape that is common to majority of the escape narratives; however, biographical interviews provide some exceptions as well. One group that offers a different perspective on escape are those people who at the time of the exodus were youngsters; for some of them leaving home and going abroad seemed more like an adventure, not something undesirable and abhorrent. Accordingly, in their life stories these people do not interpret the events of the fleeing as tragically as the canonical reception of this would require. One such example from the interviews analyzed in this study involves Velta King, who at the time of the flight from Latvia was around 20 years old. First, she herself describes her feelings towards leaving by saying: “I left together with my parents. They had this one feeling when leaving Latvia, and I had another. In Latvia they left behind everything that they possessed, everything they had worked for. I had not earned anything yet. ... So I was going with my eyes wide open – I was enjoying my trip on the ship and in Danzig [Gdansk] – my first time in Danzig! I must say, my mother was crying, but not me, because it was all a big adventure for me.”²¹ Secondly, the narrative of the war and the escape is quite short and a comparatively insignificant episode of her whole life story, which also demonstrates that for her life perspective it

¹⁸ Lifestory interview with Ilona Birzgale, NOH-3420.

¹⁹ Lifestory interview with Valida Danenberg, NOH-56.

²⁰ Carpenter, *Being Latvian in Exile*, 163.

²¹ Lifestory interview with Velta Kinga, NOH-3425.

was not the life-changing moment as it was for most of the other refugees, who accordingly pay more attention to these memories in the context of their whole life.

However, this example is not suitable for generalizations, because, for example, another story of a youngster at that time, Dzidra Adamsone, testifies to completely different feelings when leaving Latvia: "I had a feeling that I belong to that land and that I don't want to leave it. ... And when I was walking around those country roads, I was thinking – no, I won't go away from Latvia." Later she also says that she, 13 at the time, was ready to remain in Latvia without her mother who was determined to leave. However, the mother did not allow it, so Dzidra also became a refugee, but her escape narrative is completely in accord with the previously described refugee stories.

One of the reasons for the wide spread of the canonical scheme of escape among refugees of all generations may be attributed to the transferred perceptions and emotions that older refugees passed on to the next generations. Obviously, it was natural that refugee children were curious and prodded their parents for explanations (which was one way of the cross-generational transmission), but it was also quite often that parents did not talk about their motives for leaving, the tragic events they had witnessed, and their internal struggles and fears. As for the question of why these issues were not discussed by some parents and their children later, when the children were already grown-up, Aivar Jurgenson proposed the hypothesis that in some exile families the experience of the escape was so traumatic that they did not talk about this period for years.²² Nonetheless, the cross-generational transmission could also be indirect, because already in DP camps refugee children had ample opportunities to overhear, surmise, and piece together the life events of the adults around them. The end result of the transmission of both ways was that even young children comprehended the injustice that had been done to refugees and the destruction that had been visited on Latvia.²³ That explains why the narratives of wartime and escape are quite similar in all age groups.

Conclusion

Overall, the analysis of life story interviews with diaspora Latvians (ex-refugees) showed that although each case of flight was unique, escape narratives are frequently composed following a certain scheme. This scheme was formed already right after the war when it was necessary for people affected by war to restructure and reconfigure their disrupted identities and to make sense of the present.²⁴ In addition, the study proved that detailed descriptions, individual nuances of emotions, and people's perceptions of events found in oral history sources make it easier to understand the generalizations in which the flight process has been described in the historical literature.

²² Jurgenson, "Escape to the West in the memories of Estonians in Argentina...", 139.

²³ Carpenter, *Being Latvian in Exile*, 114.

²⁴ Hickey, Gail, "'You'd stand in line to buy potato peelings': German women's memories of World War II", *Journal of International Women's Studies* 13 (2012), 89.

Bibliography

- Bela, Baiba, "Exile as a catalyst for values", in *Oral History: Migration and Local Identities*. Riga: Institute of Philosophy and Sociology, Latvian Oral History Association "Dzīvesstāsts", 2011, 8–22.
- Carpenter, Inta Gale, *Being Latvian in Exile: Folklore as Ideology*. Michigan: UMI Dissertation Services, 1989.
- Handbook of interview research: context & method*, eds. G. F. Jaber, J. A. Holstein. Thousand Oaks: Sage Publications, 2002.
- Hickey, Gail, "“You’d stand in line to buy potato peelings”: German women’s memories of World War II”, *Journal of International Women’s Studies* 13 (2012), 85–102.
- Jurgenson, Aivar, "Escape to the West in the memories of Estonians in Argentina: The historical, social and psychological context", *Acta Historica Tallinnensia* 14 (2009), 125–145.
- Kangeris, Kārlis, "Evacuation/flight of civilians from Latvia in 1944: A new evaluation on a new database", *Latvijas Vēstures institūta žurnāls* 1 (2016), 111–135.
- Kangeris, Kārlis, "Hitleriešu plāni Baltijas tautu evakuēšanai 1944. gadā", in *Vācija un Baltija*. Rīga: Avots, 1990, 129–139.
- Lazda, Paulis, "Baltic refugees – a drop in the ocean", in *Baltic Refugees in Gotland in Photographs by David Holmert*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015, 16–17.
- Lifestory interview with Valda Danenberg, *National Oral history archive* [NOH]-56.
- Lifestory interview with Mirdza Andersone, NOH-192.
- Lifestory interview with Skaidrīte Krūmiņa, NOH-196.
- Lifestory interview with Edīte Stromsvag, NOH-207.
- Lifestory interview with Melita Martinova, NOH-208.
- Lifestory interview with Arta Svenne, NOH-3401.
- Lifestory interview with Ilona Birzgale, NOH-3420.
- Lifestory interview with Velta Kinga, NOH-3425.

Maija KRŪMIŅA

ANTROJO PASAULINIO KARO PABĒGĒLIAI IŠ LATVIJOS: JŪ PABĒGIMO NARATYVAI

Santrauka. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui apie 170 tūkstančių latvių pateko į Vakarų sąjungininkų okupuotoje Vokietijoje įsteigtas pabėgėlių (angl. *displaced persons* – perkeltųjų asmenų) stovyklas. Per tą laikotarpį jie susikūrė savo egzilio ideologiją ir ėmė save laikyti ne emigrantais, bet egzilais ar tremtiniais. Dėl Jungtinių Tautų oficialiosios politikos ir sovietų kaltinimų atsirado būtinybė pateisinti savo veiksmus, tad tie pabėgimo naratyvai, kurie geriausiai atitiko egzilio tikslus, buvo greitai pasirinkti ir išplėtoti į archetipines schemas. Kiek kitoks pabėgimo naratyvas buvo grupės, kurią sudarė nepilnamečiai, dalis jų į pabėgimą žiūrėjo kaip į nuotykį. Vis dėlto dauguma pabėgėlių tų laikų įvykius laiko tragiškais, nepriklausomai nuo to, kuriai kartai jie priklausė. Iš to išplaukia, kad jie perėmė tuos matymo ir jutimo būdus, kuriuos vyresnieji pabėgėliai perdavė jaunesnėms kartoms.

Raktažodžiai: Antrasis pasaulinis karas, latvių pabėgėliai, egzilio ideologija, sakytinė istorija.

Marius PEČIULIS

Vytauto Didžiojo universitetas, Kauno IX forto muziejus

Tautinių lietuvių karinių dalinių kūrimo klausimas JAV Antrojo pasaulinio karo metais

Santrauka. 1941 m. gruodžio mėnesį JAV oficialiai įstojo į Antrąjį pasaulinį karą sąjungininkų pusėje. Šiame kontekste naujų galimybių reprezentuoti okupuotos Lietuvos interesus įžvelgė ir JAV reziduojanti lietuvių diaspora. Kaip viena iš alternatyvų svarstyta galimybė sukurti atskirus lietuvių tautinius dalinius JAV kariuomenės sudėtyje. Šią idėją stiprina sėkmingi kitų valstybių pavyzdžiai. Pagrindiniai diskurso iniciatoriai – buvę nepriklausomos Lietuvos karininkai, emigravę į JAV tarpukariu arba jau po įvykusios šalies okupacijos. Į konfidencialią polemiką tautinių dalinių kūrimo klausimu buvo įtraukti ir vis dar oficialiai veikiančios Lietuvos pasiuntinybės JAV diplomatai.

Raktažodžiai: Lietuva, JAV, Antrasis pasaulinis karas, JAV kariuomenė, lietuviai kariai, lietuvių diaspora, okupacija.

1940 m. birželio mėnesį, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, daugiau nei dvidešimt metų kurta nepriklausomos Lietuvos kariuomenė buvo likviduota, taip ir nesulaukusi progos atlikti savo pareigą. Nors nuo šio įvykio prabėgo jau beveik 80 metų, tačiau dar ir šiandien viešojoje erdvėje netyla diskusijos dėl Lietuvos kariuomenės galimybių priešintis: ar tikrai padaryta viskas, kad būtų apginta mūsų krašto nepriklausomybė ir taip sukompromituotas „legalios okupacijos“ faktas? Tuo labiau kad Lietuvos kariuomenė neišnyko nuo žemės paviršiaus. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, daug tarpukario Lietuvoje parengtų kariškių turėjo aukoti savo gyvybes kovodami praktiškai visuose pasaulio frontuose, tik jie gynė svetimų valstybių interesus: Didžiosios Britanijos, Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV), Prancūzijos, Sovietų Sąjungos ir kt.

Antrojo pasaulinio karo sukelta sumaištis leido pagrįstai tikėtis, kad pasibaigus šiam globaliam konfliktui keisis jėgų pusiausvyra pasaulyje, bus perstumdytos politinio žemėlapių ribos ir kartu kur nors šiame žemėlapyje pavyks atrasti vietos Lietuvai. Į laisvąjį pasaulį ištrūkę visuomenės veikėjai modeliavo įvairius variantus, kaip būtų galima pasinaudoti

susidariusia situacija. Vienas iš svarstomų būdų pareikšti pretenzijas į gimtąsias žemes buvo savo kariuomenės arba atskirų tautinių dalinių atkūrimas. Tokioms idėjoms plisti palanki situacija susiklostė JAV: būtent čia nuo XIX a. antros pusės iki XX a. pradžios kūrėsi gausi lietuvių išeivių bendruomenė. Lietuviai per Pirmąjį ir aptariamuoju metu prasidėjusį Antrąjį pasaulinį karą tarnavo JAV ginkluotose pajėgose; nepaisant Lietuvos okupacijos fakto JAV vis dar veikė oficialiai pripažįstama Lietuvos politinė atstovybė. 1941 m. gruodį, JAV įsitraukus į tiesioginius karinius veiksmus prieš Ašies valstybes, susiklostė palanki terpė lietuviams bandyti realizuoti savo sumanymą tautinių dalinių kūrimo klausimu.

Tema, kurioje būtų nagrinėjamas lietuvių tautinių karinių dalinių JAV per Antrąjį pasaulinį karą kūrimas, tiksliau, bandymas kurti, iki šiol nėra sulaukusi atskiros Lietuvos istorijos tyrėjų dėmesio. Dėl to lietuvių autorių studijomis naudotasi tik susipažinti su bendru istoriniu kontekstu. Stengiantis atsižvelgti į tarptautinę to meto politinę situaciją ir palyginti lietuvių bei kitų aptariamuoju metu JAV gyvenančių etninių grupių atvejus, buvo remiamasi užsienio autorių pozicijomis. Šiam straipsniui ypač naudingi lenkų išeivijos autorių Annos Ciencialos¹, Roberto Szymczako², Alfredo Michaelo Peszke'ės³ tyrimai.

Dėl aktualios istoriografinės medžiagos vakuumo ieškota autentiškų šaltinių. Straipsnio autoriui neturint galimybės pasiekti JAV archyvuose saugomų informacijos klodų, naudotasi Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) fondais. Vertingiausia buvo „Lietuvos generalinio konsulato Niujorke“ fonde nr. 658 saugoma informacija, ypač byloje nr. 149 „Susirašinėjimas dėl lietuvių karinių dalinių ir darbo kuopų organizavimo užsienyje“⁴. Joje surinkta generalinio konsulo Jono Budrio, Lietuvos pasiuntinybės vadovo JAV Povilo Žadeikio, konsulo Čikagoje Petro Daužvardžio ir kt. žymių Lietuvos išeivijos veikėjų korespondencija, susijusi su tautinių dalinių kūrimo JAV klausimais per Antrąjį pasaulinį karą. Vertingos faktinės-statistinės medžiagos rasta bylose: nr. 137 „Susirašinėjimas dėl lietuvių tarnybos užsienio valstybių kariuomenėse tvarkos“⁵, nr. 144 „JAV lietuvių indėlio į pergalę II pasauliniame kare dokumentai“⁶, nr. 148 „Dokumentai apie emigrantų karinę prievolę JAV“⁷ ir kt.

Dar vieną straipsniui aktualių šaltinių grupę sudaro tyrinėjamo laikotarpio periodinė spauda. Antrojo pasaulinio karo metais JAV buvo leidžiama net keliolika lietuvių išeivijos laikraščių. Informacijai patikslinti ypač vertingas buvo dienraštis *Draugas*, taip pat *Darbininkas*, *Dirva* ir žurnalas *Karys*, leistas nuo 1950 m.

Ir pagaliau trečioji šaltinių grupė, kuri, kaip ir istoriografija, atskleidė to meto kontekstą – memuaristika. Rašant straipsnį, naudotasi Lietuvos kariuomenės vado divizijos

¹ Cienciala, M. Anna, „The United States and Poland in World War II“, in *The Polish Review*, vol. 54, no. 2 (2009).

² Szymczak, Robert, „The Battalion That Never Was: Dr. Teofil Starzynski, the OSS, and the Polish American Special Service Unit Project, 1942“, *Polish American Studies*, vol. 66, no. 2 (Autumn, 2009).

³ Peszke, Michael, Alfred, „The Polish Armed Forces in Exile: Part 1 September 1939–July 1941“, *The Polish Review*, vol. 26, no. 1 (1981); Peszke, Michael, Alfred, „The Polish Armed Forces in Exile: Part 2 July 1941–May 1945“, in *The Polish Review*, vol. 32, no. 1 (1987); Peszke, Michael, Alfred, „The Polish Armed Forces in Exile: Part 2 (Second installment) July 1941–May 1945“, *The Polish Review*, vol. 32, no. 2 (1987).

⁴ LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149.

⁵ LCVA, f. 658, ap. 1, b. 137.

⁶ LCVA, f. 658, ap. 1, b. 144.

⁷ LCVA, f. 658, ap. 1, b. 148.

generolo Stasio Raštikio⁸, paskutinio Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje vadovo pulkininko Kazio Škirpos⁹, Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktoriaus Edvardo Turausko ir kt. memuarais¹⁰.

Naudojantis ką tik aptarta šaltinių bazę, šiame straipsnyje keliamas tikslas – apžvelgti lietuvių tautinių dalinių kūrimo Jungtinėse Amerikos Valstijose problematiką Antrojo pasaulinio karo metais.

Šiam tikslui įgyvendinti suformuluojami uždaviniai:

- supažindinti su lietuviškų tautinių dalinių kūrimo JAV idėjos raida ir rezultatais;
- palyginti lietuvių atvejį su kitų JAV visuomenės etninių grupių pavyzdžiais;
- išanalizuoti vietines ir tarptautines politines aplinkybes, tiesiogiai koreliavusias su lietuvių tautinių karinių dalinių kūrimo klausimu.

Idėjos genezė

Svarstymai apie atskiros lietuvių karinio dalinio kūrimą JAV kariuomenės sudėtyje iš dalies sutapo su šios valstybės oficialiu įsitraukimu į Antrojo pasaulinio karo kovas sąjungininkų gretose¹¹. Tiesa, naudoti šaltiniai suponuoja, kad ši idėja susijusi su visai kitokia iniciatyva. Žymus JAV lietuvių bendruomenės veikėjas, teisininkas Konstantinas Rudaminas Jurgėla dar 1941 m. rudenį (prieš tiesioginį JAV įsitraukimą į karinius veiksmus – M. P.) išsakė mintį suorganizuoti Lietuvos karių susitikimą lapkričio 23 d. minint Lietuvos kariuomenės dieną. Lietuvos kariais jis įvardijo ne tik pasitraukusius iš Lietuvos, bet ir lietuvių kilmės asmenis, tuo metu tarnavusius JAV kariuomenėje¹². Beje, K. Jurgėlą taip pat galime priskirti kariškių luomui. 1919 m. jis kaip savanoris stojo tarnauti į besikuriančią Lietuvos kariuomenę, 1923 m. dalyvavo Klaipėdos sukilime ir tik vėliau pasitraukė į JAV.

Nors pirminio šaltinio ir nerasta, tačiau apie minėtąją iniciatyvą sužinoje iš vėlesnio, 1941 m. gruodžio 19 d., K. Jurgėlos laiško, rašyto Lietuvos generaliniam konsului Niujorke Jonui Budriui¹³. Laiško turinys mums leidžia suprasti, kad ankstesnė K. Jurgėlos iniciatyva nebuvo palaikyta. Tad jis kreipėsi pagalbos į J. Budrį ir į dar du karininkus, buvusius Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo pulkininkus Kazį Grinių¹⁴ ir

⁸ Raštikis, Stasys, *Ivykiai ir žmonės*, 3 t. Čikaga: Akademinės skautijos leidykla, 1972; Raštikis, Stasys, *Lietuvos likimo keliai*, 4 t. Vilnius: Baltijos kultūros fondas, 1982.

⁹ Škirpa, Kazys, *Lietuvos Nepriklausomybės sutemos 1938–1940*, 2-asis patais. leid. Chicago: Lietuvos kronika; Vilnius: Vilspa, 1996.

¹⁰ Turauskas, Edvardas, *Lietuvos Nepriklausomybės netenkant*. Kaunas: Šviesa, 1990.

¹¹ JAV oficialiai įsitraukė į Antrojo pasaulinio karo kovas 1941 m. gruodžio 8 d., kai dieną prieš tai Japonija užpuolė JAV laivyną Pearl Harbouro uoste, „Teaching Eleanor Roosevelt Glossary“, *World War II (1939–1945)*, žiūrėta 2018 liepos 19, <https://www2.gwu.edu/~erpapers/teaching/glossary/world-war-2.cfm>.

¹² 1941 12 19 K. Jurgėlos laiškas J. Budriui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 3.

¹³ Ibid.

¹⁴ Plk. Kazys Grinius, Lietuvos prezidento Kazio Griniaus sūnus, iki okupacijos ėjo Lietuvos karo atašė pareigas Vokietijoje. Vienu svarbiausių paskutinių jo darbų buvo rūpinimasis į Vokietijos nelaisvę patekusių, buvusių Lenkijos kariuomenės karių, kilusių iš Vilniaus krašto, grąžinimu į Lietuvą. 1940 m. rugpjūčio 1 d. jis buvo išbrauktas iš karininkų sąrašų, nes nepakluso prosovietinės vyriausybės įsakymui grįžti iš Vokietijos. 1941 m. emigravo į JAV ir apsigyveno Niujorke, kur įsitraukė į Lietuvos išlaisvinimo veiklą. 1939 12 16 J. Urbšio pro memoria, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 2346, l. 243; *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, 3 t. Vilnius: LKKAS, 2003, 226.

Aloyzą Valušį¹⁵. Būtent šie trys asmenys, K. Jurgėlos nuomone, turėjo imtis pagrindinio vaidmens organizuojant lietuvių karių suvažiavimą, kuris galėtų vykti 1942 m. sausio 10–15 d.¹⁶

Ką tik įvardytame laiške yra dar viena ypač aktuali žinutė. K. Jurgėla užsimena, kad dieną prieš, gruodžio 18-ąją, su juo susisiekė buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas kapitonas leitenantas Povilas Labanauskas. Laiške K. Jurgėlai kpt. ltn. P. Labanauskas siūlė organizuojamą Lietuvos karių susitikimą išnaudoti praktiniams tikslams: „Gal reikėtų kaip tik dabar bendro sujungto Lietuvos karininkų pareiškimo pav. Rooseveltui¹⁷ dėl pasiryžimo kovot už demokratijas ir Lietuvos nepriklausomybės atstatymą. Gal susiskambintum su Griniumi ir Valušiu. Dar ko, USA uniformose nusidanginsime į Rusiją ir galėsime saviesiems pagelbėti.“¹⁸ Akivaizdu, kad P. Labanauskas netiesiogiai svarstė apie galimybes lietuviams dalyvauti JAV kariuomenės vykdomuose kariniuose veiksmuose. Einant laikui, jis tikėjosi taip prisidėti prie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Kad tokia iniciatyva yra girdima būtent iš P. Labanausko, nestebina. Nesusitaikėlišką poziciją šis karininkas pademonstravo dar būdamas Lietuvoje. Tapęs paskutiniu karo laivo „Prezidentas Smetona“ kapitonu, jis nepakluso marionetinės Lietuvos vyriausybės reikalavimui pakeisti laivo pavadinimą ir iškelti SSRS vėliavą. Kpt. ltn. P. Labanauskas nuleido Lietuvos karo laivyno vėliavą ir 1940 m. liepos 20 d. kartu su kpt. ltn. Vytautu Kuizinu bei jaunesniuoju leitenantu Ričardu Naku jachta „Nijolė“ iš Šventosios uosto sėkmingai pasiekė Klaipėdą, kur buvo internuoti Vokietijos pareigūnų. Tai buvo vienas iš nedaugelio atvejų, kai Lietuvos karinis dalinys pasipriešino okupacinei valdžiai. Vėliau P. Labanauskas per Švediją išvyko į Braziliją, o iš ten – 1941 m. į JAV¹⁹.

K. Jurgėlos paviešintos P. Labanausko mintys sulaukė J. Budrio susidomėjimo. Nereikia pamiršti ir specifinių šio diplomato pareigybinių įgūdžių. J. Budrys tarpukariu tarnavo Lietuvos kariuomenės kontražvalgyboje, o su K. Jurgėla turėjo būti pažįstamas dar nuo Klaipėdos sukilimo įvykių, kuriems pats ir vadovavo²⁰. Generalinis konsulas apsvaistė siūlomą idėją pagrįstumą su K. Griniumi ir A. Valušiu. Tačiau iš 1942 m. sausio 5 d. rašyto atsakymo K. Jurgėlai juntamas diplomatinis atsargumas. J. Budrys išvėlė problemą – nevienalytį JAV reziduojančių lietuvių, ne tik karių, bet ir civilių statusą, kas natūraliai būtų suponavę skirtingas jų tarnybos galimybes. Atsižvelgdamas į tai jis išskyrė tris asmenų, potencialių karių grupes:

- 1) buvę Lietuvos kariai, vėliau emigravę ir įgiję JAV pilietybę;
- 2) lietuviai kariai, tarnavę tarpukariu Lietuvos kariuomenėje (kaip jau minėtieji pulkininkai P. Labanauskas, K. Grinius ir A. Valušis – M. P.), pasitraukę į JAV tik po Lietuvos okupacijos, bet dar nespėję įgyti JAV pilietybės;

¹⁵ Plk. A. Valušis buvo vedęs Lietuvos prezidento Antano Smetonos dukterį Mariją. Nuo 1938 m. liepos 12 d. jis paskirtas karo atašė Lenkijoje, o prieš prasidedant okupacijai dirbo Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos lektoriumi. 1940 m. birželio 15 d. A. Valušis kartu su A. Smetona pasitraukė iš Lietuvos. Eidintas, Alfonsas, *Antanas Smetona: politinės biografijos bruožai*. Vilnius: Mintis, 1990, 126, 186; *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, 8 t. Vilnius: LKKAS, 2008, 181–182.

¹⁶ 1941 12 19 K. Jurgėlos laiškas J. Budriui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 3.

¹⁷ Franklinas Delano'as Rooseveltas – 32-asis JAV prezidentas.

¹⁸ 1941 12 19 K. Jurgėlos laiškas J. Budriui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 3.

¹⁹ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, 5 t. Vilnius: LKKAS, 2005, 12–13; Surgailis, Gintautas, *Lietuvos karinis laivynas 1935–1940*. Vilnius: KAM Leidybos ir inform. aprūpinimo tarnyba, 2003, 168.

²⁰ Tamšauskas, Kazimieras, „Jonas Budrys“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 3 t. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 561.

3) Lietuvos diplomatinės tarnybos darbuotojai, kurių padėtis buvo varžoma tiesioginių pasiuntinybės vadovo įsakymų²¹.

K. Jurgėla šiuo atveju pateikė savąją JAV įstatymų interpretavimo versiją. Norisi tikėti, kad kaip teisininkas jis turėjo būti įsigilinęs į juridines tokio proceso galimybes. Būtent tai K. Jurgėla ir bando išdėstyti J. Budriui sausio 6 d. laiške, kuriame detalizuoja pagrindinius tarnybos galimybių JAV kariuomenėje aspektus. Esą pagal galiojančius įstatymus svetimšaliai, gyvenantys JAV, bet neturintys jos pilietybės, taip pat galėjo būti pašaukti atlikti tarnybą, tik negalėjo stoti į kariuomenę savanoriškais pagrindais. Šiuo atveju labiausiai būtų nukentėję karininkai. JAV nepripažino kitų šalių kariuomenėse jų užtarnauto laipsnio. Pasak K. Jurgėlos: „Taigi būtų bergždzias darbas siūlytis Lietuvos karininkams stoti į JAV kariuomenę“²².

K. Jurgėlos teiginį gerai iliustruoja ir konkretūs minėtų plk. A. Valušio ir plk. K. Griniaus pavyzdžiai. K. Grinius dar 1941 m. gruodžio 19 d.²³, o A. Valušis gruodžio 29 d.²⁴ kreipėsi į pasiuntinybės vadovą JAV P. Žadeikį informuodami apie ketinimą savanoriais stoti į JAV kariuomenę. P. Žadeikis iš pradžių entuziastingai sureagavo į tokį buvusių Lietuvos karininkų apsisprendimą. Pažymėtina, kad Lietuvos pasiuntinybės vadovas Lietuvos kariuomenėje buvo užsitarnavęs pulkininko leitenanto laipsnį, taip pat nuo 1919 m. rugpjūčio 21 d. iki spalio 9 d. ėjo Krašto apsaugos ministro pareigas²⁵. Tiesa, vos už kelių dienų, labiau įsigilinęs į situaciją, P. Žadeikis buvo priverstas K. Griniui konstatuoti: „<...> einant Amerikos praktika, svetimšaliai nepareiškę intencijos būti Amerikos piliečiais (neturį I popierų) į kariuomenę laisvanoriais nepriimami.“²⁶

Apibendrinant J. Budrio ir K. Jurgėlos išdėstytus tarnybos JAV kariuomenėje aspektus ir pateiktus pavyzdžius, akivaizdu, kad tokios įvairialypės masės sutelkimas į vieną kovinį dalinį ir dar svetimoms valstybėms kariuomenėje būtų pareikalavęs neeilinių diplomatinių virąų. Tačiau K. Jurgėla neapsiribojo vien tik faktų konstatavimu. Tame pačiame laiške jis pateikė ir pasiūlymus J. Budriui, kokiomis išimtimis vadovaujantis būtų galima tikėtis „apeiti“ JAV įstatymus. K. Jurgėla ragino pažvelgti į kaimynų lenkų pavyzdį: „Berods 1941 m. spalį mėn. (skaičiau N. Swiate) gen. Hershey parašė Polonios Tarybai, kad tiems Amerikos piliečiams, kurie dar nepašaukti stoja lenkų kariuomenėn Kanadoje, duodamas „deferred status“²⁷. Citatoje minimas brigados generolas Lewisas Blaine'as Hershey'is tuo metu vadovavo JAV kariuomenės atrankos sistemos tarnybai (*Selective Service System*)²⁸. Ši institucija registruodavo visus potencialus kadrus, kurie ateityje turėjo papildyti JAV kariuomenę.

²¹ 1942 01 05 J. Budrio laiškas K. Jurgėlai, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 1.

²² Ibid., l. 2.

²³ 1941 12 24 P. Žadeikio laiškas K. Griniui, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 303, l. 16.

²⁴ 1942 01 03 P. Žadeikio laiškas A. Valušui, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 304, l. 1288.

²⁵ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, 8 t. Vilnius: LKKAS, 2008, 321.

²⁶ 1942 01 12 P. Žadeikio laiškas K. Griniui, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 304, l. 1269 (šioje ir kitose citatose nei kalba, nei skyryba netaisyta).

²⁷ 1942 01 05 J. Budrio laiškas K. Jurgėlai, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 2.

²⁸ „Federal Courts. Powers. Justiciable Controversies. Legality of Hershey Directive Urging Draft Boards to Reclassify Participants in Illegal Demonstrations Is Justiciable before Enforcement. National Student Ass'n v. Hershey“, 412 F. 2d 1103 (D. C. Cir. 1969), *Harvard Law Review*, vol. 83, no. 3 (Jan, 1970), 690; *Selective Service System*, žiūrėta 2018 rugpjūčio 24, <https://www.sss.gov/>.

K. Jurgėlos duomenimis, Lenkijos egzilio vyriausybės atstovai sugebėjo pasiekti susitarimą su JAV vadovybe, todėl lenkiškos kilmės asmenims buvo suteiktas „atidėtos tarnybos statusas“ (*deferred status*). Šie asmenys jau nebebuvo traukiami į JAV kariuomenės rezervistų sąrašus tam, kad galėtų prisijungti prie egzilinės Lenkijos kariuomenės formučių.

Planų (ne)realizavimas

Panašų problemos sprendimo būdą K. Jurgėla norėjo pritaikyti ir lietuviams – suorganizuoti bendrą JAV esančių lietuvių karių suvažiavimą. Per jį tikėtasi parengti raštišką kreipimąsi į JAV prezidentą prašant pritaikyti išlygas kuriant lietuvių tautinį dalinį. Detaliau šis ketinimas turėjo būti apsvarstytas 1942 m. sausio 11 d. per planuojamą surengti lietuvių, buvusių JAV kariuomenės karių veteranų, susirinkimą²⁹. JAV kariuomenėje tarnavę lietuviai būrėsi į įvairias karo veteranų sąjungas. Daugelis priklausė veteranus vienijančiai Amerikos legiono sąjungai, kuri buvo suskirstyta į smulkesnius administracinius vienetus – postus. Nuo 1937 m. veikė daugiausia iš lietuvių sudarytas Amerikos legiono 271-asis Dariaus ir Girėno postas, turėjęs net kelis šimtus narių³⁰. Būtent apie šio posto narių susirinkimą ir kalbėjo K. Jurgėla.

Visuotiniam lietuvių karių suvažiavimui ir kreipimosi parengimui numatyta simboliška data – 1942 m. vasario 15 d., Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienos išvakarės³¹. Autentiškos informacijos vakuumas neleidžia rekonstruoti įvykių sekos, kaip buvo rengiamasi ir kokios aplinkybės lydėjo minėtų susitikimų organizavimą 1942 m. sausio bei vasario mėnesiais. Tiesa, pažymėtina, kad būtent sausio mėnesį JAV leistuose lietuviškuose periodiniuose leidiniuose aptinkame žinučių su aliuzijomis į lietuvių tautinių dalinių kūrimo poreikį. Sausio 13 d. dienraštyje *Draugas* perspausdintas savaitraštyje *Vienybė* publikotas straipsnis, kuriame akcentuojamas lietuviškų tautinių dalinių kūrimo poreikis: „O kur mūsų kariuomenė? Kur mūsų akcija? Net Anglijos lietuviai jau pradeda galvoti apie savo batalijono kūrimą.“³² Tame pačiame straipsnyje, tik jau *Draugo* redakcijos priedaše keliamas klausimas, kodėl nesiimama jokių veiksmų šioje plotmėje. Daroma prielaida, kad lietuviškų dalinių kūrimas galėtų tapti tiesiausiu keliu siekiant sukurti Lietuvos egzilinę vyriausybę³³. Užuominų į kituose kraštuose gyvenančių lietuvių pastangas randame ir Bostone leistame laikraštyje *Darbininkas*. 1942 m. sausio 6 d. numeryje perspausdintas, Škotijos lietuvių leidinyje *Išvių draugas* publikuotas straipsnis. Jame informuojama, kad aptariamuoju metu Didžiąją Britaniją gina daugiau nei 1000 lietuvių karių (dauguma jų lietuvių tautybės šios šalies piliečiai), tačiau jie vėlgi, kaip ir JAV atveju, tarnauja skirtingose kariuomenės dalyse. Pastebėta, kad kai kurie iš lietuvių reiškė norą burtis į karinius

²⁹ 1942 01 06 K. Jurgėlos laiškas J. Budriui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 2.

³⁰ The American legion Darius-Girėnas post 271 membership directory 1951, LCVA, f. 656, ap. 1, b. 596, l. 56; „Karių organizacijos“, *Karys*, 1952 sausis, nr. 1, 25.

³¹ 1942 01 06 K. Jurgėlos laiškas J. Budriui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 2.

³² „Mūsų akcija“, *Draugas*, 1942 sausio 13, nr. 10, 4.

³³ Ibid.

dalinius, suformuotus tautiniais pagrindais³⁴. Tame pačiame *Darbininke* už kelių dienų paskelbtas straipsnis, kuriame jau raginama registruoti JAV kariuomenėje tarnaujančius lietuvius karius: „Tokį darbą atlikdami Jūs pasitarnausite Amerikai ir atnešite jau seniai užsitarnautą, bet iki šiol nepripažintą garbę visai Lietuvai ir visiems lietuviams.“³⁵ Sudėtinga patvirtinti ar paneigti, kad šios žinutės turėjo kokių nors bendrų asociacijų su lietuvių visuomenininkų projektuojama iniciatyva, tačiau akivaizdu – lietuviškų tautinių dalinių kūrimo idėja 1942 m. buvo eskaluojama ir viešojoje erdvėje.

Atsakymą dėl informacijos stygiaus galimai randame ir P. Žadeikio korespondencijoje. Pasiuntinybės vadovas sausio 12 d. laiške K. Griniaus prašo išlaikyti konspiraciją karių organizavimosi klausimu: „Paprastai kariams geriau viešai nesiskelbti dėl savo veiksmų, nes tuomi galima ir priešui „patarnauti“ ir sau pakenkti.“³⁶ Ta pati linija plėtojama ir P. Žadeikiui kreipiantis į dienraščio „Draugas“ redaktorių Leonardą Šimutį. 1941 m. pabaigoje JAV apsilankė Didžiosios Britanijos ministras pirmininkas Winstonas Churchillis. Po šio vizito pasirodė 1942 m. sausio 9 d. *Draugo* publikacija³⁷, kurioje Lietuvos pasiuntinybė kaltinama pasyvumu ir nesugebėjimu išnaudoti situacijos Lietuvos interesams atstovauti. P. Žadeikis prašė L. Šimučio susilaikyti nuo tolesnių tokio pobūdžio publikacijų, kad nebūtų ugdoma nesantaika tarp JAV lietuvių diasporos ir pasiuntinybės, nes visi Lietuvai aktualūs klausimai pirmiausia turi būti sprendžiami su išankstiniu atsargumu: „Juk visų tų priežasčių į spaudą išvilkti negalima, kad bolševikiški ir naciški šnipai naudotųsi.“³⁸

Įrodymą, kad 1942 m. vasario 15 d. planuotas karių suvažiavimą įvyko, randame to meto spaudoje. Vasario 24 d. dienraščio *Draugas* straipsnyje minima, kad lietuvių legiono Dariaus ir Girėno posto narių pastangomis buvo sušauktas Lietuvos nepriklausomybės kovų veteranų suvažiavimas. Jam pirmininkavo K. Jurgėla. Taip pat paminima, kad suvažiavimo pabaigoje „dalyviai dar padarė kelis labai reikšmingus pareiškimus ir pasiuntė juos atitinkamoms įstaigoms“³⁹. Tarp „reikšmingų pareiškimų“ buvo ir kreipimasis į JAV prezidentą. Apie jį sužinome iš 1942 m. kovo 19 d. J. Budrio laiško K. Jurgėlai, kuriame Lietuvos generalinis konsulas Niujorke padėkojo už galimybę susipažinti su Nepriklausomybės kovų veteranų komiteto parengtu kreipimosi į JAV prezidentą nuorašu⁴⁰. J. Budrio nuomone: „Didžiai įvertindamas raštą pasirašiusių asmenų veiklą konstatuoju, kad jame yra keliamas gyvybinis – Pabaltijo tautų ginkluotų pajėgų organizavimo – klausimas“⁴¹. Apie įvykusį lietuvių karių susitikimą užsimenama ir pačiame kreipimosi tekste, su kuriuo turime galimybę susipažinti detaliau. 5 lapų apimties, anglų kalba mašinraščiu parašyto kreipimosi didžiąją teksto dalį užima supažindinimas su Lietuvos istorija nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) sukūrimo laikų ir jos svarbiu vaidmeniu ne tik Europos, bet ir JAV istorijoje. Tai labai gerai iliustruoja net pati pirmoji dokumento

³⁴ „Lietuvių batalijonas“, *Darbininkas*, 1942 sausio 6, nr. 1, 3.

³⁵ „Ragina suregistruoti lietuvius karius“, *Darbininkas*, 1942 sausio 13, nr. 3, 3.

³⁶ 1942 01 12 P. Žadeikio laiškas K. Griniui, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 304, l. 1269.

³⁷ „Ko laukiama“, *Draugas*, 1942 sausio 9, nr. 7, 4.

³⁸ 1942 01 12 P. Žadeikio kreipimasis į L. Šimutį, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 304, l. 1259.

³⁹ „Lietuvos Nepriklausomybės Karo dalyvių suvažiavimas“, *Draugas*, 1942 vasario 24, nr. 46, 3.

⁴⁰ 1942 03 19 J. Budrio laiškas K. Jurgėlai, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 5.

⁴¹ Ibid.

pastraipa, kur LDK vadinama sąžinės ir laisvo tautų kultūrinio, religinio vystymosi valstybe, kas tapo pavyzdžiu net ir pirmųjų kolonijų Amerikos žemyne Rodo saloje ir Merilende kūrėjams⁴².

Neatsitiktinai kreipimosi autoriai pabrėžia lietuviškąją indėlį vystant ir ginant JAV valstybingumą. Pradedama Tado Kosciuškos dalyvavimu Amerikos nepriklausomybės kovose ir baigiama lietuvių tarnavimu JAV kariuomenėje Pirmojo bei ką tik prasidėjusio Antrojo pasaulinių karų metais⁴³. Tad dabar Lietuvai praradus nepriklausomybę ir apskritai iškilus pavojui visam laisvajam pasauliui, lietuviai yra pasirengę padėti, taip deklaruojant lojalumą JAV vykdomai politikai. Akivaizdu, kad šiuo kreipimusi buvo apeliuojama į Franklino Delano Roosevelto politinę sąžinę išvedant paraleles – lietuviai visada padėjo JAV amžių bėgyje, o dabar pagalbos reikia Lietuvai.

Po dokumentu pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės kovų veteranų komitetas (*A Committee of Veterans of Lithuanian Independence Wars*) su K. Jurgėla priešakyje. Deja, neturime galimybės susipažinti su visu pasirašiusiųjų asmenų sąrašu. Šiuo atveju aptinkame 6 parašus (įskaitant ir K. Jurgėlos – M. P.), iš kurių identifikuoti pavyko tik K. Jurgėlos brolio, buvusio Lietuvos kariuomenės savanorio Petro Jurgėlos parašą⁴⁴.

Nerasta informacijos apie tai, ar minėtasis kreipimasis į JAV prezidentą pasiekė adresatą ir turėjo, kokios realios įtakos įgyvendinant lietuvių aktyvistų už Atlanto puoselėjamas idėjas. Žvelgiant į tolesnę įvykių eigą, peršasi vienareikšmiška išvada – neturėjo. Praėjus beveik pusei metų, kai buvo parengtas kreipimasis, lietuvių dalinių formavimo idėja dar nebuvo pradėta realiai įgyvendinti.

Kitų valstybių pavyzdžiai

Stebint lietuvių pastangas Antrojo pasaulinio karo metais sukurti atskirus karinius dalinius, būtina apžvelgti ir kitų panašaus likimo tautų situacijas. Juolab kad tyrinėdami su šia idėja susijusių atsakingų asmenų korespondenciją, ne kartą pastebėjome linksniuojamus jų pavadinimus. Konkrečiai yra įvardytos trys tautos, kurios tariamai, lygiai tuo pačiu metu kaip ir lietuviai, turėjo intencijų sukurti savo karinius dalinius: lenkai, norvegai ir filipiniečiai. 1942 m. rugpjūčio 8 d. P. Žadeikis, remdamasis neįvardytu šaltiniu, laiške J. Budriui pamini, jog JAV vyriausybė jau leido kurti atskiras karines formuotes: „Tuo tarpu formuojami tik trys tautiniai specialistų batalionai: filipinų, norvegų. Jie formuojami kaip bandymas. <...> Jei nesiseks – tai visas sumanymas bus likviduotas“⁴⁵.

Šioje vietoje norisi iškart atsiriboti nuo detalesnio filipiniečių atvejo nagrinėjimo. Visų pirma, ši kraštą iš kitų paminėtų išskyrė statusas. Filipinų salos iki Antrojo pasaulinio karo pradžios priklausė būtent JAV. Agresyvi Japonijos politika nukreipta į teritorijų Pietryčių Azijoje užvaldymą vertė sunerinti JAV dėl įtakos savo kolonijose išlaikymo. Regione

⁴² 1942 02 22 Lietuvos Nepriklausomybės kovų veteranų komiteto kreipimasis į JAV prezidentą F. D. Ruzveltą (anglų k.), LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 6.

⁴³ 1942 02 22 Lietuvos Nepriklausomybės kovų veteranų komiteto kreipimasis..., l. 9–10.

⁴⁴ Ibid., l. 10.

⁴⁵ 1942 08 08 P. Žadeikio laiškas J. Budriui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 13.

dislokuotos pajėgos buvo per menkos, kad galėtų pasipriešinti Japonijos ekspansijai, todėl 1941 m. vasarą buvo priimtas sprendimas sukurti ir apginkluoti Filipinų kariuomenę. Nors šis darinys ir turėjo savo atskiras uniformas, karinių laipsnių, karo teisės sistemą, tačiau ilgainiui jis turėjo būti integruotas į JAV kariuomenės sudėtį⁴⁶. Nepaisant to, kad lietuvių modeliujamoje vizijoje irgi buvo kalbama apie atskirą dalinį, įeinantį į JAV kariuomenės sudėtį, Filipinų kariuomenė buvo kuriama dar iki okupacijos, turint galimybę visiškai disponuoti krašto žmogiškaisiais ištekliais. Tuo metu Lietuva bei kitos šalys negalėjo rikiuotis į vieną gretą vien jau dėl pragmatinių politinių bei ekonominių interesų, kuriuos JAV puoselėjo būtent šiame regione.

Šiuo atveju mums aktualesni norvegų ir ypač lenkų atvejai. Lietuvių korespondencijoje tautinių dalinių klausimu būtent Lenkijos vardas minimas dažniausiai. Dar kartą norisi atkreipti dėmesį į jau aptartą K. Jurgėlos argumentaciją J. Budriui dėl lietuvių tarnybos JAV pajėgose. Kaip pavyzdys pasirinkti lenkai, kurie esą jau buvo gavę teisę steigti karinius dalinius JAV kariuomenės sudėtyje 1941 m. spalio mėn.⁴⁷ Kaimyninės valstybės egzilio veikėjų veiksmai galėjo būti vienas tų faktorių, kuris inspiravo lietuvius pradėti analogišką procesą. Negalime pamiršti įtampos, lydėjusios šių valstybių santykius tarpukariu dėl Vilniaus krašto priklausomybės. Buvo akivaizdu, jog po karo politinis žemėlapis Europoje bus perbraižytas ir „aiškesnė“ poziciją laimėjusių valstybių pusėje užimantys kraštai turės geresnes derybines galimybes. Šiuo klausimu lenkai demonstravo savo aktyvumą proteguodami Centrinės ir Rytų Europos federacijos idėją. 1942 m. sausio 7 d. netgi buvo įkurta Centrinės ir Rytų Europos planavimo taryba (*Central and Eastern European Planning Board*). Čekoslovakijos, Lenkijos, Graikijos ir Jugoslavijos delegatai pradėjo tikslines studijas⁴⁸. Pažymėtina, kad kalbos apie Tarybos sukūrimą pradėjo sklisti dar 1941 m. lapkričio mėnesį. Galbūt tik sutapimas, tačiau būtent tuo metu ir aptinkame pirmąsias užuominas apie poreikį kurti tautinius lietuvių karinius dalinius. Akivaizdu, kad lietuviai sekė kaimyninės valstybės atstovų veiksmus. Lenkijos–Čekoslovakijos federacijos tema dominuoja sausio–vasario mėnesių P. Žadeikio korespondencijoje. Šiuo klausimu jis konsultavosi ir su K. Griniumi⁴⁹, ir su į JAV atvykusiu Lietuvos prezidentu Antanu Smetona⁵⁰. Lietuvos pasiuntinybės vadovas akivaizdžiai ieškojo kontrargumentų, kaip būtų galima išvengti lenkų pasiūlymų, todėl buvo generuojama Baltijos valstybių santarvės idėja⁵¹.

Bandant palyginti Lietuvos ir Lenkijos atvejus, matyti akivaizdus kaimyninės valstybės reprezentantų pranašumas. Net ir praradus valstybingumą jos interesams atstovavo daugelio valstybių pripažinta egzilio vyriausybė, reziduojanti Londone⁵². Dalis tarpukario Lenkijos kariuomenės sugebėjo sėkmingai pasitraukti iš šalies per karą su Vokietija ir toliau

⁴⁶ Morton, Louis, *The Fall of the Philippines*, Washington, D. C., 1953, 25, žiūrėta 2018 rugpjūčio 30, https://history.army.mil/books/wwii/5-2/5-2_Contents.htm.

⁴⁷ 1942 01 06 K. Jurgėlos laiškas J. Budriui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 2.

⁴⁸ Korga, Drąg, Iwona, „The Information Policy of the Polish Government in Exile toward the American Public during World War II“, in *Polish American Studies*, vol. 64, no. 1 (spring, 2007), 37.

⁴⁹ 1942 02 10 P. Žadeikio laiškas K. Griniui, LCVA, f. 656, ap. 1, b. 304, l. 1127.

⁵⁰ 1942 01 24 P. Žadeikio laiškas A. Smetonai, LCVA, f. 656, ap. 1, b. 304, l. 1218.

⁵¹ 1942 01 27 P. Žadeikio laiškas A. Smetonai, LCVA, f. 656, ap. 1, b. 304, l. 1204.

⁵² Peszke, „The Polish Armed Forces...“, 36.

tęsti kovas Prancūzijos kariuomenės sudėtyje. Po šios kapituliacijos 1940 m. lenkų daliniai toliau dalyvavo kare Didžiosios Britanijos kontingente. 1941 m. prasidėjus SSRS ir Vokietijos karui, sovietai amnestavo tūkstančius įkalintų lenkų karių⁵³. Iš jų buvo suformuotas generolo Władysława Alberto Anderso vadovaujamas II lenkų korpusas, vėliau kovęsis Didžiosios Britanijos 8-osios armijos sudėtyje.

Tačiau lenkų egzilinė vyriausybė, o konkrečiai jos vadovas Władysławas Eugeniuszas Sikorskis⁵⁴, nenorėjo apsiriboti vien atskirų lenkų dalinių dalyvavimu kurios nors kariuomenės sudėtyje. Siekta suformuoti atskirą lenkų egzilio kariuomenę⁵⁵, kurią išlaipinus Balkanų pusiasalyje būtų atsivėręs tiesiausias kelias Lenkijos link. Taip tikėtasi ne tik išstumti Vokietiją, bet ir užkirsti kelią SSRS „išvaduoti“ Lenkiją⁵⁶. Šiam tikslui įgyvendinti reikėjo mobilizuoti po visą pasaulį išsibarsčiusią lenkų diasporą, kurios dauguma gyveno JAV. Dar 1941 m. į Kanadą iš Škotijos buvo perkelta speciali verbavimo tarnyba – Karininkų kadrų brigada (*Officer Cadre Brigade*), kuri turėjo rūpintis naujų karių paieška tarp lenkų diasporos Kanadoje ir JAV⁵⁷. Galbūt šį faktą K. Jurgėla galėjo neteisingai interpretuoti, kaip jau suteiktą leidimą lenkams kurti savo atskirus tautinius dalinius. Apie jokias kitas karines lenkų iniciatyvas JAV kariuomenės sudėtyje šio straipsnio autoriui informacijos rasti nepavyko. Tam įtakos galėjo turėti ir pačių lenkų verbavimo patirtys 1941 m. Kaimynų bandymas kviesti karius iš lenkų diasporos nedavė lauktų rezultatų. 1941 m. tiek iš Pietų, tiek iš Šiaurės Amerikos bendrai sudėjus kariuomenėje panoro tarnauti tik kiek daugiau nei 1600 asmenų. Galime palyginti su Didžiosios Britanijos kariuomene, kur lenkų pajėgos sudarė apie 16 250 karių⁵⁸. Dauguma lenkų išeivių nors ir pripažino savo lenkiškas šaknis, bet tapatinosi su JAV visuomene ir stojo tarnauti į šios valstybės karines pajėgas. Pavyzdžiui, 1940 m. lenkų tautinė grupė sudarė vos 4 proc. visos JAV visuomenės, tačiau šaliai stojus į karą apie 8,5 proc. visų jos ginkluotųjų pajėgų narių sudarė būtent lenkai. 1944 m. duomenimis apie 16,2 proc. visos lenkų tautinės grupės narių tarnavo JAV kariuomenėje⁵⁹.

JAV specialiųjų tarnybų iniciatyva

Ankstesniame skyriuje užsiminėme, tačiau detaliau neaptarėme lietuvių korespondencijoje ne kartą paminėto norvegų atvejo. Ši valstybė, panašiai kaip ir Lenkija, po Vokietijos okupacijos 1940 m. sugebėjo išgelbėti dalį savo karinių pajėgų, kurios vėliau integravosi į Didžiosios Britanijos kariuomenę. Tačiau per Norvegijos pavyzdį geriausiai atsiskleidžia dar viena iniciatyva, kuriai pradžia davė pati JAV vyriausybė. 1942 m., praėjus keliems

⁵³ Ibid., 102.

⁵⁴ Generolas Władysławas Eugeniuszas Sikorskis lenkų egzilio vyriausybėje užėmė Ministro pirmininko, kariuomenės vado ir karo reikalų ministro (vėliau ši ministerija buvo pervadinta į Gynybos) pareigas. Peszke, „The Polish Armed Forces...“, 36.

⁵⁵ Lenkų egzilio vyriausybė savo karines pajėgas dalijo į namų (okupuotoje Lenkijoje pogrindyje veikiantys partizanų daliniai) ir išeivijos veikiančias Didžiosios Britanijos kariuomenės sudėtyje. Ibid., 37.

⁵⁶ Ibid., 39.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid., 37.

⁵⁹ Szymczak, „The Battalion That Never Was...“, 72.

mėnesiams, kai JAV įsitraukė į karą, galimybėmis išnaudoti gyvenančių skirtingų tautinių grupių potencialą kariniams tikslams susidomėjo Amerikos vyriausybei tiesiogiai pavaldi Informacijos koordinatoriaus tarnyba (*Office of the Coordinator of Information*), atsakinga už žvalgybą ir propagandinius veiksmus. Daliniai turėjo būti formuojami etniniu pagrindu, apmokomi JAV arba Kanadoje, o vėliau siunčiami vykdyti specialiųjų operacijų Ašies valstybių okupuotose teritorijose. Šiam projektui įgyvendinti pasitelktos kelios tautos, viena iš pirmųjų buvo norvegai. 1942 m. balandžio mėnesį gautas JAV kariuomenės generalinio štabo pritarimas formuoti specialų visos Amerikos norvegų kovinį vienetą JAV kariuomenės sudėtyje⁶⁰. Atsižvelgiant į tai, 1942 m. rugpjūčio 15 d. JAV Minesotos valstijoje buvo sukurtas 99-asis pėstininkų batalionas (atskirasis). Jį sudarė apie 1000 karių – išimtinai tik norvegai, emigravę iš gimtosios šalies po Vokietijos okupacijos arba norvegiškos kilmės JAV piliečiai. Būtina sąlyga norint tarnauti tokiaame dalinyje – mokėti norvegų kalbą. Nors dalinys buvo suformuotas kovinėms operacijoms Norvegijoje, tačiau po sąjungininkų išsilaipinimo Normandijoje dalyvavo kariniuose veiksmuose Prancūzijoje, Belgijoje, Vokietijoje⁶¹.

Antrojo pasaulinio karo metais be norvegų dar buvo sukurti filipiniečių, japonų, austrų ir graikų specialieji batalionai. Taip pat bandyta kurti lenkų batalioną, tačiau šie ketinimai pasibaigė nesėkme⁶². Dar kartą būtina akcentuoti, kad minėtųjų dalinių formavimą inicijavo ne už Atlanto reziduojančios etninės grupės, o JAV vyriausybė. Pavyzdžiui, lenkų atveju su pasiūlymu į „Lenkijos sakalų“ (*Polish Falcons*) organizacijos vadovą fiziką dr. Teofilį Starzynskį kreipėsi Strateginės tarnybos biuro (*Office of Strategic Service*)⁶³ vadovo pavaduotojas pulkininkas leitenantas M. Prestonas Goodfellow⁶⁴.

Tokio paties kvietimo sulaukė ir lietuviai. 1942 m. liepos mėnesį pas Lietuvos konsulą Čikagoje Petrą Daužvardį su pasiūlymu apsilankė Strateginės tarnybos biuro atstovas Williamas Schaeferis. Jis informavo apie galimybę lietuviams prisidėti prie šios įstaigos organizuojamos „ypatingos karo tarnybos“. W. Schaeferis užsiminė, jog aptariamuoju metu be lietuvių taip pat yra verbuojami kitų Vokietijos okupuotų kraštų gyventojai: olandai, belgai, danai, norvegai, lenkai, jugoslavai, graikai, čekai ir prieš nacių režimą nusistatę vokiečiai⁶⁵. W. Schaeferis prašė P. Daužvardžio nurodyti vieną ar kelis lietuvius, kuriems būtų įdomūs jo pasiūlymai.

P. Daužvardis iš karto informavo apie neeilinio svečio apsilankymą P. Žadeikį ir paprašė tolesnių instrukcijų kaip reaguoti į šį pasiūlymą⁶⁶. Lietuvos pasiuntinybės vadovas pirmiausia papriekaištavo P. Daužvardžiui, kad jis neišgavo iš W. Schaeferio detalesnės

⁶⁰ Ibid., 48.

⁶¹ *The Official Website of the 99 Infantry Battalion*, žiūrėta 2018 rugsėjo 14, <http://www.99battalion.org/>.

⁶² Szymczak, „The Batattalion That Never Was...“, 47.

⁶³ 1942 m. birželio 13 d. Informacijos koordinatoriaus tarnyba buvo padalyta į Strateginės tarnybos biurą ir Karo informacijos biurą. Strateginės tarnybos biuras laikomas šiandien plačiai žinomos Centrinės žvalgybos valdybos (*Central Intelligence Agency* (CIA)) pirmtaku. Pagrindinės šios organizacijos veiklos sritys – žvalgyba, kontržvalgyba, diversinės akcijos prieš užnugaryje. *Central Intelligence Agency*, žiūrėta 2018 rugsėjo 10, <https://www.cia.gov/library/publications/intelligence-history/oss/art02.htm>.

⁶⁴ Szymczak, „The Batattalion That Never Was...“, 47.

⁶⁵ 1942 07 29 P. Daužvardžio pranešimas P. Žadeikiui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 20.

⁶⁶ Ibid.

informacijos apie šią įstaigą, tiek apie jos įgyvendinamą projektą⁶⁷. Tačiau kaip galima suprasti, P. Žadeikis jau buvo girdėjęs apie kuriamus specialiuosius batalionus. Savo atsakyme P. Daužvardžiui jis ne tik įvardija norvegų specialųjį dalinį, bet ir detalizuoja kokių tikslų tokios formuotės yra kuriamos: „Šitokie batalionai būtų reikalingi dėl AEF (t. y. Amerikos ekspedicinės pajėgos (*American Expeditionary forces*) – M. P.) kaipo žvalgai, kaipo ryšininkai.“⁶⁸ Lietuvos pasiuntinybės vadovas rekomendavo P. Daužvardžiui surasti kiek įmanoma daugiau informacijos apie minimą organizaciją⁶⁹. Lygiai to paties paprašė ir J. Budrio, taip pat siūlė pasidomėti, ką tuo klausimu mano Lietuvos karių bendruomenė⁷⁰.

Kaip matyti J. Budriui buvo nesvetimos žinios tiek apie norvegų, tiek apie lenkų specialiuosius batalionus. Beje, prie rugpjūčio 4 d. Lietuvos generalinio konsulo atsakymo P. Žadeikiui randame ir iškarpą iš tos pačios dienos lenkų laikraščio *Naujasis pasaulis*. Nedidelės apimties informacinėje žinutėje kalbama apie kuriamą specialų lenkų batalioną. Nestebina, kad po ja pasirašė šiame straipsnyje jau minėtas dr. T. Starzynskis. J. Budrys akcentavo, kad žinios apie norvegų formuotės kūrimą yra eskaluojamos ir lietuviškoje spaudoje su priekaištu, kodėl atitinkamai nesirūpinama lietuvių bataliono kūrimu.

Politinė aplinka

Kontrargumentuodamas J. Budrys pateikė savo išvagas: „Žmonės nenori suprasti skirtumo tarp sąjungininkų šalių ir neutralių, kokiomis kol kas State Dep-tas (JAV valstybės departamentas – M. P.) ir karo Dep-tas (Karo departamentas – M. P.) skaito Baltijos valstybes. <...> sužinojome net liūdnesnę žinią, kad tos tautos priskaitomos prie priešų.“⁷¹ Ši citata paryškina prieštaringai vertinamą aukščiausiųjų JAV valdžios sluoksnių laikyseną nacių okupuotų šalių atžvilgiu. Persasi prielaida, jog tam įtakos galėjo turėti kai kurių buvusios nepriklausomos Lietuvos politinių veikėjų „flirtas“ su naciais 1941 m.⁷² Neaiškus Lietuvos statusas ir dalies visuomenės kolaboravimas su nacių režimu grėsė visos JAV lietuvių bendruomenės diskreditavimu.

Tame pačiame J. Budrio atsakyme P. Žadeikiui yra ir dar viena įdomi užuomina: „Tokio batalijono steigimas neturėtų užgauti Sovietų <...>.“⁷³ 1941–1942 m. sandūroje kalbant apie atskiros lietuvių karinės formuotės kūrimą buvo akcentuojama galimybė „nusidanginti į Rusiją“, o šiuo atveju atsiranda visiškai priešingas leitmotyvas. Tačiau SSRS faktoriaus paisoma ne be reikalo. Užtenka pažvelgti į tarptautinę to meto situaciją. Nors JAV oficialiai įstojo į karą sąjungininkų pusėje 1941 m. gruodžio 8 d., bet apie persilaužimą dar buvo labai sudėtinga kalbėti. Be Vokietijos įsigalėjimo Europoje, Amerikos dėmesį kaustė

⁶⁷ 1942 07 30 P. Žadeikio atsakymas P. Daužvardžiui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 19.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ 1942 07 30 P. Žadeikio nurodymas J. Budriui, ibid., l. 17.

⁷¹ 1942 08 04, J. Budrio laiškas P. Žadeikiui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 14.

⁷² Škirpa, *Lietuvos nepriklausomybės sutemos...*, 239–240; 1941 01 31 K. Škirpos laiškas A. Simučiai, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 582, l. 283–300.

⁷³ 1942 08 04 J. Budrio laiškas P. Žadeikiui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 14.

ir Japonijos vykdomos karinės operacijos Ramiojo vandenyno areale. Tiek JAV, tiek Didžiajai Britanijai gyvybiškai svarbiu sąjungininku tapo SSRS. Jos pralaimėjimas arba intencija sudaryti naują separatinę taiką su Vokietija būtų atlaisvinusi didžiules priešininko karines pajėgas Rytuose. Vadovaujantis tokiu scenarijumi sąjungininkams grėsė jau anksčiau kapituliovusių valstybių, tokių kaip Lenkija, Prancūzija, likimas⁷⁴. Todėl JAV ir Didžioji Britanija dėjo visas įmanomas diplomatinės pastangas, kad išlaikytų gerus santykius su SSRS. Nepraėjus nė mėnesiui nuo SSRS ir Vokietijos karo pradžios, 1941 m. liepą, Maskvoje apsilankė vyriausiasis *Lend-Lease*⁷⁵ programos administratorius ir vienas artimiausių prezidento F. Roosevelto patarėjų Harry'is Hopkinsas. Šio pareigūno palanki pozicija SSRS atžvilgiu įtikino F. Rooseveltą imtis visų įmanomų priemonių siekiant išlaikyti SSRS karinį potencialą sąjungininkų pusėje⁷⁶.

Tokios naujienos tikrai negalėjo būti nematomos lietuvių pasiuntinybei. Juolab kad SSRS ir JAV suartėjimą lydėjo atitinkama propagandinė kampanija. Įvairiose JAV medijoje buvo skleidžiama tendencingai teigiama informacija apie naująjį JAV sąjungininką, sąmoningai nutylint šios valstybės padarytus nusikaltimus žmoniškumui. Demokratiškai išrinkta JAV valdžia privalėjo rasti būdus pateisinti suartėjimą su totalitarine valstybe⁷⁷. Tuo metu lietuvių pasiuntinybės JAV diplomatai jautė politinį pulsą. Būdami vienintele užsienio demokratinių valstybių pripažinta okupuotos Lietuvos institucija, jie privalėjo atsargiai laviruoti sudėtingo laikmečio sąlygomis⁷⁸. Nereikia pamiršti, jog vos prieš 2 mėnesius (1942 m. gegužės pabaigoje – M. P.) iki lietuviams pradėdant svarstymus specialaus bataliono kūrimo klausimu, Vašingtone lankėsi SSRS užsienio reikalų liaudies komisaras Vjačeslavas Molotovas⁷⁹.

Nepaisant išankstinio atsargumo, žinia apie Strateginės tarnybos biuro pasiūlymą sukėlė J. Budrio susidomėjimą. Žvelgdamas į perspektyvą jis iš karto išskyrė pragmatinius tokio projekto aspektus. Pirmiausia suvokė tai kaip galimybę pakelti ne tik lietuvių diasporos, bet ir pačios okupuotos valstybės prestižą: „Gal tai net būtų ir užpakalinės durys tinkamu momentu ir sąjungininkais tapti. Politiniai tuo daug laimėtume.“⁸⁰ Kita vertus, tokios

⁷⁴ Žvelgiant į iš dalies netolimus istorijos pavyzdžius, akivaizdu, kad JAV ir Didžioji Britanija turėjo netgi labai realų pagrindą nerimauti dėl totalitarinės SSRS neprognozuojamumo. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, 1918 m. kovo 3 d. tuometinė Sovietų Rusija pasirašė separatinę Brest-Litovsko taikos sutartį vienašališkai nutraukdama sąjungą su Antantės šalimis. Taip iš esmės buvo užbaigtas karas Rytų fronte. Nebuvo pamirštas ir 1939–1940 m. SSRS „flirtas“ su nacistine Vokietija. Cienciala, „The United States and Poland...“, 174; Radus-Zenkavičius, Leonas, *Trumpas Didžiojo karo eskizas*. Kaunas, 1924, 242.

⁷⁵ *Lend-Lease* (sk. Lendlizas) – JAV ginklų, šaudmenų, strateginių medžiagų, maisto ir kt. prekių tiekimo programa sąjungininkams per Antrąjį pasaulinį karą pagal 1941 m. kovo 3 d. įstatymą (iki tol, kol JAV dar nebuvo įstojusi į karą). Ši programa suteikė JAV vyriausybei galimybę padėti bet kuriai valstybei, kurios gynyba būdavo pripažįstama gyvybiškai svarbi JAV. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 11 t. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2007, 723.

⁷⁶ Cienciala, „The United States and Poland...“, 174.

⁷⁷ Maclean, Kimball, Elizabeth, „Joseph E. Davies and Soviet-American Relations, 1941–43“, *Diplomatic History*, vol. 4, no. 1 (Winter 1980), 73.

⁷⁸ Lozoraitis, Kazys, „Žvilgsnis į vilties diplomatią egzilyje“, in *Lietuvių diplomacija išeivijoje 1940–1991*. Kaunas: Versus aureus, 2007, 10.

⁷⁹ Cienciala, „The United States and Poland...“, 181.

⁸⁰ 1942 08 04 J. Budrio laiškas P. Žadeikiui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 14.

formuotės atsiradimas galėjo būti naudingas ir JAV lietuvių diasporos konsolidacijai bei svarbus pasiuntinybės prestižo pakėlimo veiksnys: „Tarp mūsų kalbant, pakeltų tautinį ūpą ir tarp Amerikos lietuvių, kurie aukotų batalijonui didžiuotųsi turėdami tokį dalinį ir pakeltų mūsų prestižą Amerikoje ir Kanadoje ir D. Britanijoje.“⁸¹ Bataliono kūrimas būtų išsprendęs ir kitą klausimą – ką daryti su JAV pilietybės neturinčiais, buvusiais Lietuvos karininkais. Jau buvo aptarta, kad galimybę jiems stoti į JAV kariuomenę užkirto nepripažįstami kariniai laipsniai. Kuriant specialiuosius batalionus šios problemos būtų išvengta. J. Budrys pažadėjo informuoti lietuvių karius apie minėtąją iniciatyvą.

Lietuvos pasiuntinybės vadovas P. Žadeikis taip pat pirmiausia išvelgė galimybę tokią informaciją panaudoti propagandos tikslams: „Zondavimas dėl Lietuvos bataliono ar net Baltic Battallion darytinas toliau ir giliau: tegu pasisako lietuvių organizacijos ir veikėjai, tegu idėja populiarėja per spaudą. Ar iš to bus kas ar nebus, bet idėjos diskutavimas Amerikos lietuvių jaunimo tarpe atrodo naudingas reiškinys.“⁸² Kaip ir J. Budrio atveju, matyti, kad P. Žadeikis šį propagandos veiksnį labiau taikė pačiai lietuvių diasporai.

1942 m. rugsėjo mėnesį aptinkame paskutinę žinutę, susijusią su specialaus lietuvių bataliono kūrimo klausimu. J. Budrys informavo P. Žadeikį, kad kariai, su kuriais jis palaikė ryšį entuziastingai priėmė tokią naujieną, bet su sąlyga, kad jis vadinsis lietuvių, o ne Pabaltijo batalionu⁸³. Norima, kad Lietuvos vardas būtų eskaluojamas viešai. Deja, ne visa ir fragmentiška archyvinė medžiaga neleido pažvelgti, kaip toliau klostėsi lietuvių tautinio bataliono kūrimas. Veikiausiai, kaip ir lenkų atveju, lietuviams tokio bataliono suformuoti nepavyko. Tačiau ir žvilgtelėjus į kaimynus, neatsiranda aiškumo, dėl kokių priežasčių 1942 m. pabaigoje buvo sustabdytas iki tol ganėtinai sėkmingai vykęs lenkų bataliono formavimo procesas⁸⁴. Nereikia pamiršti, jog projekto iniciatorius buvo JAV žvalgybinė agentūra, kuri labai greitai reaguodavo į besikeičiančią politinę situaciją. Visi pasiūlymai suinteresuotoms šalims buvo teikiami žodžiu, tad gali būti, kad apie projekto pabaigą taip pat buvo informuota konfidencialiai. Paminėtina, kad 1950 m. lapkričio 7 d. Lietuvos diplomatijos šefo Stasio Lozoraičio laiške randama žinutė apie nepavykusį amerikiečių bandymą verbuoti lietuvių brigadą Antrojo pasaulinio karo metais⁸⁵. Šį nepavykusį bandymą galime pagrįstai tapatinti su anksčiau aptartuoju formuoti specialųjį lietuvių batalioną.

Išvados

Atsižvelgiant į atliktą tyrimą, galima išskirti dvi tautinių lietuvių karinių dalinių kūrimo JAV kariuomenėje idėjos variacijas ir jos vystymo fazes. Pirmojo tarpsnio preliminaros chronologinės ribos – 1941 m. pabaiga – 1942 m. pavasario pradžia. Pagrindiniais idėjos iniciatoriais buvo nepriklausomos Lietuvos kariuomenės karininkai, sugebėję pasitraukti

⁸¹ Ibid.

⁸² 1942 08 08 P. Žadeikio laiškas J. Budriui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 13.

⁸³ 1942 09 17 Konfidencialus J. Budrio pranešimas P. Žadeikiui, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 12.

⁸⁴ Szymczak, „The Battallion That Never Was...“, 47.

⁸⁵ 1950 11 07 S. Lozoraičio atsakymas į Ramovės sąjungos centro valdybos pranešimą, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 149, l. 51.

į Vakarus iki SSRS įvykdytos okupacijos arba jau prasidėjus jai, bei JAV lietuvių visuomenės veikėjai. Šiai iniciatyvai kelių užkirto galiojantys aptariamojo meto kariuomenės komplektavimo įstatymai, draudę nepiliečiams savanoriškai stoti į JAV kariuomenę.

Antrąją idėjos variaciją chronologiškai galima apibrėžti 1942 m. vasaros–rudens mėnesiais. Šiuo atveju iniciatyva gimė ne lietuvių bendruomenės viduje, bet atėjo iš išorės – JAV Strateginės tarnybos biuro. Tai buvo bendras projektas, skirtas kelioms etninėms grupėms, gyvenančioms JAV. Iš specialiais įgūdžiais pasižyminčių tautinių bendruomenių atstovų turėjo būti suformuoti specialios paskirties karinės administracijos vienetai – batalionai. Pagrindinis šių formuočių tikslas – vykdyti kovines operacijas Ašies valstybių okupuotose teritorijose. Per Antrąjį pasaulinį karą buvo sukurti norvegų, filipiniečių, japonų, austrų ir graikų specialieji batalionai. Lietuvos pasiuntinybės atstovai buvo linkę pritarti tokio projekto įgyvendinimui, tačiau dėl neaiškių priežasčių specialūs lietuvių batalionas nebuvo sukurtas. Lygiai tokios pat neaiškos aplinkybės lydėjo ir lenkų specialiojo bataliono kūrimą.

Lietuvos diplomatinė atstovybė ir lietuvių diaspora JAV, svarstydamos apie lietuvių tautinių dalinių kūrimo klausimą, privalėjo laviruoti ypač sudėtingoje politinėje plotmėje. Dalies Lietuvos politinio elito bendradarbiavimas su nacių valdžia diskreditavo ir Lietuvos vardą už Atlanto atskiruose JAV valdžios sluoksniuose. Iš vienos pusės, tautinių dalinių kūrimas suvoktas kaip puiki galimybė nutildyti spekuliacijas dėl Lietuvos statuso. Kita vertus, nebuvo galima pamiršti sovietų faktoriaus bei kariniu pragmatizmu pagrįstų, glaudžių jų atstovų santykių su aukščiausiais JAV valdžios sluoksniais. Politiniai veiksniai galėjo būti vieni pagrindinių, kurie abiem atvejais sutrukdė lietuviams sukurti savo tautinius dalinius JAV kariuomenės sudėtyje Antrojo pasaulinio karo metais.

Autentiškų šaltinių trūkumas neleidžia detaliai atskleisti tautinių lietuvių dalinių kūrimo idėjos raidos. Taip pat negalime identifikuoti ir įvardyti visų prie to prisidėjusių asmenų. Ateityje atradus papildomas, šiam tyrimui aktualias informacijos pozicijas – išvalgos gali būti esmingai pakoreguotos.

Literatūra

Anicetas Simutis *60 metų Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*, sud. R. Morkvėnas, L. V. Sruoginis. Kaunas: Spindulys, 2007.

Eidintas, Alfonsas, Antanas Smetona: *politinės biografijos bruožai*. Vilnius: Mintis, 1990.

Gaidis, L. Henry, *A history of the Lithuanian military forces in world war II 1939–1945*. Chicago, Illinois: Lithuanian Research and Studies Center, Vydunas Fund, 1998.

Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai, 1 t., sud. J. Liandzbergienė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai, 2 t., sud. J. Liandzbergienė. Kaunas: Spindulys, 2002.

Korga, Drąg, Iwona, „The Information Policy of the Polish Government in Exile toward the American Public during World War II“, *Polish American Studies*, vol. 64, no. 1 (2007).

Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, 3 t. Vilnius: LKKAS, 2003.

Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, 5 t. Vilnius: LKKAS, 2005.

Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, 8 t. Vilnius: LKKAS, 2008.

Lozoraitis, Kazys, „Žvilgsnis į vilties diplomaciją egzilyje“, in *Lietuvių diplomacija išeivijoje 1940–1991*. Kaunas: Versus aureus, 2007.

Peszke, Michael, Alfred, „The Polish Armed Forces in Exile: Part 1 September 1939–July 1941“, *The Polish Review*, vol. 26, no. 1 (1981).

Peszke, Michael, Alfred, „The Polish Armed Forces in Exile: Part 2 July 1941–May 1945“, *The Polish Review*, vol. 32, no. 1 (1987).

Peszke, Michael, Alfred, „The Polish Armed Forces in Exile: Part 2 (Second installment) July 1941–May 1945“, *The Polish Review*, vol. 32, no. 2 (1987).

Maclean Kimball Elizabeth, „Joseph E. Davies and Soviet-American Relations, 1941–43“, *Diplomatic History*, vol. 4, no. 1 (1980).

Surgailis, Gintautas, *Lietuvos karinis laivynas 1935–1940*. Vilnius: KAM Leidybos ir inform. aprūpinimo tarnyba, 2003.

Szymczak Robert, „The Battalion That Never Was: Dr. Teofil Starzynski, the OSS, and the Polish American Special Service Unit Project, 1942“, *Polish American Studies*, vol. 66, no. 2 (2009), 72.

Marius PEČIULIS

THE ISSUE OF LITHUANIAN MILITARY UNITS IN THE U.S. DURING WORLD WAR TWO

Summary. When the Soviet Union occupied Lithuania in June 1940, the latter's independent armed forces, created in the course of more than twenty years, were liquidated without having been given the opportunity to fulfill their duty. On the other hand, the chaos caused by World War Two rightly allowed the expectation that after this conflict had ended it would be possible again to raise the question of independent Lithuanian statehood. Those Lithuanian military leaders and political activists who had escaped to the West envisaged various scenarios of taking advantage of the existing situation. One of them was the re-creation of the Lithuanian army or of separate national units. A situation favorable to the entertaining of such ideas had arisen in the United States of America.

Keywords: Lithuania, United States of America, World War Two, Lithuanian soldiers, Lithuanian diaspora, occupation.

Kristine BEKERE
Latvian Academy of Sciences

World Latvian Youth Congresses (1968–1989) and the Development of Exile National-Political Ideas

Summary. World Latvian Youth Congresses were the biggest gatherings of Latvian exile youths from all over the world. The objective of the article is to disclose the role of World Latvian Youth congresses as creators and reflectors of the exile youth's national-political ideas and to analyze examples of these ideas in the context of general exile national-political opinions of the time. Latvian youth in exile accepted the main goal of the exile: to promote the restoration of Latvian state independence and, closely connected to this goal, an aspiration to remain Latvians and keep their Latvian identity at least partly. At the same time, they introduced new and different approaches of how this goal could be achieved. The national-political ideas of the exile youth tend to be more pragmatic and open to the current global actualities of the time.

Keywords: Latvians in exile, World Latvian Youth Congresses, national-political ideas, restoration of independence, cultural connections.

For Latvians that were forced to leave their home country in ruins during or after World War II the opposition to the Soviet occupation of Latvia and the longing for the restoration of the Republic of Latvia were natural, as this meant the restoration of life and home they had lost. Therefore, the restoration of Latvian state independence was their principal dream and goal. Not so obvious is this same goal in the case of those Latvian youths in exile¹ who either left Latvia as very small children or were born already in exile, or even for the second exile-born generation. Still, a surprisingly large part of them retained not only

¹ In this article the term “exiles” will be used to denominate those Latvians (and Estonians and Lithuanians), who because of World War II became refugees and later settled in different countries around the world outside the direct influence of the USSR and who to a larger or lesser degree retained their Latvian (Estonian or Lithuanian) identity and an aspiration for the independence of the Baltic states.

their partially Latvian identity, but also the readiness to actively engage in political and public actions aimed at sustaining the idea of Latvian state independence and promoting its eventual restoration. However, while retaining the same main goal as the previous generation, their opinions on how this goal should be achieved frequently were completely different.

World Latvian Youth Congresses (WLYC) were the biggest gatherings of Latvian exile youths from host-countries all over the world. Altogether eight such meetings took place during the exile years. Extensive discussions on different national-political topics were an inalienable part of the WLYC. Such exchange of ideas at the same time served as one of the means of forming and unifying the national-political opinions of Latvian exile youths in different countries and continents. Consequently, the ideas exchanged and the conclusions reached at the congresses, reflect the essence (of course, generalized to a degree) of the national-political ideas circulating among Latvian youths.

The objective of the article is to disclose the role of World Latvian Youth congresses as creators and reflectors of the exile youth's national-political ideas and to analyze examples of these ideas in the context of general exile national-political opinions of the time.

The group of people designated as "exiles" is by no means homogeneous, and their "general national-political opinions" are here considered to be those expressed and applied by the main Latvian exile political organizations (central in each host country and the global World Federation of Free Latvians) that were formally representing all Latvian exiles in a given country or even globally. At the same time it must be understood that a plethora of alternative viewpoints existed at all times, both in smaller groups and organizations and among individuals.

Latvian exile national political ideas in scholarly research have been mostly reflected upon through the analysis of different episodes of practical exile national-political work.² As regards the history of the World Latvian Youth congresses, it has attracted very little to no interest of historians so far, which is however generally true for many processes of Latvian exile history. The First WLYC in 1968 is an exception in this case,³ as it had gained particular public attention due to the specific circumstances under which it took place (detailed further in the text). Because of the attention it stirred, the first WLYC is generally ranked among the first half-dozen of the most important national-political incidents of the exile period. Consequently it has attracted some interest of researchers and media, particularly due to the 50 year anniversary of the event in 2018.⁴

² See, for example, collections of articles: *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā*: Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2011; *Latvija ārpus Latvijas: kultūra, vēsture, emigrācija un nacionālā identitāte: konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2014; *Konferences "Trimda, kultūra, nacionālā identitāte" referātu krājums*. Rīga: Nordik, 2004.

³ Kangeris, Kārlis, "Pirmā vispasaules latviešu jaunatnes kongresa aizliegšana 1968. gadā: latviešu trimdas organizāciju protesti", in *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2011, 177–187; Šilde, Rasma (izd.) *Notikumi Berlīnē – dokumentācija*. B. v. n., 1968.

⁴ A conference was organized to commemorate the anniversary in Riga, Latvian National Library on May 9th, 2018 and some popular articles appeared in the mass media on the topic.

Sources used for this article consist mainly of documents (minutes of meetings, financial calculations and reports, correspondence between organizers, etc.) pertaining to the organization of the World Latvian Youth congresses⁵ as well as both regular and one-off publications of several Latvian youth organizations and the general exile press.

***

World Latvian Youth Congresses, as the name suggests, were events in which representatives of Latvian youths from all over the world came together. They were organized by and intended for Latvian youths both in exile and from Latvia (of course, up to the congress of 1989 the participation of youth from Latvia was hardly possible). During the period of the exile, namely between the end of the Second World War and the restoration of Baltic independence in 1991, eight WLYC took place:

1st WLYC, Berlin/Hannover (Germany), July 26–31, 1968

2nd WLYC, London (England), August 15–21, 1972.

3rd WLYC, Floref (Belgium), August 15–21, 1975.

4th WLYC, Williamstown (Massachusetts), July 3–8, 1978.

5th WLYC, “Straumēni” (England), August 12–17, 1981.

6th WLYC, Australia, December 31, 1983 – January 6, 1984.

7th WLYC, Ottawa (Canada), July 7–13, 1986.

8th WLYC, Haiko (Finland) July 23–28, 1989.

Such worldwide gatherings could be organized only after a certain level or organizational structure was achieved within the exile community as such and among youths in particular. Therefore a brief overview of this organizational structure and a brief prehistory pertaining to the national-political ideas of the exile youth are necessary.

The first organizations of Latvian Youths started emerging soon after a full basic structure of general exile organizations had been formed, which process can be considered on the whole finished with the creation of the global central Latvian exile organization World Federation of Free Latvians (*Pasaules brīvo latviešu apvienība*) in 1952. The same year sees the formation of the first exile Latvian youth organization, namely the American Latvian Youth Association (American LYA), which was founded in November 1952. The age limits for participants were set from 18 to 30 years.⁶ Other youth organizations, later participating in the WLYCs, were the following: European Latvian Youth Association (founded in 1954) with 3 subdivisions: Division in England (founded on September 30, 1956), Division in Scandinavia (founded on August 17, 1961) and Division in Germany (founded on July 31, 1963); Latvian National Youth Association in Canada (founded in 1954); Latvian Youth association in Australia (annual meetings since 1962, officially founded on May 8, 1969); South American Latvian Youth Association (founded on January 4, 1977). Latvian exile

⁵ Materials held at the Latvian National Archives Latvian State archives (LNA LVA), collection “Eiropas latviešu jaunatnes apvienība”, f. nr. 2460.

⁶ Minutes of the Founding congress of the American LYA, November 29–30, 1952. Immigration History Research centre archive (IHRC), Collection “American Latvian Youth Association (ALJA)”, Box 1, file “Protokoli 1952–1953”.

youth organizations did not create one central global youth organization. The WLYCs were if not directly a substitute body for such central organization, than at least certainly accomplished several functions of a central global youth organization. Usual age limit for participants to be considered “youth” was up to 30 years, later this limit was raised to 35 years.

Generally all a fore mentioned youth organizations held regular annual gatherings of their members, where the new governing body (board) of the organization was elected for the next year. The attendance for these gatherings varied from case to case (from around 40 up to almost 200 participants), depending among others on the size of community in particular country and other aspects.

In the context of exile youths national-political ideas and later WLYC's, the 4th annual gathering of European LYA in 1957 in the town of Ettlingen in Germany is of lasting importance. This annual congress adopted a certain Declaration that very soon after became to be known as “the Ettlingen Declaration”⁷. The Ettlingen Declaration consists of ten brief points, from which two first are: “1) we stand for the renewal of independent and democratic republic of Latvia; 2) the supreme power in the renewed republic must belong to Latvian people”.⁸ Further paragraphs deal with topics of free elections, private property, social politics, commerce and culture, as well as declaration to stand for close cooperation with Estonia, Lithuania and other European Nations and to stand for Latvia as part of the United Nations.⁹

This was the first case when one of the exile youth organizations issued an official declaration to clarify and stress their position regarding the exile national-political fight for the renewal of the Latvian state independence, fully and unreservedly joining the common cause. Youth organizations in Canada and USA already in the same year adopted declarations stating that they join these principles and fully support them.¹⁰ Already a single year after the adaptation of the Declaration, it was looked upon as a visible landmark in the landscape of exile political activities¹¹ and remained such up to the time when the first point had been achieved, that is, the independence of the Baltic States regained. Although the declaration drew also some criticism, the general attitude of the older generation was one of interest, relief and joy in seeing that their national-political goals and aspirations fully live on in the next generation.¹²

The first point of the declaration “we stand for the renewal of independent and democratic republic of Latvia” became a leading device, the unspoken, undisputed and basic idea of the further gatherings of Latvian youths in exile. This strongly testifies to the importance of the principle among the exile youths. The Ettlingen declaration has been later called the cornerstone of cooperation of the Latvian youths.

Such was the state of art as regards the national-political attitudes among Latvian youth and proceeded to be such in mid-1960ies, when the first World Latvian Youth

⁷ The text of the Declaration available at: <http://www.elja50.lv/?p=3362&pp=3450&lang=896> (Last visited 16.11.2018).

⁸ *Jaunā Gaita*, nr. 11, 1957, 192–193.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ “Jaunatne attīsta rosību”, *Latvija*, nr. 41, (02.11.1957), 3.

¹¹ “Piekto reizi tiekoties”, *Latvija*, nr. 28, (26.07.1958), 4–5.

¹² “Vēlējums jaunatnei”, *Latvija*, nr. 28, (26.07.1958), 1.

congress was planned. Already in 1966, during the 13th annual meeting of the European LYA a temporary organizational committee of the First WLYC was formed from representatives of American, European and Canadian LYAs under the leadership of Rasma Šilde.¹³ The goals of the 1st WLYC were: to unite the Latvian Youths all around the world in the year of the 50th anniversary of the founding of Latvia; to analyse the current situation of Latvian youth and people; to elaborate goals and suggestion for further activities; to display our stance to the society, communist power and the world.¹⁴

The formal basis for organizing a World Latvian Youth congress always was either a common decision of the heads of the aforementioned youth organizations or later – the decision of the previous WLYC. The actual organizational work was each time done by an organizing committee created for the purpose and consisting mostly of youths from the continent where the next congress was planned and representatives of each organization responsible for information exchange in their respective countries etc. The committee was approved by the heads of all the youth organizations.

Participants of the congress were divided into three nominal groups. The first group and the only ones to have a right to vote were “Youths that agree and join the Ettlingen declaration and believe its 1st point to be their goal”. Also, promoting members of the Youth organizations and general quests could participate. Congress on the spot was run by an elected presidium, and the joint plenary session of the congress, namely participants with a right to vote, were responsible for adopting decisions and declarations in the name of congress.¹⁵

The bulk of the costs for organizing the event were usually covered from individual participation fees and resources of youth organizations. After the prohibition of the 1st WLYC, the organizing committee received several donations, among them an anonymous donation of 50 000 German marks. To manage these funds, a World Latvian Youth Foundation was established in 1970. The goals of the Foundation were to support the national-political activities of the Latvian Youths and to help organize common events like the WLYCs. For example, the foundation covered the funding shortage of the 4th WLYC amounting to DM 8400.¹⁶

The number of participants for congresses changed over time. First drop in the number of the participants is seen in the third Congress, namely, there were 462 registered participants for the first Congress, 490 for the 2nd Congress and only 380 participants in 1975.¹⁷ The 4th Congress of 1978 saw similar attendance of close to 400 participants. In 1981 the number was 270¹⁸. 263 participants gathered in Australia in 1983/84.¹⁹ The last Congress during exile time called together 400 participants in 1989, one fourth of them from Latvia.²⁰

¹³ Kangeris, Kārlis, Pirmā vispasaules latviešu jaunatnes kongresa aizliegšana 1968 gadā, 178–179.

¹⁴ Brochure “Vispasaules latviešu jaunatnes congress Berlīnē 1968”.

¹⁵ Vispasaules latviešu jaunatnes kongress: formālais veidojums, LNA LVA, 2460 f., 1v. apr., 44 l., 5.

¹⁶ “Ko darīt ar 60 000 vācu markām?”, *Austrālijas latvietis*, nr. 2135, (17.07.1992), 4.

¹⁷ Minutes of the WLYC work group meeting, July 5th, 1978, LNA LVA, 2460 f., 1v. apr., 44 l., 28.

¹⁸ “Kandas latviešu vadība izvērtē paveikto darbu”, *Latvija Amerikā*, nr. 47, (21.11.1981), 1.

¹⁹ List of participants, *Vadonis*, 28–29 lpp., LNA LVA, 2460.f., 1v. apr., 61. l., 17op-18.

²⁰ “8. VLJK Somijā”, *ALA Vēstis*, nr. 50, (01.10.1989), 3.

Of course, it must not be assumed that organizing such an international event was easy task and always proceeded without problems. Varied problems arose during the preparatory work, including, for example, inability to decide upon the time and place for the next Congress.²¹ Another cluster of repeated problems were those concerning the workload and commitment of individual members of a Congress organizing committee, cases when some members were changed or left the committee being frequent.²² Financial obscurities also happened, especially in regard to satisfactory (for other organizations) accounting for the expenditures.²³ Notwithstanding the occasional troubles of one sort or another, the cooperation among the separate youth organizations in organizing WLYC was successful in their final product and all eight congresses generally went well.

The agenda of the congresses usually included presentations on certain topics of interest, delivered by prominent members of Latvian exile community. On the first Congress in 1968 not only full-fledged participants, but even none of the speakers was above 35 years of age. Later this was not so strictly observed and invited guest speakers could be older. Discussion groups on different topics took place in every Congress as well, the same as a general plenary meeting and of course cultural and social events – theatre plays, parties, concerts of Latvian exile youth music bands etc. Congresses were designed to actively involve the participants in at least several activities of their choice instead of offering a mere passive attendance.

For example, during the 4th WLYC youth could choose one or several of the following “working groups: national politics; Human rights (in Latvia); Cultural connections(with Latvia); The World Youth Congresses; Latvian education in exile; Sports; Latvian upbringing in exile; Folk dances; Literature; Drama (Theater); The Newspaper of the WLYC 4th; Choir.”²⁴

Generally the topics chosen for the quest lectures and working groups were within the limits of four thematical groups: happenings in Latvia at the time (for example: Music in occupied Latvia; The development of poetry in Latvia and in exile; Are changes in the USSR possible, etc.); specific problems pertaining to exile youths like their identity and place in exile (for example: Latvian exile youths and assimilation; The future of the identity of Latvian youths; Past and future of youth organizations etc.); third – general developments of the exile (For example: The prospects of Latvian language in exile etc.); fourth – national-political questions both regarding exile in general and youth specifically (For example: The actual topics in our national-political work; What is the Latvian problem, etc.). Most of the topics were somehow connected to the national-political idea of Latvian independence, though sometimes in a very broad sense.

²¹ The organizing of the 5th congress was particularly constrained by diasgreements. See: Kangeris, Kārlis. Par 5.VLJK rīkošanu – kulises un aizkulises, LNA LVA, 2460 f., 1v. apr., 52 l., 57–64.

²² For example, during the organization of the 6th congress in Australia. Minutes of the 7th meeting of the organizing group, LNA LVA, 2460. f., 1v. apr., 60. l., 44.

²³ Revision report on the finances of the 3rd WLYC. Pielikums 6b. 5.VLJK protokols, 30–32 lpp., LNA LVA, 2460 f., 1v. apr., 52.l.

²⁴ Programm of the WLYC, LNA LVA, 2460 f., 1v. apr., 44 l., 17.

Among the WLY congresses, the 1st congress must be mentioned separately because of the special circumstances connected with its course. West Berlin was to be the place for the 1st congress, mostly because of the symbolic character of this free city in between Soviet controlled territories, a symbol alluding to US president John Kennedy and his famous speech in West Berlin in 1963, which he concluded with the words “Ich bin ein Berliner.”²⁵

On July 18, 1968, only a week before the planned beginning of the congress, the Head of the Berlin Information Centre Edmund Mattig delivered to Rasma Šilde a personal request from the city head of Berlin to cancel the planned congress as the Foreign Ministry in Bonn had decided the congress to be undesirable because of foreign policy situation.²⁶ However, the organizing committee decided to disobey the request as the idea of the congress was too closely bound to the symbolic meaning of the city of Berlin; the authorities were duly informed of the decision.²⁷

On July 25, only a day before the start of the event, the organizers received a strict prohibition to hold the congress in Berlin, issued by the Western allied powers commandant's office in charge of the city of West Berlin.²⁸ The congress had to be moved to Hannover and held there under the name of the “youth seminar”.

Intervention from such high level authority was both unexpected to everyone and intriguing to the general public. Even the interest of the Berlin Senate or city head in a simple youth gathering was surprising, and the prohibition from the three allied powers was outright shocking. Biggest German newspapers, such as *Frankfurter Allgemeine*, *Bild*, *Der Tagesspiegel*, *Hamburger Abendblatt*, *Frankfurter Rundschau* and others published articles on the prohibited WLYC. *Berliner Morgenpost* even put an article “Allies prohibit a Latvian Youth congress in West Berlin” on the front page.²⁹ The prohibition was spoken about in newspaper articles in several other countries as well. In connection with the scandalous prohibition, interviews with several Latvian youths were published, giving an opportunity to speak not only about the Congress as such but also on the occupation of the Baltic states and keeping to their Latvian roots in exile.³⁰ All in all, the prohibition of the Congress won an interest from mass media that could have never been achieved, even in its tenth part, if the congress had been held as planned.

In such manner, the First congress gained wide publicity not only among the Latvian exile circles, but also in broader society as well because of the outer circumstances, namely the unprecedented prohibition by the highest imaginable authority in West Berlin. The following WLY congresses of course did not achieve such visibility outside the Latvian exile circles, but they still do reflect the national-political mood of the Latvian exile youth.

²⁵ Text of the speech available at: <http://www.let.rug.nl/usa/presidents/john-fitzgerald-kennedy/ich-bin-ein-berliner-speech-1963.php> (lastseen 16.11.2018).

²⁶ Šilde, Rasma (izd.), *Notikumi Berlīnē – dokumentācija*, 3.

²⁷ Rīcības komitejas vēstule Berlīnes senāta kancelejas vadītājam Grabertam, 20.07.1968. In *Notikumi Berlīnē – dokumentācija*. B. v. n., 1968, 10 lpp.

²⁸ Text published on July 27 in *Telegraf*, Berlin 2.

²⁹ *Berliner Morgenpost*, (26.07.1968), 1–2.

³⁰ Diese Entscheidung verstehen sie nicht. Junge Letten enttäuscht über Verbot ihres Kongresses. *Berliner Morgenpost*, (26.07.1968), 3.

Furthermore, the exchange of ideas in such international and the same time Latvian gathering to a certain degree also formed and created a common attitude to political matters among Latvian youths from different countries. The organizers of the congresses were well aware of the unifying and thought-inspiring character of the congresses themselves and consciously facilitated that: "The meaning of the world youth congresses has always been political, namely to confront us ourselves with our political views and to confront the world with them. The First Congress, forbidden in Berlin, fulfilled both these goals, but the II and III of the congresses were more focused on the creation of our own political stance."³¹ This remained true also during further congresses.

As regards the character and overall mood of the WLYCs, it is somewhat typical for youth gatherings: vibrant, enterprising, active, less formal, free in their expression³² and perhaps also uncompromising to a certain degree in a "maximalism of youth", to use the classical phrase. In such way WLYCs in their very basic traits differed from mostly conservative and often stagnating exile organizations of 1960ies and early 1970ies. This difference of course gradually lessened (though of course never disappeared) with time as the leadership of general exile organizations step by step came from the ageing older generation exiles into the hands of exile-educated or even exile-born generation.

In addition to the generally more liberal and open atmosphere of the WLYC, there are several examples of specific national-political ideas expressed during the congresses that stand out as alternative or unusual in the general pattern of Latvian exile national political attitudes. One of such cases is an attempt to reorient the fundamental idea of how the independence renewal will be achieved, namely instead of the widespread exile notion that liberation of Latvia would come "from outside" an idea was presented that changes could be wrought "from inside" the occupied Latvia. This idea is first detailed in the so called Florefa declaration, which was first introduced in the 3rd congress in 1975 and later continued to be the object of much discussion during the 4th WLYC.

During the 3rd WLYC in Florefa the workgroup on demographic questions came forth with a document called the Program of the Latvian National Liberation Front, a draft document, which was proposed for further discussion and development among the youth organizations locally in each country with an outlook to finalize it in the next, the 4th congress. Discussions about the Program took place at least in USA in the West-coast youth congress in September 1976³³ and in Canada already after the 4th WLYC in a youth political seminar in May 1980.³⁴

The Program is several pages in length and has ten thematic subdivisions or points, each of them explained in more or less detail in one to several paragraphs. The thematic subdivisions were as follows (with short explanation on contents in brackets where necessary added by the author of this article):

³¹ Šilde-Kārklīņa, Rasma, VLJK jēga un jēdziens, LNA LVA, 2460 f., 1v. apr., 44 l., 7.

³² For example, the so called "newspapers" issued at the several WLYCs are full of open criticism against others and themselves, very open and slippery jokes and sometimes even satire so biting that it might seem inappropriate for a modern reader.

³³ „Rietumkrasta jaunatnes kongress”, *Laiks*, nr. 66, (18.08.1976), 1.

³⁴ "Kanadas latviešu jaunieši politiskā seminārā", *Latvija*, nr. 23, (21.06.1980), 6.

I Our goal is independent and democratic Latvia

II Liberalization and democratization of the regime in Latvia (observation of general human rights; compliance with the Constitution of Soviet Latvia, including the right to leave USSR by a referendum vote etc.)

III Fight for such economy policies that be corresponding to the interests of people of Latvia (social politics, abolition of state-controlled economics etc.)

IV Agrarian system to be changed so as to give prosperity to the people of Latvia

V Strengthen national and democratic culture and education (all state administration must be in Latvian language, free travel etc.)

VI Renew national armed forces

VII Create conditions to ensure the existence of Latvian nation (minority rights and stopping Russification; housing for Latvians, repatriation of exiles etc.)

VIII Take initiative against extinction (demographic situation)

IX Baltic solidarity (support for the democratic opposition in soviet Russia)

X Lessons learned from the Conference on Security and Cooperation in Europe: "The results of CSCE show us to dismiss any illusions that USA or other western countries will give help, which idea has been the basis for the actions of the conservative part of the exiles for years and still are. The Latvian exiles must stand on the basis of realpolitik and need to orient their practical work in coordination with this program and real todays conditions".³⁵

The program was extensively discussed at the 4th congress and the creators of the original draft, among others notably Atis Lejiņš, explained the ideas of the program in further detail both during the congress and later in several articles in printed press. He explained the document to be an attempt to re-orient the exile national-political thinking and bring it up to date with concurrent events, especially the emergence of a certain democratic opposition within USSR and the countries of the soviet bloc. He proposed to include the Latvian national politics into general movement of fight for human rights in the soviet bloc,³⁶ thereby extending the effectiveness and influence of the exile political work. The 4th congress adopted the program almost unanimously (with only 5 abstentions).³⁷

Although there was little anyone could say or even want to say against siding with human-rights activists or democratic opposition in USSR, other details of the program were not so easily accepted by the more conservative exile groups. Among other criticism, the program was called dangerous for the exiles and two-faced³⁸ as well as dangerous for the people in Latvia.³⁹ The whole basic idea of exile political work was to get rid of the occupation by throwing the soviet regime out "the way they came in". The idea that changes could be wrought through democratization of the existing regime was simply alien to the general – very national and very conservative – exile circles. The new Florefa declaration actually implied that the existing situation in Latvia had to be to some measure recognized

³⁵ Latvijas Nacionālās atbrīvošanas frontes programma, LNA LVA, 2460 f., 1v. apr., 44 l., 17–18.

³⁶ 4. Vispasaules latviešu jaunatnes kongresam: paskaidrojums. Latvijas Nacionālās atbrīvošanas frontes priekšlikums un sakaru deklarācija. LNA LVA, 2460 f., 1v. apr., 44 l., 14.

³⁷ "Jaunatnes prasības un programma", *Laiks*, nr. 57, (19.07.1978), 1.

³⁸ Kalums, E., "Tā ir divkosība", *Austrālijas latvietis*, nr. 1566, (27.02.1981), 7.

³⁹ Vanagu, Kārlis, "Jaunajā ceļā apleptās briesmas", *Laiks*, nr. 75, (17.09.1975), 2.

and the new Latvia had to be built on the existing soviet occupied version, not on that by 1980ies almost mythical “Homeland Mother Latvia” lost in 1940. Looking to this question from today’s positions, dispassionately and governed by a cold logic, it is of course only logical that the existing soviet reality had to be the basis of the renewed country. Notwithstanding the apparent logic, at that time such idea was emotionally completely unacceptable to large part of the exile and it went against the decades-long preached traditional beliefs. The fight and dream for the renewal of the independence was fierce and important in a superlative degree, but the notions how, by what practical means, it could really be achieved were mostly rather vague (especially after illusions of a direct help from USA and new war to free the Baltic states were dispersed during the first decade in exile). Thus the very practical and pragmatic Florefa declaration went in discord with some basic traits of general exile national politics and beliefs.

Of course such changes as the proposed ones required closer cooperation with the occupied Latvia, which is in general true for the attitudes of exile youths as such. They tend to be much closer to the occupied Latvia both in their political ideas as well as even in their identity, understanding that assimilation is inevitable in exile and looking to Latvia as the only remaining source where their Latvian identity can be found.⁴⁰

Therefore it is not surprising, that at the 4th WLYC the Florefa declaration was discussed alongside a declaration on mutual connections, meaning connections with the occupied Latvia. The topic of the so called “cultural connections” was one of the most controversial episodes during the exile period, the essence of the problem being, simply speaking, a question if it was or was not admissible to foster any personal or semi-official connections with the occupied homeland, debate arising from the fact that such connections were possible only with certain involvement of the occupying authority institutions. The controversy around “cultural connections” was a very heated topic throughout most of the exile period.⁴¹ Without going into further detail, the youth was in general that part of the society that was the least tended to feel panicky or suspicious about things connected to the occupied Latvia.

One of the striking examples of this attitude (which however received heavy criticism) was a “Latvian SSR cultural seminar” – a meeting of exile youths and youths from Latvia, which took place in 1975 in Belgium right after the end of the 3rd WLYC and where quite a few of the congress participants attended. Delegates from Latvia included among others the well-known poet Jānis Peters. However, in early 1980, during the preparation for the 5th WLYC it became widely known that such cultural seminars and cooperation is on the Soviet Latvia’s side coordinated by the KGB and this caused even the youth’s attitudes to become more conservative and avoid direct links to Latvian SSR official establishments.

The 7th WLYC continued to introduce actual topics of the day as part of the exile national-political struggle and addressed a wide variety of new topics in its declarations. The

⁴⁰ Putniņš, Aldis, Kangeris, Kārlis, “Kopējais un atšķirīgais dažādu kontinentu latviešu jauniešu starpā”, *III Vispasaules latviešu jauniešu kongress, konspekti*, LNA LVA, 2460 f., 1v. apr., 34 l., 11op.

⁴¹ For more details see: Eglāja-Kristone, Eva, *Dzelzsgriežņi. Latvijas un rietumu trimdas rakstnieku kontakti*. Rīga : Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013; Lešinskis, Imants. *Starp divām pasaulēm. Kalpības gadi un citiraksti*, red. I. Lešinska. Rīga: Domasspēks, 2017.

congress repeated an appeal to support democratic movements in the USSR that were first formulated already in Florefa. At the same time, such specific topics as the environmental discussed in connection with the Chernobyl disaster and protests expressed against building of the Ignalina atomic power plant in Lithuania etc.⁴² The environment protection issues were also becoming part of the argumentation for the restoration of the Baltic states independence, i.e. the right for the people of the land to make decisions concerning the environment themselves.

The 8th WLYC in Haiko, Finland in 1989 was already an event of a different era, belonging to the few tumultuous years of the national Awakening and was rather more part of the process of creating ties between broad exile circles and nationalistic movements in the Baltic states than a part of the Cold war and occupation-period exile national-politics. Therefore analysis of the ideas expressed in this congress should be done separately in context with the processes of national Awakening and will not be detailed here. The difference of this last congress from all the others is also evident from the fact, that one fourth of all participants were youth from Latvia.

After the restoration of the Latvian state independence, several more youth congresses took place (in 1992, 1996, 2000).

Conclusions

The WLYC was the central coming-together of Latvian youths in exile and it was organized by the youths themselves. Therefore it is safe to say that if the national-political topics had not been of so big an interest for them, they would not be included in the agenda of all WLY congresses so prominently, as the topics of lectures and working groups were of course chosen to represent the general interest points.

Such interest was not self-evident in an exile-raised or later even in exile-born generations. Partly it was of course a result of the overwhelming force that the Latvian independence idea had among the exiles and their strivings to pass this idea on to the next generation. But once the idea was passed, the next stage was even more necessary: for it to be successful and take roots it had to be actively developed and modified by the youth themselves and to become part of their own common actuality. The World Latvian youth congresses was one of the instruments how national-political ideas were formed and shared among Latvian youths from all around the globe and how the independence idea was rooted in the consciousness of the next generation.

Latvian youth in exile took over the general idea and the general goal of the restoration of the state independence of Latvia and, closely connected to this goal, an aspiration to remain Latvians and keep their Latvian identity at least partly. At the same time, as regards the details of the same general goal, the further process of customizing this idea according to the world view of the youths created differences in their attitudes. The Latvian youth tended to look at the national-political problems in a broader, more pragmatic and more realistic and less prejudiced way. The new generation was generally more open to and

⁴² "Jaunatnes kongresa rezolūcijas", *Laiks*, nr. 68, (23.08.1986), 5.

aware of the actual realities of the current day and ready to use and adapt them (like the dissident movement in the very USSR or world-wide attention to human rights issues) as arguments in their endeavours to promote the idea of the independence of the Baltic states. And by the natural process of former “youth” growing up and taking over the overall exile organizations, these ideas became implemented as well.

For a today’s researcher to fully understand why and how the exile national-political ideas and, in close connection with them, also the actual political lobby work, changed the way they did through time from the end of the Second World war to the late 1980ies, several outside factors have to be kept in mind. One of such factors with immense influence was undoubtedly the global world politics, like the tensions and relaxations of the Cold War and CSCE processes. The internal political developments and ideological trends of the Latvian exile’s countries of residence is another such factor. But not less important is the question of where the ideas came from and originated among Latvian exiles themselves. The youth in exile was at all times a distinct and organized group among other Latvian exiles whose views and ideas differed (sometimes more, sometimes less) from the “big” organizations and “the old” generation. Therefore it is one more important factor to take into account if an understanding of the changes and developments in exile political activities is to be attempted.

This article is only the first sketch on the developments of national-political ideas among Latvian exile youth, based mainly on the single example of the WLYCs. Further extensive research is necessary to fully address the issue of youth in exile and their part in the general exile national-political ideas and activities. Questions like the issue of generation change in exile, the influence of different social and ideological movements on the ideas in question, the change and development of the youth’s political attitudes over time and many others have to be addressed in the future to achieve a more comprehensive and detailed perception of exile history.

Bibliography

“8. VLJK Somijā”, *ALA Vēstis*, nr. 50, (01.10.1989), 3.

Diese Entscheidung verstehen sie nicht. Junge Letten enttäuscht über Verbot ihres Kongresses. *Berliner Morgenpost*, (26.07.1968), 3.

Eglāja-Kristsons, Eva, *Dzelzsgriezēji. Latvijas un rietumu trimdas rakstnieku kontakti*. Rīga, Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013.

Jaunā Gaita, nr. 11, 1957, 192–193.

“Jaunatne attīstārosību”, *Latvija*, nr. 41, (02.11.1957), 3.

“Jaunatnes kongresa rezolūcijas”, *Laiks*, nr. 68, (23.08.1986), 5.

“Jaunatnes prasības un programma”, *Laiks*, nr. 57, (19.07.1978), 1.

Kalums, E., “Tā ir divkosība”, *Austrālijas latvietis*, nr. 1566, (27.02.1981), 7.

“Kānadas latviešu jaunieši politiskā seminārā”, *Latvija*, nr. 23, (21.06.1980), 6.

“Kānadas latviešu vadība izvērtē paveikto darbu”, *Latvija Amerikā*, nr. 47, (21.11.1981), 1.

- Kangeris, Kārlis, "Pirmā vispasaules latviešu jaunatnes kongresa aizliegšana 1968. gadā: latviešu trimdas organizāciju protesti", in *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2011, 177–187.
- "Ko darīt ar 60 000 vācu markām?", *Austrālijas latvietis*, nr. 2135, (17.07.1992), 4.
- Konferences "Trimda, kultūra, nacionālā identitāte" referātu krājums. Rīga: Nordik, 2004.
- Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā*: Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2011.
- Latvija ārpus Latvijas: kultūra, vēsture, emigrācija un nacionālā identitāte: konferences referātu krājums*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2014.
- Lešinskis, Imants, *Starp divām pasaulēm. Kalpības gadi un citi raksti*, red. I. Lešinska. Rīga: Domasspēks, 2017.
- Putniņš Aldis, Kangeris, Kārlis, "Kopējais un atšķirīgais dažādu kontinentu latviešu jauniešu starpā", *III Vispasaules latviešu jauniešu kongress, konspekti*.
- "Piekto reizitiekoties", *Latvija*, nr. 28, (26.07.1958), 4–5.
- "Rietumkrasta jaunatnes kongress", *Laiks*, nr. 66, (18.08.1976). 1.
- Šilde, Rasma (izd.), *Notikumi Berlīnē – dokumentācija*. B. v. n., 1968.
- Vanagu, Kārlis, "Jaunajā ceļā apslēptās briesmas", *Laiks*, nr. 75, (17.09.1975), 2.
- "Vēlējums jaunatnei", *Latvija*, nr. 28, (26.07.1958), 1.
- Vispasaules latviešu jaunatnes kongress Berlīnē 1968*, a brochure.

Kristīne BEĶERE

PASAULIO LATVIŲ JAUNIMO KONGRESAI (1968–1989) IR NACIONALINIŲ POLITINIŲ IDĒJŲ PLĒTRA EGZILYJE

Santrauka. Pasaulio latvių jaunimo kongresai buvo didžiausi latvių jaunuolių iš viso pasaulio suvažiavimai išeivijoje. Šio straipsnio tikslas – atskleisti pasaulio latvių jaunimo kongresų vaidmenį kuriant išeivijos jaunimo nacionalines, politines idėjas ir analizuoti šių idėjų pavyzdžius bendrame tų laikų nacionalinių, politinių idėjų kontekste. Latvių jaunuoliai išeivijoje priėmė pagrindinius buvimo egzilyje tikslus: stengtis, kad būtų atkurta Latvijos valstybės nepriklausomybė, ir stengtis bent iš dalies išlaikyti latvišką tapatybę. Kartu jie ėmėsi naujų ir skirtingų būdų šiuos tikslus paversti realybe. Nacionalinės ir politinės idėjos, keliamos latvių jaunimo egzilyje, buvo pragmatiškesnės ir atviresnės to meto globalinėms tendencijoms.

Raktažodžiai: latviai egzilyje, pasaulio latvių jaunimo kongresai, nacionalinės politinės idėjos, nepriklausomybės atkūrimas, kultūriniai ryšiai.

Asta GUSTAITIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Emigranto pastangos susigrąžinti vardą (-us): Akselio Sandemose'ės *Kas pranykę – sapnas*

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – norvegų ir danų rašytojo Akselio Sandemose'ės filosofinio romano *Kas pranykę – sapnas* analizė literatūrinės antroponimikos požiūriu. Tai vienas įdomiausių romanų XX a. vidurio skandinavų literatūroje, apmąstantis, meniškai tyrinėjantis emigranto, prieš trisdešimt metų palikusio savo gimtąją šalį Norvegiją ir trumpai į ją sugrįžusio, jauseną. Kūrinyje svarbūs veikėjų vardai, vardų transformacijos; daugeliu atvejų kuriama romano prasmė strategiškai renkantis veikėjų vardus, kurie semantiškai konotuoti (Agnesė, Suzana), parodydami asociatyvinius vardų ryšius ir situacinį vardų kitimą (Johanesas Torsenas virsta Džonu Torsonu, vėliau trumpam ir vėl Johannesu). Tiriant taisyklingą analitinį, hermeneutinį metodą, remiamasi literatūrinės antroponimikos tyrimais. Straipsnis sudarytas iš trijų dalių. Pirmoje dalyje aptariami šiuolaikiniai literatūrinės antroponimikos tyrimai, antroje atskleidžiama, kaip Džonas Torsonas tarsi Orfėjas į Hadą, atvykęs į Norvegiją, bando susigrąžinti savo ir sau artimų žmonių, mylimųjų vardus; trečiojoje nagrinėjamas personažo apmąstomų pažįtamų (mylimų) žmonių vardų kismas, situaciškumas. Tyrimas parodė, jog veikėjas, savo noru pakeitęs savo vardą (pavardę) ir tapatybę, atsisako norvegiškumo, o kartu su amerikietiška vardo forma prisiima ir amerikiečio tapatybę. Romano pabaigoje įsileisdamas į savo gyvenimą norvegą Karlsoną (su tipišku skandinavų vardu) ne kaip tarną, o kaip bičiulį, kurio net vardą ima trumpinti, jis taip iš dalies susigrąžina ir savo skandinavų tapatybę, sukuria tarsi mažytę norvegų bendruomenę. Paties autodiegetinio romano pasakotojo Johaneso Torseno vardas yra universalus, randamas daugelyje kalbų ir lengvai verčiamas, transformuojamas (taip tarsi parodoma, kaip *(ne)lengva* pritapti prie kitos kultūrinės (kalbinės) naujo vardo aplinkos). Intertekstualiai minimi vardai romano naratyve realizuoja *name determination* programą: save sutapatinęs su Charleso Dickenso romano *Deividas Koperfeldas* veikėju vardu Dickas, romane ima veikti kaip šiam veikėjui įprasta.

Raktažodžiai: skandinavų literatūra, literatūrinė antroponimika, lietuvių literatūrologų tyrimai, vardo determinizmas, emigracijos tema, literatūros filosofija.

Akselis Sandemose'ė (1899–1965), vienas įdomiausių norvegų ir danų rašytojų¹, tęsia skandinavų literatūros tradiciją tyrinėdamas emigranto patirtį² romane *Kas pranykė – sapnas* (*Det svunde er en drøm*, išleistas 1944 m. švedų kalba, o 1945 m. danų), sukurtame per Antrąjį pasaulinį karą. Tai pasakojimas apie norvegų emigranto bandymą apmąstyti savo gyvenimą, svarbiausius jo etapus: gyvenimą Norvegijoje, JAV, trumpą sugrįžimą į tėvynę³. Romano naratyvas trūkčiojantis, besikeičiantis, matymas fokusuojamas iš skirtingų žvilgsnio perspektyvų, pradedamas moto – vokišku eilėraščiu be pavadinimo – kaip programa, atskleidžiančia svarbiausias kūrinio temas (tėvynė, meilė, tapatybė, vienybė): „Kasdien ateidavo pasivaikščiot / gražuolė sultono duktė / vakarais prie fontano, / kur teškėdavo tyras vanduo. / Kasdien jaunas vergas stovėjo / vakarais prie fontano, / kur teškėdavo tyras vanduo. / Kasdieną jo veidas blyško ir balo. / Vieną vakarą princesė priėjo / prie jo ir tarė, žodžius berdama: / Norėčiau žinot tavo vardą, / tėvynę, kokios tu genties! / Mano vardas, – atsakė vergas, – / Mohametas, esu iš Jemeno, / iš tos asrų genties, / kurios vyrai miršta nuo meilės“⁴ (p. 5). Ne tik romanui parinktas moto, bet ir pirmuosiuose romano puslapiuose apmąstoma miesto vardo transformacija (pasakotojas prisimena, kaip Kristianija tapo Oslu, ir mano, kad į Kristianiją, skirtingai nei į Oslą, vokiečiai nebūtų įkėlę kojos dėl senojo vardo ypatingumo)⁵ yra tarsi semantinė nuoroda į tai, jog šiame romane svarbią rolę turės veikėjų vardai⁶, jų kūrimas, asociacijos, nuosekliai

¹ Rašytojas 1963 m. buvo nominuotas Nobelio literatūros premijai gauti.

² Daugelis skandinavų rašytojų savo kūriniuose tyrinėjo emigracijos į JAV temą. Tradiciškai emigracijos tema kalbama apie priežastis, skurdą, nepalankiai susiklosčiusias personažų gyvenimo aplinkybes ar tiesiog laimės paieškų avantiūras. Dar XIX a. Hansas Christianas Anderseną savo kūrinio *Paveikslų knyga be paveikslų* 14 paveiksle rašė: „Mačiau į Hamburgą keliaujančių valstiečių emigrantų vilkstinę. Kartu su šeimomis jie sės į laivus ir plauks į Ameriką, kur patirs įsivaizduojamą gerovę. Motinos nešė mažus vaikus ant nugaros, vyresnieji ėjo iš šonų, ir vargšas alkanas arklis vilko graudžiai atrodantį vežimą. Švilpė šaltas vėjas. Sušalusi mergaitė glaudėsi arčiau motinos. Toji, žiūrėdama į mano (mėnulio – A. G.) mažėjančią diską, galvojo apie namuose smauginantį skurdą ir didelius mokesčius, kurių ji negalėjo sumokėti. Visi vilkstinėje mąstė apie panašius dalykus. Todėl kylanti aušra jiems atrodė lyg saulės pasiūsta žinia, kad ir jiems nusišypsos sėkmė.“ (Anderseną, Hansas Kristianas, *Negirdėtos Anderseno pasakos*. Kaunas: Vaiga, 2002, 111). Visą seriją romanų apie švedų emigraciją į JAV sukūrė švedų rašytojas Vilhelmas Mobergas (*The Emigrants* (1949 m.), *Unto a Good Land* (1952 m.), *The Settlers* (1956 m.), *The Last Letter Home* (1956 m.)), kuriuose vaizduojama švedų patirtis XIX a. viduryje ir XX a. pradžioje, kai į Ameriką išvyko daugiau kaip milijonas švedų. V. Mobergas savo romanuose tyrinėja žmonių pasirinkimą išvykti, nors ir žino, kad niekada nebegrįš į savo šalį. Remiantis šiais romanais žymus švedų režisierius Janas Troellis sukūrė filmų seriją *Emigrantai* (1971 m.), *Naujoji žemė* (1972 m.).

³ Apie savo kelionės tikslus ir kelionę į gimtinę be turimų iliuzijų jau romano pradžioje kalba pasakotojas: „Maniau, vykstu į Norvegiją, kad išvysčiau senolių žemę ir patirčiau tai, ką knygos ir laikraščiai rašo apie Amerikos norvegus, sugrįžčiusius namo. <...> Šis pasakojimas apie kelionę iš San Francisco į Norvegiją, apie tai, kaip šalį regi pašalietis: nuolatos pro langus iš išorės ir niekad pro juos iš vidaus.“ (Sandemose'ė, 18, 19).

⁴ Eilėraščių vertė Zita Mažeikaitė. Čia ir toliau straipsnyje prie citatos iš A. Sandemose'ės romano *Kas pranykė – sapnas* skliausteliuose bus nurodomas puslapis.

⁵ Kalbant apie įvardijimą iškart primenama lotynų sentencijos *nomen est omen* – „vardai lemia“ – logika.

⁶ Apskritai įvairių laikotarpių skandinavų rašytojai, savo kūryboje besiremiantys senaisiais skandinavų tekstais, ypač senosiomis islandų *Edomis* (*Poetinė Eda* ir *Prozinė Eda*), yra labai atidūs personažų vardų reikšmėms, jų kitimui. Pavyzdžiui, tai pastebima ir pirmosios Nobelio literatūros premijos laureatės švedės Selmos Lagerlio kūryboje. Islandų *Poetinėje Edoje* daug vietos skiriama dievų, jų palikuonių (giminaičių) vardams. Kai kurie iš jų absoliučiai emblemiški: „Gimė vaikai jiems, gyvena ir džiaugės; / menu, kad vardai jų Rėksnys ir Šiknius, / Grubuolis ir Sparva, Vergas, Surūgėlis, / Stuobrys ir Storbambis, Tinginys, Pantis, / Svirdulys, Gulinėtojas. Statė namus jie, / laukuos kratė mėšlą, šėrė kiaules, / ganė ožkas, kasė jie žemę.“ (Neckel, Gustav, *Poetinė Eda*. Vilnius: Aidai, 2009, 342). Apie dukterų vardus sako taip: „Stuobrė ir Kaladė, / Išpūstblauzdė, Kumpanosė, / Rėksnė ir

ryškinama filosofinė vardo samprata – „žmogaus sieloje glūdi slėpiningi saitai, saitai tarp dalykų be kūno ir be vardo. Dėl to jiems turime suteikti pavidalą ir pavadinimą“ (p. 51).

Romanas *Kas pranykė – sapnas* prasideda pirmąja pratarme, kuri iš tiesų yra 1944 m. parašytas pasakotojo ir pagrindinio veikėjo Džono Torsono, bėgusio nuo meilės Agnesei⁷ į Ameriką, laiškas (autodiegetinis pasakotojas, kuris atlieka pagrindinio veikėjo vaidmenį). Šiame laiške juntama, kaip įvyksta esminė Torsono transformacija – simbolinė mirtis ir atgimimas. Laiške fiksuoti keli svarbūs momentai:

1) pirmajame romano sakinyje konstatuojama Suzanos⁸ Gundersen žūtis: pasakotojas pamini prieš kelias dienas sužinojęs, jog karo pabaigoje vokiečiai nužudė Suzaną Gundersen⁹;

2) informacija pasakotoją sukrečia, palaužia, jis *simboliškai miršta*, „iš krėslo pakilau po pusės paros“, „beprasmiška, kad po visko, kas nutiko, ir kai Suzana mirusi gyvenu toliau“ (p. 8);

3) išgyvendamas skausmą Torsonas pagaliau leidžia save pamatyti kitiems žmonėms, juos įsileidžia į savo uždarą gyvenimą, „mąstydami apie kito skausmą atveriam savąjį“ (p. 7); taip jis pagaliau sužino, kad jo tarnas, kaip ir jis pats, yra norvegas, leidžia tarnui, tarsi sau lygiam, tarsi broliui, sėdėti savo mėgstamame krėsle, ne tik papasakoja jam savo gyvenimo istoriją, bet ir ima klausinėti tarno apie jo patirtis, pagaliau po daugelio šalia praleistų metų jis kreipiasi į tarną vardu ir paklausia, „kas, tiesą sakant, jūs toks, Karlsonai?“¹⁰;

4) naujomis akimis pamato pasaulio grožį – tokį, kokį jam atskleidžia tarnas savo pasakojime;

5) romano pabaigoje savo sąmonėje veikėjas leidžiasi į kelionę, kurioje jis sutinka savo mirusią Euridikę (Agnesę Suzaną).

Vergė, Lazda Piktoji, / Skarmalė ir Gerviakojė“ (Ibid., 343). *Giesmėje apie Helgi, Hjorvardo sūnų* pasakotojas atskleidžia Hjorvardo ir Sigrlinos dilemą dėl sūnaus vardo. Ši giesmė net pradedama nuo to, kad sūnus „mažai kalbėjo, ir joks vardas jam neprilipdavo“ (Ibid., 187), tačiau jo vardą likimiškai ištare pro šalį skridusi valkirija, kuri į berniuką kreipėsi Helgio vardu. Kūrinyje *Eilės apie Harbardą* vyksta Odino (Harbardas – vienas iš Odino vardų) sūnaus Toro diskusija su Keltininku, kurį Toras stengiasi įtikinti perkelti jį į kitą sąsiaurio pusę: „Vardo neslėpsiu – nors kalnę nešiojuos – / nei savo kilmės: man Odinas – tėvas, / Meilis – brolis, o Magnis – sūnus; / su dievų galingiausiu – su Toru – kalbėsi! Geidžiu išgirsti tavąjį vardą.“ Keltininkas Torui atsako, kad jo vardas Harbardas ir kad jį retokai nuo kitų slepiąs. Tada Toras atsako, jog niekam nereikia slėpti savojo vardo, jei yra nekaltas.

⁷ Vardas *Agnese* siejamas su šventąja, žuvusia dėl skaistybės. Šiame romane veikėja Agnesė vaizduojama priešingai nei implikuoja jos vardas. Po ilgo laiko pasakotojas suvokė, kad Agnesė galėjo jį nutempti į socialinį dugną, tad nutrauktas ryšys su Agnese jam reiškė brandumą. Kita vertus, pasakotojo sąmonėje Agnesės vardas tebesisėjo su pirmomis meilės patirtimis ir kūrė prielaidas jo valentingumui – galimybei ir kitoms mylimosioms priskirti dvigubus vardus. Šiuolaikinėje literatūroje (ir kine) šiuo vardu dažnai pavadinamos veikėjos, kurios arba įgyvendina šv. Agnės gyvenimo programą, arba paties kūrinio tikslas palyginti personažo ir šv. Agnės pasirinkimus. Šiuo požiūriu įdomus italų režisieriaus Roberto De Paolio filmas (*Tyrosios širdys* (it. *Cuori puri*), kurio pagrindinė veikėja Agnesė yra pasiryžusi išsaugoti savo nekaltybę.

⁸ Suzanos vardas pirmiausia sietinas su Senojo Testamento pasakojimu apie nekaltai dėl neištikimybės apkaltintą merginą, kurios kaltintojai buvo pasmerkti. Suzanos reikšmės – lelija, rožė, džiaugsmas.

⁹ Daugelyje romano vietų Suzana vadinama Agnese Suzana, taip pabrėžiama jų simbiozė, įvykusi pasakotojo sąmonėje.

¹⁰ Šioje vietoje įžvelgtina didžiulė pasakotojo sąmonės transformacija, nes iki transformuojančios patirties jo santykis su tarnais rėmėsi *credo*: „Būti tarnu – ištisas mokslas, reikia proto ir asmenybės, kad išnyktų asmuo“ (Sandemose, 52).

Šio straipsnio tikslas – remiantis literatūrine antroponimika (angl. *literary anthroponymy*)¹¹ patyrinėti, kaip kūrinio semantika kuriama pasitelkiant veikėjų vardus, taip pat kokią įtaką veikėjų vardai įgyja kuriant bendrą viso kūrinio prasmę. Šis tikslas suponuoja uždavinius: 1) aptarti literatūrinės antroponimikos laukui priskiriamus tyrimus; 2) analizuojant romaną *Kas pranykę – sapnas* parodyti Džono Torsono tarsi Orfėjo persikėlimus (realybėje iš JAV į Norvegiją ir sąmonėje) ieškant ir bandant susigrąžinti save bei kitus prarastus žmones (su kuriais atsisveikinta, kurių atsisakyta, kurie palikti) ir jų vardus; 3) apibrėžti personažų veikėjų vardų bei jų transformacijų semantiką. Svarbiausia straipsnio sąvoka yra „vardo determinizmas“ (angl. *nominal determinism*), kuri suvokiama remiantis JAV literatūrologės Marie Nelson apibrėžimu – „tai sąmoninga autoriaus intencija naudojant veikėjų vardus iš anksto nurodyti, kaip jie kūrinyje veiks“¹². Straipsnyje remtasi hermeneutiniu ir analitiniu metodais, o atliekant analizę naudotasi literatūrinės antroponimikos tyrimais.

(Literatūrinės) antroponimikos tyrimai

Literatūrinės antroponimikos tyrimai – vieni seniausių aspektinių grožinės literatūros tyrimų; kūrinio analizė prasideda nuo veikėjo, jo charakterio ir raidos aptarimo, taip pat vardų interpretacijos: ką reiškia personažo vardas ar jo bevardiškumas. Daug veikėjų vardų tyrimų atliko naratologija, intertekstualumo, deskriptyvistinė ir feminizmo teorijos, ypač lingvistinė, kuri koncentruojasi į vyrišką ir moterišką rašymą, taip siekiama įrodyti, jog, pavyzdžiui, rašytojai vyrai palieka veikėjas moteris be vardų, kad pademonstruotų savo galią, nuasmenintų jas ir pan. Vardai kaip veikėjų charakterizavimo priemonė visada buvo svarbūs. Pavyzdžiui, anglų literatūrologė Jane Bliss¹³ tyrinėjo viduramžių romanų veikėjų vardų reikšmes arba, atvirkščiai, veikėjų bevardiškumą ir atskleidė, kokią didžiulę reikšmę veikėjų vardai turėjo. Šiuo metu personažų vardų tyrimais domisi specialus JAV leidžiamas žurnalas *The Journal of Literary Onomastics*¹⁴.

Žmogaus vardu kaip mokslinio tyrimo ar filosofinių (teologinių) svarstymų objektu domisi filosofai, teologai, psichologai. Pastarieji pastebėjo įdomių dėsningumų, fenomenų, pavyzdžiui, „vardo raidės efektą“ (*name letter effect*)¹⁵, „implicitinį egotizmą“ (*implicit*

¹¹ Literatūrinė antroponimika (angl. *literary anthroponymy*) yra išaugusi iš kalbotyros, antroponimikos tyrimų krypties; tyrinėja grožinių kūrinių veikėjų vardus, jų semantikos įtaką kūrinio prasei.

¹² Nelson, Marie, „An Onomastic Approach to the Story of Edgar Sawtelle: David Wroblewski's Transformation of Shakespeare's Hamlet“, *Journal of Literary Onomastics* 3 (2013–2014), 24–31. <https://digitalcommons.brockport.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=jlo>.

¹³ 2008 m. apgintoje disertacijoje *Įvardijimas ir bevardiškumas Viduramžių romane* (angl. *Naming and Nemelessness in Medieval Romance*).

¹⁴ *The Journal of Literary Onomastics*, <https://digitalcommons.brockport.edu/jlo/>.

¹⁵ Nuosekliausiai ištirtas ir visuotinai pripažįstamas yra vardo raidės efektas (angl. *name letter effect*), kuris reiškia, kad įprastai žmogui labiausiai patinkanti jo vardo pirmoji raidė, apie ją jis linkęs daugiausia mąstyti, taip asocijuoti dalykus su vardo ar pavardės pirmąja raide. Šį efektą 1985 m. atrado stebėdamas pats savo reakcijas į raidės žymus belgų psichologas Jozefas Nuttinus. Šiuo metu yra išbulinta metodika, leidžianti nustatyti savivertės laipsnį pagal tai, ar žmogui patinka jo pirmoji vardo raidė; jeigu ne, vadinasi, žmogaus savivertė yra žema, jis nemėgsta savo vardo, jo pirmosios raidės, taip pat ir savęs. Daug kontroversiškesni yra kiti psichologų aprašyti efektai: numanymas, kad

egotism), kurie reiškia, kad žmonės linkę savo pasirinkimus siesti su savimi, savo vardu¹⁶, savo gimimo data ir kt.¹⁷ Psichologo Jvo Chamary'io duomenimis, žmogaus sėkmė itin priklauso nuo jo vardo raidės (ar ji pirmojoje raidyno pusėje), nuo vardo žinomumo ir ilgio¹⁸. Žmogaus gyvenimą stipriai veikia ir tai, ar jis yra keitęs savo vardą; apie tai moksliniame straipsnyje rašo JAV psichologas Darrelas W. Drury'is¹⁹.

Kino kūrėjai jau seniai ezoteriškai tyrinėjo vardus keldami prielaidas, jog toks pats žmogaus vardas kuria ir panašią realybę. Pavyzdžiui, lenkų kino režisierius Krzysztofą Kieślowskis 1991 m. sukūrė kino filmą *Dvigubas Veronikos gyvenimas* (*La double vie de Véronique*), kuriame paraleliai vaizdavo dvi skirtingose šalyse – Lenkijoje ir Prancūzijoje – gyvenančias merginas, kurios viena kitos nepažįsta, nieko viena apie kitą nežino, o vienintelis dalykas, jas siejantis, yra tas pats vardas – Veronika. Tapataus vardo užtenka, kad abiejų merginų gyvenimo aplinkybės fatališkai sutaptų. Tiesa, šio filmo logiką aštriai kritikavo filosofas Slavojas Žižekas, atpažinęs *New Age* obskurantizmo atvejį²⁰. Rašytojai kurdami personažų vardus priartėja prie panašių įžvalgų, kaip ir mokslininkai, remdamiesi moksliniais tyrimais. Atkreiptinas dėmesys, kaip įtaigiai psichologų išskirtą efektą (*vardo egotizmą*, reiškiantį, kad mums svarbūs bei gražūs dalykai ar vardai atrodo tie, kurie siejasi su mūsų vardo ar pavardės pirmąja raide) atskleidžia Nikolajus Gogolis savo klasikiniame kūrinyje *Mirusios sielos*. Personažas, susipažinęs su kolegijos sekretoriaus našle ir išgirdęs, kad ji yra Nastasja Petrovna, pagiria jos vardą kaip gražų. O vardas pasakotojui gražus, nes asocijuojasi su jam artimu kontekstu: „mano tikra teta, motinos sesuo, taip pat Nastasja Petrovna“²¹.

Literatūrinei antroponimikai yra svarbios įvairių sričių mokslininkų įžvalgos, susijusios su žmogaus vardo interpretacijomis, tačiau aktualiausi yra kalbotyros krypties antroponimikos tyrimai. Kalbininkas Aleksandras Vanagas pastebėjo, jog apskritai pagrindinė vardo funkcija yra „atskirti vienus žmones nuo kitų“²², be to, kalbininkas pabrėžė, kad kita ne mažiau svarbi vardo funkcija yra kuriamoji arba, kaip jis įvardija, lemties, lėmimo funkcija²³. Tai jis išryškina teigdamas, jog „pradedama manyti, jog vardai gali žmogų

žmogus sąsąmoningai renkasi draugus ir gyvenimo partnerius remdamasis savo bei kito žmogaus vardo pirmosios raidės analogija; nesąsąmoningai žmogus renkasi persikraustyti į vieną ar kitą miestą (ar šalį), kuri prasideda jo vardo raide, arba renkasi specialybę, koku nors būdu imlicitiškai ar eksplisitiškai susijusią su jo vardu.

¹⁶ Rašytojai linkę savo personažus pavadinti vardais, kurie kaip nors siejasi su jų pačių vardu. Šis principas veikia ir tyrinėjamo romano atveju – autoriaus vardas Akselis Sandemoseč, o jo pagrindinių veikėjų vardai Agnese ir Suzana.

¹⁷ Aptariant psichologinius su vardo raide susijusius efektus remiamasi straipsniu „The Name-Letter Effect: Why People Prefer Partners with Similar Names“, kuriame yra aktualizuojami moksliniai tyrimai, straipsniai, susiję su žmogaus vardu. Žr.: <https://www.psychologistworld.com/emotion/name-letter-effect-attraction#>.

¹⁸ Chamary, Jv., „The Name Game: How Names Spell Success in Life and Love“, žiūrėta 2018 rugsėjo 5, <https://www.sciencefocus.com/science/the-name-game-how-names-spell-success-in-life-and-love/>.

¹⁹ Drury, Darrel W. ir McCarthy, John D., „The Social Psychology of Name Change: Reflections on a Serendipitous Discovery“, *Social Psychology Quarterly* 3 (1980), vol. 43, 310–320.

²⁰ Žižek, Slavoj, „Ideologija ir jos šmėklos“, in *Viskas, ką norėjote sužinoti apie Žižeką, bet nedrįsote paklausti Lacano*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.

²¹ Gogolis, Nikolajus, *Mirusios sielos*. Vilnius: Vaga, 1980, 46.

²² Vanagas, Aleksandras, *Mūsų vardai ir pavardės*. Vilnius: Mokslas, 1982, 11.

²³ Šiai įžvalgai pagrįsti gražų pavyzdį, remdamasis Ovidijumi, yra pateikęs teologijos daktaras Gianfranco Ravasi,

išaukštinti arba pažeminti, ginti arba išduoti, padėti arba pakenkti. <...> *Nomen est omen* – „vardai lemia“ – sakydavo senovės romėnai.²⁴ Kalbininkas Alvydas Butkus nuosekliai tyrinėjo ne tik vardus, bet ir pravardes, jos kaip neoficialus asmenvardis informuoja „apie kokią nors pravardžiuojamojo ypatybę. <...>. Pravarde gali tapti ir tikrojo asmenvardžio variantas, jei jis reikalingas kokiai ypatybei nusakyti.“²⁵ Šis profesorius A. Butkus pastebėjimas yra svarbus mąstant apie grožinių kūrinių veikėjų įvardijimus: kokia nors transformuota veikėjo vardo forma, pavyzdžiui, mažybė, jau gali reikšti nebe veikėjo vardą, bet jo pravardę.

Iš grožinės literatūros istorijos matyti, kad geriausiai rašytojai buvo labai išradingi tiek kurdami savo pačių vardus, pseudonimus, tiek parinkdami vardus savo personažams²⁶. Įtakingas Amerikos knygų leidėjas Alfredas A. Knopfas yra pasakęs, kad įmanoma sukurti charakterį suteikiant prasmę nežinomam iksui; „ir nors niekas gyvenime nesisieja su tais iksais, jų realybė gimsta suteikus jiems vardus“²⁷. Anglų lingvistas Richardas Coatesas kalbėdamas apie suteikiamus veikėjams vardus pastebėjo, jog net tada, kai rašytojas kurdamas savo personažui vardą neturėjo intenciją jį kaip nors išskirti, suteikė paprastą vardą, net ir tuo atveju literatūros kritikas ieškos su vardu susijusių pasąmoninių asociacijų²⁸. Literatūrologas Peteris W. Nesselrothas remdamasis Umberto Eco, Michaelo Riffaterre, Jacques'o Derridos ir kitų įžvalgomis iškėlė klausimą: kodėl veikėjų vardai tokie svarbūs? Apibendrintas atsakymas būtų, jog jie dažnai yra tarsi mazgai (*nodal points*), surišantys veiksmus, aprašymus²⁹. Literatūrologas išskiria ir analizuoja trijų tipų veikėjų vardus: 1) istorinių asmenybių, veikiančių daugiausia istorinėje grožinėje literatūroje; 2) veikėjų, kurių vardai siejami su realiomis asmenybėmis, žinomomis visuomenėje, taip pat prototipų; 3) veikėjų, kurių vardai yra identiški žinomiems kitų literatūros kūrinių veikėjų vardams. Pateikęs pavyzdžių, kaip kuriama semantika kūriniuose, kuriuose matyti visų trijų tipų veikėjų vardai, jis apibendrintai teigia, jog „labiau negu bet kurie kiti žodžiai, tikriniai vardai, nesvarbu istoriniai ar fikciniai, turi potencijos kurti naujas istorijas. To priežastis yra tai, kad jie jau atsirado kaip „įrašyti pasakojime“ (ar definicijose) iš kitų kontekstų – fiktyvių ar realių“³⁰.

Daug platesnę nei P. W. Nesselrothas veikėjų vardų semantinę amplitudę, parinkimo strategijas atskleidžia šiuolaikinis literatūrologas Uri'is Margolinas straipsnyje *Įvardijimas*

kuris teigia, jog „Ovidijus savo *Amores* šaipėsi iš senos girtuoklės, vardu Dipsus, nes jos vardas reiškė „Ištroškusioji“, kitaip tariant, „vardas patvirtino tikrovę“. Ravasi, Gianfranco, *Žodis ir žodžiai*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 2005, 12.

²⁴ Vanagas, 11.

²⁵ Butkus, Alvydas, *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Aesti, 1995, 21.

²⁶ Tyrinėjant personažus visada keliamas klausimas, kokia jų vardų parinkimo prasmė, kodėl parinktas toks, o ne kitoks vardas, tai tik vardas ar ir semantinis kodas, kaip vardu žaidžiama, kaip jis padeda meniškai tyrinėti realybę, gal personažo vardas koreliuoja ar, atvirkščiai, savo prasme konfrontuoja su sukurto personažo asmenybe, charakteriu.

²⁷ Cituojama iš Frow, John, *Character & Person*. Oxford: Oxford University Press, 2014, 189.

²⁸ Coates, Richard, „A Concise Theory of Meaningfulness in Literary Naming within the Framework of the Pragmatic Theory of Properhood“, *Journal of Literary Onomastics* 4 (2015), 31, žiūrėta 2018 gegužės 12, <https://digitalcommons.brockport.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1019&context=jlo>.

²⁹ Nesselroth, Peter, „Naming Names in Telling Tales“, in *Fiction Updated: Theories of Fictionality, Narratology, and Poetics*. Toronto: University of Toronto Press, 1996, 131.

³⁰ Ibid., 142.

naratyve (Naming in Narrative). Žvelgiant į U. Margolino pateiktą tyrimą apibendrintai, galima pastebėti tokius su veikėjų vardais susijusius aspektus: 1) romanai, kuriuose vaizduojami du trys personažai be vardų, naudojant tik jų aprašymus; 2) autodiegetinio pobūdžio kūriniai, panašiai kaip Fiodoro Dostojevskio romane *Užrašai iš pogrindžio*, kur pagrindinio veikėjo vardas gali būti niekada neminimas ir apie jį sužinoma tik iš citatos laiške kitam personažui; 3) daugelis rašytojų nuosekliai visoje kūryboje laikosi pasirinktų veikėjų vardų kūrimo strategijų (Émile'is Zola, Gustave'as Flaubert'as); 4) pavadinant veikėjus vardais ar atsisakant tai daryti, gali būti strategiškai motyvuota pasirinktos tematikos, norimų akcentų; 5) kai kuriuose kūriniuose pavadinami tik tie veikėjai, su kuriais pagrindinis veikėjas yra tiesiogiai susijęs; kitiems suteikiami jų veiklos sritį atspindintys pavadinimai; 6) vardai padeda išryškinti transformaciją tarp „žmogus“, „šitas žmogus“, „Johnas“, „jis“, „dainininkas“ ir atsakyti į klausimą „Kas yra kas?"; 7) jei vardas turi iškraipytą formą, ar juo pavadintas žmogus vis dar tas pats, neatitikimas tarp vardų ir jų nešiotųjų; 8) ką pasakojimo struktūroje reiškia veikėjo atsisakymas pasakyti savo vardą; 9) kaip veikėjo susigalvotas (pakeistas) vardas nulemia kitų veikėjų prielaidas apie jo egzistenciją; 10) koks yra veikėjo santykis su tokį patį vardą turinčiu kito literatūros kūrinio personažu³¹ ar realiai egzistuojančia asmenybe³².

Lietuvių literatūrologai analizuodami kūrinius dažnai aptaria ir veikėjų vardus. Žvelgiant į geriausius visų laikų lietuvių romanus, galima pastebėti, kad jų prasmei sukurti yra svarbūs veikėjų vardai. Pavyzdžiui, Vinco Mykolaičio-Putino *Altorių šešėlyje* pasakotojas ir pagrindinis veikėjas yra Liudas Vasaris, kurio pavardė semantiškai konotuota, yra ir raiškos, ir prasmės požiūriu identiška vasario mėnesiui, taip implikuojama papildomų prasmų. Vieno nuosekliausiai tyrinėtų romanų – Antano Škėmos *Balta drobulė* – pagrindinio veikėjo vardas Antanas³³ identiškas rašytojo vardui, o pavardė Garšva (lot. *Aegopodium podagraria*, angl. *Ground-elder*, vok. *Giersch*) reiškia augalą³⁴. Ievos Simonaitytės žymiausias

³¹ Pavyzdžiui, Aaronso Sorokino vaidybiniame filme *Pokerio princesė (Molly's Game)*, 2018 m.) pasakojama tikrais įvykiais paremta istorija apie turtingą ir įtakingą šou verslui priklausiusią Molę Blium, kuri pasaulio turtingiesiems ilgą laiką organizavo pokerio lošimus ir dėl savo veiklos, balansuojančios ties legalumo ir nusikaltimo riba, buvo teisiama kaip nusikaltusi JAV. Visas filmas yra tarsi įžymiojo Jameso Joyce'o romano *Ulisas (Ulyses)*, 1922 m.) parafrazė, o pati veikėja turi apsvaistyti, kiek jos vardo ir pavardės sutaptis su *Ulisu* romano veikėjos Molės Blium vardu ir pavarde veikia jos gyvenimą. Visas filmas turi tarsi Odisėjo posluoksnį: pirmiausia vienas iš Blium klientų paklausia, ar ji nėra airė (taip tarsi sutapatindamas J. Joyce'o *Ulisu* veikėją su realia moterimi). Antras svarbus intertekstualumo aspektas – kada vienas iš daugelio Molės klientų prisipažįsta ją mylintis, ji pasako esanti tarsi jų antižmona Kirkė, viliojanti vyrus prabangiu gyvenimu ir stipriaisiais gėrimais, ir įsitikina, kad tas vyras, su kuriuo ji kalbasi, neatpažįsta Odisėjo konteksto, kurį ji jam primena. Vis dėlto įdomu, kaip Molė filme atsiriboja nuo Odisėjo, kirkiškumo ir visų su tuo susijusių kontekstų – net viską praradusi teisme ji pasirenka sakyti tiesą, rėkte išrėkia (net kelis kartus), kad jai neliko nieko tik jos vardas, kuris yra unikalus ir išskirtinis, kaip ir jos pačios gyvenimas. Tas vardas yra trinaris – tarp Molės ir Blium įsiterpia jos mylimos močiutės pavardė.

³² Margolin, Uri, „Naming in Narrative“, in *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge, 2005, 337.

³³ Išsamiau apie rašytojų ir veikėjų vardų sutaptį žr.: Brazauskas, Nerijus, „Autorius ir vardas: keli teoriniai ir interpretaciniai pastebėjimai“, *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis* 8 (2009), 444.

³⁴ Kada veikėjo vardas sutampa su augalo, galima didžiulė interpretacinė vardo įvairovė. Pavyzdžiui, brolių Grimų pasakos „Rapunzel“ pavadinimas sutampa su pagrindinės veikėjos vardu, šis vokiškas žodis reiškia net tris skirtingus augalus – sultenę, katilėlį ir glaudenę. Pagal tai, kuris augalas pasirenkamas verčiant, gali kisti interpretacija, požiūris į semantines detales. (Bettelheim, Bruno, *Kodėl mums reikia stebuklo*. Vertė V. Grenda. Vilnius: Tyto alba, 2017, 221.)

romanas *Vilius Karalius* pavadintas pagrindinio veikėjo vardu, kurio pavardė taip pat reiškia karalius, valdovas, bet ar tai svarbu aiškinantis kūrinio prasmę – ar Karalius yra karalius savo laikysena, savu gyvenimu. Analizuodamas vieną garsiausių lietuvių romanų Sauliaus Tomo Kondroto *Žalčio žvilgsnis* literatūrologas Nerijus Brazauskas pastebėjo ypač didelę semantinę šio romano vardų įvairovę, teigdamas, jog „tikrasis Pipiro vardas – Emilis, Pimės Efemija, Lušuko pavardė – Pivorius. Kitu atveju personažo vardas iš viso neminimas (kapi-tonas Uozolas) arba tas pats vardas suteikiamas keliems veikėjams <...>. Vardų pakeitimas ir tam tikrų bruožų iškėlimas laikytinas magiška formule, parodančia žmogaus likimą.“³⁵ Literatūrologė Loreta Jakonytė tyrinėjama Renatos Šerelytės kūrybą vardų semantikos prasme išskiria romaną *Vardas tamsoje*. Ji pastebi didžiulę įvairovę intertekstualiai motyvuotų R. Šerelytės romano personažų ir jų vardų: „sena paranojikė prancūzų kalbos mokytoja Panelė Koko <...> naujoji furija Margo ir kitos.“³⁶ Interpretuodamas Broniaus Radzevičiaus romano *Priešaušrio vieškeliai* personažo Juozo Daukinčio vardą literatūrologas Dainius Vaitiekūnas įžvalgiai pastebi, kad šio personažo vienas iš semantinių kodų yra jo pavardė: „<...> pavardės etimologija tik sustiprina įtarinėjimą simbolizmu. Daukintis yra sudurtinė pavardė, sudaryta iš sandų dau(g)-, „greičiausiai sietino su liet. Daug“ ir kin(t)-, kuris, kaip ir ken(t)-, Kęs(t)-, sietinas su liet. kęsti, kentėti, kantus, kančia, pakantus, pakanta ir pan. Šis tikrinis daiktavardis nurodo herojui neišvengiamą timinę (jausminę) būseną – didelę kančią, kentėjimą.“³⁷ Šioje vietoje literatūrologas pabrėžia, kaip klasikiniame kūrinyje, parenkant personažo vardą, veikia jau anksčiau išryškintas *vardo determinizmo* efektas, kada vardas yra kaip nuoroda į tai, kaip veikėjas veiks, kas jam atsitiks ir pan. Daug literatūros antroponimikos laukui priskirtinų straipsnių buvo publikuota specialiai vardo tematikai skirtame mokslo straipsnių rinkinyje *Vardas kultūroje*³⁸.

Vardo semantika ypač svarbi, kai kalbama apie kūrinius, kuriuose meniškai tyrinėjama kintanti veikėjo tautinė tapatybė, kada kūriniuose atskleidžiama emigranto, migranto ar transmigranto tapatybė bei jų vardų situacinis kismas. Literatūrologė Laura Laurušaitė kalbėdama apie išeivijos lietuvių ir latvių rašytojų pokario romanus monografijoje *Tarp nostalgijos ir mimikrijos* pastebi, kokią svarbią vietą jos tyrinėjamoje literatūroje, vaizduojančioje lietuvių (latvių) virsmą amerikiečiais (-ėmis), turi vardų semantika. Pavyzdžiui, kalbėdama apie lietuvių išeivijos rašytojos Nelės Mazalaitės kūrinį *Negestyje* (1955 m.), ji atkreipia dėmesį į tai, kaip pagrindinių veikėjų vyrai amerikiečiai iškraipo jų lietuviškus vardus³⁹. Prie panašių išvadų L. Laurušaitė prieina ir tyrinėjama latvių rašytojų

³⁵ Brazauskas, Nerijus, *XX a. lietuvių modernistinis romanas: raidos ir poetikos linkmės*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, 217.

³⁶ Jakonytė, Loreta, *Karvės kuolas pilies gatvėje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, 71.

³⁷ Vaitiekūnas, Dainius, *Pasakojimas B. Radzevičiaus „Priešaušrio vieškeliose“*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, 78–79.

³⁸ „Vardas kultūroje“, *Acta Humanitara Universitatis Saulensis* 8 (2009). Įdomiausieji vardo mokslinės refleksijos požiūriu pasirodė žurnale publikuojami straipsniai: Julditos Nagliuvienės „Veidas, vardas ir kaukė: identiteto krizė dekadentinėje Peterio Altenbergo savivokoje“ (208–227), Kęstučio Šerpečio „Pašaukimo profanacija ir apsišaukimo ontofanija: vardo transmutacija“ (428–444), Monikos Pokorskos-Iwaniuk „The Role of the Name in The Exile and Gulag Lithuanian Literature – the Specific Language of the Literary Expression“ (78–84), Nerijaus Brazausko „Autorius ir vardas: keli teoriniai ir interpretaciniai pastebėjimai“ (444–455).

³⁹ Laurušaitė, Laura, *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: lietuvių ir latvių pokario išeivijos romanai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, 169: „Ardo moterų tapatybę iškraipydami abiejų moterų vardus: Žanetė

romanus apie latvių išeivių, siekiančių prisitaikyti naujoje aplinkoje, patirtis. Čia taip pat rodoma veikėjų tautinės tapatybės transformacija, įtvirtinama ir vardo kitimu. Itin reikšmingas literatūrologės pastebėjimas susijęs su Elvyros Kuocinės romanu *Vis tiek reikia gyventi*, pasakojančiu apie latvę. Jai mirus, niekas jos neatpažįsta, nes latviškas vardas taip stipriai iškraipytas, kad jį paskelbus laikraštyje niekas jo neidentifikuoja. Šią situaciją literatūrologė pakomentuoja: „Lingvistinis vardo iškraipymas po mirties reiškia, kad ji nesugebėjo savęs įdiegti į naująją realybę, ir išlikimo užduotis žlugo.“⁴⁰

Literatūrologai ne kartą atkreipė dėmesį į tai, kaip grožiniuose kūriniuose veikia „pakeisto vardo principas“. Pavyzdžiui, komentuodama Lietuvos žydės Saros Marijos Belkind virsmą į Mirjam Belkind, šiai palikus Lietuvą ir persikrausčius į Izraelį (Jurgio Kunčino romanas *Kasdien į karą*), literatūrologė Dalia Cidzikaitė pastebi, kiek daug skirtingų tapatybių (ir vardų) turėjusi ši veikėja. Iš pradžių ji buvusi lietuvaitė Marytė, išvykusi į Izraelį ji tampa žyde Mirjam Belkind arba pusiau lietuve, pusiau žyde Sara Marija Belkind. Šią pavardę D. Cidzikaitė interpretuoja remdamasi galimais kitų kalbų vertimais: „Belkind sudarytas iš dviejų kelioms kalboms priklausančių žodžių: prancūziško *belle* ir angliško *Kind* (arba vokiško *Kind* – „vaikas“). Žodis *belle* yra moteriškos giminės būdvardis, reiškiantis „gera“, „dosni“, „graži“, „kilminga“. Angliškas *Kind* gali būti tiek daiktavardis („rūšis“, „veislė“, „giminė“), tiek būdvardis („malonus (-i)“, „mielas (-a)“, „geras (-a)“. Tad Marijos-Mirjam pavardė gali būti suprantama keleriopai: sujungti du būdvardžiai sudaro „graži ir maloni“ junginį; „graži (gražioji) giminė“, „dosni giminė“ yra nuorodos į Mariją-Mirjam kaip moterį arba tam tikros, šiuo atveju – žydų etninės grupės atstovę.“⁴¹

Johanesas Torsenas tampa Džonu Torsonu

A. Sandemose'ė romane *Kas pranykė – sapnas* vaizduoja arogantišką, turtingą, daug gyvenime pasiekusį ir atsisiųsį savo norvegiškosios tapatybės personažą, kuris net kelis kartus tarsi Orfėjas nužengia į Hadą ieškodamas savo prarastų euridikių ir savęs. Taip romane prieinama prie esminės išvados – „pačioje paskutinėje instancijoje visi vyrai – tavo broliai, o visos moterys – tavo seserys ir visi jie liudytojai tavo byloje“ (p. 166). Pagrindinio veikėjo vardas ir pavardė romane keičiasi keturis kartus. Norvegas Johanesas Torsenas, atvykęs į Ameriką, pakeičia savo vardą ir pavardę į „tinkamesnę“ amerikiečiui, jis tampa Džonu Torsonu. Beje, būtent šiuo vardu jis pasirašo laišką sūnui, apie kurio egzistavimą apskritai nežinojo. Taip po daugybės emigracijoje praleistų metų jis įtvirtina savo, kaip emigranto, tapatybę. Ilgą laiką jo sąmonėje savos vietos ieškojo du vardai, vis dėlto nusveria naujasis, emigracijoje įgytas (priimtas) vardas. Dar vėliau pasirašinėdamas prie

virsta Džanet, o Danguolės vardą vyras taria taip netaisyklingai, kad pavargęs laužyti liežuvį perkrikštija ją į Dangi arba Lee, nes jos vardas esąs toks turtingas, kad jį galima skaldyti ir trumpinti iš visų pusių (N 87, 91). Danguolė Gėlaitienė priversta paklusti naujosios šalies primetamam lingvistiniam hibridiškumui ir „išmėtyti beprasmius daiktus“, t. y. atsisakyti taškelį ant e, ir rašyti savo asmenvardį Danguole Gelaitis (N, 42). Moterų identitetas netelpa naujojoje kultūroje, o naujai suteikti vardai verčia priimti jų implikuojamas kitokias kultūros prasmes.“

⁴⁰ Ibid., 169.

⁴¹ Cidzikaitė, Dalia, *Kitas lietuvių prozoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, 91.

pavardės prideda kelias raides – Džonas Torsenas Ltd.⁴² O vienos iš mylimųjų Jenės (ji vienintelė jam pagimdys sūnų) tėtis tarp Džono ir Torseno įterpia savo dukters pavardę kaip neišdildomą ženklą, kad jo dukra neatsiejama Džono Torseno tapatybės dalis. Gavęs netikėtą telegramą, kad jam gimė sūnus, pastebi, jog du iš trijų jo įvardijimo segmentų sutampa – Džonas Lundas Torsenas.

Apskritai iš kūrinio naratyvo matyti, kad romano pasakotojas yra ypač jautrus tam, kaip jį pavadina kiti, nuolat apmąsto sutiktųjų vardus ar tai, jog kai kurie jų jo sąmonėje liks bevardžiai⁴³. Kalbėdamas apie savo gyvenimą pasakotojas mintimis sugrįžta į jaunystę ir iškart prisimena norvegišką vardą, t. y. būtinybę vardą grąžinti į pradinę padėtį. „Pasidarysiu archeologas ir per Džoną Torseną Ltd. bandysiu nusikasti iki vaikinuko Johaneso Torseno 1940-aisiais“ (p. 33). Vardo keitimas, ta labili tautinė (ir žmogiška) tapatybė, Akselio Sandemose'ės romano pasakotojui ir veikėjui leis ištarti: „savęs niekuomet nepaversk emigrantu. Nepaprastai sunku padaryti save nelaimingą, tačiau gera valia ir dedant pastangų galima įstengti. Emigracija yra neabejotinas būdas“ (p. 65).

Pasakotojui prisimenant gražiausius savo gyvenimo momentus iškart iškyla žmonės, kurie jį sutikę ištardavo norvegišką, tėvų suteiktą, jo vardo versiją – Johanesas. Jis mena savo jaunesnį brolių, kuris vaikystėje į jį kreipėsi su esminiu filosofiniu klausimu: „Klausyk, Johanesai, ar tu kažkada irgi buvai mažas?“ (p. 65). Antrąkart kaip Johanesas, kaip norvegas, iškyla po trisdešimties praleistų emigracijoje metų vaikščiodamas po kapines, kuriose palaidoti jo tėvai ir sesuo Marija. Ji žvelgdama iš sugadintos nuotraukos, tarsi ištare jo norvegiškąją vardo formą – Johanesas. Šis mirusiosios žvilgsnis jam patvirtino ir jo paties, kaip Johaneso, mirtį sava norvegiškai tapatybei. Ir tą vidinio monologo akimirką jis sau prisipažįsta (kapinėse, kaip simboliška): „Taip, Johanesas Torsenas grįžo namo, jo akys sudrėko prie sesers ir tėvų kapo“ (p. 87). Ištaręs sau visą vardą ir pavardę, kaip jis skambėjęs Norvegijoje, jis tarsi trumpam save grąžina sau, savo šeimai ir savo šaliai. Dar kartą jis sau pamini norvegišką vardo variantą, kada mąsto apie savo santykį su tėvyne ir kalba. („Bet mano kalba ir supratimas apie Norvegiją išliko kaip jaunučio Johaneso Torseno“ (p. 102)). Iš *nomen nescio* (toks mažas ir nereikšmingas su savo naujuoju vardu jis sau atrodo JAV) jis akimirkai tampa *nomen proprium*. Pasakotojas apmąstydamas savo gyvenimą Amerikoje prisimena, jog visada mėgęs siaubo literatūrą, viename kūrinyje pagrindinis veikėjas iškrinta iš laiko – nors visiems jo aplinkos žmonėms laikas teka, jam nebe. Jis pagalvoja: „Nesibaiminu kurį rytą nubusiųs Miorės pakrantėje paties Haraldo Griežtojo

⁴² Trumpinys Ltd (Džonas Torsenas Ltd), kaip rodo Cambrige'o definicijų žodynas (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ltd>) yra sudarytas iš *limited liability company*, kuris vartojamas kompanijos vardu, kai savininkai turi ribotą prieigą prie jos pinigų. Romane šias raides prie savo pavardės saviironiškai personažas prideda, kada atsisveikina su savo pirmąja meile Agnese. Jis suvokia, kad nuo šiol ji jam nebeprisklausys.

⁴³ Bet kokių atvejų kūriniai kad ir kaip pavaizduotų emigrantą, visada kelia netiesioginį klausimą – „Ar jis svečioje šalyje gali būti laimingas“. Mąstant, kaip emigrantai vaizduojami grožinėje literatūroje, randasi su laime susijęs aspektas – jų vardų transformacijos. Vardas gali būti keičiamas sąmoningai, pradėjus naują gyvenimo etapą, kažko atsisakius ar kažką igijus, bet daugeliu atvejų pakeisti vardą tampa emigrantų būtinybe, kad prisitaikytų, išgyventų. Ką tai reiškia žmogaus (ne)laimingumo jausenos prasme? Apie tai savo filosofijos knygoje *Apie laimę* užsimena lenkų filosofas Władysławas Tatarkiewiczus. Jis teigia, jog viena nemaloniausių žmogui situacijų sietina su iškraipytomis jo vardo (pavardės) formomis. „Mūsų ambicijas užgaunančios situacijos, dėl kurių kaltiname kitus (pvz., kai kas nors nesiklauso, kai ką nors sakome, arba netiki tuo, ką sakome, arba nuolat pamiršta mūsų pavardę).“ (Tatarkiewicz, Władysław, *Apie laimę*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2016, 115).

vasalu“ (p. 135). Šie žodžiai labai daug atskleidžia apie pasakotojo santykį su savimi, savąja amerikietiška tapatybe: jis nėra susitapatinęs su savimi, pats sau svarbus, jis įsivaizduoja galintis būti pavaldiniu, griežto valdovo tarnu, galintis būti iš esmės bet kuo. Kitaip tariant, pasakotojas pasiekęs tokią būseną, kada nebėra esmingai svarbus pats sau. Jis suvokia save esant tik *nomen ignotum*.

Visas romanas – tai tarsi mirusiųjų pasaulio šešėlių karalystė. Šešėliais apgaubti tiek gyvieji, kurie miršta veikėjo sąmonėje, tiek realiai mirę žmonės. Romane vaizduojamos situacijos, veikėjo meilės patirtys iškyla 1939–1944 m. – tai karo metai, kurie dar labiau pagilina šešėliuotą vaizdą – visa Norvegija, visas pasaulis, kaip ir atskiri žmonės čia šešėliuojantys, gyvenantys tarsi mirusiųjų karalystėje, karo sąlygomis. Jau būnant namie Amerikoje ir prisimenant Norvegiją, į kurią sugrįžo po daugiau nei 30 metų, žmonės ir senos vietos jam iškyla kaip šešėliai – „jie daugiau neatsilankys „Kampe“, tačiau tarp staliukų dažnai gali išvysti vaikštinėjant jų šešėlius. Stovėjo nuleidę galvas, kai atlikus pareigą išaušo diena. Jie neištarė nei taip, nei ne. Leidosi į mirties karalystę ir netgi ten atskalūnas perniek maldaus jų atleidimo“ (p. 11). Kaip rodo kūrinio naratyvas, būtent ta kavinė, pavadinta „Kampu“, kurioje jis pirmąkart pamatė Suzaną. Be to, pasakotojas kalba ne tik apie išorinius šešėlius, bet ir „šešėlių sieloje“, kuri nešiojasi ir kuri taip pat, kaip ir visa kita, reikia perprasti (p. 67).

Romano pasakotojas laiške savo sūnui tarsi teisindamasis apibendrina savo donžuaniškas gyvenimo patirtis, kaleidoskopiškai apmąsto santykių su įvairiomis moterimis epizodus. Prasminę ašį romane sudaro dvi didžiosios personažo gyvenimo meilės – jaunystės meilė Agnesei ir brandaus žmogaus nuodėminga meilė gero draugo Gunderio Gunderseno žmonai Agnesei Suzanai.

Skandinavų rašytojai kuriamų personažų vardais (ypač sagose) dažnai pabrėžia jų priklausymą vienai giminei, vienai giminės atšakai. Tavo vardas kaip tapatybės žymė rodo absoliutų priklausymą nuo giminės, nuo jos tradicijų, nuo jos narių sistemingai patiriamų traumų, pasikartojimų ir pan.⁴⁴

Romano personažai, net ir labai norėdami atsisakyti savo šaknų, mano, kad būtent čia jų kančių šaltinis⁴⁵, pasijunta neatsiejamai tarsi medis įaugę į savo vardą, į pavardę kaip tęstinumo žymę. Pavyzdžiui, Suzanos vyras Gunderis mąstydamas apie savo šaknis pastebi: „Mano senelis buvo samdinys, o vėliau – smulkus skolintojas. Jo vardas ir pavardė Gunderis Olavsenas. Tėvas vadinosi Ola Gundersenu, ir jis plėtojo tokį pat žanrą. Jo sūnaus vardas ir pavardė Gunderis Gundersenas, jis įkliuvo į nagus palūkininkams. Toks giminės romanas“ (p. 166). Šioje romano vietoje per visų giminės vyrų tas pačias vardų šaknis, pavardžių sąsajas pabrėžiama, kad ne jis, Gundersenas, vykdo tolesnę savo šeimos vyrų nužymėtą gyvenimo programą, bet Džonas, kuris mokosi „skolintojo“ amato. Kitaip tariant, Gunderis parodomas kaip iškritęs iš savo šeimos linijos, o į ją kaip jos tęsėjas ir vykdytojas „įkrinta“ Džonas.

Romane stipriai veikia tai, ką filosofas Vosylius Sezemanas yra pavadinęs *disociacija*, t. y. visi veikėjų vardai tarsi tinkliniu principu siejasi su kitais vardais, taip kurdami žmonių

⁴⁴ Pavyzdžiui, XX a. vidurio švedų rašytojos Marianne's Fredriksson romanas „Ana, Hana ir Johana“ jau pavadinime rodo trijų kartų moterų vardus, kurie vienas į kitą įeina (*Ana* įeina į *Hana*, o *Hana* į *Johana*).

⁴⁵ Visi vaizduojami romano personažai išgyvenę itin sudėtingų trauminių patirčių.

bendrumo, bendros egzistencinės patirties idėją: visi vieni su kitais susiję, vieni kartoja kitų gyvenimus ir patys yra pakartojami. Nė vienas vardas pats savaime nėra svarbus. Agnesė svarbi kaip Agnesė Mona Liza, Suzana kaip Agnesė Suzana. Pirminis romano veikėjo sąmonėje užsifiksavęs vaizdinys skyla, kad galėtų sudaryti naujų vardų, naujų asociacijų kombinacijas. Atrodo, kad veikia panašus vardų suvokimo principas, kaip vokiečių poeto Alfredo Kolleritscho (sk. Koleričo, 1931 m.) eilėraštyje, kuriame greta iškyla Paulius ir Saulius, budelis ir šventasis – jų vardai tarsi sklando ore kaip musės, kurios gaudomos, kad jas pavadinus vardai įgytų vieną apibrėžtą reikšmę: „Suvokti, kad daiktai tebuvo musės, / pakilę juodu spiečium, zujo, / čia Saulius, o čia Paulius. / Tik senis palei namą atrodė vis toks pat, / lyg ženklas, ir niekas nežinojo, ką jis reiškia. / Kalba tarsi avis neblioivė. / Tylėjimas iš baimės, liežuvis sakinį supykde, / pasibaigė žaidimas. Kas pasakys, / kas yra laimė?“⁴⁶ Pagrindinis romano personažas romane susitapatina su skirtingais vardais (skirtingų kalbų, literatūriniais, istoriniais) ir tam tikromis aplinkybėmis vykdo naujų vardų koduojamą gyvenimo programą.

Literatūra ir šaltiniai

- Andersen, Hansas Kristianas, *Negirdėtos Anderseno pasakos*. Vilnius: Vaiga, 2002.
- Bettelheim, Bruno, *Kodėl mums reikia stebuklo*. Vilnius: Tyto alba, 2017.
- Brazauskas, Nerijus, „Autorius ir vardas: keli teoriniai ir interpretaciniai pastebėjimai“, *Acta Humanitrica Universitatis Saulensis* 8 (2009).
- Butkus, Alvydas, *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Aesti, 1995.
- Cidzikaitė, Dalia, *Kitas lietuvių prozoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- Chamary, Jv, „The Name Game: How names spell success in life and love“, paskelbta 2017 rugpjūčio *ScienceFocus*, <http://www.sciencefocus.com/feature/psychology/names>.
- Coates, Richard, „A concise theory of meaningfulness in literary naming within the framework of The Pragmatic Theory of Properhood“, *Journal of Literary Onomastics* 4 (2015), 31, žiūrėta 2018 gegužės 12, <https://digitalcommons.brockport.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1019&context=jlo>.
- Darrel, Drury W. ir McCarthy, John D., „The Social Psychology of Name Change: Reflections on a Serendipitous Discovery“, *Social Psychology Quarterly*, no. 3 (1980), vol. 43, 310–320.
- Frow, John, *Character & Person*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Gaarder, Jostein, *Mergaitė su apelsiniais*. Vilnius: Alma littera, 2006.
- Gogolis, Nikolajus, *Mirusios sielos*. Vilnius: Vaga, 1980.
- Jakonytė, Loreta, *Karvės kuolas pilies gatvėje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- The Journal of Literary Onomastics*, paskelbta <https://digitalcommons.brockport.edu/jlo/>.
- Koleričas, Alfredas, „Suvokti...“, in *Dešimt austrų poetų*. Vilnius: Vaga, 1991.
- Laurušaitė, Laura, *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: lietuvių ir latvių pokario išeivijos romanai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.
- Margolin, Uri, „Naming in Narrative“, in *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge, 2005, 337.

⁴⁶ Koleričas, Alfredas, „Suvokti...“, in *Dešimt austrų poetų*. Vilnius: Vaga, 1991, 234.

„The Name-Letter Effect: Why People Prefer Partners With Similar Names“, paskelbta <https://www.psychologistworld.com/emotion/name-letter-effect-attraction>.

Neckel, Gustav, *Poetinė Eda*. Vilnius: Aidai, 2009.

Nelson, Marie, „An Onomastic Approach to The Story of Edgar Sawtelle: David Wroblewski's Transformation of Shakespeare's Hamlet“, *Journal of Literary Onomastics* 3 (2013–14), 24–31, paskelbta <https://digitalcommons.brockport.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=jlo>.

Nesselroth, Peter, „Naming Names in Telling Tales“, in *Fiction Updated: Theories of Fictionality, Narratology, and Poetics*. Toronto: University of Toronto Press, 1996.

Ravasi, Gianfranco, *Žodis ir žodžiai*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 2005.

Sandemose, Aksel, *Kas pranykę – sapnas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.

Sezemanas, Vosylis, *Estetika*. Vilnius: Mintis, 1970.

Tatarkiewicz, Władysław, *Apie laimę*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2016.

Vaitiekūnas, Dainius, *Pasakojimas B. Radzevičiaus „Priešaušrio vieškeluose“*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

Vanagas, Aleksandras, *Mūsų vardai ir pavardės*. Vilnius: Mokslo, 1982.

Žižek, Slavoj, „Ideologija ir jos šmėklos“, in *Viskas, ką norėjote sužinoti apie Žižeką, bet nedrįsote paklausti Lacano*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.

Asta GUSTAITIENĖ

AN EMIGRANT'S ATTEMPT TO RECOVER LOST NAMES: AKSEL SANDEMOSE'S *WHAT'S GONE IS A DREAM*

Summary. During the years of World War II, the Danish-Norwegian writer Aksel Sandemose (1899–1965) wrote the novel *Det svunde er un drøm* (*What's Gone Is A Dream*), which in 1944 was published in Swedish and in 1945 in Danish. It is one of the most interesting Scandinavian novels of the mid 20th century. and is an artistic reflection of the feelings of a Norwegian thirty years after his emigration to America. The author pays a lot of attention to character names and their transformations (Johanes Torsen becomes John Torson) as well as to their associative connections – their strategic choice (Agnes, Susan) adds to the meaning of the work of literature. The aim of the article is to investigate the novel *What's Gone Is A Dream* from the standpoint of literary antroponymy. The investigation has been performed using the analytical and hermeneutic method referring to research carried out in the field of literary antroponymy. The article consists of three parts. The first surveys the field of literary antroponymy. The second investigates the process of name retrieval that John Torson gets immersed in when back in Norway. The third part of the article analyzes the name transformation of people once dear to the protagonist. We disclose the motives of the protagonist's choice to change his own first and second names which endows him with a new, American identity and, consequently, takes him away from his Norwegian origin. However, by admitting his former Norwegian servant Carlsson, now Carl, bearing a typical Scandinavian name, as a friend and a life companion (the shortened name of the latter sounds like a nickname) he seems to regain his original identity, and the two form a small Norwegian community. The character names (Agnes, Susan) of the novel have semantic connotations and the author plays with their primary meaning and transformations. The name of Johanes Torsen, the storyteller of the autodiegetic novel, is

universal – we come upon it in many languages, it is easy to translate, change or transform; thus it proves the difficulty (or easiness) of adapting oneself to the strange cultural (linguistic) environment of a new name. The names we come across in the intertextual narrative of the novel implement the program of *name determinism*: identifying himself with Dick, a character in Charles Dickens' novel *David Copperfield*, the protagonist of *What's Gone Is A Dream* starts acting accordingly – as a naive simpleton.

Keywords: Scandinavian literature, literary antroponymy, Lithuanian literary research, literary Scholars, name determinism, topic of emigration, philosophy of literature.

Kristina ZAKSAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Svetimos erdvės vaizdinys naujausiuose svetur rašytuose migrančių romanuose (Gabija Grušaitė, Vaiva Rykštaitė, Jurga Žąsinaitė, Lina Ever)

Santrauka. Straipsnyje¹ nagrinėjama, kaip naujausiuose migrančių rašytojų tekstuose vaizduojamas ypatingas veikėjų santykis su miestu bei vieta. Taikant literatūros topografijos, postkolonializmo prieigą nustatyta, jog vienu iš svarbiausių aspektų tampa komplikuotas savos ir svetimos erdvės santykis. Atlikta analizė parodo, kad jų romanuose personažus sieja nuolatinė įtampa, blaškymasis po svetimą pasaulį ir bevietišumo jausenos. Rašytojos pateikia detalius skirtingų miestų kartografinius žemėlapius akcentuodamos vis kitas pasaulio vietas, kuriose laikinai įsikuria romanų personažai, patiriantys nestabilumo pojūtį ir nepalankų (gal kiek neigiamą) vietinių požiūrį į atvykėlį. Gabijos Grušaitės ir Vaivos Rykštaitės kūryboje centrine ašimi tampa konkrečių miestų, megapolių Niujorko, Honkongo, Londono aprašymai. Linos Ever romane braižomas tikslus savos erdvės – daugiakultūrio Vilniaus žemėlapis, akcentuojamos epizodinės buvimo svetur patirtys – būtent salos Kretos vaizdiniai. G. Grušaitės aprašomos vietos turi tikslus adresus, gatvių pavadinimus, o V. Rykštaitė romane *Kostiumų drama* dalį veiksmo perkelia į nelegalias skvotų būstines, kurios veikėjų sąmonėje susilieja su iliuzinio ir realaus pasaulio erdvėmis. Bene įdomiausia J. Žąsinaitės romane kuriama erdvė, kada realią miesto vietą keičia pseudošalis Azuritija, fantasmagorinė, simbolinė, svetima erdvė.

Raktažodžiai: svetima erdvė, fantasmagorinė erdvė, simbolinė erdvė, namai, kartografinis žemėlapis, migrantai, literatūros topografija, megapolis.

Šiuolaikiniuose XXI a. migrančių tekstuose daugiakultūrio miesto panorama ir konkrečių topografinių erdvių vaizdavimas yra neatsiejama romanų dalis. Žvelgiant į

¹ Straipsnis parengtas pagal straipsnio autorės magistro darbą *Svetimos erdvės vaizdinys naujausiuose svetur rašytuose migrančių romanuose (Gabija Grušaitė, Vaiva Rykštaitė, Jurga Žąsinaitė, Lina Ever)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018.

publikuotus kūrinius matyti, jog po 2000 m. per 15 metų laikotarpį svetur buvo parašyta daugiau nei 30 įvairių žanrų lietuviškų tekstų, kuriuose atsispindėjo ryški tapatybės kaita – nuo įprastos nostalgijos refleksijos iki mėginimo paneigti savo lietuviškumą, pateikti kitokią, transformuotą, tapatybę². Literatūrologė Laura Laurušaitė straipsnyje *Užburtas ratas ar vilties diaspora?* akcentavo, kad panašaus pobūdžio tekstų iki 2016 m. rasta daugiau nei 60³. Be abejo, žmonių pasirinkimą išvykti iš gimtinės nulemia įvairios priežastys – į svetimą miestą keliaujama dėl ekonominių, politinių bei asmeninių priežasčių. Galima konstatuoti, kad XXI a. migrančių kūryboje melancholijos ir sentimentalumo ženklus vis dažniau pakeičia bandymas adaptuotis naujoje terpėje, įsitvirtinti, o svetimo miesto ir gimties vietos priešprieša neretai tekstuose tampa atspirties tašku. Apskritai vieta, kurioje laikinai sustoja pagrindiniai veikėjai, jų santykis su gyvenamuoju būstu tampa bene svarbiausiu tyrimo objektu, kuris įdomus ne tik literatūrologams, bet ir kitų sričių mokslininkams.

Pastaruoju metu daugiau leidžiama migrančių rašytojų tekstų, kuriuose ypač ryškus gimties vietos bei svetimo miesto vaizdinys. Miestas šiuolaikinėje migrančių literatūroje ištis reikšmingas veiksnys, todėl straipsnyje naudojantis literatūros topografijos metodu buvo analizuoti patys naujausi ir išsamiai netyrinėti autorių romanai: Vaivos Rykštaitės *Kostiumų drama* (2013), *Trisdešimt* (2017), Gabijos Grušaitės *Stasys Šaltoka: vieneri metai* (2017), Jurgos Žašinaitytės *Azuritijos kardinolai* (2017) ir Linos Ever *Neišrėškinta juostelė* (2018). Pasirinkti tekstai skirtingi, jų veiksmas vyksta vis kitose šalyse, todėl daugiakultūrio miesto Londono vaizdinys naujausiuose kūriniuose kartais iš centro traukiasi į periferiją. Vakarų Europos miestus vis dažniau keičia egzotinės šalys: Tailandas, Malaizija, Honkongas. Grušaitės romane *Stasys Šaltoka: vieneri metai* topografinės vietovės netikėtai išplėstos netgi nuo Šiaurės Niujorko iki Rytinės Malaizijos ir t. t. Panašios patirtys atsispindi ir rašytojos L. Ever naujausiame romane *Neišrėškinta juostelė*, kur miesto Berlyno erdves netikėtai pakeičia Graikijos salos Kretos aprašymai. Nors daugelis autorių rašydami tekstus įvardija konkrečią vietovę, nubrėžia tikslų kartografinį žemėlapi, kuriame skaitytojas klaidžiodamas miesto gatvėmis matytus vaizdinius gali nesunkiai atpažinti, bet, kita vertus, kartais visiems įprastą rašymo modelį rašytojos pakeičia. Romano vieta gali tapti tik simboline ir neprieinama skaitytojui. Taip atsitinka ir rašytojos J. Žašinaitytės romane *Azuritijos kardinolai*. Panašią rašymo strategiją romane *Žmonės iš Alkapės* (2015) taiko ir rašytoja Unė Kaunaitė.

Tik pažvelgus į migrantų literatūros panoramą, į tekstus, parašytus po 1990 m., matyti, kad skirtingai nei vyresniosios, dipukų, kartos autoriai, kurie savo kūriniuose daugiau išryškina nostalgijos ir ilgesio jausenas, jaunosios kartos kūrėjai akcentavo savirealizacijos aspektus. Nepaisant to, kad šiuolaikiniuose romanuose užčiuopiami konkretūs kosmopolitiškumo ženklai, net ir tokiuose rašytojų tekstuose išryškėja dvilypumo aspektas, kurį reikėtų įvardyti kaip liminalią būseną, jauseną, jog esi *tarp* – nei čia, nei ten⁴.

² Kuizininė, Dalia, *Trumpa lietuvių literatūros istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2014, 99.

³ Laurušaitė, Laura, „Užburtas ratas ar vilties diaspora? XXI amžiaus lietuvių ir latvių (e) migracijos procesų palyginimas“ (teorinės prieigos, kompleksiniai ir tarpdalykiniai tyrimai), *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 21 (2016), 9.

⁴ Celešiūtė, Ingrida et al., *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*. Klaipėda: Baltic printing house, 2012, 212.

Šiuolaikiniai kūriniai tiek žanrais, tiek tematika aprėpia ištis platų spektrą, yra įvairialypiai. Dažnai rašytojos savo išgyvenimus atskleidžia tik pagyvenusios svetur, kitos daugiau aprašo epizodines buvimo svetur patirtis, vienos autorės labiau atsiskleidžia rašydamos patrauklias, intriguojančias meilės istorijas arba intelektualiąją filosofinę prozą, esė svarstymus, bet vis dėlto visas jas jungia tam tikras egzilinio bendrumo motyvas. Daugelio rašytojų kūryboje pastebima ryški dviejų skirtingų ribų *savo / svetimo* takoskyra, vietovių priešprieša. Nauji gyvenimo iššūkiai, iš svetur atsineštos išskirtinės moterų autorių patirtys dar labiau paskatina apmąstyti pakitusį veikėjų santykį tiek su paliktąja gimties vieta, tiek su laikinaisiais namais svetimoje žemėje.

Namai ir svetimas pasaulis Vaivos Rykštaitės romanuose *Trisdešimt* ir *Kostiumų drama*

V. Rykštaitės⁵ romanas *Trisdešimt* – dviejų skirtingų siužetinių linijų, ironiška, daugia sluoksnių knyga. Kūrinyje susipina dviejų kartų istorijos – į nūdienos Londoną patekusios emigrantės Jurgos ir jos prosenelės Silvijos, gyvenančios Smetonos laikotarpiu Kaune, likimai. Kaip viename iš savo interviu rašytoja atvirauja, šis pasakojimas buvo sukurtas remiantis autorės asmenine patirtimi. Anot V. Rykštaitės⁶: „norėjau parodyti išgyvenimo dėl savo amžiaus reliatyvumą: mano prosenelė neturėjo laiko sukti sau galvos dėl trisdešimtmečio, nes užklupo karas. Tuo metu mes dabar turime per daug galimybių, per daug pasirinkimų, per daug laiko tyrinėti save veidrodyje ir mąstyti apie viską ir apie nieką – tai yra šių laikų vakariečių privilegija ir tuo pačiu problema“⁷.

Trisdešimties metų dar neturinti išsilavinusi mergina Jurga apsigyvena viename iš nuomojamų namų, kuris patraukliai atrodo tik iš išorės. Taip projektuojamas svetimos erdvės, buto aprašymas atskleidžia, kad gyvenimas naujoje aplinkoje neretai primena bendrabučio sąlygas, kur pagrindiniai veikėjai dažnai netenka savo privatumo. „Mano miegamasis nedidelis, londoniečių vadinamoji batų dėžutė. Čia net netilptų dvigulė lova, bet aš saviškę nusipirkau sulankstomą.“⁸ Apskritai mažytis gyvenamosios vietos plotelis (savarankiškai projektuojant būstą, dalijant jį į jaukius du kambarius) padeda geriau suvokti neseniai atvykusių migrantų sudėtingus adaptacijos procesus.

Svetimą miestą Jurga prisijaukina po truputį, viskas vyksta natūraliai, sistemingai, nenukrypstant nuo susidaryto plano, o tai iš esmės ir padeda įsilieti į daugiakultūrę terpę. Prestižiniame rajone išsinuomojusi nedidelį kambarėlį, kurio nereikia dalytis su kitataučiais, ji jaučiasi gana saugi. Beveik visą romano veiksmą butas išlieka nepakitęs, veikia nesiblaško ir įgyja vietos statusą, *įsivietina*. Herojė trykšta pozityvumu, turi nemažai pažįstamų, draugių, Jurgos nekamuoja ir finansinės problemos.

⁵ Rykštaitė, Vaiva, *Trisdešimt*. Vilnius: Tyto alba, 2017, 20.

⁶ Naudotasi straipsnio autorės magistro darbu *Svetimos erdvės vaizdinys naujausiuose svetur rašytuose migrantų romanuose (Gabija Grušaitė, Vaiva Rykštaitė, Jurga Žąsinaitė, Lina Ever)* ir pateiktais priedais, interviu su rašytoja V. Rykštaite, parengtas 2018 04 25.

⁷ Ibid.

⁸ Rykštaitė, *Trisdešimt*, 20.

Kita vieta, kurioje nuolat lankosi Jurga, – Rytų Londono Depfordo turgus, Dalstono rajonas. Centrinėje miesto dalyje žmonės telkiasi ne tik tam, kad galėtų nusipirkti maisto, įsigyti daiktų, bet ir pasižvalgyti, pasidomėti – čia vyksta intensyvūs komunikacijos procesai. Dažnai po turgų vaikščioja įvairių tautybių asmenys, tai padeda išryškinti kultūrų autentiškumą. Vintažinis drabužių verslas, vienetinių prekių pasiūla po vienu stogu suburia ne tik skirtingus asmenis, bet ir duoda tiesioginę aliuziją į smetoniškąjį tarpukario Kauną, kuriame žymiausios to meto moterys puošdavosi drabužiais, kokių šiuolaikiniame didmiestyje ieško Jurga.

Veikėjos mintyse netikėtai nušvitusi prosenelės gyvenimo vizija kaip blykstė trumpam sušmėžuoja vintažinio turgaus aplinkoje ir iš karto nutolsta (pasislepia) už daugiakultūrio miesto kontūrų. Tačiau išnyra metaforiškai vadinamas Londono agurko bokštas ir išstumiama vintažinio turgaus miesto panoramą, kuri yra viena svarbiausių Londono miesto dalių. Čia išryškėja ir priešprieša tarp gimties vietos – Lietuvos, kur įsiterpusi Jurgos prosenelės pasakojimą netikėtai pakeičia populiariausi didmiesčio statiniai ir objektai. „Tolumoje matyti Londono agurkas – dėl neįprastos formos londoniečių šitaip pramintas bokštas, stūkstantis virš babiloniškojo Dalstono horizonto.“⁹ Būdama Kingslando gatvėje ji akimirkai stabteli. Viena vertus, mergina nėra nutolusi nuo savo maršruto, miestas savas, topografiškai apibrėžtas, bet, kita vertus, tik pažvelgus į dangoraižį Jurga peržengia izoliuotos teritorijos ribas. Taip įvyksta lūžis, priešprieša tarp didmiesčio Londono ir žemėlapyje pažymėtos mažytės sendaikčių turgaus aikštės, kuri veikėjai nevalingai primena ir gimtinę.

Tokie pavyzdžiai leidžia mintimis nusikelti ir atgaivinti visiškai skirtingą tarpukario Kaune vykusią istoriją, kurios pagrindinė veikėja yra Jurgos prosenelė (motė) Silvija. Laiikinoji sostinė, aristokratiškoji miesto dvasia, lapių kailiais pasipuošusios, elegantiškai į Karininkų ramovės pobūvius žingsniuojančios damos taikliai perteikia autentišką to meto vaizdinį. Atmintin įstrigusios motės suteiktos pamokos, kai nuo pat vaikystės Jurgai buvo sukurtas emancipuotos, principingos moters įvaizdis, ugdomi elgsenos įpročiai, aiškinamos etiketo subtilybės jos gyvenime liko kaip viena iš svarbiausių vertybių, todėl netgi išvykusi svetur mergina, kaip ir motė, mielai eksperimentavo su įvairiais aksesuarais, skrybėlaitėmis, skarelėmis. Galima sakyti, jog šiuos skirtingus laikotarpius sieja ir panaši bohemiška aplinka, kai viešojo bendravimo išraišką, paplitusią saloninių pokalbių kultūrą, prabangią menininkų gyvenimo atmosferą (Kaunas vadintas Mažuoju Paryžiumi) daugiakultūriame Londone keičia tviskantys naktiniai klubai, barai ir restoranai. Apie savo tapatybę, lietuviškąsias šaknis mąstydamą Jurga į save atsigręžia per santykį su mote, giminystės ryšiai tokie svarbūs, jog padeda jai susivokti ir dar labiau išryškinti savos vietovės svarbą.

Vienas matomiausių pavyzdžių, suteikiantis galimybę tapatinti skirtingus laikotarpius, – maisto kultūra, kai užsukusi į prabangų restoraną iš plataus meniu asortimento Jurga nedvejojama pasirenka tradicinius itališkus bulvių virtinukus (*gnocchi*), kurie akimirksniu veikėją nukelia į vaikystės prisiminimus, malkomis kūrenamą virtuvę, kurioje motė gamina naminius varškėtukus – *ežiukus*. Dar vienas sutapimas, jog abi veikėjos trokšta nuoširdaus, atviro pokalbio. Prosenelė lankosi įvairiuose renginiuose, parodose, kūrybos skaitymuose, diskusijose, tokį poreikį jaučia ir Jurga, nes ji svetimame pasaulyje

⁹ Rykštaitė, Vaiva, *Trisdešimt*. Vilnius: Tyto alba, 2017, 28.

jaučiasi pernelyg vieniša, jai neužtenka lakoniškų moteriškų pašnekesių, savo paslaptis ji gali atskleisti tik privačioje klinikoje dirbančiam psichologui.

Be abejo, išskirtinės veikėjų patirtys padėjo atrasti akivaizdžias paraleles tarp daugia-kultūrio Vakarų Londono ir unikaliuos tarpukario Kauno miesto panoramos. Tiesa, kūrinys ryškios priešpriešos tarp savos ir svetimos erdvės nepastebima. Minėti aspektai šias istorijas tarsi sulydo į visumą, kas per svetimos vietovės prisijaukinimą mintyse jai sužadina daug praeities reminiscencijų, gimtinės aliuzijų, kurios nukelia į kitą, perpasakotą ir tarpukariu vykusią Jurgos prosenelės istoriją.

Romane *Kostiumų drama*¹⁰ nuosekliai išryškinamos esmingiausios bevietišumo, santykio su svetimumu pasauliu bei namų prarasties temos. Pagrindinė veikėja Lėja atvyksta į Didžiąją Britaniją, Londoną. Svetimoje šalyje ją pasitinka giliai šaknis įleidusi bei savo erdvę būstą turinti pusseserė Kristina su vyru Hasanu. Iš pradžių naujakurė yra viskuo aprūpinta, Lėjai suteikiama tiek fizinė erdvė – pastogė, taip pat padedama ir materialiai, Hasanas duoda pinigų smulkioms išlaidoms. Tačiau prabanga, moderniai įrengtas kambarys, kokybiškas maistas, nemokamai suteiktos paslaugos netikėtai nutrūksta. Apkaltinta flirtu su Kristinos vyru, ji jaukų būstą privalo palikti, taip Lėja ne savo noru patenka į viešą gatvės erdvę – autobusų stotelę. Galima tik įsivaizduoti, kokia kryptimi turėtų pasukti migrantė. Londono megapolyje egzistuoja tik du pasirinkimo variantai: integruotis, kuo greičiau susirasti gyvenamąją aplinką, arba grįžti į Lietuvą.

73 numerio autobusas tampa viltimi ir išsigelbėjimu – laikiną namų erdvę. Pasirinkusi šį autobuso maršrutą Lėja priklauso nuo vairuotojo posūkių. Judėdama pirmyn atgal ir ieškodama išeities taško, ji migruoja tarp centrinės Pikadilijos aikštės, Viktorijos stotelės. Išlipusi Oksfordo gatvėje veikėja apgalvoja tolesnius žingsnius ir pasirinkusi vėl tą patį autobusą ji toliau be tikslo klaidžioja didmiesčio gatvėmis. „Važiuojame lėtai, nežiūrėdami vieni į kitus, iki Viktorijos stoties, atgal į centrą, į kitą miesto galą ir vėl ratu.“¹¹ Judėjimas viešuoju transportu liudija, kad tai neatsiejama daugiakultūrio miestovaizdžio detalė. Apskritai autorė daug dėmesio skiria viešajam transportui – autobusas svetimoje aplinkoje atlieka ir kitą funkciją, benamiams jis tampa laikinu prieglobsčiu. Tiesa, toks priverstinis kelionės maršrutas, blaškymasis po gatves išryškina ne tik nuolatinę herojų bevietišumo būseną, bet ir atskleidžia intensyvias būsto bei savos vietos paieškas.

Tą patį vakarą susipažinusi su benamiu Maiklu Lėja netikėtai patenka į nepažįstamų žmonių ratą, nelegalią būstinę – skvotus. Pasak Aldos Daugirdaitės, skvotas – terminas, kuris vartojamas apibūdinti apleistą, nenaudojamą pastatą, užimtą žmonių, neturinčių formalų nuomos sutarčių¹². Nors autorė ir nekommentuoja, bet pažymėtina, kad namo gyventojai skvoteriai turi susikūrę taisykles, kurių laikosi. Netradiciniai ritualai, žaidimai, susitarimas, kaip reikia belsti į duris, atkoduoja kitą Londono miesto pusę. Nors ši erdvė – izoliuota, užslėpta, netinkanti gyvenimui, bet, kita vertus, skvotuose ne vienas personažas bent jau laikinai atranda savo vietą. „Viktorijos epochos kampinis namas. Nuo kaimynų jis

¹⁰ Rykštaitė, Vaiva, *Kostiumų drama*. Vilnius: Alma littera, 2013, 39.

¹¹ Ibid., 41.

¹² Daugirdaitė, Alda, „Kitokia Anglija, arba kas yra skvotas“, *Bernardinai*, paskelbta 2009 lapkričio 20, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-11-20-alda-daugirdaite-kitokia-anglija-arba-kas-yra-skvotas/35723>.

skyrėsi sienomis lipančiais vijokliais ir užkaltais pirmojo aukšto langais.¹³ Dėl nelegalios būstinės statuso, bohemiško gyvenimo detalių, svetimų žmonių triukšmo skvotų gyvenimas nėra patrauklus. Vidinis Lėjos pasaulis konfrontuoja su išoriniu. Iškyla klausimas: likti gyventi tarp šių nepažįstamų žmonių, susidraugauti su jais ar bandyti grįžti pas pusserę. Kaip žinoma, gyvenimas skvotuose neretai siejasi ne tik su laikinumu, neapibrėžtumu, bet ir su pakitusiomis veikėjų būsenomis. Lėja privalo prisidėti prie laikinosios skvotų erdvės išlaikymo, ji nori įsitvirtinti svetimoje terpėje, todėl vienintelė galimybė apsirūpinti materialiais jai tampa stabilus slaugės darbas.

Pirmoji stotelė, į kurią atvyksta Lėja, – Hanslau. Gūdaus miško apsuptyje, tarp šlamančių medžių stūksanti nedidelė trobelė iš pirmo žvilgsnio veikėjai pasirodo niūri ir svetima. Pirmoji pažintis su ligonio žmona, jų namų aplinka Lėjai pasirodo ištis nemaloni. Logiška, kad veikėjai visai nesinori taikytis prie nuolat kintančių namų taisyklių. Būti tiktai svečio teisėmis pabosta, todėl rašytoja V. Rykštaitė romane kartais renkasi neegzistuojančią, utopinę, erdvę. „Manęs čia nėra. Aš kitur <...> Ir apskritai, lėktuvus nusileido visai ne Londone, o Kalifornijoje!“¹⁴ Įvyksta atmetimo principas, racionalus protas priešinasi, nepritampa svetimoje aplinkoje, todėl bent mintimis veikėją perkelia į kitą vietovę. Iliuzinis pasaulis – vieta, kurioje veikėja gali įgyvendinti savo neišsipildžiusius norus bei lūkesčius, tai tarsi pastogė, kurioje pavyksta pasislėpti ne tik nuo pašalinių žmonių, bet ir grėsmingo, svetimo pasaulio.

Kai buto šeiminkė atleidžia Lėją už tai, kad sudaužė brangią Votsų šeimos vazą, ji ir vėl privalo ieškoti naujos darbo vietos ir namų. Toks staigus siužeto posūkis neretai ženklina vietos trapumą, laikinumą. Lėja į skvotus grįžti nenori, nelegali erdvė įgauna neigiamą konotaciją: „Likau nakvoti tame bepročių name.“¹⁵ Iš citatos matyti, kad Lėja ignoroja tikrovę ne tik prižiūrėdama ligotus senelius, tą patį veiksmą ji atlieka ir skvotuose. Susikurtas įsivaizduojamos erdvės modelis jai leidžia bent jau minimaliai atsitverti tylos siena nuo išorinio pasaulio.

Kita Lėjos gyvenimo stotelė – misterio Edvardo Heinio namai. Ji ir vėl įsprausta į mažą, uždarą erdvę: „Panašaus dydžio patalpoje mano močiutė laikydavo uogienes ir raugintus agurkus – žemos lubos, pilki apsilaukę tapetai, nebuvo jokio lango, stovėjo tik siaura viengulė kušetė ir greta įspraustas naktinis stalelis.“¹⁶ Palyginti su tik ką paliktais apartamentais (balta patalynė, nemažas kambarys), šiame būste Lėja jaučiasi itin sugniuždyta. Mergina neturi netgi lango, todėl savo gyvenamąją vietą vadina sandėliuku. Tokioje mikroskopinio dydžio erdvėje Lėjai ilgai išgyventi nepavyksta. Tai suprojektuoja galimybę pažvelgti ne tik į migrantės nepavykusį bandymą prisitaikyti prie svetimos terpės, bet ir paskatina apmąstyti, kokia individui yra svarbi gyvenamoji vieta.

Iš kuklaus sandėliuko-kambarėlio ji patenka pas senutę Elizabetą. Lėja akimirksniu apsidairo ir pamato patrauklų vaizdinį. Pono Heinio namuose Lėja gyvena mažytėje nišoje be lango, o šiuose namuose ji atgavo galimybę mėgautis ne tik laisve, bet ir erdviu kambariu. Pakeitusi tiek daug laikinųjų gyvenimo vietų, Lėja tik čia pasijunta visaverte namų

¹³ Rykštaitė, *Kostiumų drama*, 46.

¹⁴ Ibid., 114–115.

¹⁵ Ibid., 69.

¹⁶ Ibid., 113.

gyventoją. Visose aplankytose senelių rezidencijose arba skvote merginai tekdavo gyventi tamsiuose, netvarkinguose kambarėliuose ir jausti nuolatinį diskomfortą. Ankstesnių vietų ir tikslų gatvių pavadinimų, kur buvo apsistojusi Lėja, autorė neįvardijo, o Elizabetos namai tekste minimi kaip konkretus rajonas.

Romanui įpusėjus vėl grįžtama prie skvotų. Ši erdvė tampa nelegali ir izoliuota. Triukšmingose miesto gatvėse vyksta protestas, todėl Lėjos draugai skvoteriai privalo išsikelti iš savo būstinės. Tiesa, fiksuojant veikėjų vietas romane išryškėja, jog tiek Lėjos, tiek jos draugų gyvenimo erdvės nuolat kinta. „Tais metais stuksenau į daugybę durų.“¹⁷ Citatoje V. Rykštaitė tarsi ironiškai pašiepia nuo vienu prie kitų durų keliaujančią veikėją.

Apskritai V. Rykštaitės romane svarbios ne tik egzistuojančios realios, bet ir iliuzinės erdvės. Suardydama tikrovės ribas ji leidžia pajusti, kokia iš tiesų gali būti reikšminga ne tik namų aplinka, bet ir svajonių pasaulis. Romane pateikiamas scenarijus ir sukurti realiai neegzistuojantys veikėjų apmatai kompoziciškai paryškina, įtvirtina esant du pasaulius, du romanų planus.

Gyvenamųjų vietų refleksija Linos Ever romane *Neišryškinta juostelė*

Naujausio rašytojos L. Ever¹⁸ romano *Neišryškinta juostelė* siužetas dažniausiai vyksta Vilniuje. Kūrinyje išsamiai aprašoma trijų kartų šeimos istorija. Pagrindinė veikėja Dalia nėra migrantė, ji turistė, o jos kelionės svetur daugiau epizodinės. Tad trumpas atokvėpis saulėtoje Graikijoje su vyru tik iš dalies primena egzilines patirtis. Poilsis Kretoje, didžiausioje Graikijos saloje, pasirinktas neatsitiktinai, Dalia su savo vyru Romu bando išsaugoti griūvančią santuoką. Laikina svetur išvykusios veikėjos santykis su gimties vieta nepakinta, o netikėta pažintis su graiku Kristu paverčia ją meilės migrante. Dalios adaptacijos procesai nėra sudėtingi, bet viešint pas naują draugą jai nuolat kyla prisiminimai apie Lietuvą, tai verčia pažvelgti į savo gimtinę iš distancijos. Pasak rašytojos, Dalia nostalgikškesnė už ją, turinti nuoskaudų senoms vietoms, dėl to jos santykis toks komplikuoatas¹⁹.

Romano pradžioje vaizdingai aprašoma Kretos sala, taip parodomas kiek kitoks šios egzotinės vietos koloritas. Konkrečių geografinių vietovių, atpažįstamų objektų, bulvarų, monumentų, gatvių pavadinimų, įvardijančių tikslų veikėjų buvimo vietą, beveik neatrasta, tačiau ir iš abstrakčių detalių (palmių, alyvmedžių giraičių, į kalnus kopiančių ožkų, salą supančios jūros) galima įsivaizduoti, kokioje kurortinėje aplinkoje apsigyvenę veikėjai. Svarbiausiu atspirties tašku tampa konkrečios vietos refleksija. Atrodo, kad Dalia turėtų gerai jaustis tik savo namuose, bet realybė kitokia. Susikurtas idiliškas šeiminis gyvenimas, jauki erdvė po vyro išdavystės iš tiesų negali būti vadinama namais. „Ji lyg augalas, laukiantis persodinimo – džiūstančiomis šaknimis, bet mobilus, ieškantis didesnio, o gal tik

¹⁷ Ibid., 131.

¹⁸ Ever, Lina, *Neišryškinta juostelė*. Vilnius: Tyto alba, 2018, 6.

¹⁹ Naudotasi magistro darbu *Svetimos erdvės vaizdinys naujausiuose...* ir pateiktais priedais, interviu su rašytoja L. Ever, parengtas 2018 03 27.

gražesnio vazono, žiupsnio šviežio dirvožemio, šviesesnės vietos.²⁰ Po patirto šoko ir nesėkmingų santykių su vyru Dalia pasąmonėje namų sąvoka buvo ištrinta, būstas, kuriame ji anksčiau gyveno, liko vien fizine erdve ir tam tikra užuovėja. Skirtingai nei kituose analizuojamuose romanuose (kur veiksmas prasideda Lietuvoje), šis siužetas plėtojamas trumpą laiką, todėl svetima teritorija tekstui nėra tokia svarbi. Taigi romane dominuoja gimtosios žemės panorama.

Dažniausiai minima teritorija yra Užupio rajonas. „Nusileido prie Užupio angelo, ramiai išgėrė kavos mažulaitėje kavinėje, <...> perėjo tilteliu per Vilnelę <...>. Ant Užupio tilto jis pamatė spynas. – Oho, visai kaip Paryžiuje!“²¹ Žvelgdama į gimties vietą autorė preciziškai sufokusuoja savo regos lauką ir iš smulkių detalių sulipdo realų Užupio koliažą. Į pasakojimą įtraukdama išskirtinius objektus: Užupio angelas, upė Vilnelė ir miesto simboliu tapusį katiną – rašytoja sukuria ramybės oazės įspūdį. Persmelkta hipnotizuojančio ilgesio Dalia tarsi gidė vedžioja Kristą po savo miestą. Tokiu principu pro padidinamąją stiklą atpažįstama autentiška Vilniaus panorama. Užupis, tarsi pasislėpęs nuo miesto šurmulio pasaulis, lyg ir periferija, bet kartu ir centras, į kurį pagrindinė veikėja nuolat grįžta. Tiltas su spynelėmis graikui primena vieną didžiausių megapolių – meilės miestą Paryžių. Iš svetimšalio perspektyvos Vilnius atrodo europietišškai, netgi atranda daugiau bendrų požymių su kitais išskirtiniais miestais.

Grįžtant prie konkrečios erdvės, pažymėtinas dar vienas detalai aprašytas namas – tai tėčio butas Užupyje. Iš tiesų, Dalia tarytum jaučiasi įsibrovusi į draudžiamą zoną, ją nuolat persekioja bevietiškumo būsena. „Kambaryje kilnojo svetimus daiktus lyg įsibrovėlė, visa aplinka aiškiai bylojo, kad čia svetimo žmogaus namai.“²² Nieko keista, kad pereinama prie netradicinės, užslaptintos vietos namo viduje, pusrūsio, kuris įrengtas pusiau žemėje, pusiau paviršiuje esančioje gyvenvietės dalyje.

Rašytojai natūraliai pavyksta užfiksuoti Dalias pakitusį santykį su paliktu tėčio būstu. „Pagalvojo apie namus ir pirmą kartą suprato nenorinti ten grįžti. Jai mieliau likti tarp tėčio prisiminimų, nei žvelgti į savuosius.“²³ Paradoksalu, jog į savo puoselėtus namus moteris grįžti nenori, o patogų erdvę būstą ji iškeičia į kuklią erdvę. Autorė visuomet apsiriboja objektais, kurie yra netoli centrinės miesto dalies, tai atskleidžia ir pasirinktas rašymo principas, kai nuo romano pradžios orientuojamasi į vieną lokalizuotą intymią mikroerdvę.

Pažįstamais objektais veikėja įvardija Vilniaus miesto Geležinio Vilko ir Šeškinės gatves. Tai nėra jos stotelės, taksi maršrutas visai kitas, Dalia važiuoja į Užupį, bet vairuotojas šias gatves išskiria kaip pernelyg pavojingas (minimos įvykusios avarijos, užšalę Šeškinės vamzdžiai). Taip atveriamas dar vienas papildomas klotas, glaudus santykis su vietomis, apie kurias šiuo metu net negalvoji. Dabarties momentą, kelionę į Užupį, netgi be konkrečių gatvių adresų autorei užčiuopti pavyksta. Taip kartu sukuriami tiksliai Vilniaus miesto kartografija. Barbakanas – („Vilniaus gynybinė siena ir bastėja“) dar viena minima lankytina vietovė. Tiesa, šioje vietoje veiksmas neplėtojamas, nėra minimų objektų, bet nepaisant abstrakčių detalių kelionės vaizdinys suprojektuojamas ištisai įtikinamai. Ieškodama

²⁰ Ibid., 125.

²¹ Ibid., 230.

²² Ibid., 58.

²³ Ibid., 90.

tėčio pažįstamų, Dalia nusistato kelionės kryptį, o toks nuoseklus erdvių modeliavimas atskleidžia, kiek svarbi yra namų aplinka.

Bendraudama su nepažįstamais žmonėmis veikėja nuolat patenka į bohemiškos dvasios namukus, kuriuose vienaip ar kitaip išprojektuoja ir palėpės. „Giunterio namus Rygos senamiestyje jie pasiekė per dešimt minučių. Skliautai suteikė jaukumo neįprastai suplanuoti erdvei, o kelios stogų laikančios kolonos atskyrė valgomojo zoną nuo svetainės.“²⁴ Matyti, jog Dalios tėčio draugo namas yra visai netoli Rygos senamiesčio, kelio kryptis nusakoma ne pagal geografinę vietovę, bet pasitelkiant laiką, taip parodoma, kad Giunterio būstas nuo centro pernelyg nenutolęs – erdvė, išsidėsčiusi vienoje iš patogesnių gatvės vietų. Be to, palėpė gali atlikti ir kitą funkciją, erdvės tinkamos ir dirbtuvėms, o toks originalių erdvių išdėstymas pabrėžia glaudų veikėjų santykį su namais. Tai atveria daug interpretavimo galimybių, leidžia pajusti, kad ir mažame būste galima jaustis patogiai.

Netgi ilsėdamasi Viduržemio regione veikėja žvilgsnį nukreipia į autentišką graiko Kristo namelį. Į salos panoramą netikėtai įsipina Žirmūnai, vienas didžiausių ir seniausių Vilniaus mikrorajonų. „Kelias vingiavo palei jūrą.“²⁵ „Prieš akis išniro vienišo žibinto apšviestas panašus, tik daug mažesnis baltas namelis mėlynomis langinėmis, ne didesnis už jos tėvo garažą Žirmūnuose.“²⁶ Tokios aliuzijos į savą miestą leidžia nubrėžti, kokiomis kryptimis mintyse keliauja veikėja. Abstraktų geografinės vietovės tašką Kretą pakeičia savas, bet šiuo metu nuo jos nutolęs Vilniaus rajonas. Realioje siužeto plotmėje veikėjai migruoja siauromis gatvelėmis, tai ypač pastebima dėl pasirinktų vietų, kuriose ir konstruojamas kūrinio veiksmas.

Aprašant Lietuvos miestą akcentuojami ne tik rajonų, įžymių turistinių vietų pavadinimai, išryškinami lietuviški įvaizdžiai (gintaro karoliai, tautinės juostos), maisto ir kultūros tradicijos (keptos kiaulės ausys, kraujinės dešros), bet netgi per tėčio fotografijas supažindinama su istoriniais įvykiais (minimas Baltijos kelias, senųjų Lietuvos dvarų palikimas). Nors kelionė svetur Daliai daugiau tėra poilsis, bet įsimylėjusi kitatautį veikėja grįžta į Kretą ir patiria, ką reiškia gyventi naujoje aplinkoje. Tos nostalgios jausenos ypač atpažįstamos žvelgiant į veikėjų gyvenamąsias vietas, kurios ir tampa centrine jungianąja pasakojimo ašimi. Negana to, laikinosios kelionės intarpai sugretina skirtingas šalis, o Kretos sala yra toji vieta, nuo kurios istorija ne tik prasideda, bet ir baigiasi. Kelionė į Kretą įsiterpia ir nepaleidžia Dalios, taip nulemiamas ir tolesnis jos, kaip migrantės, likimas.

Topografinis žemėlapis Gabijos Grušaitės romane *Stasys Šaltoka: vieneri metai*

Knygoje *Stasys Šaltoka: vieneri metai*²⁷ viešas ir privačias topografines vietas akcentuoja rašytoja G. Grušaitė. Tik pažvelgus į kūrinio struktūrą pastebėta, kad jau pačiame turinyje pagal konkrečius vietovardžius suskirstyti skyreliai (*Niujorkas, Tailandas, Malaizija,*

²⁴ Ever, Lina, *Neišryškinta juostelė*. Vilnius: Tyto alba, 2018, 219.

²⁵ Ibid., 125.

²⁶ Ibid.

²⁷ Grušaitė, Gabija, *Stasys Šaltoka: vieneri metai*. Vilnius: Lapas, 2017.

Honkongas) duoda tiesioginę nuorodą į egzistuojančius miestus, kuriuose ir vyksta romano veiksmas. Tiesa, iš pradžių veikėjas Stasys atsiduria viename iš didžiausių Šiaurės Amerikos miestų – Niujorke (nurodo Manhatano rajoną), kad būtų tiksliau, rašytoja įvardija ir keturiasdešimt šeštąją gatvę. Pradiniu atskaitos tašku pasirinkta vieša erdvė, laikina stotelė – Niujorko baras. G. Grušaitė nusako tikslų rajoną (Williamsburg), mini (Northern Territory – Brooklyn) teritoriją, pabrėžia, kurioje miesto dalyje vyksta pagrindinių veikėjų susitikimas. Jų buvimo kryptį žymi tikslus adresas – Franklino dvylika. Rašytoja keliais sakiniais apie geografinę padėtį pasako visą esmę, taip sužinoma, kokiomis kryptimis keliauja personažai, taip pat pateikiamas detalus miesto momentinis vaizdas. Nuo baro stogo svetimšaliui atsiveria megapolio Manhatano bokštai, žvaigždėtas dangus, o šį reginį keičia paliktosios šalies vaizdinys.

Stasys sėdėdamas bare neretai nuklysta į prisiminimus, jis savo regos lauką mintyse nukreipia į už dvylikos valandų skrydžio Lietuvoje, Švenčionių rajone, esantį Sarių ežerą. Lietuvos erdvė išskirtinė, ypač sostinė Vilnius, ji tekste Stasiui išnyra prisiminimuose per nostalgijos faktorių: „Mintys po truputį išsilygina į tiesų traukinį, kuris skrodžia praėjusius nakties įvykius, bet kažkodėl nuveža mane į Vilnių. Laiptais aukštyn į Užupį. Žaislinis mažas miestas, kur viskas taip arti – sujungta melancholijos. Miestas, kurį gali turėti kišenėje net čia, piko valandą Holivudo kelyje.“²⁸ Nors tokios patirtys tik epizodiškos, bet taip tiksliai išskirtos Lietuvos erdvės atveria kitokį Vilniaus miesto veidą. Vilnius – nedidelis, trapus, kiek primenantis vaikystę (aliuzijos į žaislus ir popierių, kuris vis dėlto nėra labai patvarus). Užupio rajonas toks mažas, kad realiai egzistuojančios vietovės topografinį žemėlapią gali nešiotis savo kišenėje. Minimalistiškai sufokusuotas Vilnius tarp didžiųjų daugiakultūrių megapolių netenka savo galios, sumažėja iki mikroskopinio dydžio, bet taip detalai kartografuojamas iš periferijos vis dažniau pakliūva į centrą.

Miestas sąmoningai reflektuojamas kaip uždara, atskirta teritorija – periferinė zona, nuoroda į sovietmečio draudimo kupiną laikotarpį, tačiau kartu ji susipina su melancholija. „Klaidžioju po Vilnių, bet vietoj sniego dabar visur smėlis, kuris užėmė Gaono gatvę ties menama sinagoga, kuri permatoma, bet švytinti iškyla virš sovietinio darželio pastato.“²⁹

Autorė nevalingai leidžia personažui pasilikti svetimose miesto dalyse, kurios primena tėvynę. Pirmame plane Vilniaus Užupis, kuris apibrėžtas kaip mažytis, menkas, netgi šalutinis objektas, bet konstruojamas ir antras planas, kuriame dėl negatyvių detalių (juodas nepermatomas vanduo, lėtai judantys zombiai) Vilnius daugiau suvokiamas kaip niūrus ir griaunantis. Po kurio laiko G. Grušaitė mintyse susikurtą vaizdinį atmeta, o visa tai pakeičia taikliomis metaforomis, kurios tarsi padeda nutrinti negatyvius miesto panoramos įvaizdžius. Iš drumzlinio, rūku apsitraukusio Užupio Vilnius tampa sakralizuota vietoje, pasirodo, jog šios erdvės romane skleidžia gėrį bei meilę.

Reikėtų grįžti prie realaus siužeto veiksmo, kuris viename iš knygos skyrių plėtojamas – Kinijoje pietinėje Honkongo saloje. „Aukšti prašmatnūs dangoraižiai ir prekybos centrai, kylantys iš vandens, ir viską aplink juosiančios žalios džunglių kalvos. Trijų kambarių butas, pasirodo yra du miegamieji ir virtuvė – viskas kartu apie trisdešimt kvadratų.“³⁰

²⁸ Ibid., 189.

²⁹ Ibid., 195.

³⁰ Ibid., 166–167.

Kaip iliustruoja pateikta citata, Honkongo vietovės ištis kontrastingos. G. Grušaitė savo tekstuose išryškina pačius esmingiausius daugiakultūrio pasaulio megapolio bruožus. Iš tiesų, nepatogioje vietoje esantį Honkongo centrą supa modernūs inovacijos ir technologijų centrai, dangoraižiai, kurie suponuoja galimybę šią erdvę reflektuoti kaip nuolat atsinaujinančią bei vitališką energiją pulsuojančią aplinką. Apskritai šioje knygoje nuolatinio būsto bei namų segmentą dažniausiai pakeičia viešos viešbučių, restoranų, barų erdvės. Miestas savo vaizdingomis vietovėmis konkuruoja ne tik su kitomis Tailando, Malaizijos erdvėmis, priešprieša ypač ryški palyginus su Vilniumi, kur kartografuotos gatvės bei skverai salą primena daug labiau nei Honkongas.

Paminėtinos ir antraeilių veikėjų gyvenamosios vietovės. „Kenetas Braunas užaugo Velse, Kardigano įlankoje, kur viskas buvo žalia, erdvu, tobula ir pilna karvių.“³¹ Kadangi pagal geografinių ribų išsidėstymą Velso miesto teritorija yra Britanijos saloje, kurios dalį užima kalnai bei pakrantės, galima sakyti, jog Keneto Brauno vaikystė prabėgo nedideliame miestelyje. Apsigyvenus viename iš Honkongo viešbučių, mažos erdvės veikėjų netenkina, susidaro įspūdis, kad susiformavęs požiūris į uždara vietovę jiems primena namus, kuriuose jie gimė ir augo. Toks sąmoningas siekis atsisakyti savosios prigimties išryškėja ir citatoje, kai Vilniaus ir Velso miestai iš geografinio žemėlapių yra ištrinami. „Vilniuje beveik nebėra griuvėsių senamiestyje, vietoj jų nauji pastatai, apsimitantys senais.“³² Į kartografinį žemėlapiį įsipina ir dar vienas klotas, kai mintyse migruojant po savą miestą Vilnių personažas supranta, jog dabartinis šios vietovės vaizdinys iš tiesų neatitinka to sukonstruoto modelio, prie kurio veikėjas buvo pripratęs anksčiau. Be abejo, G. Grušaitė Vilniaus aprašymuose preciziškai perteikia ir skirtingų erdvių santykį, leidžia pažvelgti į kintančią miesto struktūrą bei urbanistinius, architektūrinius procesus.

Nepaisant vienos kitos autentiškos vietos, G. Grušaitės tekste pagal segmentus derėtų išskirti dar vieną šalį Tailandą, kuriame plėtojamas kartografinis žemėlapis taip pat ryškus. Pagrindinis veikėjas Stasys atsiduria Bankoko mieste, Khao San gatvėje. Alinantis karštis, dideli žmonių srautai, pilnos šiukšlių gatvės, smogas netenkina veikėjo. Šiame skyriuje rašytoja išvengia tokio detalaus viešbučių aprašymo, iš teksto neišaiškėja, kur gyvena personažai, čia daugiau egzistencinių svarstymų, veikėjai vis dažniau kvestionuoja, ar ši vietovė tinkama gyventi nuolat. Paradoksalu, bet personažai dideliuose viešbučiuose ilgai neužsibūna, toliau plėtojamas veiksmas vystosi jau kitoje, periferinėje, pačioje mažiausioje Tailando saloje – Ko Lipėje prie pat Andamano jūros. Konstruojant tokį pasakojimą pagrindinis siužeto orientyras – mažos gyvenamosios erdvės. Tiek Stasys, tiek Kenetas iš pradžių gyvena nuošaliose vietovėse (Vilniuje, Velse, Kvinse), o visos šios teritorijos pateiktos kaip nuo kitų izoliuotos – draudžiamos zonos.

Kita teritorija, primenanti salą, į kurią pakliūva, yra Keneto ir Izabelės studija Brokline, ši erdvė taip pat nepritaikyta gyventi, todėl jie persikelia į dviejų kambarių butą Niujorko dalyje, East Village rajone. Mažyčius butus, vėjuotas, kalnuotas įlankas, apsuptas vandens, pakeičia Ko Lipės sala Tailande. Nuo salos atsiveria sala Langkavis, esanti šiaurės vakarų Malaizijoje, kurios teritorija išsidėsčiusi prie Tailando sienos. Galima tik įsivaizduoti, kad

³¹ Ibid., 34.

³² Ibid., 35.

žvelgiant iš šios perspektyvos veikėjams atsiveria nemažas matymo laukas, kai iš vienos vietos gali aprėpti dvi skirtingas vietas.

G. Grušaitės romanas *Stasy Šaltoka: vieneri metai* išskiria tuo, jog rašytojai pavyksta perteikti šių dienų jaunimo savivoką bei reprezentuoti drąsaus, atviro piliečio, kosmopolito statusą atveriant įvairiakryptį nuolatinės kelionės bei skirtingų vietovių spektrą, netgi pasiekiant tolimas Rytų šalis. Nors personažams labai svarbu keliauti, bet kartkartėmis prisiminimuose jie grįžta į paliktas gimties vietas. Kai veikėjams nepavyksta prisijaukinti svetimo pasaulio, į naratyvinį audinį įsipina dar vienas visiškai priešingas virtualusis pasaulis, kuris sudėtingu laikotarpiu padeda užsimaskuoti, pasislėpti nuo nepageidaujamų asmenų bei visuomenės.

Simbolinė erdvė Jurgos Žąsinaitės romane *Azuritijos kardinolai*

J. Žąsinaitės³³ romano *Azuritijos kardinolai* veiksmas dažniausiai vyksta simbolinėje Azuritijoje, taip per dviejų skirtingų vietovių tarpusavio konfliktą rašytoja atskleidžia dviprasmišką herojės būseną bei santykį su laikinąja svetima vieta. Priešingai nei anksčiau romanuose, kurių veikėjai siekia išsivaduoti iš savo gimtinės, įsiliesti į naują aplinką, šiame svetima šalis paneigiama, herojės lūpomis ji apibūdinama kaip visiškai nesėkmingas bandymas pritapti.

Azuritija – paslaptinga lygiadienių žemė, teritorija išsidėsčiusi Sepijoje, o pats miestelis (pasiekiamas lėktuvu) įsikūręs netoli Gohto upės. Rašytojos užuominos apie vietovę nėra svarbios. Viena interviu Azuritijos miesto pavadinimo kilmę autorė aiškina taip: „Azuritija – kiekvienam romano veikėjui svetimas kraštas, jo pavadinimas sudarytas iš konkrečias vietas simbolizuojančių pirmųjų raidžių. Tarkime A – Angaros ar Archerono upė, Airija, Anglija, akvariumas, Z – Zimos miestas, pro jį drykstantis Transsibiro geležinkelis, vadintas Didžiuoju Sibiro keliu, juo atriedėjo tūkstančiai tremtinių, U – Uhanas (miestas rytinėje Kinijoje), R – Rysai, Aukštųjų Tatrų kalnas ir pan.“³⁴ Panašiu principu savo romaną *Žmonės iš Alkapės* konstruoja ir Unė Kaunaitė. Alkapė – metafora, sugalvota pasaulio vieta, mistinė erdvė, todėl jos jokiose istoriniuose šaltiniuose neatrasime. Nors rašymo strategijos ištis giminingos, bet vietovės tarpusavyje kontrastuoja, U. Kaunaitės Alkapė atspindi paliktosios gimtinės vaizdinį, o J. Žąsinaitės Azuritija atskleidžia svetimo krašto panoramą.

Romane *Azuritijos kardinolai* pagrindinė veikėja Pelagija išvyksta į užsienį ne dėl savirealizacijos, meilės kitataučiai ar materialinių paskatų, o dėl motinos ligos (diagnozė – ketvirtos stadijos vėžys), kuri ir tampa objektyviu pretekstu pakeisti gyvenamąją aplinką. Blaškydamasi po ligoninės koridorius, lankydama motiną, veikėja intensyviai svarsto, kaip rasti kuo stabilesnį, gerai apmokamą darbą, ir apsisprendžia – išvykti svetur. Veikėjos

³³ Žąsinaitė, Jurga, *Azuritijos kardinolai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017, 17.

³⁴ Adomaitytė, Gintarė, „Apie tamsią palėpę, salą ežere ir knygas, panašias į plaštakes“, *Bernardinai*, paskelbta 2017 vasario 21, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-02-21-apie-tamsia-palepe-sala-ezere-ir-knygas-panasias-i-plastakes/155855>.

laukia naujas – kupinas išbandymų – etapas. Troleibuse iš minios žmonių išnirusi į mistinę būtybę panaši senutė spiegiančiu balsu lyg burtazodį kartoja negirdėtos vietovės Azuritijos vardą. Taip Pelagija atsiduria visai kitoje šalyje.

Nuolatinis blaškymasis tarp laikinos gyvenamosios vietos dar labiau sustiprina vidinę vienišumo, bevietiškumo būseną. Tačiau vieną dieną, grįžusi iš darbo, veiksmažodis sužino, kad į jos intymią mikroatmosferą pretenduoja visiškai nepažįstamas kitos kultūros žmogus. „Mudvi su Liusi dalysimės vienu kambariu.“³⁵ Iš tiesų, tiek Pelagijos kambarys, tiek darbo vieta yra tarsi atstumiančios, nepritaikymo vietos, kurios tekste įvardytos kalėjimo metafora. Pelagiją iš proto varo ne tik nuobodulio persmelkta kasdienybė, ją erzina ir bendradarbiai, tarp jų iškyla nesusikalbėjimo problemos. Ji giliai išgyvena dėl paliktos tėvynės, jaučiasi nevisavertė, todėl nuo aplinkinių dažnai atsirišo. Iš septynių savaitės dienų penkias Pelagija praleidžia savo kontoroje, todėl minėtina dar viena jos buvimo vieta – valgyklėlė. *Canteen* (angl. valgykla) – mažytė patalpa aprašyta detalai, nes jos erdvė visiems darbuotojams atvira, prieinama. Nors veiksmažodis pabrėžia apvalaus stalo vaizdinį, kuris tarsi būtų nuoroda į jaukų šeimynos susibūrimą, tačiau simbolinė Azuritijos vietovė veikėjus sieja vien darbo saitais. Realybė skausmingesnė, po mandagiomis lakoniškomis angliškoms *hello* frazėmis dažniausiai slepiasi personažus jungiantis neišsąknyjusio augalo sindromas.

Grįžtant prie Pelagijos nuomojamo buto aprašymo, reikėtų minėti ir vonios zoną, kur netgi paprastų pelėsių įvaizdis veikėjos galvoje atkoduoja liguistas haliucinacijas, klaidesius, kurie dar labiau sustiprina netikėtumo, nerealaus būsenas. „Perbėgu akimis mėlynom dėmėm žydinčias sienas, pažvelgiu aukštyn ir matau: lubose storas gauruotų pelėsių sluoksni!“³⁶ Laki Pelagijos vaizduotė sukelia keistas fantazijas, kurios įgyja fantasmagorinę išraišką. Vonia – intymi vietovė, vienintelė ypatinga erdvė, kur mergina gali pasislėpti, bet tik atvėrus duris ir pamačius nemalonų vaizdą Pelagiją ištinka konvulsijų priepuoliai. Svetimos vietovės įspūdis toks atgrasus, kad aplinka, kurioje ji gyvena, netgi pykina.

Nuo kūrinio neatsiejiama mistinė vietovė, visas erdves siejanti į visumą, yra panoptikumas. Pasak autorės, tai yra „apskritos formos kalėjimas, kurio centre kyla bokštas, iš jo matomos visos įstiklintos kalėjimo vienutės. Prižiūrėtojas išties parą gali stebėti kalinį, tačiau šis nemato nei prižiūrėtojo, nei kaimynų, nes juos užstoja šoninės sienos.“³⁷ Veiksmažodis svetimoje aplinkoje jaučiasi įkalinta, todėl ši literatūrinė metafora taikliai atspindi Pelagijos būseną. Įkliuvusi į Azuritijos pinkles, ji siekia kuo greičiau pabėgti iš klaidaus labirinto. Tiesa, darbo erdvė pamažu traukiasi, mažėja. Minimalistinėje erdvėje mergina nuo išorinio pasaulio yra atitverta, šioje vietovėje nėra netgi langų, praskaidrinti nuotaiką gali nebent jos pačios šešėlis (tiesioginė aliuzija į filosofo Platono olos metaforą) arba Pelagijos susikurtas fantasmagorinių detalių kupinas pasaulis. Paranormalūs, paranojų herojės galvoje sukeliantys reiškiniai leidžia įsitikinti, jog veikėja svetimoje vietoje yra įsibrovėlė. Tai kinio metafora pasirinkta taip pat neatsitiktinai, nes nuorodos į strėlių žaidimą (taikinybūna pačiame centre) fokusuoja žvilgsnį tik į pagrindinį dėmenį, t. y. svetimšalę Pelagiją, kurios (ne)teisėtus darbo veiksmus tarsi pro rakto skylutę stebi ne vienas žmogus.

³⁵ Žąsinaitė, Jurga, *Azuritijos kardinolai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017, 45.

³⁶ *Ibid.*, 61.

³⁷ *Ibid.*, 81.

Romane tėvynės vietovaizdis dažniausiai pateikiamas iš neigiamos perspektyvos (atsitiktinio vairuotojo replikos apie įgriusią žemę, Pelagijos motinos skundai dėl didelių mokesčių), tai nesutampa su Pelagijos nuomone. Nors mergina Lietuvos neidealizuoja, bet ji beveik šimtu procentų įsitikinusi, jog kelionė svetur tėra tik vienas iš epizodinių gyvenimo momentų. „Ne taip, kaip mudviejų su motina ilgai išpirkinėta blokinė dėžutė, kurios niekad net nevadinau namais. Juk iš tikrųjų esu benamė.“³⁸ Nuo pat mažens Pelagijos sąmonėje atmintin įstrigusius vaikystės potyrius pakeičia niūri namų erdvė, kuri metaforiškai vadinama blokine dėžute. Įvykęs tarpusavio konfliktas su motina, tėvų skyrybos palieka gilius įspraudus, todėl matyti, jog slegiančią bevietiškumo būseną mergina jautė ir būdama gimties vietoje.

Situacija pakinta, kai veikėja dešimčiai dienų išvyksta atostogų į tėvynę. Ji turi lėktuvo bilietį tik į vieną pusę, o tai liudija jos prisirišimą prie gimties vietos, santykį su namais, kuriuos paliko ne savo noru. Pelagijos regos lauke išnyra pažįstama daugiabučio – laiptinės – erdvė, iš kurios patenkama į jaukų mamos butą. Herojės ilgesio jausenas ypač sustiprina idiliškas flanelinės pievos vaizdiny, kai paprastais gėlių raštais išmarginti patalai, jų čėžėjimas sugretinamas su prašmatniais viešbučio apartamentais. Grįžus į Azuritiją vėl viskas sukasi tuo pačiu dienos ritmu. Darbas, valgykla, namai – pagrindiniai lankytini objektai, kurie šiuo metu jai gyvybiškai svarbūs. Tačiau, nepaisant kasdienės rutinos ir kamuojamų egzistencinių svarstymų, ją nuo svetimos šalies tariamai „išgelbsti“ mamos mirtis. Šis gyvenimo posūkis Pelagijai leidžia sugrįžti į savo namus.

Romano pabaigoje tarp savos ir svetimos vietovės įvyksta konfliktas, kuris suponuoja galimybę pažvelgti, kaip šios skirtingos šalys tarpusavyje konkuruoja. Beveik visame tekste veikėja kaip šventą maldą nuolat kartoja, jog po kurio laiko ji vis tiek grįš į savo tėvynę. Asmeniško ryšio su svetimu miestu Pelagijai užmegzti taip ir nepavyksta. Siekdama vaizduoti prieštarinę santykį su Azuritija, rašytoja pasirenka įtaigias, gal kiek liguistas fantasmagorines detales, mistiškus, bauginančius personažus, iliuzines vietas, kurios padeda sukurti nors ir nepatrauklų, tačiau itin originalų bei įvairialypį svetimos šalies įvaizdį.

Išvados

Šiandienėje globalioje visuomenėje migrantų kūriniuose nepažinaus miesto realybė, svetimos erdvės ir laikinųjų namų aplinka neretai tampa svarbiausia naujausių romanų veiksmo vieta. Pasirinktuose romanuose pastebėtas skirtingų erdvių vaizdavimas. Nuo konkrečiai įvardintų vietovių G. Grušaitės *Stasys Šaltoka: vieneri metai* (Niujorkas, Tailandas, Honkongas, Malaizija, Vilnius), V. Rykštaitės tekstuose *Kostiumų drama*, *Trisdešimt* (Londonas, Kaunas), L. Ever kūrinyje *Neišryškinta juostelė* (Vilnius, Vilnelė, Bernardinų kapinės, Kreta, Ryga) iki mistinių simbolinės pseudošalies vaizdinių J. Žąsinaitės romane *Azuritijos kardinalai*. Tekstų analizė atskleidė, kad migrantai dažniausiai gyvena nedidelėse erdvėse. Uždarų nedidelių erdvių fiksavimas būdingas G. Grušaitės veikėjams, jie apsigyvena nuomojamosiose studijose, V. Rykštaitės veikėja apsistoja nelegaliuose sandėliukuose, britų vadinamose batų dėžutėse. L. Ever veikėjai pasirenka namelius, pusrūsius,

³⁸ Ibid., 40.

palėpes, o J. Žąsinaitės tekstuose apibūdinant savą ir svetimą erdvę atsiranda įvairių metaforų (blokinė dėžutė, panoptikumas). Be to, ypatingas dėmesys skiriamas viešų ir privačių erdvių, miesto aprašymams, todėl į teksto naratyvinį audinį patenka ir pasaulio sostinių, megapolių reprezentaciniai objektai. Pastebėta, kad nors ir ne visi personažai patiria skausmingus adaptacijos procesus (norėdami pažinti pasaulį), tačiau bent jau mintimis jie nuolat grįžta į savo gimtinę.

Pagrindinėmis teorinėmis atramomis pasirinktas naujas ir migracijos tyrimuose plačiai naudojamas literatūros topografijos metodas padėjo tiksliai nubraižyti skirtingų miestų panoramą, atpažinti kitų šalių, kuriose ilgiau ar trumpiau įsikuria analizuotų romanų veikėjai, koloritą, išryškinti pakitusios erdvės pojūtį, veikėjų santykį su namais bei svetimą aplinką.

Literatūra ir šaltiniai

- Adomaitytė, Gintarė, „Apie tamsią palėpę, salą ežere ir knygas, panašias į plaštakes“, *Bernardinai*, paskelbta 2017 vasario 21, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2017-02-21-apie-tamsia-palepe-sala-ezere-ir-knygas-panasias-i-plastakes/155855>.
- Celešiuotė, Ingrida et al., *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje*. Klaipėda: Baltic printing house, 2012.
- Daugirdaitė, Alda, „Kitokia Anglija, arba kas yra skvotas“, *Bernardinai*, paskelbta 2009 lapkričio 20, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-11-20-alda-daugirdaite-kitokia-anglija-arba-kas-yra-skvotas/35723>.
- Ever, Lina, *Neišryškinta juostelė*. Vilnius: Tyto alba, 2018.
- Grušaitė, Gabija, *Stasys Šaltoka: vieneri metai*. Vilnius: Lapas, 2017.
- Kuizininė, Dalia, *Trumpa lietuvių literatūros istorija*, in *Lietuvių egzilio literatūra: tendencijos ir kryptys*. Vilnius: Versus aureus, 2014, 99.
- Laurušaitė, Laura, „Užburtas ratas ar vilties diaspora? XXI amžiaus lietuvių ir latvių (e)migracijos procesų palyginimas“, *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 21 (2016), 9.
- Rykštaitė, Vaiva, *Kostiumų drama*. Vilnius: Alma littera, 2013.
- Rykštaitė, Vaiva, *Trisdešimt*. Vilnius: Tyto alba, 2017.
- Zaksaitė, Kristina, „Svetimos erdvės vaizdiny naujausiuose svetur rašytuose migrantų romanuose (Gabija Grušaitė, Vaiva Rykštaitė, Jurga Žąsinaitė, Lina Ever)“. Magistro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018.
- Žąsinaitė, Jurga, *Azuritijos kardinolai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2017.

THE IMAGE OF FOREIGN SPACE IN THE MOST RECENT NOVELS
WRITTEN ABROAD BY MIGRANTS (GABIJA GRUŠAITĖ, VAIVA
RYKŠTAITĖ, JURGA ŽĄSINAITĖ, LINA EVER)

Summary. It has been noticed that the texts under investigation reveal the special relationship with a place. The usage of literary topographies and postcolonialism has revealed that one of the most important aspects in the novels under analysis is a complicated relationship between one's own and foreign spaces. The analysis has revealed that most of recent migrant novels show that all the characters are connected by the constant tension, wandering around the foreign world, striving to discover their own place and feeling homeless. The detailed maps of different cities highlight distinct world places in which the characters temporarily stop and feel instable. This leads to better understanding that local people's attitude towards strangers is slightly negative.

The descriptions of specific cities including such megacities as New York, Hong Kong, or London have become the center of attention in Grušaitė's and Rykškaitė's literary works. The writer Lina Ever has romantically shown more specific places including a multicultural map of Vilnius or the images of Crete Island, thus the writer emphasizes episodic moments of being abroad. The places described by Grušaitė have precise addresses, names of streets and squares, while a part of the action in the novel *Costume Drama* by Ryškaitė takes place in illegal squat headquarters as well as in the spaces of the characters' illusory and real worlds. The most surprising and interesting is the space created by Žąsinaitė when the real city is replaced by a phantasmagoric symbolic foreign space, i. e., a fake country called Azurrita.

Keywords: foreign place, phantasmagoric symbolic space, home, detailed maps, migrants, literary topography, megacities.

Iš archyvų

Dalia KUIZINIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Pasitraukimo iš Lietuvos tema Stasio Barzduko dienoraščiuose

Per pastaruosius metus Lietuvoje buvo išleista ne viena išeivijos rašytojo, kultūrininko, visuomenininko atsiminimų ar dienoraščių knyga. Visas šias knygas sieja ir bendri bruožai: daugelyje jų detalai yra aprašomi pasitraukimo iš Lietuvos ir gyvenimo svetur, pirmiausia – Vokietijos DP stovyklose momentai, individualios, asmeninės patirtys, taip pat ir įvykiai, kuriuos išgyveno daugelis iš Lietuvos, kitų Baltijos ir Rytų Europos šalių pasitraukusių karo pabėgėlių. Per pastarąjį dešimtmetį paskelbti Alfonso Nykos-Niliūno dienoraščiai, kur poetas apmąsto pasitraukimą iš Lietuvos ir gyvenimą Vokietijoje. Jonas Mekas karo ir pokario metų dienoraščių knygoje „Žmogus be vietos“ (2000) nuosekliai su menine įtaiga aprašo pirmus penkerius metus Vokietijoje. Dalios Sruogaitės knygoje „Atminties archeologija“ (2012) jauna mergina savo patirtis papildė motinos Vandos Sruogienės dienoraščių fragmentais ir tėvo Balio Sruogos laiškais. Živilė Gimbutaitė leisdama savo motinos Marijos Gimbutienės dienoraščius įtraukia ir jos rašytus atsiminimus, kur detalai pasakoja apie Gimbutų šeimos pasitraukimą į Vakarų, taip pat vyro bei dukrų atsiminimus. Knyga, pavadinta „Dienoraščiai ir prisiminimai“, išleista 2015 m. Tai tik nedaugelis paminėtų skelbtų ir neskelbtų tekstų. Daugelis išvykusių iš Lietuvos asmenų rašė dienoraščius, kur fiksavo tiek itin asmeninius, tiek bendrus karo pabėgėlių išgyvenimus.

Didžioji pasitraukimo iš Lietuvos banga prasidėjo 1944 m. vasarą. Priartėjus vokiečių ir rusų karo frontui daug pavienių lietuvių, šeimų pradėjo trauktis Vakarų link. Dažniausiai tai buvo individualių nuostatų padiktuotas sprendimas, procesas, kurio niekas neorganizavo ir negalėjo organizuoti. Asmenys arba šeimos nutardavo palikti namus, taip žmonės elgdavosi, priimdavo sprendimus vengdami sovietinių represijų, gelbėdamiesi nuo

deportacijų, tremties. „Būtinybė palikti savo tėvynę lietuvių užklupo visai nepasirengusių. Negalima manyti, jog lietuviai nematė, kas apie juos dėjosi. Ketvirtajame dešimtmetyje XX a. brendusios politinės krizės nebuvo aplenkusios ir Lietuvos. Galų gale jau buvo patirta pirmoji sovietų okupacija su jos žiaurumais ir vokiečių kariuomenės staigus pergyjimas. O vis dėlto, atrodo, masinė tautos pasitraukimo galimybė nei gyventojų, nei politinės vadovybės planuose nebuvo numatyta. Todėl apsisprendimas bėgti daugumai buvo spontaniškas, padarytas paskutinę minutę ir leidžiantis su savimi pasiimti tik būtiniausius reikmenis.“¹ Enciklopedijose ir istorikų tyrimuose pateikiama statistika yra tokia: 1944–1945 m. iš Lietuvos pasitraukė ir čia beveik penkerius metus gyveno apie 60 tūkstančių lietuvių². Pokarinėje Vokietijoje atsidūrė ir tie lietuviai, kurie vokiečių prievarta buvo išvežti dirbti; taip pat evakuotieji, kurie atsidūrė Vokietijoje vokiečių kariuomenei traukiantis, išvaryti kasti apkasų. V. Bartusevičiaus duomenimis, 1944 m. gelbėdami savo gyvybę artėjant frontui ir antrajai sovietinei okupacijai apie 100 tūkstančių lietuvių buvo pajudėję iš savo gimtinių, bet tik dalis jų pasiekė Vakarus³.

Šioje archyvinėje publikacijoje pateikiami Stasio Barzduko (1906–1981) dienoraščio fragmentai, kuriuose fiksuojamas sudėtingas, dramatiškas išvykimas iš Lietuvos, kada jis tam tikrais etapais išvyko su šeima, giminėmis. S. Barzdukas žinomas pedagogas, lituanistas, vėliau išeivijoje tapo vienu iš Pasaulio lietuvių bendruomenės įkūrėjų, ilgamečiu PLB pirminku, buvo įvairių leidinių redaktorius, lituanistinių mokyklų mokytojas. S. Barzdukas mokėsi Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje, vėliau studijavo lituanistiką Lietuvos universitete. Nuo 1924 m. kalbos ir kultūros klausimais rašė *Ateityje*, *XX amžiuje*, *Židinyje*, *Naujojoje Romuvoje*, *Gimtojoje kalboje* ir kituose leidiniuose. Nuo 1928 m. S. Barzdukas mokytojavo Tauragės mokytojų seminarijoje, Prienų, Alytaus gimnazijose. Alytaus gimnazijoje jis pradėjo dirbti 1938 m., po metų čia įsidarbino ir jo žmona Albina. Karo metais S. Barzdukas tapo šios gimnazijos direktoriumi. Frontui priartėjus 1944 m. liepos 10 d. Stasys Barzdukas su šeima iš Alytaus išvyko į savo tėviškę Meškučius prie Marijampolės. Daug nerimauta, kiekvieną vakarą klausomasi žinių per radiją, kur juda frontas, ką toliau daryti, kaip elgtis. Frontui dar labiau priartėjus, šeima išsikėlė į Vilkaviškio apskritį. Vokiečiai S. Barzduką ir jo žmonos giminaičius vyrus įdarbino prie lauko darbų, vėliau – prie apkasų kasimo. Šį epizodą Barzdukas mini dienoraščiuose, taip pat ir atsiminimuose, kuriuos rašė jau gerokai vėliau aštuntame dešimtmetyje JAV. Iš Lietuvos Vakarų kryptimi drauge su Barzdukų šeima traukėsi Albinos Barzdukienės sesuo Natalija, Barzduko brolis Kazys, giminitis, mokytojas Šapoka. Tuo metu abu Barzduko tėvai, sesuo Petrutė, brolis Jonas, Vaclovas ir Juozas lieka, jie nusprendžia, kad „jie tik pavažiuosią kur į šalį nuo šuvių“⁴. Gimtinėje liko ir sesuo Julija Oželienė su savo trimis vaikais. 1949 m. kovo 23 d. S. Barzduko tėvas, broliai Vacius ir Juozas, sesuo Petrutė buvo ištremti į Sibirą. Tėvas ten po metų ir mirė.

Kai 1944 m. rugsėjo mėnesio viduryje lauko darbininkų būrį perkėlė į Vokietiją, kartu su šeima buvo perkeltas ir S. Barzdukas, kur dar apie mėnesį dirbo prie apkasų netoli Gumbinės. Dar vėliau vyrų būrys su šeimomis buvo išsiųstas į Cottbusą. Čia dauguma vyrų

¹ Bartusevičius, Vincas, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*, Vilnius: Versus aureus, 2012, 29.

² *Lietuvių enciklopedija*, t. 5. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1955, 148.

³ Ibid., 32.

⁴ Barzdukas, Stasys, *Pabėgėlių keliais. Šeimos kronika*, rankraštis, 6.

dirbo metalo apdirbimo įmonėje. Kai Cottbuso miestas buvo subombarduotas ir dar labiau priartėjo frontas, šeima traukėsi Weimaro link. Tačiau po karo Tiuringijos regionas buvo atiduotas rusų kariuomenei. Karo pabėgėliai rūpinosi kuo greičiau traukti tolyn, gelbėdamiesi nuo galimos repatriacijos. Šiose apylinkėse gyvenusius pabėgėlius amerikiečiai susodino į traukinius ir pro Weimarą išvežė į Bavariją. Čia 1945 m. rudenį Barzdukų šeima atsidūrė Eichštado pabėgėlių stovykloje.

Dienoraštį Barzdukas pradėjo rašyti 1944 m. spalio mėnesio pabaigoje, jau gyvendamas su šeima Vokietijoje, bet pirmame dienoraščio sąsiuvinyje pristato gerokai ankstesnį, maždaug prieš pusmetį prasidėjusį išvykimo iš Lietuvos etapą. Užfiksuotos išvykimo iš Lietuvos detalės yra pasakojamos itin nuosekliai ir detaliai, minimi to meto aplinkos žmonės, jų apsisprendimas ir likimai. Dienoraštį S. Barzdukas rašė per visą gyvenimo Vokietijoje laikotarpį, vėliau jau Jungtinėse Amerikos Valstijose maždaug iki šešto dešimtmečio vidurio jis dar tęsė dienoraščio įrašus, bet jame tik protarpiais, fragmentiškai fiksavo įvykius, šeimos įsikūrimą svetimoje aplinkoje. Vėliau aprašė ir aktyvų savo įsitraukimą į lituanistinę ir bendruomeninę veiklą. Išlikę keliolika ranka rašytų sąsiuvinų, kuriuos savo archyve saugo S. Barzduko sūnus architektas Arvydas Barzdukas. Publikacijoje pateikti pirmo dienoraščių *Pabėgėlių keliais. Šeimos kronika* sąsiuvinio atskiri fragmentai, kuriuose itin nuosekliai aprašomas Barzdukų šeimos ir kitų šeimos giminaičių, pažįstamų, kaimynų, bendradarbių pasitraukimo iš Lietuvos kelias. Sąsiuvinis baigiamas tam tikru visų Barzdukų šeimos kelionės iš Lietuvos etapų susumavimu, detaliu išvardijimu, kada ir kur buvo apsiastota, kiek laiko atskirose vietovėse praleista.

Dienoraščiuose S. Barzdukas mini daug vardų, pavardžių, tačiau, deja, ne visus dienoraštyje minimus asmenis yra įmanoma identifikuoti, pristatyti. Kita vertus, čia skelbiami dienoraščio fragmentai labai aiškiai atskleidžia daugelio lietuvių patirtą ir išgyventą dramatiško apsisprendimo ir savo likimo kaitos situaciją.

Rengiant publikaciją nei kalba, nei skyryba netaisyta, visi vietovardžiai palikti taip, kaip juos rašė dienoraščio autorius. Publikacijoje praleisti tik itin asmeniniai arba pasikartojantys fragmentai.

Stasys Barzdukas

Pabėgėlio keliais. Šeimos kronika, pirmas sąsiuvinis

Cottbus, Hotel Stadt Bremen, 1944. X. 22

Pirmadienį, liepos 10 d., apie 18 val. iš Alytaus mokyt. J. Šapokos⁵ arkliais Alytaus-Simno plentu judėjimas: sunkvežimiai, rusai pabėgėliai. Sausa, tad nepaprastai daug dulkių. Mūsų tikslas – pasiekti Žadeiką Navininkuose, kur buvo išsiųsti mūsų vaikai.

Pas Žadeiką atvykome naktį, net šeiminiškai nepajuto. Vežimą įvažiuojame į kluoną, patys sulipome neva miegoti ant šiaudų. Dienos metu eidavome pasiklausti radijo. Žinios – nieko gero nežadančios, nes bolševikai veržiasi į priekį. Antradienį sprogimai

⁵ J. Šapoka buvo Alytaus gimnazijos mokytojas, S. Barzduko giminaitis. Abi šeimos iš Alytaus išvyko drauge ir kurį laiką abu vyrai drauge dirbo.

Alytuje, nuotaika nerami, rengiasi bėgti ir Žadeika su savaisiais ir artimaisiais, tad trečiądienio rytą (liepos 12 d.) pasijudino iš Žadeikų. Per Daukšius turime pasiekti mano tėviškę Meškučiuose, bet nuvažiuojame ne tuo keliu, tad išvažiuojame į Krosnos-Liudvinavo plantą. Žmonės mus važiuojančius klausinėja, tad labai dažnai reikia aiškinti, kas ir iš kur esame. Meškučius pasiekiamo tik vėlai vakare, nes mūsų bėrajai ir švajai atsisakius mus vežti Skardupių vieškelio, pažliugusiu nuo lietaus, teko ieškoti kitų arklių (į pagalbą atėjo mano broliai, gyvenę tėviškėje ir Cėplų vyrai). Iš Mamytės dar pirmą vakarą sužinojau, kad brolių Kazį su šeima jau išleidę į Vokietiją. Albinutė⁶ su vaikais paguldžiau Cėpluose, pats – ant tėvo šieno.

Ryto metą su Šapoka nuėjus į Vidgirių Senkus, radau brolių Kazį su kitais besiruošiantį išvažiuoti. Atsidėję sekame radiją, ir žinios blogos. Bet šį kartą brolis neišvažiavo, priešingai, netrukus parsikraustė su žmona į tėviškę. Jo uošvė su dukteria ir žentu apsigyveno Cėpluose, tad Albinutei su visais vaikais teko atsikelti pas mane ant šieno.

Tėviškėje teko apsisistoti ilgesniam laikui. Nuotaika – gyvename laikinai. Liepos 14 d. Marijampolės Arbeitsamte⁷ gavau „Nutarimą“ (Bescheid), kad aš su visa šeima (žmona ir trimis vaikais) kaip Landsarbeiter⁸ vykstu vietos Arbeitsamtui. Panašius „Nutarimus“ taip pat pasiėmė brolis Kazys⁹, su mumis kartu vykstanti Natalija¹⁰, Kastulė¹¹.

Kiekvieną vakarą abu su Šapoka einame klausytis radijo žinių. Grįžę jas perduodame ant šieno miegančiai bendrijai, rytą – ateinantiems brolio švogerui, pulk. Ališauskui ir kt. Marijampolėje atlankau kun. Dr. Vaišnora, kun. J. Grigaitį, bet vėliau vengiu lankytis. Kelis kartus buvau užėjęs ir į Skardupių kleboniją. Bet pagrindinis žinių šaltinis – ūkininkų Povilaičio, Slančiausko, Leono radijo aparatai. <...> Darbo nuotaika ūkininkuose dingusi. Tėviškėje mėginome nuravėti cukrinius runkelius, Kazys kiek arė, vėliau kirtome rugių. Iš cukraus fabriko gavau Mamytei 20 kg cukraus (čia pat šnekama, kad cukrų išveža, kad fabriką rengiasi išsprogdinti.)

Liepos 26 ar 27 d. Aušrelė¹² vedu į Skardupių bažnyčią rengtis pirmajai išpažinčiai ir komunijai. Pirmąją Komuniją ji priima liepos 30 d. Išpažinties einame visi. Pusrėčiau juame Pecentų Penčiluose, apie pietus sugrįžtame į Meškučius. Priėjus Meškučių Šmukščius, pasigirsta stiprūs sproginiai. Pamatome ir lėktuvus, kurie Marijampolės kryptimi mėto bombas. Po pietų lėktuvų daugiau, sproginiai girdėti dažniau, girdėti ir kulkosvaidžių tratėjimai iš lėktuvų. Pradedame rengtis išvažiuoti – rišamės daiktus, skirstome, kuriuos vežtis, kuriuos palikti. <...> Pagaliau į vakarą pasigirsta itin stiprūs sproginiai Marijampolės kryptimi, jie nuolat kartojasi, matyti jau ir gaisrų, kai kurie praneša matę, kaip nuvirto cukraus fabriko kaminas... Kažkaip nė raginti nereikia: skubiai kinkomės arklius. Atsisveikinu Mamytę, Tėvelį, seseris, brolius... Su ašaromis ir plakančiomis

⁶ Albina Kazlauskaitė-Barzdukienė.

⁷ Kiekviename mieste buvo vokiečių įkurti punktai, kuriuose registruoti ir prievarta į darbus vežti lietuviai.

⁸ Landsarbeiter – lauko darbininkas.

⁹ Kazys Barzdukas – S. Barzduko brolis, kuris taip pat buvo mokytojas, visuomenininkas, nuo 1949 m. gyveno JAV.

¹⁰ Natalija – S. Barzduko žmonos Albinos sesuo.

¹¹ S. Barzduko sesuo.

¹² S. Barzduko dukra Aušra Barzdukaitė-Babickienė.

širdimis. Ar dar susitiksime kada, ar pasimatysime? Ar dar teks kada į savo mieląją, brangiąją Tėviškę sugrįžti? Ar visi išliksime gyvi?..

Mūsų vežime visi tie patys, kurie atvažiavo: Albinutė, trys vaikai, Natalija, Šapoka ir aš. Paskui mus iš Cėplų išvažiuoja su savo vežimu mokytojas J. Strazdas su savo šeima. Brolis Kazys su savaisiais dar rengiasi – susitariame, kad susitiksime Ožkabalių Grajauskuose. Abu tėvai, sesuo Petrutė, brolis Jonas, Vaclovas ir Juozas lieka (jie tik pavažiuosią kur į šalį nuo šūvių). Lieka ir sesuo Julija Oželienė su savo trimis vaikais. <...>

Iš Meškučių pro Leoną pasukame į Turgalaukio-Keturvalakių vieškelį. Matyti ir daugiau vežimų. <...>

Dar tėviškėje buvome, Meškučių keliais pro Povilaitį pradėjo važiuoti vokiečių auto mašinos. Jų ir kelyje sutikome. Prie kapų privažiuojus, iš Povilaičio ūkio pasigirdo šūviai – šaudė į bolševikų lėktuvus, visai pažeme skraidančius. Lėktuvai, šūviai, sprogimai, gaisrai, bėgančios mašinos, debesys dulkių keliuose – tai vaizdai, palydėję mus į naują kelionę, nežinomą ateitį. <...>

Pirmadienį, liepos 31 d., prie Vilkaviškio labai neramu: girdėti šaudymai, labai gyva aviacijos veikla. Pats savo akimis mačiau, kaip pataikytas lėktuvas ore užsidegė ir degdamas nukrito. Kritimo vietoje tik pasirodė ugnies ir dūmų stulpas, vėliau toje vietoje dar ilgai rūko tiršti, tamsūs dūmai. Kieno, rusų ar vokiečių buvo tas lėktuvas, nepavyko sužinoti. Kareivių nebuvo matyti, tik į Grajauskus atvyko keli imti arklių ir vežimų. <...> Pailsėję buvome bevažiuoją Kybartų link, bet kai kuriems pakliuvus į gaudytojų rankas, nuo šito atsisakėme ir nusprendėme, pasukus sienos link, ieškotis nakvynės. Brolis apklausė paliktus tuščius repatriantų ūkius, nuėję vieną apžiūrėjome, patiko, ir visai pavakare įvažiavome visi trys vežimai į Moritz'o kiemą.

Moritz'o ūkis yra Papeškių kaime. Gyvenamas namas iš dviejų kambarių, virtuvės, sandėlio ir kamaros. Kluonas su dviem grendimais ir dviem šalinėmis, dengtas gontais. Tvartas mūrinis (molinis?) su skyriais arkliams, karvėms ir kiaulėms. Iš viso tai nedidelis ūkis (apie 18 ha), bet mums buvo labai patogus: tuščias, galėjome naudotis virtuve ir kambariais, radome durpių, malkų, duonkepę krosnį, daržovių ir kt. Žodžiu, galėjome čia visai įmanomai įsikurti. Visi vežimai sutilpo kluone, arkliai – tvarte, mes patys miegoti įsitaisėme kluone ant dobilų, kai kurie – ir pirkioje. Arkliams radome pašaro – ir sauso (šieno, dobilų), ir žalio (truputį vikių, mišinio). Iš pat pradžių pasijutome, lyg į antrą tėviškę patekę...

Cottbus, Hotel Stadt Bremen, 1944. X. 23

Pirmiausia susirūpinta mitimo reikalais. Gauta miltų, susiieškota duonkubilis, išsikepta savo duonos. <...> Toliau buvo surastas puodas virti. Bulvių ir daržovių moterys rasdavo daržuose. Valdydavome sočiai ir skaniai. Trūko tik indų, tad reikėdavo valgyti pamainomis. <...> Žinių pasiklausyti nueidavome pas ūkininkus, turinčius radijo aparatus (pas Buroką ir kt.). Laikraščių gauti būdavo sunkiau, bet kartą apiplėšytą egzempliorių parsinešiau grįždamas nuo apkasų kasimo darbų, Šapoka gaudavo iš vienos moters Schloßbache, vėliau gaudavome ir iš kareivių, prižiūrinčių laukų derliaus nuėmimo darbus. Tai būdavo tik vietiniai laikraštukai, bet būdavome patenkinti ir jais.

Iš pradžių čia kokio aiškaus darbo lyg ir neturėjome. Vieną rytą atvažiąvę vokiečiai išsivežė brolių, Ramanauską, jo švogerį, mokytoją Strazdą, Nataliją, Kastulę ir mane prie apkasų kasimo darbų. Kitą dieną likome tik vieni vyrai, trečią dieną supasavo ir Strazdas <...>, o kai trise nuėjome ketvirtą dieną, tai visus apkasininkus radome besirengiančius važiuoti toliau į Vokietiją. Apkasų darbai buvo mesti, kai kur juos tik įpusėjus ar net visai jų nepradėjus. Mus šitokia tvarka stebino. Kėlė taip pat ir kai kurių abejonių: negi vėl braška frontas, kad metami net darbai panašiai, kaip kad radome prie Keturvalakių ar kitus? Pamatę vėl esą nereikalingi, pamėginę gauti klumpes (iš vakaro žadėjo), bet negavę, grįžome į savo ūkį ir šituo ankstybu grįžimu nustebinome namie likusiuosius. Dirbą prie apkasų gaudavo valgyti: duonos, sviesto, sūrio, pietums sriubos. Vieną kartą davė ir šeimoms. Duonos gavome po kepaluką asmeniui trims dienoms. Gerai, kad Ramanauskas turėjo palatą: į ją šiaip taip sudėjome gautąją duoną ir, pamovę ryšulį ant lazdos, parsinešėme. Ypač vaikams buvo nemaža džiaugsmo.

Vėliau buvo įsakyta pradėti derliaus nuėmimo darbus. Moritz'o ūkyje rugius jau radome nukirstus, tad juos susivežėme. Bet kaimyno repatrianto rugiai buvo nė nepradėti kirsti. Buvo parūpinta kertamoji mašina, ir brolis pradėjo kirsti. Rišo visi kiti. Pirmą dieną į talką buvo atvaryta ir Grajauskų šeima. Rugius suspėjo nukirsti greičiau, negu mes pajėgėme surišti, tad su rišimu užtrukome. Be manęs dar rišo Marijampolės amatų mokyklos direktorius J. Barkauskas, Ramanauskas, Strazdas, brolis, Natalija, Kastulė, kartais dar kareiviai atsiųsdavo vieną kitą patalkinti iš šalies. Baigus šį darbą, reikėjo iškulti. Mes iškūlėme Moritz'o rugius. Už darbą mums užmokėjo rugiais, kad turėtume duonos, kitus rugius mudu su Šapoka nuvežėme į Schloßbachą. Nemokėjo nieko, tik leido nusipirkti centnerį druskos.

Turint duonos, norėjosi ir pyrago, tad Ramanauskas su Natalija ir Kastule pasikirto ir kviečių. Išsikūlėme ir juos, vėliau susimalėme, o pabaigtuvėms Natalija iškepė „čirvinių“ blynų. Ir skanu, ir džiugu (kiek maža žmogui reikia!)...

Tačiau ramybės neturėjome. Iš pradžių būdavo labai girdėtis patrankų dundesys. O kai ateidavo vakaras, tai Naumiesčio-Alvito-Vilkaviškio kryptimi pasirodydavo tam tikros šviesos, o ore pasigirdavo pirmiausia „plerpalo“ (tam tikrą garsą duodas lėktuvas) ūžesys, vėliau ir kitų lėktuvų.

Žiūrėdavome „kabinamų“ lempų, o kelias naktis išgyvenome ir nerimą. Vieną naktį, pvz., pasigirdo stiprus šaudymas, tuoj sukilome, ir visų galvose mintys: ar neprasiveržė bolševikai? Kitą naktį, sumigus, pasigirdo kažkoks nestiprus, duslus sprogimas, ir, pravėrę akis, pamatėme stipriai nušviestą visą savo kluoną. Pasirodo, lėktuvas visai netoli „pakabino“ lempą. Arba vėl kitą naktį lėktuvai išmėtė netoli tokius spinduliuojančius ugnies kamuolius, ilgai skraidė, ko ieškojo, bombas mėtė. O mums neramu: gal pradeda puolimą? Gal prasiverš? Gal pakliūsime į jų rankas? ir t. t. <...> O į rugpjūčio pabaigą pasidarė „piktesni“ ir bolševikų lėktuvai: žemai skrisdami apšaudydavo važiuojančius, išmesdavo bombų (pvz., netoliese vieną vakarą sudegino ūkį ir užmušė kelis žmones), šaudydavo į apkasus kasančius (buvo kelios aukos) ir t. t. Vieną pavakarę aš pats buvau nuėjęs pas kaimyną aplankyti Senkų, tik staiga pasigirdo kulkosvaidžių tratėjimas, visi puolėme kluone slėptis, kas už ko turėjome, o kai išėjome, praskridus lėktuvams, laukan, tai „rūko“ visa pakluonė. Mat, ten buvo pastatyti keli pabėgėlių vežimai, matyti, lėktuvai

palaikė taikiniu ir paleido ugnį. Arba vėl kitą naktį: išgirdome tokį neaiškų, bet stiprų lėktuvo plerptelėjimą, ir viskas staiga nutilo. Išbėgome laukan, ramu. Tik ryto metą paaiškėjo, kad netoli, už kokios poros kilometrų, nukrista rusų lėktuvo (amerikiečių gamybos, nes su amerikiečių įrašais medžiagoje).

<...> Baimė, kad neužkluptų bolševikai, ne vieną privertė ieškoti kelių išvykti (pasprukti) į Vokietiją. Ypač labai neramus buvo tai kaimynystėje gyvenęs direktorius J. Barauskas. Po kelių nepavykusių bandymų išvažiuoti pagaliau jo ir P. Grajausko šeimoms pavyko išvažiuoti ir apsigyventi netoli Schloßbacho. Išvažiavo ir daugiau. Mano brolio ir mokyto. Strazdo žmonos buvo nėščios ir turėjo netrukus gimdyti, tad ir jie susirūpino ieškotis saugesnių vietų, negu mūsų Moritzo ūkis. Vieną dieną jie išvyko į Vokietiją ir su Bauernleiteriu susitarė pereiti dirbti pas ūkininkus į Vokietiją. Sudarė „protekciją“ ir man su šeima išvažiuoti. Šapoka dėl šitokios „Progos“ pabėgti nuo fronto tiesiog apsidžiaugė, Natalija, kaip pati sakosi, skaidžiai apsiverkė, o mudu su žmona į visą šį „pabėgimą“ pažiūrėjome skeptiškai: koks čia „pabėgimas“, jei pavažiuoji tolyn tik 2-3-5 km? Įvyko skilimas: nors Šapoka ir labai norėjo, nors Natalija suabejojo, bet mudu su žmona aiškiai apsisprendėme dar likti Lietuvoje.

Rugpjūčio 24 d. anksti rytą brolio ir Strazdo vežimai pajudėjo iš Moritz'o kiemo. Pirmajame sėdėjo, be brolio, jo žmona, žmonos motina, mūsų „senoji“ ponija Kerpienė ir Ramanauskas, antrajame – pats Strazdas su savo žmona ir dviem vaikais. Sunkiau buvo išsiskirti tik su broliu, kiti, atrodo, savo žygiu buvo patenkinti. Mano jausmai: lyg ką pamečiau, lyg ko netekau, dėl to kažkaip skurdu, liūdna, nejauku. Pasijutau į apatiją patekęs. Panašia nuotaika gyveno ir kiti, o Šapoka aiškiai pradėjo nieku nesirūpinti, lyg norėjo parodyti: likote, tai ir žinokitės. Beje, prie mūsų dar likosi J. Oželis ir Kastulė.

Kiti rūpinosi išvažiuoti, tai negi sėdėsi susidėjęs rankas. Pas mus į Moritz'o ūkį atsikėlė gyventi Vilniaus aps. pradžios mokyklų vyr. inspektorius M. Židonis. Jis iš Z. Jakulio sužinojo, kad kažkoks majoras duodąs leidimus išvažiuoti, pats Jakulis jau gavęs. Kitą dieną leidimą nuvažiuoti į Schutzeroort stovyklą (lagerį) prie Ebenrodės (Stalupėnų) gavo ir Židonis. Negi atsiliksi? Einame ir mes visi. 1944 08 26 gaunu leidimą: „Nach Auffanglager Schutzenort weiter geleitet“¹³. Bet ir šituo leidimu neteko pasinaudoti: viena gąsdino pats lageris, antra, aplinkybės taip susidėstė, kad pasuko mūsų likimą kita kryptimi.

Nelaukta į Moritz'o ūkį atvyko gyventi karo gydytojas su savo palydovais. Mums tuoj buvo įsakyta išsikraustyti iš gyvenamojo namo, nepaliko net virtuvės. Mūsų moterys turėjo ir visas patalpas išvalyti. Bet gydytojas Zahlmeisteris, Klaipėdos krašto vokiečių, mokąs lietuviškai, pasirodė toks nesugyvenamas, kad greitai negalėjome rodytis kieme. Ėmė spirti mus išvažiuoti į Shurzenortą. Pasidarė mums tiesiog ankšta. Nauji įnamiai aiškiai linko pasilikti į Moritz'o ūkį atsikėlusią nuo Pajevonio ūkininko Šliko šeimą, nes jo moterys ėmė valyti batus, virti kavą ir kitaip įsiteikti. Pagaliau nieko nepaliko, kaip išvažiuoti. Židoniene su Kastule aptiko Pilz'o ūkyje Org. Todt dalinį¹⁴, kurio vadovybė sutiko mus įsileisti į jų gyvenamojo ūkio daržinę. Kitą vakarą šiuo reikalu teko su Org. Todt dalinio vadovybe kalbėtis tai pačiai Židonienei ir man, ir buvo pakartota, kad į aukščiau minėtą daržinę galime keltis.

¹³ „Nusiųsta į priėmimo stovyklos saugią vietą“.

¹⁴ F. Todto įsteigta karinė organizacija, kuri 1933–1945 m. organizavo priverstinius darbus koncentracijos ir pabėgėlių stovyklose.

Rugsėjo 1 d., penktadienį, apie pietus mūsų ir Židonio vežimai pajudėjo iš Moritz'o kiemo. Vienas mūsų gyvenimo lapas buvo užverstas. Daugiau į Moritz'o kiemą neteko įkelti kojos, tur būt, ir neteks. O čia išgyvenome visą mėnesį, būdami pavalgę, ežerėlyje išsimaudę. Galėję tvarkytis taip, kaip išmanėme ir patiko. Čia „senoji“ ponia Kerpienė gynė J. Oželį nuo plaučių uždegimo, čia mūsų moterys išmoko pasikepti skanios lietuviškos duonos, iš čia eidavome pas Grigalių malti rugių rankinėmis girnomis, čia prisivalgėme skanių vyšnių, čia vyrai mėgindavome net proferansą ar čipčiką sulošti, čia vokiečių kariai vakarais ateidavo pašnekėti su mūsų panelėmis, čia žiūrėdavome vakarais į fronto ugnis, čia moliniame tvarte slėpdavomės nuo lėktuvų pavojų, čia prasigyvendavome ruginių ir kvietinių miltų, paukštienos, veršienos, paršienos, čia buvo svarstyta galybė projektų mūsų ateičiai tvarkyti, pagaliau čia turėta džiaugsmo valandų, bet išgyventa ir nesusipratimų bei nepasitenkinimo momentų. Apskritai, gyvenimas „moricynėje“ paliko daugiau šviesų, teigiamą atminimą; jei pasitaikydavo šešėlių, tai jie buvo reti, greitai išsklaidomi. Taip „moricynė“ – vienas mūsų gyvenimo epizodas. Kitas – Pilz'o ūkyje.

Rugsėjo 14 d. sukyllame anksti, nes reikia susidėti patalynę, sutvarkyti galutinai vežimus ir kt. Lauke rūkas, bet dienos laukiama gražios. Kinkome savo bėrąją su šyvąja, ir Šapoka 7 val. nuvažiuoja prie vilkstinės. Rūpi, ar arkliai patrauks sunkiai prikrautą vežimą. Žmoną ir vaikus (Aušrelę, Gytį) paima į savo bričkelę pats šefas, Nataliją – „plačiaburnis“, Kastulė, Arvydas, Šapoka ir aš – įsitaisome savo vežime. Bėroji su šyvąja veža puikiai, nugalimi visi kelio sunkumai: smėlis, kalneliai. Nuotaika – širdyje ramu. Net sieną pervažiuojant, širdis labiau nesujudėjo. Matyt, buvo susitaikyta su neišvengiamu likimu. Tik išvažiuodamas iš Lietuvos paėmiau žiupsnelį žemių: jei tektų mirti, kad užbertų ant krūtinės („Tebūnie tau lengva Lietuvos žemelė!“).

Cottbus, Hotel Stadt Bremen, 1944. X. 24

Paliktas Pilcas, paskutinė vieta Lietuvoje. Netoli šio ūkio, prie pat sienos, yra vokiečių kapai, čia stove sargybinio būdelė, dabar apleista, nes niekam nereikalinga. Šios būdelės sienoje teko rasti pieštuku padarytą įrašą: „Čia mūsų žemė“. Įrašas šiuo metu labai reikšmingas. Vadinasi, palikome „mūsų“ žemę. Vėl galybė minčių: ar grįšime į ją? kada? Kokiomis aplinkybėmis? Gal reikės tremtinio – pabėgėlio naštą nešiot ir labai ilgai? kokia mūsų valstybės, mūsų tautos, mūsų pačių ir mūsų vaikų ateitis?

Važiuojame Vokietiją. Laukai tie patys, tik geriau dirbami ir tvarkomi. Skiriasi trobesiai: daug mūrinių, čerpėmis dengtų, sustatytų pagal tam tikrą planą (kiemai daugiausia keturkampiai), bet pasitaiko ir šiaudiniais stogais. Matyti ir standartinių pastatų (pagal vieną šabloną statyti, rodos, tik kluonai.)

Kelias man buvo žinomas tik iki Shloßbacho, toliau – nepažįstamos vietos. Pro akis slenka atskiri ūkiai, dvarai, miesčiukai, iš didesnių miestų pervažiuojame tik Gumbinę. Kelionė – porą dienų. Nakvoti sustojame viename dvare. Vežimus palikome lauke (jų naktį saugoti pasilikau aš ir gerokai sušalau, nes buvo stipri šalna), kiti sugulė tvarte ant šiaudų. Vaikams vakare gavau pieno, čia, be to, radome lietuvių, tad užfundijo mums pomidorų (valgiau šiais metais pirmą kartą), maloniai įsileido į savo kambarius. Ir toliau pasitaikydavo sutikti lietuvių, ir šituo per daug nesistebėdavome: pasklido mūsų broliai po visą

pasaulį. Ir vėl kyla sunkios mintys: ar kada susirinksime vėl visi į savo brangiąją Tėvynę? Šiaip kelionė vyko laimingai, su sustojimais, palengva, tik vienoje vietoje išgyvenome šiurpų momentą: teko leisti į gana staigią pakalnę, mūsų arkliai ėmė neišlaikyti vežimo, ir jis pasileido visu smarkumu žemyn. Arkliai ėmė lėkti šuoliais. Leidimasis pavojingas, nes reikėjo aplenkti du vežimus: iš kairės šefo, kur sėdėjo žmona su Aušrele ir Gyčiu, ir iš dešinės kitą. Bet pavojaus ką užkliudyti ar sužeisti buvo išvengta. Ir vėl pamatėme, kad Dievo Apvaizda mus globoja.

Artėjant prie tos vietos, kur turėjome apsistoti, vilkstinės šefas sutiko kokį todtininką, kuris jam pranešęs, kad gauti mums nakvynę jų apsistojimo vietoje yra negalima. Šefas priėjo prie manęs ir pranešė, kad mums jau reikia skirtis, nes negalėsime, esą gauti nakvynės, mums patarė važiuoti kita kryptimi, į vieną kaimą ir ten kreiptis į burmistrą nakvynės. Jau buvome atsiveikinę, bet atėjo mintis į galvą prašyti šefą kokio rašto. Šiuo metu Židonis išsiderėjo leisti pamėginti nuvažiuoti kartu, gal kaip ir pavyksią įsikurti. Šefas sutiko, ir vežimai vėl pajudėjo iš vietos. Netrukus nauja kliūtis: Židonis įleido vežimą į duobę, ir sulūžo paskutinis jo vežimo ratas. Mes jį palikome, pažadėję sugrįžti ir paimti vėliau. Bet išsukome iš vieškelio į paprastą kelelį, pasitaikė rasti smėlio, ir nuklimpo mūsų vežimas. Mūsų bėroji ir šyvoji, ir taip apilsusios, nė iš vietos. Tik vokiečio ūkininko pagalba padėjo mums pajudėti iš vietos ir pasiekti kietesnę kelią. Bet dėl šito nuklimpimo mes gerokai užtrukome, ir visi todtininkų vežimai mums buvo dingę iš akių. Tik sugrįžusi Natalija pasakė, kad mūsų laukia. Prie naujosios todtininkų raštinės mus pasitiko „grazuolis“ (Kurt Biedermann) ir pranešė, kad jis mums yra suradęs nakvynę. Nurodė ūkininką ir kelią į jį. Tai buvo Wakter Pliquett ūkis. Vežimus palikome kieme, patys sugulėme, pasikloję šiaudų, ant grindinio, arkliams gavome karvių tvartą, tik niekaip neišsiderėjome arkliams pašaro (o jie buvo taip išalkę, kad, rodos, kažin ką būtų suėdę.) Turėjome arkliams paduoti iš savo atsivežtų atsargų. Visa tai dėjosi penktadienį, rugsėjo 15 d. Tiesa, visai jau vakare, gavęs iš Pliquett dukters sutikimą paimti jų vežimą, išvažiavau ieškoti Židonio bet jis pats buvo gavęs ratą ir varėsi paskui mus. Man teko sugrįžti tuščiomis.

Šeštadienį, rugsėjo 16 d., arčiau susipažinome su naujaisiais šeiminkais. Moterys prašė leisti išsikepti duonos. Ne tik leido, bet dar ir padėjo. Taip pat leido išsivirti savo atsivežtinės mėsos. Šiaip šeiminkė vokiečių pasirodė gana šykšti, ir gauti iš jos ką nors būdavo nelengva. Bet ir laimėjome daug ką: rinkdavomės į virtuvę valgyti, išsiprašėme parduoti pieno, gaudavome bulvių, leido virtuvėje virti ir t. t.

* * *

Liepos 10 d.¹⁵, pirmadienį, iš Alytaus

Liepos 13 d., ketvirtadienį, iš Navininkų

Liepos 30 d., sekmadienį, iš Ožkabalių

Rugsėjo 1 d., pirmadienį, iš Moritz'o ūkio (Papečkių kaimo)

Rugsėjo 14 d., ketvirtadienį, iš Lietuvos, 15 d. Wildhorst kaime pas Pliquett (Angerapp aps.)

¹⁵ S. Barzdukas pirmąjį dienoraščio sąsiuvinį baigia kelionės iš Lietuvos link Vakarų apibendrinimu. Šiame puslapyje autorius preciziškai surašo visas tarpines stoteles ir datas, kada ir kur buvo su savo šeima apsistojęs.

Spalio 2 d., pirmadienį, atsiskiriama nuo Org. Todt. Gumbinėje 3 d. gaunami darbo drabužiai.

Spalio 10 d., antradienį, iš Pliquett. Dieną Insterburge, naktį į Cottbus. Naktį iš 12 į 13 d. ieškoti darbo į Chemnitz. Negavus net viešbutyje kambario, naktį iš 13 į 14 d. atgal į Cottbus.

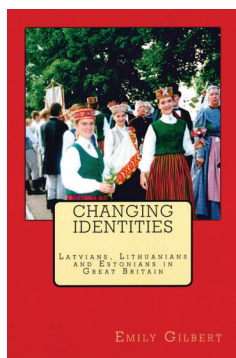
Recenzija

Iłona STRUMICKIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Imigrantai iš Baltijos šalių pokario Didžiojoje Britanijoje: integruoti, bet neasimiliuoti

Emily Gilbert. *Changing Identities. Latvians, Lithuanians and Estonians in Great Britain*. Create Space Independent Publishing Platform, 2013, p. 446.

Neretai dabartis tarsi širma dengia praeitį. Šimtai tūkstančių šiuolaikinių lietuvių migrantų Jungtinėje Karalystėje (toliau JK) lemia, kad kalbant apie mūsų tautiečius šioje šalyje nejučia galvojama tikrai apie tuos, kurie į JK atvyko 2004 m., kai Lietuva įstojo į Europos Sąjungą. Faktas, jog masinės lietuvių migracijos į JK istorija siekia per šimtą metų, dažnam nėra tapęs integraliu žinojimo elementu. Praskleidus istorijos šydą, atsiskleidžia įdomios XIX pabaigos ir XX a. pradžios ar vadinamųjų *dipukų* migracijos į JK tendencijos, aprašytos ir ne viename bendresnio ar akademinio pobūdžio tekste¹. Kaip jau įprasta, migrantų patirčių ir paveldo istoriniu įvertinimu dažniausiai rūpinasi patys migrantai

arba kilmės šalies tyrėjai. Tai pasakytina ir apie lietuvius JK. Dauguma istorinių tekstų apie JK lietuvius parašyta lietuviškai, angliškų tekstų praktiškai nėra. Nedaug tyrimų, kur lietuviai migrantai JK būtų nagrinėjami platesniame kontekste, kaip antai: britų istorijos, JK migracijos politikos perspektyvos, ar būtų lyginama lietuvių migrantų ir kitų imigrantų į JK patirtis ir t. t.

¹ Barėnas, Kazimieras, *Britanijos lietuviai, 1947–1973 m.* Londonas: Nida, 1978; Barėnas, Kazimieras, *Britanijos lietuviai, 1974–1994 m.* Londonas: Nida, 1997; *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Versus aureus, 2008. Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

Bent dalį šių istoriografinių spragų užpildyti ėmėsi britų istorikė Emily Gilbert, kuri atliko istorinį tyrimą apie pokario metais į JK atvykusius estus, latvius bei lietuvius ir jų bendruomenių raidą. E. Gilbert knygoje imigrantai iš Baltijos šalių aprašomi per pokario metais JK valdžios vykdytą *European Voluntary Workers* (EVW, Europos savanoriai darbininkai) programą – *Balt Cygnet* (Baltijos jaunosios gulbės) ir *Westward Ho! (Į Vakarus!)* – perspektyvą. 1946–1950 m. vykdant šias programas į Didžiąją Britaniją atvyko apie 13 tūkst. latvių, 6 tūkst. lietuvių ir 5 tūkst. estų. EVW programos svarbios ne tik dėl to, kad sudarė galimybę susiformuoti ir vystyti Baltijos šalių bendruomenėms JK, bet ir tuo, kad naudojantis EVW patirtimi vėlesniais metais buvo plėtojama JK migracijos politika.

Diasporos istorikams labai gerai žinoma tendencija, kad dauguma pirmos kartos migrantų istorinių šaltinių sukurti kilmės šalies kalba, kurios tikslo šalies tyrėjai dažniausiai nemoka. E. Gilbert šį sunkumą įveikė naudodamasi sakytinės istorijos instrumentarijumi. XX a. 10 dešimtmčio antroje pusėje ji atliko kokybinius interviu su 30 pirmos kartos estų, latvių ir lietuvių imigrantų JK. Istorikė taip pat naudojo britų archyvų medžiagą, kuri dar menkai tyrinėta tiek lietuvių, tiek kitų Baltijos šalių diasporų istorikų.

Tyrimas paremtas antropologine perspektyva ir koncentruojamasi į Britanijoje gyvenusių estų, latvių ir lietuvių identiteto kaitą. Knygoje kreipiamas dėmesys, kaip tam tikri etninio tapatumo elementai (kalba, socialinio gyvenimo įpročiai, etninė virtuvė ir kita), susiformavę iki prievartinio pasitraukimo iš tėvynės, funkcionuoja migracijos sąlygomis. Šie elementai tyrėjai buvo tarsi žymikliai, liudijantys integracijos ir asimiliacijos procesų raidą nagrinėjamose bendruomenėse.

Kaip įprasta vakariečiams autoriams, knygoje glaustai pristatyta trijų Baltijos šalių istorija iki 1946 m., kai pirmosios estų, latvių ir lietuvių tautybės merginos iš vadinamųjų DP (*displaced persons* – išvietintųjų asmenų) stovyklų pagal *Balt Cygnet* programą atvyko į JK. E. Gilbert atkreipia dėmesį, kad genami sovietinio teroro baimės estai, latviai ir lietuviai kartu „išsinešė“ ir ikikariniu laikotarpiu besiformavusių nacionalinių tapatumų ir kultūrų vaizdinius. Išvykusiuosius šie vaizdiniai lydėjo visą jų gyvenimą.

Knygoje daug dėmesio skiriama Baltijos šalių pabėgėliams DP stovyklose, ypač britų okupacinėje zonoje. Ši knygos dalis gražiai papildo Marko Wymano knygą², skirtą išvietintųjų asmenų stovykloms, kuriose itin domimasi procesais, vykusiais amerikiečių okupacinėje zonoje. Knygos autorė pažymi, kad DP stovyklos buvo labai svarbios formuojantis trijų Baltijos šalių atstovų egzilinei tapatybei ir kultūrai. Ji atkreipė dėmesį, jog DP stovyklų laikotarpiu išryškėjo keletas estų, latvių ir lietuvių egzilų tapatybės ir kultūros bruožų. Vienas jų – vadinamasis „sugrįžimo mitas“. Nuo pat pasitraukimo iš savo tėvynių visų trijų Baltijos šalių egzilai vylėsi galėsią greitai sugrįžti į laisvas (sovietų nekontroliuojamas) tėvynes. Deja, tarptautinės geopolitikos raida lėmė, kad grįžimas buvo neįmanomas beveik penkiasdešimt metų. Kitas bruožas, kurį pastebėjo britų istorikė, – angažavimasis savo tautai ir kultūrai, egzilio sąlygomis valingai išpareigojant išlaikyti ir plėtoti tautinę kultūrą, prisidėti prie kovos už savo tėvynių nepriklausomybę.

Baltiečiai, atsidūrę DP stovyklose Vokietijoje bei Austrijoje ir nesutikę grįžti į sovietų okupuotas tėvynes, tapo savotišku galvos skausmu okupacines zonas administravusiems

² Wyman, Mark, *DPs: Europe's Displaced Persons, 1945–51*. Cornell University Press, 1998.

sąjungininkams. Britams, kaip ir amerikiečiams bei prancūzams, teko rūpintis bent elementaria DP stovyklų gyventojų gerove – maistu, rūbais, medicinine apsauga, fiziniu jų saugumu. Tai buvo papildomi resursai, kurių taip reikėjo pokariu atstatant Britaniją. Nieko nuostabaus, kad britų valdžios atstovų galvose gimė mintis, kaip vienu metu spręsti abi šias problemas. Dalį pabėgėlių iš britų kontroliuojamos zonos įlieti į darbo jėgos labai stokojančią Britanijos ekonomiką rodėsi esąs saliamoniškas sprendimas. Britų valdžia Baltijos šalių atstovus imigracijai rinkosi sąmoningai. Jie buvo vertinami kaip galintys lengviausiai asimiliuotis. Kuo greitesnė estų, latvių ir lietuvių asimiliacija buvo britų valdžios siekinys. Žinoma, patys baltiečiai turėjo kitų motyvų. Pavargę nuo sunkių materialinių sąlygų, nežinios ir nebesitikėdami greitai grįžti į okupuotas tėvynes, jie atsiliepė į britų valdžios iniciatyvas ir atvyko į JK. Ne vienas E. Gilbert kalbintas informantas pastebėjo, jog Britanija buvo renkama ir dėl to, kad ši šalis buvo netoli nuo jų tėvynių. Akivaizdu, „sugrįžimo mitas“ veikė.

Labai vertinga E. Gilbert surinkta informacija apie atvykėlių gyvenimą JK pirmaisiais metais – jų darbo ir gyvenimo sąlygas, santykius su Britanijos visuomene. Atvykėliai iš Baltijos šalių dirbo daugiausia sunkius darbus įvairiose JK ekonomikos srityse – tekstilės pramonėje, žemės ūkyje, kalnakasyboje, moterys buvo tarnaitėmis ar ligoninių / sanatorių slaugytojomis. Pasibaigus darbo Didžiojoje Britanijoje kontraktui (atvykusieji buvo išpareigoję tam tikrą laiko tarpą dirbti konkrečiame darbo rinkos sektoriuje), sąlygos siekti mokslo, kilti socialiniais laiptais aukštyn buvo mažiau palankios nei kitose pokario migrantų tikslo šalyse. Todėl beveik pusė jų išvyko iš JK į geresnio, jų nuomone, gyvenimo perspektyvas siūliusias šalis – JAV, Kanadą. Tai paveikė gana negausių estų, latvių ir lietuvių bendruomenių JK raidą.

E. Gilbert atkreipė dėmesį, kad nuo pat pradžių britų valdžia tikslingai, bet neįkyriai kreipė baltiečius imigrantus asimiliacijos kryptimi. Šiam tikslui pasiekti buvo naudojamos įvairios priemonės, kaip antai: anglų kalbos kursai, imigrantų dispersija, t. y. neleisti jiems formuoti kolonijas, savarankiško gyvenimo skatinimas ect. Vis dėlto valingas išpareigojimas okupuotoms tėvynėms ir jų kultūrai lėmė tai, kad pokario imigrantai iš Baltijos šalių Didžiojoje Britanijoje neasimiliavosi. E. Gilbert jų identiteto raidą apibūdino taip, kad per keletą dešimtmečių JK estai, latviai ir lietuviai gerai prisitaikė prie šios šalies gyvenimo ir visuomenės, t. y. integravosi, bet savosios etninės tapatybės neprarado. Reikėtų paminėti, kad ši tendencija galioja tik pirmajai pokario imigrantų iš Baltijos šalių kartai. Šių imigrantų palikuonims (antrajai, trečiajai kartai) būdinga asimiliacija. Pasak autorės, pokario metais į JK buvo išleista daugiau vyrų nei moterų, tai lėmė nemažą mišrių šeimų procentą. E. Gilbert atliktas tyrimas paliudijo, kad etninė tapatybė gajausia buvo tos pačios tautybės šeimose, o mišrios šeimos prisidėjo prie asimiliacijos proceso plėtotės, kartu ir prie baltiečių bendruomenių kiekybinio mažėjimo bei kokybinio silpnėjimo. Galima konstatuoti, kad pokario imigrantai iš trijų Baltijos šalių pateisino britų valdžios intencijas. Jau antroji šių imigrantų karta gali būti charakterizuojama kaip integrali JK visuomenės dalis, save labiau asocijuojanti su gyvenamąja, o ne tėvų ar senelių kilmės šalimi.

Nors būta bandymų į estų, latvių ir lietuvių bendruomenių veiklą įtraukti jaunosios kartos atstovus, vis dėlto bendruomenių, ypač lietuvių, atgimimas įvyko tik nepriklausomybės metais, kai į Didžiąją Britaniją ėmė atvykti daugiau migrantų iš Estijos, Latvijos ar Lietuvos.

E. Gilbert knygoje pristato tyrėjų dar menkai aptartą dviejų skirtingų emigracijos bangų atstovų – „Britanijos lietuvių“ ir „naujųjų imigrantų“ – koliziją pačioje XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje. Nesutarimo objektu tapo lietuvių kalbos mokėjimas. Integracijos ir asimiliacijos procesų paliesti pokario metais į JK atvykę lietuviai palankiai vertino anglų kalbos vartojimą įvairiuose Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenės institucijose ir veiklose, o naujai atvykusieji pasisakė tik už lietuvių kalbą. Tačiau toks konfliktas išryškėjo tarp skirtingų emigracijos bangų tik lietuvių bendruomenės atveju, estų ir latvių bendruomenėse knygos autorė to nepastebėjo.

Galime svarstyti, kokia gali būti naujosios migrantų į JK bangos etninio tapatumo tvermė. Kas labiau prisideda prie etninio tapatumo išsaugojimo migracijos sąlygomis – įsipareigojimas savo tėvynei, jos kultūrai ir internalizuota savosios misijos egzilyje samprata ar galimybė dažnai ir nevaržomai komunikuoti su savo tėvyne bei ten likusiais artimaisiais.

Per penkis ne tėvynėje praleistus dešimtmečius nacionalizmo epochos augintinių, sąmoningai suvokusių savosios būties egzilyje misiją, identitetas transformavosi taip, kad dauguma jų XX a. 10 dešimtmetį save apibūdino dvigubos tapatybės kategorijomis (pavyzdžiui, pusiau britas, pusiau estas; daugiau latvis negu britas arba daugiau lietuvis negu britas ect.). Net ilgai laukta Estijos, Latvijos ir Lietuvos nepriklausomybė jiems atskleidė liūdną tendenciją, kad jie nebepritampa prie gyvenimo ir žmonių savo tėvynėse. Ši tendencija būdinga ne tik Britanijos baltiečiams, bet ir jų likimo dalininkams kitose šalyse. „Įsišaknijimas“ tikslo šalyse, nutolimas nuo gyvenimo ir žmonių tėvynėse lėmė, kad į nepriklausomybę atkūrusias tėvynes grįžo tik nedidelė pokario pabėgėlių dalis.

Laikas parodys, kaip klostysis dabartinių migrantų likimai ir kaip laikui bėgant keisis jų tapatybė bei angažuotumas savo tėvynių atžvilgiu.

Šioje recenzijoje pristatoma knyga³, neabejotinai, turėtų įeiti į lietuvių diasporos tyrėjų ir politikos formuotojų akiratį. Knyga vertinga tuo, kad parengta naudojant unikalius sakytinės istorijos metodika surinktus duomenis iš jau anapilin išėjusių informantų.

Norėtųsi pastebėti, kad E. Gilbert knyga *Changing Identities. Latvians, Lithuanians and Estonians in Great Britain* galėtų būti savotiškas paskatinimas lietuvių diasporos tyrėjams daugiau savo tyrimų skelbti anglų kalba, taip paskleidžiant mūsų istoriografijos pasiekimus tarptautiniu mastu ir kuriant vaisingą dialogą su kitų šalių tyrėjais.

³ Emily Gilbert tęsia pradėtus imigrantų iš Baltijos šalių į JK tyrimus. 2017 m. pasirodė kita jos knyga šia tematika: Gilbert, Emily, *Rebuilding Post-War Britain: Latvian, Lithuanian and Estonian refugees in Britain, 1946–51*. Pen and Sword, 2017.

Kronika

2018 05 01 – 2018 10 31

Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB) ir Lietuva

2018 m. gegužės 3 d., minint šimtąsias Lietuvos Respublikos ir JAV piliečio, Jeilio universiteto ekonomikos mokslų daktaro, verslininko ir filantropo Juozo Petro Kazicko (1918–2014) gimimo metines, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos TV studijoje glaustai pristatyta šios didelio masto asmenybės veikla ir įtaka lietuvių kultūrai, Lietuvos valstybingumo atgavimui ir raidai.

Apie dr. J. Kazicko gyvenimo kelią, jo darbus ir reikšmę Nacionalinės bibliotekos TV studijoje pasakojo Kazickų šeimos fondo Niujorko skyriaus direktorė Neila Baumilienė ir Nacionalinės bibliotekos A. Damušio demokratijos studijų centro vadovas Vidmantas Valiušaitis. Pokalbio vedėjas – Nacionalinės bibliotekos Strateginės plėtros departamento Informacijos analitikos skyriaus vedėjas Ginas Dabašinskas.

V. Valiušaičio nuomone, dr. J. Kazickas yra gal net didesnio masto asmenybė už Petrą Vileišį, kurį galima vadinti XX a. pradžios lietuvių tautinio sąjūdžio *spiritus movens* arba ekonominiu lokomotyvu, traukusių to laikotarpio lietuvišką spaudą, menus ir kitas veiklas. Abu Lietuvos valstybės mecenatus vienija atsidavimas lietuviškam reikalui, tačiau dr. J. Kazicko galimybės, taigi ir konkreti parama Lietuvai, buvo gerokai didesnės. Deja, pasak pašnekovo, Lietuvoje mecenato dr. J. Kazicko asmenybės vaidmuo dar nėra iki galo suvoktas ir deramai įvertintas.

Dr. J. Kazicko filantropinę veiklą tęsia Kazickų šeimos fondas, kuris nuo 1998 m. veikia Niujorke, Jungtinėse Amerikos Valstijose, o nuo 1999 m. – Vilniuje, Lietuvoje.

2018 m. gegužės 10 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų departamento Lituanistikos skyrius kvietė į jubiliejinį, 5-ąjį, tarpdalykinį seminarą, skirtą diasporą tyrinėjantiems mokslininkams ir visiems, besidomintiems šiomis temomis.

Pagrindinis prieš penkerius metus pavasarį Lituanistikos skyriaus inicijuoto seminaro „Diasporos temų turgus“ tikslas – suburti lietuvių diasporos tyrėjus, įvairių atminties institucijų atstovus ir diasporos temomis besidominčius Lietuvos universitetų studentus.

Šiandien diasporos tyrėjų bendruomenę sudaro apie 30 žmonių, dirbančių šalies muziejuose, archyvuose, bibliotekose, aukštosiose mokyklose ir kt.

2018 m. gegužės 18 d. Tarptautinės muziejų dienos proga „Lewben Art Foundation“ ir Lietuvos išeivijos dailės fondas paskelbė Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui dovanojantys septynis Lietuvos Gogenu vadinamo tapytojo Jono Rimšos (1903–1978) kūrinius bei kelias dešimtis dailininko rašytų laiškų. Paveikslai, kaip ir laiškai, į Lietuvą atkeliavo iš Pietų Amerikos, kur menininkas praleido didžiąją savo gyvenimo dalį.

J. Rimša – Amerikos lietuvių dailininkas, vertinamas įvairių užsienio šalių dailėtyrininkų. Lietuvoje jo kūrinių nėra daug. Menininkas kūrė figūrines kompozicijas, portretus, peizažus. Ankstyvieji kūriniai sodraus, tamsių spalvų kolorito, vėlesniesiems būdingi egzotiški motyvai, dekoratyvumas, ekspresyvios stilizuotos formos, raiškus kontūras, kontrastingos spalvos. Nuolatinės kelionės, gyvenamosios vietos aplinka (Brazilija, Bolivija, Argentina, Taitis, JAV) darė įtaką ir kūrinių motyvams, ir kūrybos stiliui. Pietų Amerikoje autorių neatsitiktinai laikė vienu stipriausių vietos menininkų (iš Bolivijos net buvo uždrausta išvežti jo paveikslus).

Ši dovana Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui – jau ne pirma fondų iniciatyva. 2013 m. Lietuvos išeivijos dailės fondas Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui padovanojo septynis J. Rimšos tapybos kūrinius bei vertingą iškarpų albumą apie tapytoją kūrybą ir veiklą anapus Atlanto.

2018 m. gegužės 19 d. Taline praūžė tikra lietuviško etnografinio paveldo šventė. „Lietuvos diena Taline“ – pirmas tokio formato ir mastelio renginys Estijos sostinėje, kurį inicijavo ir surengė Estijos lietuvių bendruomenė (ELB). Šventės vieta, Estijos Etnografijos muziejus po atviru dangumi, taip pat pasirinkta neatsitiktinai. Dažnas tautietis čia jaučiasi tarsi gimtajame sodžiuje, o šį muziejų vadina estiškėmis Rumšiškėmis.

Anot Estijos LB valdybos pirmininko Vaido Matulaičio, šiuo renginiu buvo siekiama dviejų pagrindinių tikslų: ryškiau pristatyti Lietuvą Estijai teigiamame kontekste ir suburti kelias Estijos lietuvių kartas. Padėti antrai, trečiai ar net ketvirtai kartai atrasti savo lietuviškas šaknis iš naujo. Renginyje buvo pasirūpinta vertimu į estų kalbą tam, kad visi, nuo senjorų iki provaikaičių, gautų kuo išsamesnę informaciją apie svarbiausius šventės aspektus.

2018 m. gegužės 19 d. Rygoje vyko tarptautinis dainų ir šokių festivalis „Mano tėviškės spalvos“, kurį jau 11-ą kartą organizuoja Latvijos lietuvių bendruomenė, vadovaujama Rolando Žalnieriaus, ir Rygos lietuvių vidurinė mokykla, vadovaujama Jolantos Naglės. Skambant Marijono Mikutavičiaus dainai „Trys milijonai“ visi dalyviai išsirikiavo gražiai išpuoštoje didžiulėje mokyklos sporto salėje. Festivalį muzikiniu kūriniu pradėjo Rygos lietuvių vidurinės mokyklos 8 A klasės mokinys, smuikininkas Oskars Naudinš. Festivalio dalyvius pasveikino, linkėjo gražios šventės ir kolektyvų vadovams įteikė atminimo dovanėles atstovai iš LR užsienio reikalų ministerijos, LR Latvijoje ambasados ir kiti garbingi svečiai.

Festivalyje dalyvavo 18 meno saviveiklos kolektyvų iš Lietuvos ir Latvijos, per 300 atlikėjų iš Joniškio, Švenčionių, Panevėžio, Palangos, Marijampolės, Liepojos, Daugpilio, Bauskės, Jūrmalos ir Rygos. Be jau minėtų Lietuvos ir Latvijos kolektyvų, festivalyje

dalyvavo ir edukacinio centro „Lighthouse“ sportinių šokių grupė iš Londono. Festivalis buvo skirtas Lietuvos ir Latvijos valstybių nepriklausomybės 100-mečiui paminėti. Festivalio organizatorius PLB valdybos narys Rolandas Žalnierius teigia, kad tokie festivaliai sukuria kolektyvus tolesniam bendradarbiavimui ir draugystei.

2018 m. birželio 1–3 d. jau keturioliktą kartą lietuviai, išsibarstę skirtingose Europos šalyse, tačiau neabejingi savo kalbai, kultūrai, bendrystei, susitiko ant simbolinio „Draugystės tilto“ – užsienio lituanistinių mokyklų sąskrydyje, kuris vyko Danijoje, Vejle mieste.

Prasidėjęs Stokholme, jis kasmet keliauja į kitą šalį, kitą lietuvių bendruomenę ir per 14 savo gyvavimo metų pabuvojo Airijoje, Norvegijoje, Ispanijoje, Islandijoje, Vokietijoje, Italijoje, Jungtinėje Karalystėje.

2018 m. šventės vadovė Neringa Jablonskytė-Kelting neabejojo, kad svarbiausias dalykas šiame sąskrydyje yra lietuvių kalba. Šio „Draugystės tilto“ tema – „Lietuviai pasaulyje: 100 istorijos kaladėlių“. Tautiečiai buvo kviečiami apsidairyti, geriau išsižiūrėti ir atrasti lietuvių, gyvenančius įvairiose pasaulio šalyse – ryškius menininkus ar tylūs mokslininkus, tyrėjus, diplomatus, sodininkus ar drąsius didvyrius.

2018 m. birželio 7 d. pasitikdamas Pasaulio lietuvių metus Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus pristatė parodą „Ypatinga dovana Lietuvai“ iš kolekcininko, visuomenės ir kultūros veikėjo, Amerikos lietuvių Aleksandro Mykolo Račkaus kolekcijų. A. M. Račkus rinko įvairias lietuvių kultūrinio gyvenimo relikvijas. Istorinėje Prezidentūroje atidarytoje parodoje rodomos dvi jo atvežtos kolekcijos. Pirmoji – iš numizmatikos rinkinių. Čia galima pamatyti įdomiausius eksponatus: retas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir pasaulio tautų monetas, vertingus medalius, egzotiškas įvairenybes ir retas lituanistines bei numizmatines knygas. Antrojoje parodos dalyje lankytojai turi galimybę per unikalius lituanistinius eksponatus susipažinti su XIX a. 7 deš. – XX a. 4 deš. JAV lietuvių visuomeniniu gyvenimu, jų indėliu į Lietuvos valstybės atkūrimą ir įtvirtinimą. Paroda atidaryta birželio 7 d., minint A. M. Račkaus 125-ąsias gimimo metines.

Labiausiai A. M. Račkus išgarsėjo kaip kolekcininkas. Senienų rinkimu susidomėjo dar St. Laurent kolegijoje, kai besimokydamas papildomai dirbo kolegijos muziejuje konservatoriaus asistentu. Gilintis į kolekcionavimą paskatino dr. Jonas Basanavičius, 1913 m. viešėjęs JAV. A. M. Račkui, susitikus su J. Basanavičiumi, gilų įspūdį padarė jo žodžiai: „Amerikos lietuviai išmirs, nutautės ir paskės svetimose bangose. Pasirūpink, p. Račkau, kiek galint surinkti čia, Amerikoje, lietuvių kultūrinio gyvenimo relikvijas ir atsiųsk jas Vilniui, Lietuvių mokslo draugijos muziejui.“

A. M. Račkus ne tik rinko Amerikos lietuvių relikvijas, bet ir domėjosi Lietuvos istorija, tad jis tapo vienu aktyviausių 1917 m. Čikagoje įkurtos Lietuvių numizmatikos ir istorijos draugijos narių. Pagrindiniai šios draugijos tikslai buvo lietuviškų senienų ir JAV lietuvių istorijai svarbių liudijimų rinkimas.

2018 m. birželio 11–13 ir 15–16 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje vyko Adolfo Damušio politinių studijų dienos: buvo demonstruojami dokumentiniai filmai, surengta paroda ir mokslinė konferencija.

Vienas iškiliausių lietuvių visuomenininkų ir valstybininkų, vadovaujantis veikėjas, pasižymėjęs savoje visuomenėje ir tarp kitataučių kaip savo srities specialistas ir mokslininkas, dr. Adolfas Damušis; filantropas, patriotas, verslininkas, vienas iškiliausių lietuvių ekonomistų dr. Juozas Petras Kazickas ir medicinos mokslų daktaras, visuomenininkas, fondo „Į laisvę“ pirmininkas dr. Kazys G. Ambrozaitis – tai trys banginiai, į kuriuos rėmėsi lietuvių pastangos išlaikyti nepriklausomą Lietuvą dviejų okupacijų – sovietų ir nacių – laiku ir vėliau išseivijoje.

Pasak Adolfo Damušio demokratijos studijų centro vadovo ir renginių kuratoriaus Vidmanto Valiušaičio, A. Damušis, J. Kazickas ir K. Ambrozaitis buvo vaikai tos kartos, kurią šiek tiek vyresnis draugas ir jų autoritetas Juozas Brazaitis yra pavadinęs „intelektualiniu avangardu“, savo „pagrindinėm sampratom ir idealistinėm nuotaikom“ atsirėmusių į prof. Stasio Šalkauskio ideologiją bei asmenybę. Savo ruožtu „Trys draugai“ – tai intelektualinis avangardas, kuris išugdė rezistencijos kartą tikrąja prasme nuo 1941 m. Birželio sukilimo bangos iki pat 1990 m. Kovo 11-osios.

2018 m. birželio 26 d. PLB pirmininkė Dalia Henke ir valdybos nariai Vida Bandis, Rolandas Žalnierius ir Arūnas Teišerskis dalyvavo Švietimo ir mokslo ministerijos organizuotame užsienio lietuvių bendruomenių švietimo tarybų pirmininkų, lituanistinio švietimo įstaigų atstovų ir lituanistikos centrų dėstytojų forume „Lituanistinio švietimo pamokos: šimtmečių jungtys“. Forume dalyvavo atstovai iš 28 šalių.

2018 m. liepos 1 d. Vilniuje rotušės aikštėje trisdešimt lietuvių bendruomenių iš skirtingų pasaulio šalių kvietė Lietuvos gyventojus susipažinti. Renginiu „Šimtas Lietuvos veidų – sujunkime Lietuvą“ PLB siekė padėti susitikti viso pasaulio lietuviams ir čia gyvenančioms tautinėms mažumomis. Kartu rotušėje bei jos prieigose vyko pasaulio lietuvių meno kūrėjų paroda ir koncertas.

Per renginį veikė paviljonų miestelis, kur prisistatė lietuvių bendruomenės nuo Australijos iki Islandijos, JAV ir Pietų Amerikos. Kartu pasirodė ir daugiau kaip 25 Lietuvos tautinės bendrijos.

2018 m. liepos 8–11 d. Vilniuje vyko PLB XVI seimas, kuriame dalyvavo 126 atstovai iš 33 šalių. Seimas yra aukščiausias PLB valdymo organas, į kurį tradiciškai kraštų rinkti atstovai renkami kas treji metai. Per PLB seimo posėdžius renkamas naujas PLB pirmininkas ir valdyba, tobulinami PLB veiklą grindžiantys dokumentai ir priimamos PLB ateities veiklas apibrėžiančios rezoliucijos.

XVI seime PLB pirmininke antrai kadencijai išrinkta Dalia Henke. Naujoje valdyboje iš viso dirbs pasaulio lietuvių atstovai iš trijų žemynų.

Į PLB valdybą išrinkti: Vaidas Matulaitis (viešieji ryšiai), Rolandas Žalnierius (visuomeninių ir specialių projektų reikalai), Eglė Garrick (finansų ir lėšų telkimo sritis), Alvija Černiauskaitė (švietimo sritis), Jūratė Caspersen (kultūros sritis), Sigita Šimkuvienė (PLB plėtros ir tvarumo sritis), Rimvydas Baltaduonis (ekonominio bendradarbiavimo sritis), Laurynas Misevičius (sporto reikalai).

Pirmajame valdybos posėdyje į valdybą įtrauktas Edmundas Putrimas (sielovados ir Pietų Amerikos reikalai) ir Vida Bandis (PLB atstovė Lietuvoje).

2018 m. liepos 14 d., minint Kolumbijos lietuvių bendruomenės 70-metį, Kryžių kalne buvo atidengtas ir Šiaulių vyskupo Eugenijaus Bartulio pašventintas stogastulpis, kurio autorius Kolumbijoje gimęs ir į Lietuvą sugrįžęs Aleksas Eugenijus Kulvietis. Beveik 5 metrų aukščio ir daugiau nei dviejų šimtų kilogramų ąžuolinis stogastulpis Kryžių kalne primins Lietuvai tuos, kurie išvažiavo iš Tėvynės negrįžtamai, bet sukūrę Kolumbijoje naują gyvenimą niekada Lietuvos nepamiršo.

Kreipdamasis į susirinkusiuosius A. E. Kulvietis išreiškė viltį, jog tie lietuviai bei jų palikuonys, kurie gyvena Kolumbijoje, ir toliau išlaikys gyvą bendruomenę, nepamirš savo šaknų.

2018 m. rugpjūčio 7 d. PLB pirmininkė D. Henke ir PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis susitiko su Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamento direktoriumi Marijumi Gudynu. Per susitikimą buvo aptartas bendradarbiavimas rengiantis minėti Pasaulio lietuvių metus 2019-aisiais, galima renginių programa, diskutuota apie galimybę surengti mokslo ir kūrybos simpoziumą, išleisti knygos apie PLB veiklą tęsinį (jau išleista knyga „Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003“), taip pat paskirti šiai datai lietuvių bendruomenių pirmininkų suvažiavimą. Be to, aptartas „Globalios Lietuvos“ programos atnaujinimas, PLB pasiūlymai.

2018 m. rugpjūčio 9 d. PLB pirmininkė D. Henke lankėsi Nidoje, kur susitiko su Neringos savivaldybės meru Dariumi Jasaičiu ir LR Seimo bei PLB komisijos pirmininku Antanu Vinkumi. Per susitikimą aptartos galimybės surengti metinį lietuvių bendruomenių pirmininkų suvažiavimą Neringoje 2019 m., taip pat diskutuota pilietybės išlaikymo ir galimo referendumo klausimais.

2018 m. rugpjūčio 13 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje Lietuvių kalbos ir kultūros centras organizavo atvirą diskusiją „Kaip išsaugoti lietuviškąją tapatybę pasaulyje“.

Diskusijoje dalyvavo SEB banko direktoriaus pavaduotojas, ekonomistas Gitanas Nausėda, Lietuvių kalbos ir kultūros centro vadovė Vilma Leonavičienė ir užsienio lituanistinių mokyklų mokytojai. Pasak pedagogų, jie sąvoką „emigrantas“ nori keisti „pasaulio lietuviu“. Jų įsitikinimu, ir jie patys, ir jų vaikai yra Lietuvos ambasadoriai svetur. Užsienyje lietuviai per kalbą, tautines šventes, dainas ir šokius išsaugo savo lietuviškas šaknis. „Svarbiausia – tegul pasaulio lietuviai mezga tarpusavio ryšius ir jungiasi į vieną didelę bendruomenę“, – teigė diskusijos dalyvė Miglė Juozaitytė.

2018 m. rugpjūčio 27–rugsėjo 13 d. vyko PLB valdybos posėdis, kuriame buvo svarstyta Valdybos darbo gairės, PLB komisijų planai, kraštų lietuvių bendruomenių pirmininkų suvažiavimo data ir vieta bei kiti klausimai. Posėdyje buvo nutarta: „Surengti PLB ir

PLJS LB pirmininkų suvažiavimą 2019 m. liepos 1–4 dienomis Nidoje. Paskirti Jūratę Caspersen PLB atstove Vasario 16-osios gimnazijos kuratorijoje.“

Buvo patvirtintas PLB valdybos statutas ir pritarta PLB komisijų: Švietimo, Kultūros, Visuomeninių ir specialiųjų projektų reikalų, Viešųjų ryšių, Finansų ir lėšų telkimo, Plėtros ir tvarumo, Ekonominio bendradarbiavimo, Sporto reikalų, – sudėčiai ir planams.

2018 m. rugsėjo 7–9 d. Airijoje, Dubline, vyko Pasaulio lietuvių profesionalų klubų susitikimas, kuriame dalyvavo ir pranešimą perskaitė PLB Ekonominio bendradarbiavimo komisijos pirmininkas, LR Seimo ir PLB komisijos pirmininkas Rimvydas Baltaduonis. Susitikime dalyvavo ir PLB Ekonominio bendradarbiavimo komisijos nariai: Liuksemburgo lietuvių bendruomenės pirmininkas Aleksandras Čyras ir *Lithuanian City of London Club* prezidentas Marius Raugalas. R. Baltaduonis susirinkusiems kalbėjo apie būsimus Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimus ir referendumą dėl pilietybės išsaugojimo, užsienio lietuvių dalyvavimą juose.

2018 m. rugsėjo 28–30 d. JAV, Oregono valstijoje, Portlando mieste vyko JAV lietuvių bendruomenės XXII tarybos pirmoji sesija, kurioje dalyvavo daugiau kaip 100 pačių aktyviausių Amerikos lietuvių, diplomatinio korpuso nariai, generaliniai konsulai bei LR Seimo nariai. Sesijoje dalyvavo PLB pirmininkė D. Henke, valdybos nariai S. Šimkuvienė, R. Baltaduonis. Sesijos metu išrinktas JAV LB valdybos pirmininkas Arvydas Urbonavičius.

2018 m. spalio 5 d. PLB pirmininkė D. Henke ir PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis lankėsi Vytauto Didžiojo universitete. Per susitikimą su VDU rektoriumi prof. Juozu Augučiu, VDU Integruotos komunikacijos vadove Ina Žurkuviene ir VDU Pasaulio lietuvių universiteto koordinatorė Ingrida Celešiūtė buvo kalbama apie bendradarbiavimo galimybes organizuojant Pasaulio lietuvių metams skirtą mokslo ir kūrybos simpoziumą.

2018 m. spalio 8 d. PLB valdybos nariai posėdžiavo PLB atstovybėje Vilniuje. Valdyba daug dėmesio skyrė Pasaulio lietuvių metų paminėjimui, renginiams. Valdyba nutarė 2019 m. surengti mokslo ir kūrybos simpoziumą („Ateities Lietuva – įžvalgos Lietuvai“), kuriame bus svarstomi emigracijos, švietimo, socialiniai ir kt. klausimai Taip pat išleisti knygos „Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003“ tęsinį, surengti Lietuvoje Pasaulio lietuvių metams skirtą renginį „Pasaulio lietuvių apdovanojimai“, per kurį būtų apdovanoti užsienio lietuviai, savo veikla prisidėję ir prisidedantys prie Lietuvos gerovės kūrimo, jos vardo garsinimo.

2018 m. spalio 9–12 d. Seime posėdžiavo Seimo ir PLB komisija. Prieš prasidedant posėdžiams Komisijos nariai aplankė Suvalkų krašto lietuvius. Komisijos pirmininkai A. Vinkus (LR Seimas) ir jo pavaduotojas dr. Stasys Tumėnas, R. Baltaduonis (PLB) ir iš viso pasaulio – Australijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados, Šveicarijos, Vokietijos, Danijos, Estijos ir Jungtinės Karalystės – susirinkę Komisijos nariai ir PLB atstovai pagerbė Lietuvos savanorių kapus Berznyko kapinėse, padėjo gėlių prie lietuvių poeto, vyskupo

Antano Baranausko paminklo ir kapo Seinų Švč. Mergelės Marijos bazilikos koplyčioje, aplankė buvusios Seinų kunigų seminarijos Lietuvišką menę.

2018 m. spalio 9–12 d. PLB pirmininkė D. Henke ir valdybos nariai V. Bandis, R. Baltaduonis (PLB komisijos pirmininkas), J. Caspersen, A. Černiauskaitė, R. Žalnierius, V. Matulaitis, Vladas Oleinikovas dalyvavo Seimo ir PLB komisijos posėdžiuose.

Komisija priėmė 8 rezoliucijas:

- „Dėl gimimo įgytos Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo“;
- „Dėl pasaulio lietuvių balsavimo organizavimo rinkimuose“;
- „Dėl atskiros rinkimų apygardos sudarymo“;
- „Dėl diasporos vaidmens pristatymo bendrojo ugdymo programoje“;
- „Dėl programos „Globali Lietuva“ ateities vizijos“;
- „Dėl pasirengimo 2019 m. minėti pasaulio lietuvių metus“;
- „Dėl sveikatos stiprinimo politikos ir sveikos gyvensenos idėjų sklaidos“;
- „Dėl priešiškos propagandos ir kibernetinių atakų užkardymo ir redagavimo priemonių veiksmų plano ir jo įgyvendinimo“.

2018 m. spalio 12 d. PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis dalyvavo Valstybiniame studijų fonde vykusiame Valstybės paramos užsienio lietuviams komisijos posėdyje. Komisijos sprendimu užsienio lietuvių stipendijos rudens semestrą skirtos 144 užsienio lietuviams, studijuojantiems Lietuvos aukštosiose mokyklose. Jiems numatyta išmokėti 88,2 tūkst. eurų. Vienkartinės socialinės išmokos skirtos 26 studentams. Šioms išmokoms numatyta 5,7 tūkst. eurų. Rudens semestrą sulaukta prašymų iš 24 valstybių piliečių. Daugiausia prašymų – net 42 – pateikė studentai iš Lenkijos, 26 prašymai gauti iš Rusijos, 17 prašymų – iš Baltarusijos. Prašymus teikė ne tik studentai iš kaimyninių šalių, bet ir iš Kazachstan, Kanados, JAV, Izraelio, Venesuelos, Brazilijos.

2018 m. spalio 12–13 d. Florencijoje vyko Italijos lietuvių bendruomenės suvažiavimas, kurio tema – „Tinklų tarp Lietuvos ir Italijos kūrimas“. Suvažiavime buvo aptarti lietuvių ir italų istoriniai bei kultūriniai ryšiai, kalbėta, kaip stiprinti ryšius užmezgant naujus abiejų šalių kontaktus. Į suvažiavimo programą buvo įtrauktas ir „Aktualijų forumas – kurkime kartu modernią Lietuvą čia“. Suvažiavime dalyvavo ir pranešimą apie PLB veiklą skaitė jos pirmininkė D. Henke.

2018 m. spalio 19 d. PLB atstovybėje lankėsi lietuvių kilmės jaunimas iš Rusijos ir Baltarusijos, atvykęs į jau antrus metus iš eilės Užsienio reikalų ministerijos rengiamą renginį. Seminaro tikslas – supažindinti jaunuolius su Lietuva, įtraukti į įdomias diskusijas, padėti plėsti bendraminčių ratą. Siekiama, kad grįžęs atgal į savo gyvenamąsias šalis lietuvių kilmės jaunimas įsitrauktų į lietuvių bendruomenės veiklą, steigtų naujas ar atkurtų aktyvios veiklos nevykdančias lietuvių jaunimo organizacijas.

2018 m. spalio 22 d. PLB Berlyne, Ukrainos Respublikos ambasadoje, iškilmingai pasirašė su Ukrainiečių pasauliniu kongresu tarpusavio supratimo memorandumą, kuriame numatė pagrindines tarpusavio bendradarbiavimo gaires. Pasirašant memorandumą dalyvavo abiejų tautų išeivijos organizacijų vadovai bei išeivijos atstovai ir abiejų valstybių diplomatinio korpuso darbuotojai.

Ukrainiečių pasaulinis kongresas yra per 20 mln. pasaulyje gyvenančių ukrainiečių vienijanti, Jungtinių Tautų Organizacijoje bei Europos Taryboje aktyviai veikianti visuomeninė organizacija, kurios tikslas – klestinti tėvynė.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LRV santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2018 m. gegužės 23 d. JAV sostinės Vašingtono „Union“ stotyje buvo pristatytas žymaus JAV lietuvių menininko Ray’aus Bartkaus kūrinys „Sodai“. Per ceremoniją sveikinimo kalbą sakė lietuvių kilmės kongresmenas Johnas Shimkus, grojo žymus perkusininkas, avangardinės muzikos ir džiazio atlikėjas Dalius Naujokaitis-Naujo. Renginį „Union“ stotyje organizavo Lietuvos Respublikos ambasada JAV ir MO muziejus Vilniuje. Projekto įgyvendinimą finansavo MO muziejus.

2018 m. gegužės 25–27 d. Emos Klabin fondo muziejuje, Brazilijoje, vyko Lietuvos generalinio konsulato San Paule ir Brazilijos lietuvių bendruomenės organizuotas Lietuvos festivalis „Labas!“, kuriame apsilankė per 1,2 tūkst. svečių.

Į festivalio atidarymą susirinkusiems Brazilijos užsienio reikalų ministerijos, San Paulo valstijos ir savivaldybės, konsulinio korpuso atstovams, kultūros veikėjams ir Lietuvos draugams kalbėjęs Emos Klabin fondo prezidentas, buvęs Brazilijos užsienio reikalų ministras dr. Celso Laferas, kuris taip pat yra litvakų kilmės, sveikino Lietuvą ir Brazilijos lietuvių valstybės atkūrimo šimtmečio proga ir džiaugėsi iniciatyva San Paule pristatyti Lietuvą ir litvakų istoriją, kuri yra neatsiejama Lietuvos raidos dalis.

Lietuvos generalinė konsulė San Paule Laura Tupe festivalio svečius pakvietė pokalbiui apie šiuolaikinę Lietuvą, trumpai pristatydama esminius valstybės ir tautos formavimosi akibrokštus bei esamas Lietuvos geografines, kultūrines, socialines, politines ir ekonomines koordinates.

Festivalio svečiai turėjo galimybę apžiūrėti lietuvių kilmės Brazilijos menininkės Helenos Kavaliunos modernaus meno instaliacijas, paskanauti lietuviškų patiekalų, įsigyti Brazilijos lietuvių gamintų suvenyrų ir dalyvauti tautodailės dirbtuvėse – pramokti margučių marginimo, sodų vėrimo, karpinių ir drožybos amatų. Mažiesiems buvo sekamos lietuviškos pasakos ir legendos. Vakaro programoje skambėjo Brazilijos lietuvių bendruomenės grupės „Laisvė“ atliekamos melodijos, buvo galima grožėtis tautinių šokių grupės „Nemunas“ bei kelionei į Dainų ir šokių šventę besirengiančio „Rambyno“ pasirodymais.

Šventės vieta – Emos Klabin fondo muziejus – šiam renginiui pasirinkta neatsitiktinai. Litvakų kilmės Ema Klabin (1907–1994) – žymi Brazilijos kolekcionierė, filantropė, kurios tėvai, gimę Lietuvoje, į Braziliją atvyko XIX a. pabaigoje. Šis renginys yra Klabin šeimos

duoklė savo lietuviškoms šaknims, o kartu ir noras San Paului pristatyti ne visiems iki šiol žinomą šeimos istorijos puslapį.

2018 m. gegužės 26 d. Sakartvelui (Gruzijai) pasitinkant valstybės šimtmetį, Lietuvos ambasada Tbilisyje pristatė specialų žemėlapi, kuriame pažymėti su Lietuva vienaip ar kitaip susiję objektai šioje Pietų Kaukazo šalyje. Žemėlapyje galima rasti Vilniaus skverą, Lietuvos ambasadą, pastatus, kuriuose gyveno Petras Vileišis ir Antanas Vienuolis, pirmosios Lietuvos atstovybės Kaukaze pastatą ir kitus su lietuviais susijusius objektus.

Nors žemėlapyje daugiausia taškų išsidėstę sostinėje Tbilisyje, keliautojai taip pat gali sužinoti, kaip susiję žymūs Kazbeko kalnas ir Mikalojus Konstantinas Čiurlionis arba ką Boržomyje veikė spėjamas pirmosios lietuviškos komedijos „Amerika pirtyje“ autorius Antanas Vilkutaitis-Keturakis. Tikimasi, kad interaktyvus ir patogus naudoti žemėlapis bus naudingas ir įdomus Sakartvele keliaujantiems turistams iš Lietuvos, o pažymėtų objektų ateityje padaugės. Ambasada kvietė prisidėti visus norinčius ir siūlyti naujas, galbūt dar neatrastas vietas, susijusias su Lietuva ir lietuviais.

2018 m. birželio 10 d. Vašingtone jau penktą kartą buvo surengtas unikalus pasaulio lietuvių vienijantis renginys – Pasaulio lietuvių bėgimas. Šių metų bėgimas skirtas Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui paminėti.

Lietuvos ambasadoje susirinkę Vašingtone ir jo apylinkėse gyvenantys lietuviai įveikė simbolinę 5 km distanciją nuo istorinės Lietuvos ambasadų iki Baltųjų rūmų ir atgal. Pasaulio lietuvių bėgimas suvienijo lietuvių, išsibarsčiusius skirtinguose pasaulio kampečiuose, o 5 km atstumo bėgimas simboliškai apjuosė visus penkis žemynus.

Pasaulio lietuvių bėgimas – lietuvių vienijantis renginys, inicijuojamas Suomijos lietuvių jaunimo sąjungos bendradarbiaujant su „Citadele Kauno maratonu“.

2018 m. birželio 9 d. Lietuvos ambasadoje, Minske, buvo surengta konferencija „Tautų dialogas: lietuviai Baltarusijoje“, kurioje dalyvavo Užsienio reikalų bei Švietimo ir mokslo ministerijų atstovai, Baltarusijos respublikinio tautų centro ir institucijų, dirbančių tautinių mažumų klausimais, darbuotojai, taip pat Lietuvos ir Baltarusijos mokslininkai, nagrinėjantys lietuvių tautinės mažumos Baltarusijoje klausimus, lietuvių bendruomenės nariai.

Per susitikimą buvo skaityti pranešimai apie Vitebsko ir Mogiliovo srities lietuvių, diskutuota Baltarusijos lietuvių etninio-kultūrinio palikimo išsaugojimo klausimais, aptartos mišrių šeimų problemos. Pasak LR ambasadoriaus Baltarusijoje Andriaus Puloko, šįmet minint Lietuvos valstybės atkūrimo 100-metį kaip niekad svarbus lietuvių išsaugojimo užsienyje klausimas.

Šiuo metu Baltarusijoje gyvena apie 5 000 lietuvių, veikia Gardino, Lydos, Minsko, Pelesos ir Rimdžiūnų lietuvių bendruomenės, dvi lietuvių formaliojo ugdymo įstaigos Pelesoje ir Rimdžiūnuose, kelios neformaliojo lituanistinio švietimo įstaigos bei visuomeninės organizacijos.

2018 m. birželio 28 d. Konstitucijos salėje (Seimo I rūmai) vyko pasaulio pasvaliečių pirmojo suvažiavimo konferencija, skirta Lietuvos valstybės atkūrimo 100-osioms metinėms. Sveikinimo žodį renginio dalyviams tarė Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarė, Seimo narė Rasa Juknevičienė ir Seimo narys Antanas Matulas, Panevėžio vyskupas emeritas Jonas Kauneckas ir Pasvalio savivaldybės vicemeras Povilas Balčiūnas.

Suvažiavimą organizavo Pasvalio kraštiečių bendrija (asociacija) kartu su Pasvalio rajono savivaldybe ir rajono bendruomenėmis. Renginio tikslas – užmegzti glaudų ryšį su diasporoje esančiais kraštiečiais, supažindinti juos su dabartinėmis Lietuvos bei Pasvalio krašto aktualijomis, realiomis galimybėmis investuoti, sugrįžti ir dirbti savo krašte. Daugiausia dalyvių laukta iš JAV – per 30 pasvaliečių, kiek mažiau atvyks iš Vokietijos, Belgijos, Lenkijos, Latvijos, Baltarusijos ir kitų valstybių.

Konferencijoje pagrindinį pranešimą skaitė Kauno technikos universiteto Europos instituto direktorius, ambasadorius Vygaudas Ušackas. Diskusijose kalbėjo prof. Algis Mickūnas, Živilė ir Žilvinas Ramašauskai, ekonomistai Paulius Kunčinas ir Viktorija Gaspariūnaitė, žurnalistas Vytautas Bruveris.

2018 m. liepos 16 d. San Paulo valstijoje Brazilijoje oficialiai atidarytas Lietuvos garbės konsulas, kuriam vadovauja Carlosas Levensteinas. Atidarymo ceremonijoje dalyvavo Lietuvos užsienio reikalų viceministras Darius Skusevičius, Lietuvos generalinė konsulė San Paule Laura Tupe, San Paulo valdžios, konsulinio korpuso, verslo, kultūros, turizmo sričių atstovai, Brazilijos lietuvių bendruomenės lyderiai, litvakai.

Carlosas Levensteinas Lietuvos garbės konsulu Gvaružos mieste paskirtas 2018 m. kovo mėnesį. Jis yra „Globalios Lietuvos lyderių“ „Patarėjai verslui“ programos dalyvis. 2015 m. Lietuvos Prezidentė Dalia Grybauskaitė tuomet dar būsimam garbės konsului įteikė „Globalios Lietuvos“ apdovanojimą „The Global Experience for Lithuanian Business“ už nuopelnus Lietuvai ir pagalbą Lietuvos verslo įmonėms skverbtis į Brazilijos rinką.

San Paule veikia Lietuvos generalinis konsulas, kuriam veiklą vykdyti padeda dar du Lietuvos garbės konsulai Francisco Ricardo Blagevitch ir Octavio De Souza Bandeira.

2018 m. liepos 16 d. Seimo pirmininkas Viktoras Pranckietis lankėsi tautinėje šimtmečio skautų stovykloje „Laužų karta“, Lietuvos liaudies buities muziejaus teritorijoje, Rumšiškėse.

Stovykloje „Laužų karta“ dalyvavo 3 300 dalyvių, kurių amžius svyravo nuo 6 iki 18 metų. 600 iš jų – užsienio šalių atstovai ir išeivijos skautai iš Australijos, Austrijos, Belgijos, Kanados, Kosta Rikos, Egipto, Estijos, Suomijos, Prancūzijos, Vokietijos, Airijos, Izraelio, Italijos, Latvijos, Nyderlandų, Rumunijos, Rusijos, Švedijos, Šveicarijos, Ukrainos, Jungtinės Karalystės ir JAV. Stovykloje dalyvavo ir per 800 vadovų, kurie visi buvo savanoriai. Stovyklos tikslas – remiantis skautų principais, vienyti Lietuvos ir užsienio lietuvių skautus, skatinti tarpusavio bendradarbiavimą.

2018 m. rugpjūčio 13 d., švenčiant atkurtos Lietuvos šimtmetį, į užsienio lietuvių mokyklėles iškeliavo daugiau kaip 1200 lietuvių autorių grožinės literatūros kūrinių, skirtų vaikams, jaunimui ir suaugusiesiems. Šios knygos – tai Lietuvos įvaizdžio skyriaus inicijuota

„Šimtmečio dovana pasauliui“, skirta išeivijoje gyvenantiems ir lietuvių kalbą puoselėjantiems tautiečiams. Inicijatyvos donanos pasiekė gausiausias lietuvių bendruomenes turinčių šalių (JAV, Didžioji Britanija, Airija, Rusija (Karaliaučiaus sritis), Norvegija) mokyklas, taip pat ambasadas.

Ši reikalingų knygų sąrašą sudarė Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Vaikų ir jaunimo literatūros skyriaus specialistai.

Inicijatyvos „Šimtmečio dovana pasauliui“ globėjas – ministras pirmininkas S. Skvernelis. Projekto partneriai Užsienio reikalų bei Švietimo ir mokslo ministerijos. Inicijatyva siekiama stiprinti vienybės ir lietuviškumo jausmą.

2018 m. rugpjūčio 15 d. ministras pirmininkas S. Skvernelis lankėsi Lenkijoje. Vizitą premjeras pradėjo Suvalkuose, kur susitiko su šio miesto prezidentu Czesławu Renkiewicziumi ir lietuvių bendruomene „Vienybė“.

Susitikime aptartos lietuvių kultūros ir švietimo centro įkūrimo Suvalkuose galimybės. Būtent to prašo ten gyvenanti lietuvių bendruomenė. Premjeras minėjo, jog Lietuvos valstybė yra pasirengusi prisidėti ir ieškoti bendrų sprendimo būdų, kad šis centras kuo greičiau atsirastų. S. Skvernelis taip pat pažymėjo, kad prireikus Lietuva yra pasirengusi prisidėti finansiškai.

S. Skvernelis pokalbių metu sakė, kad šių metų pradžioje į Suvalkų prezidentą kreipėsi 80 ten gyvenančių Lenkijos lietuvių šeimų dėl lietuviškos ikimokyklinio ugdymo įstaigos (darželio) įsteigimo. Susitikime aptarta galimybė šį darželį įrengti minėto kultūros ir švietimo centro patalpose, kai šis pradės savo veiklą. Pažymėta, kad kaip laikinas sprendimas galėtų būti lietuviškos grupės įsteigimas viename iš Suvalkuose esančių lenkiškų darželių.

2018 m. rugsėjo 11 d. „Globalios Lietuvos“ programos įgyvendinimą koordinuojanti Užsienio reikalų ministerija, bendradarbiaudama su Lietuvos savivaldybių asociacija, surengė jau antrą Lietuvos savivaldybių atstovams skirtą seminarą, kurio tikslas – aptarti savivaldybių vaidmenį siekiant įtraukti užsienio lietuvius į Lietuvos gyvenimą, stiprinti jų aktyvesnį įsitraukimą į regionų bendruomenes, pasidalyti patirtimi, iššūkiais ir pasiekimais.

„Globalios Lietuvos“ programa ragina savivaldybes įsitraukti į aktyvų bendradarbiavimą su išvykusiais, padėti jiems atrasti ir stiprinti asmeninį santykį su savo gimtąja vieta, mokymosi įstaiga ar darbo vieta ir tapti aktyviu savo regiono ar miestelio kūrėju.

Seminaro dalyviams buvo pristatyta „Globalios Lietuvos“ – užsienio lietuvių įsitraukimo į Lietuvos gyvenimą – 2020–2030 m. programa, projekte „Globalūs regionai“ aktyviai dalyvaujančių savivaldybių atstovai dalijosi gerąja praktika, aktualią informaciją pristatė „Vilnius Go“, „City Alumni“, „Renkuosi Lietuvą.“ Pranešimus taip pat skaitė LR vyriausybės kanceliarijos, „Sodros“ atstovai.

Seminare dalyvavo atstovai iš 31 Lietuvos savivaldybės.

2018 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos ambasada Airijoje, kasmet dalyvaujanti „Kultūros nakties“ renginiuose Dubline, atvėrė lankytojams savo duris ir pirmą kartą pakvietė susipažinti su Airijoje gyvenančių lietuvių kūryba.

„Kultūros nakties“ vakaro metu buvo atidaryta Šiaurės Airijos lietuvės Jolitos Jarutienės tapybos paroda, koncertavo Dublino lietuvių folklorinis ansamblis „Lietuviškas dobilas“ ir surengtos tradicinių amatų dirbtuvės. Aleksandra Stulgaitienė iš Droghedos miesto mokė pinti tautines juostas, dubliniečiai Jūratė ir Šarūnas Gimbučiai mokė, kaip marginti vašku ar skutinėti velykinius margučius, Jolita Jarutienė mokė tradicinių karpinių meno. Taip pat buvo pristatyti lietuviškos duonos, kurią kepa lietuviška kepykla Dubline „Dublin duona“, užkandžiai. Vakaro metu buvo eksponuojami Marijos Liugienės šiaudų sodai, demonstruojami dokumentiniai filmai apie Lietuvą.

Šis ambasados renginys sudomino visuomenę, sulaukta keleto šimtų svečių, tarp jų – didelė grupė jaunųjų jūrų skautų „Port Dollymount Sea Scouts“. Juos labiausiai sužavėjo lietuviškų tradicinių šokių ir tautinių amatų pamokos.

2018 m. rugsėjo 28–30 d. jau 12 kartą Airijos lietuviai rinkosi į Mėjo grafystės Balinroubo mieste vykusį sąskrydį „Mums vis dar reikia sparnų. Fly Mayo“, skirtą lakūno Felikso Vaitkaus skrydžio vienviečiu lėktuvu per Atlantą 1935 m. paminėti.

Lietuvos ambasadorius Egidijus Meilūnas pažymėjo, kad Feliksas Vaitkus ne tik įveikė Atlantą, bet ir nutiesė draugystės tiltą tarp Lietuvos ir Airijos. Ambasadorius taip pat padėkojo Airijos lietuviams ir Mėjo grafystės vadovams už lakūno atminimo puoselėjimą.

Mėjo Tarybos nariai pabrėžė airių norą bendradarbiauti ir bendrauti su lietuviais, kurie kai kuriuose grafystės miestuose sudaro daugiau kaip 10 proc. gyventojų, kartu plėtoti regiono kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą.

Prieš festivalį, rugsėjo 26–28 d., vyko Marijampolės verslo misija, per kurią Marijampolės verslininkai susitiko su Mėjo grafystės vadovais ir airiškų kompanijų atstovais. Šio tradicinio, lietuvių iš visos Airijos gausiai lankomo sąskrydžio pagrindiniu organizatoriumi šiais metais buvo Felikso Vaitkaus klubas kartu su Lietuvos ambasada Dubline.

2018 m. spalio 3–5 d. Vilniuje LR užsienio reikalų ministerijos iniciatyva vyko pirmasis tarptautinis diasporos politikos planuotojų forumas. Konsultacijų metu forumo dalyviams buvo pristatyti valstybės diasporos politikos įgyvendinimo modeliai, aptarti gerosios praktikos pavyzdžiai ir darbo su diaspora iššūkiai.

2018 m. spalio 10–11 d. Vilniuje vyko Švietimo ir mokslo ministerijos surengtas užsienio šalių lituanistinių mokyklų mokytojų kvalifikacijos tobulinimo seminaras. Į dviejų dienų seminarą atvyko 24 mokytojai iš Rusijos (Altajaus, Krasnojarsko, Irkutsko, Buriatijos, Karaliaučiaus), Sakartvelo, Ukrainos, Baltarusijos, Airijos ir Jungtinės Karalystės lituanistinių mokyklų.

2018 m. spalio 18 d. Užsienio reikalų ministerijoje vyko jau ketvirtus metus organizuojamas seminaras Rytų kraštų lietuvių jaunimui, kurio tikslas – palaikyti ir stiprinti ryšius su užsienio šalyse gyvenančiais lietuviais ir lietuvių kilmės asmenimis.

Per seminarą jaunimui pristatytos Lietuvos užsienio politikos aktualijos, svečiai dalyvavo diskusijoje apie informacijos galias ir grėsmes, susitiko su Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos, norinčios stiprinti savo tinklą Rytų šalyse, atstovais, apžiūrėjo ministerijoje

atidarytą parodą „Lietuvos valstybę kūrėme kartu“ ir turėjo progą susitikti su Prezidentu V. Adamkumi.

Antrąją seminaro dieną dalyviams buvo pristatomos studijų Lietuvoje galimybės ir baltistikos centrų veikla, jaunimas lankėsi Vilniaus lietuvių namuose, kur susitiko su mokyklos bendruomene ir Užsienio lietuvių studentų klubo nariais, Seime, Valdovų rūmuose, o Kazikų šeimos rezidencijoje papasakota Rusijoje gimusio dr. Juozo Kazicko gyvenimo istorija.

Seminaras organizuotas įgyvendinant „Globalios Lietuvos“ programą, kurios koordinatore yra Užsienio reikalų ministerija.

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentė ir lietuvių išeivija

2018 m. gegužės 29 d. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio proga LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė pakvietė kartu giedoti šimtmečio „Tautišką giesmę“, kuri liepos 6 d. 21 val. Lietuvos laiku sujungs lietuvius visame pasaulyje.

Pasak Prezidentės, lietuviai visame pasaulyje yra vienos Lietuvos vaikai. Šalies vadovė pabrėžė, kad, net ir būdami labai toli, pasitelkę šiuolaikines technologijas galime išsaugoti visus tarpusavio ryšius, atrasti naujų bendruomeniškumo formų ir pajusti, kad esame stipri ir didelė tauta.

Šis renginys – tai visą birželį trukusios pilietinės kampanijos startas, kurios tikslas – pakviesti 4 mln. lietuvių visame pasaulyje liepos 6-ąją kartu giedoti „Tautišką giesmę“. Kampanijos metu kiekvienas, apsilankęs svetainėje www.4000000.lt, galėjo išsiųsti ir savo asmeninį kvietimą.

2018 m. liepos 29 d. LR Prezidentė D. Grybauskaitė pasitiko iš ekspedicijos po lietuvių tremties vietas Kazachstane sugrįžusius „Misijos Sibiras‘18“ dalyvius ir pakvietė juos pietų. Prezidentė pusantros savaitės Kazachstano Karagandos srityje ekspedicijoje praleidusius jaunuolius vaišino lietuvišku maistu, savo šilauogėmis, medumi ir obuolių sultimis.

Kad jaunoji karta gerbia šalies istoriją ir nori ją puoselėti, rodo ir nuolat augantis į ekspediciją norinčiųjų vykti skaičius. Nuo projekto pradžios 2006 m. daugiau nei 12 tūkst. jaunuolių užpildė atrankos anketą. Iš viso šiose ekspedicijose dalyvavo 225 jauni žmonės.

„Misija Sibiras“ jau 13 metų tęsia darbus, kurie apima ne tik istorijos saugojimą, bet ir jaunosios kartos pilietiškumo bei didžiavimosi savo valstybe ugdymą. Prezidentė paragino „Misiją Sibiras“ plėsti savo veiklą Lietuvoje įtraukiant bendruomenes tvarkyti ir saugoti istoriškai svarbias vietas – partizanų kapus, slaptavietes, atminimo vietas.

Septynioliktoji „Misija Sibiras“ vyko į Kazachstaną, nes likus mažiau nei mėnesiui iki suplanuotos ekspedicijos į Sibirą Rusijos Federacijos ambasada Lietuvoje atsisakė šios misijos dalyviams išduoti vizas.

Pagal lietuvių tremties įkalinimo ir palaidojimo mastą Kazachstano teritoriją lenkia tik Rusija. Neoficialiais duomenimis, į Kazachstaną sovietų represijų laikais galėjo būti išvežta apie 20 tūkst. politinių kalinių iš Lietuvos. Šių metų ekspedicija sutvarkė 16 kapinių, lietuvišką paminklą Kingyro sukilėliams, pastatė 6 kryžius.

2018 m. liepos 1 d. LR Prezidentė D. Grybauskaitė atidarė pasaulio lietuvių organizacijų dieną „Šimtas Lietuvos veidų – sujunkime Lietuvą“.

Atkurtos valstybės šimtmečio ir jubiliejinės Dainų šventės proga pirmąkart vienoje vietoje susirinko įvairių pasaulio kraštų lietuvių bendruomenės ir Lietuvos tautinės bendrijos. Per renginį Prezidentė aplankė Rotušės aikštėje įsikūrusį paviljonų miestelį, stebėjo scenoje vykstančius bendrijų pasirodymus.

Pasak šalies vadovės, gausios, iniciatyvios ir aktyvios pasaulio lietuvių bendruomenės – neatsiejama Lietuvos dalis. Kreipdamasi į dalyvius Prezidentė pabrėžė, jog nesvarbu, kur mūsų namai, mes visi esame vienos Tėvynės vaikai, kuriantys Lietuvą drauge.

Šalies vadovė taip pat atidarė unikalią parodą, kurioje eksponuojami pasaulio lietuvių menininkų tapybos, grafikos, smulkiosios skulptūros, juvelyrikos meno dirbiniai. Pirmoji pasaulio lietuvių paroda vyko prieš 30 metų, o šiemet joje dalyvauja 3 dailininkai, eksponavę savo kūrinius ir 1988-aisiais.

Visiems susirinkusiesiems Prezidentė padėkojo už darbus sujungiant Lietuvą ir palinkėjo išskirtinį šventės jausmą parsivežti į savo namus ir skleisti kitiems.

Vytauto Didžiojo universitete (VDU)

2018 m. gegužės 23 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje Kaune vyko ketvirtasis VDU Pasaulio lietuvių universiteto seminarų ciklo „Lietuvių diaspora prieš 100 metų ir šiandien“ susitikimas – diskusija „Pietų Amerikos lietuviybė: praeitis, iššūkiai ir kryžkelės“, kurioje buvo aptariamas tolimajame žemyne gyvenančios ar gyvenusios lietuvių bendruomenės gyvenimas.

Renginyje diskutuota kartu su Urugvajaus ir Argentinos lietuviais – apie tai, kokia buvo Pietų Amerikos lietuviybė XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, su kokiais iššūkiais ji susidūrė kintant tiek to žemyno šalių, tiek Lietuvos politinei bei ekonominei raidai ir kokiame pasirinkimų kryžkelėse yra šiandieniai Pietų Amerikos lietuviai – gyvenantieji savaime žemyne ir įsikūrusieji Lietuvoje.

2018 m. birželio 21 d. Mokslinės komunikacijos ir informacijos centre pristatytas Vyriausybės kanceliarijos ir Užsienio reikalų ministerijos užsakymu atliktas migracijos priežasčių tyrimas, kurį atliko VDU mokslininkų grupė. Mokslininkai išsamiai ištyrė vieną opiausių Lietuvos problemų – migraciją, jos priežastis ir galimus būdus sugrąžinti emigrantus atgal į gimtinę.

Pasak mokslininkų, naujasis tyrimas išsiskiria nuodugnia sistemine ir holistine analize. Per tyrimą apklausti išvykusieji, kurie užsienyje gyvena ilgiau nei pusę metų. Mokslininkai parengė respondentų portretus, ištyrė jų vertybines nuostatas, sociodemografines charakteristikas ir pačias migracijos patirtis, atsižvelgiant į finansinę gerovę ir galimybes Lietuvoje, socialinius ryšius, darbo santykius, psichosocialines priežastis ir įvairius kitus veiksnius.

Lietuvių migracijos priežasčių tyrimą atliko rinkos ir visuomenės nuomonės tyrimų kompanija „Vilmorus“. Tyrimą užsakė ir finansavo LR kanceliarija, Užsienio reikalų

ministerija ir VDU. Ataskaitą parengė VDU mokslininkai: dr. Dainius Genys, dr. Ilona Strumickienė ir dr. Giedrius Janauskas.

2018 m. liepos 9 d. Pasaulio lietuvių universitetas (VDU) ir Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos atstovai kvietė pasvarstyti, kokias pasaulio lietuvių jaunimo grupes galėtume išskirti stebėdami, kaip kinta mūsų diasporinė sąmonė.

Kas apibrėžia pasaulio lietuvių jaunimą? Ar pasaulio lietuvių jaunimas, emigrantai ir išeivija, arba diaspora, yra tapatūs? Ar svetur studijuojantys yra diaspora? Ar derėtų lietuvių „globalumą“ vertinti pagal skalę? Šiuos ir kitus klausimus analizavo diskusijos dalyviai: Manvydas Džiaugys (Vytauto Didžiojo universitetas), Marija Antanavičiūtė (Jungtinės Karalystės lietuvių jaunimo sąjunga), Dovas Lietuvninkas (JAV lietuvių bendruomenė), Irena Kowalewska (Užsienio lietuvių studentų klubas), Rimas Leonavičius (Urugvajaus lietuvių bendruomenė), Sandra Bernotaitė (žurnalo „Pasaulio lietuvis“ redaktorė), dr. Darius Udrys (Vilniaus universitetas), prof. Egidijus Aleksandravičius (Vytauto Didžiojo universitetas). Diskusiją vedė Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos pirmininkas Vladas Oleinikovas.

2018 m. liepos 13–rugsėjo 11 d. VDU vyko intensyvios lituanistinės studijos, į kurias atvyko lituanistinių mokyklų atstovės iš Airijos, Vokietijos, Lenkijos, Belgijos, Ukrainos ir Norvegijos. Per užsiėmimus dalyvės ne tik tobulino lietuvių kalbos įgūdžius. Buvo organizuojami didaktikos, ugdymo psichologijos mokymai, aptariami andragoginės veiklos principai; siekta plačiau supažindinti su Lietuvos kultūra, menu, tradicijomis, socialinėmis aktualijomis.

2018 m. rugsėjo 26 d. VDU Politikos mokslų ir diplomatijos fakultete lankėsi vienas iškiliausių lietuvių išeivijos filosofų, Ohajo universiteto (JAV) profesorius emeritas Algis Mickūnas. Filosofijos ir politinės kritikos bakalaurams skaitė viešas paskaitas, į kurias buvo kviečiami apsilankyti ir visi susidomėjęsiai.

Prof. Algis Mickūnas (g. 1933) – tarptautiniu mastu pripažintas mokslininkas, tyrinėjantis šiuolaikinę Europos filosofiją, marksizmą, hermeneutiką, semiotiką, fenomenologiją, egzistencializmą, politikos ir demokratijos teorijas.

Per pastaruosius 20 metų skaitė paskaitas beveik visuose žymiausiuose pasaulio universitetuose kaip kviestinis profesorius. Laikomas dideliu fenomenologijos autoritetu ir JAV, ir Vakarų Europoje, ir kitose pasaulio šalyse.

2018 m. spalio 1 d. trims VDU studentams paskirtos L. ir F. Mockūnų vardinės stipendijos. Šių metų stipendijos laureatai – VDU Lietuvos istorijos doktorantai Simonas Jazavita ir Gediminas Kasparavičius bei VDU Šiuolaikinės Europos politikos studijų magistrantas Manvydas Džiaugys.

L. ir F. Mockūnų stipendija yra skiriama tik gerai besimokantiems universiteto studentams, norintiems pažinti pasaulio lietuvių diasporą, puoselėti lietuviybę ir skleisti Lietuvos kultūrinės vertybės joje, taip skatinant jaunų žmonių mobilumą, daugiakultūrės patirties augimą.

2018 m. spalio 12 d. LR ambasadoje Jungtinėje Karalystėje vyko VDU Pasaulio lietuvių universiteto ir Jungtinės Karalystės lietuvių jaunimo sąjungos organizuota diskusija „Jungtinės Karalystės lietuvių jaunimas: pokyčiai ir ateitis“. Diskusijoje kalbėta apie lietuvių jaunimo Jungtinėje Karalystėje savivoką, transformacijas ir sau keliamas misijas.

VDU Lietuvių išeivijos institute

2018 m. gegužės 2 d. vyko susitikimas su projekto „Tikslas — Amerika“ dalyviais – Augustinu Žemaičiu ir Aiste Žemaitiene, kurie Lietuvos šimtmečio proga, laimėję LR Vyriausybės kanceliarijos Šimtmečio iniciatyvų konkursą, sukūrė lietuvišką vietų JAV žemėlapi. Projekto dalyviai per 16 dienų aplankė 301-ą lietuvišką JAV vietą 106-iose miestuose ir miesteliuose 11-oje valstijų, nuvažiavo 4 532 km, susitiko su beveik 200 žmonių ir išlausė jų pasakojimų, padarė ~ 8 000 nuotraukų. Be lietuviškų vietų paieškų, A. Žemaitis turi ir tinklaraštį augustinas.net, kuriame dalijasi ne tik kelionių patirtimi, bet ir ruošiantis kelionėms surinkta informacija. O portale truelithuania.com A. Žemaitis jau užsieniečiams angliškai pristato Lietuvą.

Internetinio lietuviškų vietų JAV žemėlapio adresas – tikslasamerika.lt.

2018 m. gegužės 3 d. vyko rašytojo Antano Šileikos memuarų knygos „Basakojis bingo pranešėjas“ pristatymas. Šioje knygoje A. Šileika fragmentiškai dėlioja savo atsiminimų mozaiką, kurioje su humoru prisimenama vaikystė, lietuvių įsikūrimo Kanadoje rūpesčiai, jaunystės ir studijų metai, žurnalistinis ir akademinis darbas. Tačiau daugelį knygos pasakojimų sujungia lietuviškoji gija. Tai nutrūktgalviški ir kartu išminties nestokojantys pasakojimai apie tapatybę, emigraciją, nuolatines namų paieškas, pašaukimą, darbą, šeimą ir meną.

2018 m. gegužės 16 d. buvo įteikta žymaus lietuvių išeivijos visuomenininko, žurnalisto Antano Juodvalkio stipendija. Renginyje dalyvavo premijos steigėja, A. Juodvalkio dukra, rašytoja Eglė Juodvalkė.

Lietuvių išeivijos visuomenininko, žurnalisto A. Juodvalkio vardinė stipendija skiriama VDU humanitarinių ir socialinių mokslų sričių istorijos, filologijos, etnologijos, filosofijos, teologijos, menotyros, sociologijos, politologijos ir teisės krypčių studijų studentams. Stipendijos tikslas – remti rezistencijos kovų ir partizaninio pasipriešinimo dalyvių palikuonis, gabius, gerai besimokančius studentus, skatinti juos aktyviau dalyvauti mokslinėje ir visuomeninėje veikloje.

2018 m. birželio 8 d. vyko konferencija „Ateities kūrėjai Lietuvoje ir išeivijoje: tarp vizijų ir tikrovės“. Konferencija skirta žymių ateitininkų organizacijos vadovų – Adolfo Damušio, Antano Maceinos ir Stasio Ylos – 110 metų jubiliejinėms sukaktims paminėti.

Konferencijos tikslas – pristatyti viename svarbiausių XX a. lietuvių intelektualinių sąjūdžių – ateitininkijoje – brendusias idėjas ir asmenybes, taip pat išryškinti A. Damušio, A. Maceinos ir S. Ylos vaidmenį ateitininkų organizacijos gyvenime bei platesniame lietuvių kultūrinės, mokslo, politinės ir visuomeninės veiklos kontekste.

Konferencijoje dalyvavo istorikai, filosofai, teologai, literatūrologai ir kitų mokslo sričių atstovai.

2018 m. rugsėjo 28 d. vyko antroji tarptautinė konferencija „Diasporos ir migracijos iššūkiai: teorinės prieigos, kompleksiniai ir tarpdalykiniai tyrimai“. Per konferenciją diskutuota ne tik apie lietuvių diasporos istoriją, kultūrą, šiuolaikinės migracijos sunkumus, bet ir pristatoma kitų tautų diasporinė bendruomenių, organizacijų veikla, diasporos kultūros specifika, lyginamieji Baltijos šalių diasporos bei migracijos tyrimai.

Konferencijoje dalyvavo ir pranešimus skaitė Lietuvos, Didžiosios Britanijos, Lenkijos, Latvijos, Suomijos tyrėjai, kurie aktualizavo tiek lenkų, lietuvių, latvių diasporos istorijos aspektus, tiek naujausius pastaraisiais dešimtmečiais vykstančių migracijos ir imigracijos procesų tyrimus. Taip pat kalbėta apie teorines šiuolaikinių diasporos bei migracijos tyrimų atramas, tarpdalykinių tyrimų galimybes.

Konferenciją organizavo VDU Lietuvių išeivijos institutas, daugiau nei du dešimtmečius tyrinėjantis diasporos istoriją, migracijos procesus, taip pat kaupiantis išeivijos kultūrinį ir archyvinį paveldą. Konferencija „Diasporos ir migracijos iššūkiai: teorinės prieigos, kompleksiniai ir tarpdalykiniai tyrimai“ tampa tradiciniu mokslininkų, tyrinėjančių diasporą, sambūriui, tarptautiniu akademines diskusijas telkiančiu renginiu, vykstančiu kas dveji metai. Pirmoji konferencija vyko 2016 m.

2018 m. spalio 12 d. vyko susitikimas-diskusija su Lawrence'o (Lorensas, JAV) lietuvių bendruomenės atstovu, aktyviu bendruomenininku, Amerikos lietuvių istorijos įvykių liudininku Jonu Stundžia. Per renginį buvo galima apžiūrėti parodą, skirtą lietuvių tautinės Katalikų bažnyčios Amerikoje istorijai.

Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje

2018 m. birželio 11 d. vyko „Fulbright“ programos mokslininko istoriko dr. Charles'o Perrino paskaita apie Joną Šliūpą ir lietuvių tautinės tapatybės formavimą(si).

2018 m. liepos 4 d. V. Adamkaus biblioteką-muziejų aplankė Lietuvos vyčiai (*The Knights of Lithuania*). Viena seniausių lietuviškų organizacijų veikia nuo 1913 m. ir vienija tūkstančius Amerikos lietuvių. V. Adamkus yra šios organizacijos garbės narys.

2018 rugpjūčio 23 d. Vilniuje vyko J. E. Prezidento V. Adamkaus tarptautinė konferencija „Europos ir transatlantinio atsparumo atkūrimas“. Vilniaus universiteto Mažonoje auloje rinkosi iškiliūs Lietuvos ir pasaulio politikos bei visuomenės lyderiai, žurnalistai, svečiai. Jau antrus metus iš eilės konferencija rengiama minint Juodojo kaspino ir Baltijos kelio dieną, rugpjūčio 23-iąją.

J. E. Prezidento V. Adamkaus nuomone, esminis konferencijos tikslas – stiprinti transatlantinės šeimos vienybę, kurią šiuo metu skaldo įvairūs, taip pat ir vidiniai veiksniai. Diskutuojant su iškiliausiais politikos lyderiais bus stengiamasi pastūmėti šią šeimą ne tik

vienytis, bet ir kurti tokias išorines strategijas, kurios kuo efektyviau darytų įtaką išoriniam pasauliui (mūsų Rytų kaimynėms, Rusijai), o ne taptų Rusijos (Kremliaus) įtakos aukomis.

Konferencijos iniciatoriaus, ambasadoriaus dr. Žygimanto Pavilionio teigimu, Lietuvoje pernelyg mažai strateginio pobūdžio tarptautinių konferencijų, kuriose būtų išgryninami būsimieji globaliniai sprendimai. Per šią konferenciją planuota priimti dokumentą, kuris įtvirtintų tarptautinės bendruomenės vaidmenį sulaukiant Putino agresiją ir numatant Rusijos perspektyvą be Putino.

2018 m. rugsėjo 10 d. vyko festivalio „Kaunas Photo 2018“ renginys, parodantis Brazilijos lietuvių gyvenimą. Pristatoma Brazilijos lietuvių Ievos Martinaitis fotografijų paroda „11000 KM“. Renginyje dalyvavo ir apie pastangas išsaugoti lietuviškumą pasakojo pati nuotraukų autorė, taip pat jo rengėjas Mindaugas Kavaliauskas. Ekspedicijos „Brazilija: Lietuvių keliais“ dalyviai istorikas prof. Egidijus Aleksandravičius ir vaizdo menininkas Henrikas Gulbinas pristatė ekspedicijos videoetudus.

2018 m. rugsėjo 20 d., minėdami Lietuvos skautų gyvavimo šimtmetį, Lietuvos skautai šalies visuomenei surengė keliaujančią parodą „Lietuvos skautai dalinasi šimtmečio akimirkomis“.

Tai jau antrasis parodos apsilankymas Kaune – gegužės mėnesį ji buvo eksponuojama Kauno apskrities viešosios bibliotekos erdvėse. Ji taip pat aplankė Marijampolę, Šakius, Plungę, Vilnių, Rumšiškės ir Šiaulius. Parodos standai dešimtmečiais apžvelgia skautybės raidą Lietuvoje ir išeivijoje 1918–2018 m.

Parodoje apžvelgta skautavimo pradžia, jos plėtra ir atėjimas į Lietuvą, kaip per šimtą metų nenutrūko šio pasaulinio judėjimo veikla. Vaizdinės medžiagos archyvai specialiai rinkti parodai, kai kurios nuotraukos daugelį metų buvo saugomos ar slepiamos.

2018 m. spalio 18 d. Marijampolės kultūros centre (Vilkaviškio g. 2) atidaryta paroda „Per Atlantą: Lietuvos ir JAV draugystės amžius“.

Lietuvos valstybingumo atkūrimo šimtmečiui skirtą parodą kūrė JAV ambasada Lietuvoje, Prezidento V. Adamkaus bibliotekos-muziejaus istorikų komanda kartu su JAV mokslininku, „Fulbright“ stipendijos gavėju, dr. Charles'u Perrinu.

Ekspozicija atskleidė per šimtmetį brandintų ir puoselėtų Jungtinių Amerikos Valstijų ir Lietuvos santykių dinamiką. Parodos kūrėjai – Lietuvos ir JAV istorikai, surinko unikalius dokumentus, fotografijas ir kitą istoriografinę medžiagą, vaizduojančią svarbiausius bendros istorijos faktus, galbūt mažiau girdėtus pasakojimus apie Lietuvos ir Amerikos santykių kaitą bei istorines asmenybes, formavusias ir lėmusias šiuos santykius. Naujai pažvelgta į lietuvių išeiviją Amerikoje ir jos vaidmenį įkūnijant svarbiausias lietuvių viltis ir lūkesčius tarpukario metu, per sovietų okupaciją bei Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Paroda taip pat atskleidė Lietuvos ir Amerikos mokslininkų, menininkų ir sportininkų ryšius, bendrus jų sumanymus.

Keliaujanti paroda „Per Atlantą: Lietuvos ir JAV draugystės amžius“ savo kelionę per Lietuvą pradėjo Vilniuje, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, 2018 m.

pradžioje. Lapkričio 23 d. paroda grįžo į Kauną ir pristatoma Prezidento V. Adamkaus bibliotekoje-muziejuje.

Ingrida CELEŠIŪTĖ

Šaltiniai

<http://www.iseivijosinstitutas.lt>

<http://adamkuslibrary.lt>

<http://urm.lt>

<https://www.lrp.lt>

<http://plbe.org>

<http://plbe.org/naujienlaskis>

<http://lrs.lt>

<http://lrv.lt>

<https://www.lnb.lt>

<http://www.ciurlionis.lt>

<http://pasauliolietuvis.lt>

<https://pasauliolietuviai.lt>

<http://www.vdu.lt>

Apie autorius

BEKERE Kristīne	Latvijas mokslų akademijos Baltijos strateginių studijų centro tyrėja, istorikė El. paštas kribek@inbox.lv
CELEŠIŪTĖ Ingrida	Socialinių mokslų daktarė Vytauto Didžiojo universiteto Pasaulio lietuvių universiteto koordinatore El. paštas ingrida.celesiute@vdu.lt
GUSTAITIENĖ Asta	Humanitarinių mokslų daktarė Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Lituanistikos katedros docentė El. paštas asta.gustaitiene@vdu.lt
KAMUNTAVIČIENĖ Vaida	Humanitarinių mokslų daktarė Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros profesorė El. paštas v.kamuntaviciene@gmail.com
KASPARAVIČIUS Gediminas	Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantas, Istorinės LR Prezidentūros Kaune edukatorius El. paštas gediminas.kasparavicius@vdu.lt
KRŪMIŅA Maija	Latvijos universiteto Filosofijos ir sociologijos instituto doktorantė El. paštas krumina.maija@gmail.com
KUIZINIENĖ Dalia	Humanitarinių mokslų daktarė Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Lituanistikos katedros profesorė El. paštas dalia.kuiziniene@vdu.lt

MILERYTĖ- JAPERTIENĖ Giedrė	Humanitarinių mokslų daktarė Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos projekto „Visuomenės poreikius atitinkančios virtualios kultūrinės erdvės vystymas“ skaitmeninimo konsultantė El. paštas giedre.mileryte@lnb.lt
PEČIULIS Marius	Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantas, Kauno IX forto muziejaus direktoriaus pavaduotojas muziejininkystei El. paštas marius.peciulis@gmail.com
SKIRIUS Juozas	Humanitarinių mokslų daktaras Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijos profesorius El. paštas juozas.skirius@vdu.lt
MASLOWSKI Solange	Teisės mokslų daktarė Varšuvos universiteto Migracijos tyrimų centro vizituojanti tyrėja ir Prahos Karolio universiteto Lyginamosios teisės centro darbuotoja El. paštas solange.maslowski@gmail.com
STRUMICKIENĖ Ilona	Humanitarių mokslų daktarė Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja El. paštas ilona.strumickiene@vdu.lt
SUTKUTĖ Rūta	Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto Viešosios komunikacijos katedros doktorantė El. paštas ruta.sutkute@stud.vdu.lt
ZAKSAITĖ Kristina	Vytauto Didžiojo universiteto programos „Literatūra ir spauda“ magistrė El. paštas kristinazaks@gmail.com

Reikalavimai straipsniams

Nuo 2006 m. Lietuvių išeivijos instituto leidžiamas akademinis žurnalas *Oikos* (gr. *namai*) yra skirtas Lietuvos ir kitų kraštų migracijos procesų, migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinių dokumentų publikacijos. Skatinant tarpdalykinius tyrimus, žurnale publikuojami įvairių mokslo šakų (sociologijos, antropologijos, migracijos politikos istorijos, literatūros istorijos, literatūrologijos, diasporos istorijos, teatrologijos ir kitų sričių) mokslinių tyrimų rezultatai.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Žurnalui teikiami straipsniai yra recenzuojami dviejų redakcijos kolegijos paskirtų recenzentų.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – ne mažesnė nei 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto tartis su redakcija. Tekstai žurnalo redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Straipsniai turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie teksto būtina pridėti santraukas ir raktažodžius anglų bei lietuvių kalbomis (600–1000 spaudos ženklų).

Išnašos pateikiamos puslapio apačioje, numeracija ištisinė. Straipsnio pabaigoje pridedamas literatūros ir publikuotų šaltinių sąrašas.

Straipsniuose citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto. Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo kalba laikantis nustatytų svetimvardžių gramatinimo taisyklių (žiūrėti <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). Pirmą kartą tekste pateikiamas visas asmens vardas ir pavardė, toliau rašytina jo (jos) vardo pirmoji raidė ir pavardė. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti vietovardžių pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Straipsnio pabaigoje autorius (-iai) turi nurodyti savo vardą, pavardę, instituciją, kuriai atstovauja, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Tekstus prašome siųsti Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutui el. paštu lii@vdu.lt arba vyr. redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu dalia.kuiziniene@vdu.lt. Jeigu kiltų neaiškumų, prašome kreiptis į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas lii@vdu.lt, tel. (8 37) 327 839).

Žurnalas recenzuojamas ir skelbiamas tarptautinėse EBSCO Publishing duomenų bazėse <http://www.ebscohost.com/>.

Bibliografiniai aprašai rengiami pagal Čikagos citavimo stiliaus bibliografijos metodą (*Chicago: notes and bibliography method*).

Išnašų pavyzdžiai

Knyga: 1 autorius

Pavardė, Vardas, *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas puslapis (-iai).

¹ Kiaupa, Zigmas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatarkiewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

Vėliau tekste pakartotinai cituojant tą patį šaltinį, išnašoje pateikiamas sutrumpintas bibliografinis aprašas: autoriaus pavardė, sutrumpintas cituojamo šaltinio pavadinimas (rekomenduojama trumpinti iki 4 žodžių), cituojami puslapiai.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ Ibid., 67.

⁷ Ibid.

Knyga: 2 arba 3 autoriai

Pavardė¹, Vardas¹ ir Pavardė², Vardas², *Knygos antraštė: paantraštė*, laida. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojami puslapiai.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

4 ir daugiau knygos autorių

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Knygos dalis (skyrius)

Pavardė, Vardas, „Knygos dalies / skyriaus antraštė: paantraštė“, in *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas puslapis.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Straipsnis

Pavardė, Vardas, „Straipsnio pavadinimas“, *Žurnalo pavadinimas* nr. (metai), cituojami puslapiai:

¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.

² Bielinis, Luras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.

- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfo seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archyvinis šaltinis

Šaltinio pavadinimas, Archyvas (pirmą kartą visas pavadinimas, vėliau – sutrumpintas), fondo / kolekcijos pavadinimas ar nr., aplanko nr., bylos nr., cituojamas puslapis ar lapas:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slaptas raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Interneto puslapis

Pavardė, Vardas, „Internetinio puslapio pavadinimas“, *Interneto tinklalapio pavadinimas*, paskelbta/atnaujinta/žiūrėta data, internetinis adresas:

- ¹ Hand, Becky, „All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes“, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ „Chicago-Style Citation Quick Guide“, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Literatūros sąrašas

Straipsnio pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas, sudarytas pagal autorių pavardes abėcėlės tvarka (be numeracijos). Jeigu autorių nėra, rikiuojama pagal antraštes, jeigu antraštė prasideda artikeliu (*a, an, the, der* ir kt.) – pagal antrąjį antraštės žodį.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka. „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilių asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

„The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940“, in *Documents and Materials*, sud. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, „Autobiography and the Cultural Moment“, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Submission Guidelines

Since 2006 the Lithuanian Emigration Institute has been publishing a scholarly journal called *Oikos* (from the Greek word meaning *home*) devoted to discussing contemporary migration processes involving Lithuania and other countries, the migration policies of Lithuania and other countries, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents. In order to foster interdisciplinary research it also publishes the results of scholarly research in sociology, anthropology, literary studies, history of literature, theater studies, history of migration policy, history of the diaspora, and related disciplines.

Articles are published in Lithuanian and English. Submissions are evaluated by two reviewers assigned by the *Oikos* Editorial Board.

Articles should not exceed 40,000 characters in length, while reviews should be at least 10,000 characters in length. Articles exceeding, or reviews falling short of, the recommended length should be discussed beforehand with the Editorial Board. Texts must be submitted in A4 format, *Times New Roman* 12-pt. font, and be one-and-a-half spaced (1,5).

Articles must meet standard academic requirements. These include a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. The text must include summaries (from 600 to 1000 characters long) and keywords in both English and Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the bottom of the page. The article must end with a bibliography.

Quotations are to be placed within double quotation marks without changing the font. In Lithuanian texts, non-Lithuanian personal names are written in the original language in accordance with the established rules for grammatically rendering foreign names

(<http://www.vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). On the first occasion of use in a text, the whole of a person's name and surname is given. In Lithuanian texts, frequently used place names about which information is readily available in standard encyclopedias are to be rendered traditionally according to the way they are pronounced, whereas rare place names not having a transliteration are to be written in their original language.

At the end of the article the author(s) must indicate his, her, or their name(s) and surname(s), institution(s), academic degree(s), electronic address(es), and telephone number(s).

Please send the text(s) to Vytautas Magnus University's Lithuanian Emigration Institute at lii@vdu.lt or to the Deputy Editor Dalia Kuiziniene at dalia.kuiziniene@vdu.lt. If you have any questions please contact the Lithuanian Emigration Institute by mail at S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, or by e-mail at lii@vdu.lt, or by phone at 837 327 839.

Oikos is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>. Notes and bibliography follow *The Chicago Manual of Style*.

Sample footnotes

Book: one author

Surname, name, *Title and subtitle* (if any). Place of publication: publisher, year, page(s) cited.

¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatarkiewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

If in the same text this source is cited again, a brief bibliographic description in the footnote suffices: Author's surname: shortened title (up to 4 words), page(s) cited.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ Ibid., 67.

⁷ Ibid.

Book: two or three authors

Surname1, Name1 and Surname2, Name2, *Title and subtitle* (if any), edition. Place of publication: publisher, year, page(s) cited.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

Book: four or more authors

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Book: part, section, chapter

Surname, name, "Title of book part, section, chapter: subtitle", in *Book title and subtitle*. Place of publication: publisher, year, page(s) cited.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Article

Surname, Name, "Title of article", *name of journal* (year), page(s) cited.

- ¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.
- ² Bielinis, Luras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.
- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfio seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archival source

Name, Archives (full name at first, short version on later occasions), collection name or no., folder no., file no., page(s) cited:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Baziulevičiaus slapto raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Web page

Surname, Name, "Name of web page", *Name of web site*, "Title of book part, section, chapter: subtitle", Date of publication, renewal or last perusal, internet address:

- ¹ Hand, Becky, „All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes“, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ „Chicago-Style Citation Quick Guide“, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Bibliography

The bibliography lists the authors by surnames in alphabetical order (without numbering). If there are no authors, the works are listed by their titles; if the title begins with an article (*a, an, the, der*, etc), the titles are ordered by their second word.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka. „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilių asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

„The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940“, in *Documents and Materials*, sud. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, „Autobiography and the Cultural Moment“, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Oikos : lietuvių migracijos ir diasporos studijos / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių
išėivijos institutas ; redakcinė kolegija: Egidijus Aleksandravičius ... [et al.]. – Nr. 1 (2006) - . –
Vilnius : Versus Aureus, 2006- .
Nr. 2 (26). – Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2018. – 204 p. – Bibliografija straipsnių gale.

OIKOS 2018 Nr. 2 (26)
LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.26>

Redaktorė *Danguolė Valančė* (lietuvių k.)
Redaktorius *Mykolas Jurgis Drunga* (anglų k.)
Maketuotojas *Kęstutis Obelenis*

2018 11 20. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K18-074A

Išleido:
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@bibl.vdu.lt

Spausdino:
UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
www.tuka.lt | info@tuka.lt